

Csendesek vagy lázadók? –
A hallgatók politikai orientációi Magyarországon
(2011–2015)

Csendesek vagy lázadók? –

A hallgatók politikai orientációi Magyarországon
(2011–2015)

Szabó Andrea és Oross Dániel szerkesztésében

BELVEDERE

≡ mtatkpti

Tartalomjegyzék

Lektorálták:
Bauer Béla
Jancsák Csaba

ISBN 978-615-5372-75-9 [print]
ISBN 978-615-5372-76-6 [online pdf]

© Szerzők, 2017
© Szabó Andrea és Oross Dániel szerkesztők, 2017
© Belvedere Meridionale és MTA TK PTI kiadók, 2017

Kiadta a Belvedere Meridionale és az MTA TK PTI, Szeged–Budapest

Nyomta: E-Press Nyomda, Szeged

Tartalomjegyzék	5
Előszó	7
Politikai szocializáció – politikai értékek	13
Bognár Adrienn – Szabó Andrea: Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016.....	14
Székely Levente: Digitális részvételi kultúra – aktív és csendes új generáció	35
Bene Márton: Egymásra hangolva. A Facebook információforrássá válásának hatása az egyetemista fiatalok politikai viselkedésére	50
Kovács Tamás: Támogatás, közöny és kritika: látkép a hallgatók demokráciához fűződő viszonyáról.....	77
A hallgatók politikai aktivitása és részvétele	99
Oross Dániel – Szabó Andrea: Trendek a magyar egyetemisták és főiskolások politikai részvételében, 2011–2015.....	100
Lovász Dorottya: Mi vagyunk a dobozokban – Az egyetemisták és főiskolások szubkultúra és csoporttagság alapú vizsgálata a politikai aktivitás mentén.....	123

Pártosság az egyetemisták és főiskolások körében	139
Róna Dániel: „Kuruc.info–nemzedék” helyett „Cukikampány-nemzedék”? A Jobbik fiatalok közötti kiemelkedő támogatottságának okai	140
Kmetty Zoltán: Elkötelezettek... A Fidesz egyetemista szavazóbázisának struktúrája	158
Böcskei Balázs: Összerendeződéstől összerendeződésig – Critical Mass nemzedék 2012–2015. Az LMP-s egyetemisták-főiskolások értékvilága, aktivitása és társadalmi háttere	174
Bíró-Nagy András: Baloldali hallgatók 2011–2015: Az Együtt, az MSZP és a DK egyetemista-főiskolás támogatóinak társadalmi háttere, közéleti aktivitása és értékvilága	189
Módszertani kérdések és problémák.....	207
Róna Dániel – Szabó Andrea: A 2015-ös adatfelvétel módszertana	208
Pillók Péter – Stefkovics Ádám: Inaktív hallgatók? – Adalékok a kvantitatív ifjúságkutatások módszertani problémáihoz	211
Abstracts.....	237
Szerzők.....	242

Előszó

2011-ben indult annak a kutatássorozatnak az előkészítése, amelynek 3. kötetét tartja a kezében a Tisztelt Olvasó! Három akkori doktorandusz, Keil András, Oross Dániel és Róna Dániel kezdeményezésére 2011 decemberében, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar, valamint az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar politológus hallgatói indították útjára az eddig 3 hullámot megélt egyetemista és főiskolás kutatássorozatot. A kutatás második etapjára 2013 tavasztán, a harmadikra, és ezidáig utolsó, 2015 tavaszán került sor.

Vizsgálatsorozatunk több szempontból is unikális Magyarországon. Elsőként érdemes megjegyezni, hogy a felsőoktatás világának vizsgálatára hosszú ideig csak intézményi szinten került sor. Olyan vizsgálatra, amely a hallgatókat komplex elkülönülő társadalmi réteggé, egyben kezelte – tudomásunk szerint –, nem került sor a 2000-es években. Az ifjúsági rétegen belül a hallgatókat mi midig is olyan mintaadó csoportként definiáltuk, amelynek gondolkodásmódja, életmódja és életstílusa túlmutat önmagán, erőteljes hatással bír a náluk idősebb és fiatalabb korosztályokra egyaránt, ráadásul történelmi, forradalmakban játszott szerepük folytán nem közömbösek a politikai osztály számára sem. E csoport tagjai azok, akik a leghamarabb és talán a legkarakteresebben rajzolják ki a mindenkori társadalmi, politikai, gazdasági változásokat.

Kutatásunkat unikálisnak tekintjük abból a szempontból is, hogy egy olyan témát feszeget, amelyet Magyarországon gyanakvás, kétely és „hümmögés” kísér: egy társadalmi nagycsoport politikai gondolkodásmódját, politika aktivitását és ideológiai értékötődéseit. Mintha nem lenne egy demokratikus országban természetes, hogy a fiatalok is részesei a politikai társadalomnak, mintha eleve tabukat döntögetne az, hogy politikai jellegű kérdéseket feszegetünk egy társadalomtudományi kutatás keretében.

Újdonsága a vizsgálatsorozatunknak, hogy a módszertana fokozatosan adaptálódott az idők során. Az első alkalommal (2011 végén és 2012 elején), kísérleti jelleggel online survey felvételére törekedtünk abból a megfontolásból, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások ma már teljes mértékben elérhetőek az internet segítségével. Bár több mint 3000 sikeres kérdőívünk volt, ez mégsem reprezentálta a nappali tagozatos hallgatói struktúrát, így a reprezentáció eléréséhez kiegészítő személyes kérdést alkalmaztunk. A második hullám (2013 tavasz) komplex módszertanra épült. Az OTKA támogatásával sikerült ugyanis kvalitatív lábat – interjúkat és fókuszcsoporthoz beszélgetéseket – is felépíteni, a survey vizsgálat pedig hibrid metodológiával készült, ahol – a korábbi tapasztalatokat figyelembe véve – csökkent az online és növekedett a személyes megkérdezés súlya. Végül a 2015-ös vizsgálatban elválasztottuk egymástól az online és a személyes felvételi metodológiát. Készítettünk egy a nappali tagozatos hallgatókra több szempontból reprezentatív mintát, amit teljes egészében személyes technikával kérdeztünk le, az online kutatást pedig kísérleti módszertanként értelmeztük, és arra voltunk kíváncsiak, hogy több hallgatói szervezet – legfőképpen a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK) – bevonásával, valamint az egyetemi, főiskolai rektorok külön engedélyével, milyen hallgatói rétegekhez, milyen intézményekhez

és karokhoz tudunk eljutni. Mára kutatói teamünk egyedülálló know how-val rendelkezik a felsőoktatásban tanulók lekérdezési módszertanával kapcsolatosan.

A munkánk egyedülálló az egyetemi hallgatók, a fiatal tanárok és az idősebb kutatók közötti generációs összefogás szempontjából is. Mindhárom hullám terepmunkájában közösen vettek részt egyetemi hallgatók és fiatal kutatók, együtt járták az ország lényegében összes felsőoktatási intézményét. A kutatói team nem lehet eléggé hálás azon, ma már diplomát szerzett nappali tagozatos hallgatóknak, akik részt vettek a kutatási munka majd minden fázisában.

Úgy véljük, hogy kevés olyan empirikus társadalomtudományi kutatás szerveződött Magyarországon, amely produktumok, kézzel fogható eredmények szempontjából ennyire sikeres lenne. A kutatócsoport két tagja Róna Dániel és Oross Dániel sikeresen megvédett doktori disszertációja nem kis részben vizsgálatosorozatunkra épült, Róna Dániel (2016) Kolnai Díjas saját kötetében szintén hangsúlyosan szerepel az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport vizsgálata, és persze ne felejtkezzünk meg az angol és magyar nyelvű, mindenki számára ingyenesen letölthető tanulmánykötetéről és monográfiákról sem (lásd Irodalom).

Végül pedig unikális azért is, mert a hazai ifjúságkutatás számára új fogalmakat kínált fel. Ilyen fogalom volt mindenekelőtt a „racionális lázadás”, amely véleményünk szerint talán a legjobban írja le a 21. század fiataljainak politikai aktivitását (talán megengedhető, hogy ebben az esetben ne csak a nappali tagozatos egyetemistákról és főiskolásokról beszéljünk, akiket egyébként a kutatásosorozatunkban vizsgáltunk). Úgy véljük, hogy a magyar fiatalok alapvető tulajdonsága az apolitikusság és a passzivitás. Túlnyomó többségüket taszítja a politika, teljes közönnyel viszonyulnak a politikai folyamatokhoz. Vannak azonban olyan momentumok, amikor a racionálisan lázadó fiatalok hirtelen, szinte anomália-szerűen hallatni kezdik a hangjukat. Azokban az esetekben, és csak is azokban, amikor a rendszer – függetlenül egyébként annak politikai, ideológiai színezetétől – behatol a közvetlen életvilágukba, vagyis a fiatalokat testközletről érintő ügyek mentén a jogsértés tapasztalását követően meglepő gyorsasággal reagálnak, és hajlandóak akár az utcán is kifejezni élénk nemtetszésüket. (lásd például a 2012 év végén kibontakozó hallgatói megmozdulásokat, a netadós tüntetéseket, vagy a kötet lezárásakor, 2017 tavaszán az utcán lévő fiatalokat). A racionálisan lázadó fiatalok által alkalmazott módszerek változatosak és innovatívak, időnként harsányak és expresszíviek. Olyan kétszintű tiltakozási kultúrát honosítanak meg Magyarországon, ahol elkülönül egymástól a hivatalos és egy nem hivatalos szakasz: a hivatalos, célorientált, szervezett, hagyományos szakasz a bejelentett, előre szervezett, és a hivatalosságon túli, izgalmas, spontán, posztmodern. Ez utóbbinak legfontosabb fegyverei a térfoglalás és az ironikus hangvétel. Fontos azonban, hogy a racionálisan lázadó hallgatók megmozdulásai nem rendszer, hanem rezsimellenesek. Alapvetően ugyanis demokratikus intézményrendszerben és kapitalizmusban gondolkodnak, ugyanakkor annak létező, magyar variánsával szemben rendkívül, helyenként szélsőségesen kritikusak. A racionális lázadó nem az egész világot akarja megmenteni, mint azt az 1968-as fiatalok tették, nem rendszerekben gondolkodik, hanem egy ügyért, illetve egy ügy ellen áll ki, azért, amely megsértette közvetlen életvilágát. Amint lecseng az ügy, megoldódni látszik

a probléma, vagy az bekerül a politikai alrendszer közvetlen hatálya alá, újra visszahúzódik a saját – a politikát a lehető leginkább kizáró – szűk életterébe. Onnantól kezdve a következő hasonló szituációig újra alámerül, újra passzívvá és apolitikussá válik, de a közösségi média mindent átfogó hálózata révén bármikor képes újra szerveződni, újra kinyilvánítani nemtetszését az aktuális rezsim megnyilatkozása ellenében.

Köteteinkben, jelen tanulmánykötetünkben is, többször szóba kerülnek olyan fogalmak, amelyek a fiatalok versengő ideológiai csoportjait írják le. A Kurucinfo, a Critical Mass és a Tusványos ideológiai csoportok bővebb formában és terjedelemben szintén kutatásaink révén lettek az ifjúsággal foglalkozó társadalomtudományi irodalom részei.

A kötet tartalma

A kötet négy fő fejezetből áll. A *Politikai szocializáció – politikai értékek* fejezetben a hallgatók állampolgári kultúráját meghatározó szempontok vizsgálatára helyeztük a hangsúlyt. Szabó Andrea és Bognár Adrienn tanulmánya az egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának, az elmúlt 25 év szocializációs mechanizmusainak sajátosságait, a magyar politikai szocializációt leíró modell változását, illetve annak politikai értékekben, ideológiákban és preferenciákban megnyilvánuló eredményét mutatja be.

Széky Levente az aktív és a passzív (csendes új generáció) ifjúságkép alkotóelemeit elméleti szempontból tekinti át a globalizáció és az információs társadalmi átmenet tükrében. A tanulmányból képet kaphat az Olvasó arról, hogy az Y-generáció tagjai, akik egyben egy globális generáció tagjaivá is váltak, miként keresik azokat a platformokat, ahol gyakorolhatják a digitális részvételi kultúrájukat.

Bene Márton azt vizsgálja, hogy az egyetemista fiatalok politikai viselkedésére milyen hatást gyakorol az információs környezet átalakulása, azon belül is a Facebook információforrássá válása. Emellett a tanulmány új, korábban nem tárgyalt magyarázatot kínál az egyetemisták körében gyakorta megfigyelt nagymértékű demokráciaszkepszisre. A szerző úgy véli, hogy a rendszerrel való elégedetlenség abból is fakad, hogy az egyetemisták elsődleges tájékozódási felületükön főként negatív tartalmakkal találkoznak a politikával kapcsolatban.

Az első fejezet záró tanulmányában Kovács Tamás azt elemzi, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások milyen érték-és normatartalmat rendelnek a demokrácia fogalma alá. A tanulmányból választ kapunk arra a kérdésre, hogy az ideológiai beállítódás miként befolyásolja a demokratikus rendhez való kötődésüket, továbbá arra, hogy a pártkötődés valóban olyan mértékű hatással van-e az ítéletalkotásukra, mint ahogy az, más kutatások választópolgárokra vonatkozó eredményeiben látható.

A *hallgatók politikai aktivitása és részvétele* fejezetben Oross Dániel és Szabó Andrea írása a magyar egyetemisták és főiskolások politikai részvételében megmutatkozó trendeket elemzi a kutatásosorozat három hullámának adatai tükrében. A tanulmány cáfolja azt a sztereotípiát,

hogy a nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások elzárkóznának a társadalmi problémáktól, közéleti kérdésektől. Ugyanakkor kétségtelen, hogy körükben a politika megítélése rendkívül kritikus: a hallgatók többsége a korrupcióval, a hazugsággal azonosítja a szóaszociáció során a fogalmat. A tanulmány modellszámítások segítségével bizonyítja, hogy a közvetlen részvételi formákban való involválódásnak kitüntetett szerepe van a hallgatók részvételi mintázatában.

Kutatócsoportunk megalakulásától kezdve támogatja a hallgatók első szárnypróbálgatásait, ezért egy-egy tanulmány erejéig teret enged a legjobbnak tűnő anyagok megjelentetésének. Lovász Dorottya tanulmánya arra keres választ, hogy a szubkultúrák, csoporttagságok miként segítik elő a politikai aktivitást, illetve passzivitást értékrendjükkel, nézetrendszerükkel, amelyet az egyén identitása részévé kovácsol. Bár a vizsgált hallgatók szubkultúrához való kötődése önmagában nem magyaráz magasabb politikai részvételt, a politikai aktivitás mentén az elemzés öt csoportot különít el.

A pártosság az egyetemisták és főiskolások körében című fejezetben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók politikai preferenciáit és értékorientációt elemzik a szerzők. Róna Dániel a Jobbik, fiatalok közötti kiemelkedő támogatottságának okait a korábbi kutatásokból ismert hipotézisek (gazdasági nehézségek, elitellenesség, eltérő médiafogyasztás, szubkulturális magyarázat, szervezeti aktivitás) tesztelése mellett a Jobbik néppártosodásának hatásaival összefüggésben is megvizsgálja, bemutatva a Jobbik egyetemista és főiskolás támogatói körének főbb szociológiai-demográfiai jellegzetességeit.

Kmetty Zoltán tanulmánya az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás-sorozat 2011/2012-es és 2015-ös adatfelvételére építve, azt vizsgálja, hogy miként alakul a magas és az alacsony politika érdeklődésű Fidesz szavazó hallgatók aránya az időben előrehaladva, valamint milyen különbségek azonosíthatók a két csoport társadalmi háttérében.

Böcskei Balázs írása arra keres választ, miként változott az LMP támogatottsága a 2011–2015 közötti időszakban a hallgatók körében. A tanulmány címében megfogalmazott „összerendeződés” kifejezés a szerző állítása szerint megfelelően illusztrálja a 2011–2015 közötti időszakot: a 2011-ben Critical Mass nemzedékké összerendeződött LMP-s hallgatók értékeikben, közélethez való viszonyukban, társadalmi és demográfiai háttérüket tekintve jóval több ponton hasonlítanak a 2015-ös LMP-sekhez, mint amennyi különbséget a tanulmány beazonosít.

Bíró-Nagy András a 2010 után, a baloldalon végbement mozgást figyelembe véve az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatások három hulláma alapján azt mutatja be, hogy 2011/2012 és 2015 között milyen tulajdonságok jellemezték a baloldali egyetemistákat és főiskolásokat Magyarországon. Mennyire hasonlóak vagy különbözőek szociokulturális és ideológiai szempontból a régi és az újbaloldali pártok ifjú szavazói?

Végül a *Módszertani kérdések és problémák* című fejezet képet ad az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat módszertanával kapcsolatos kérdésekről. Először Róna Dániel és Szabó Andrea ismertetik a kutatássorozat harmadik adatfelvételének módszertanát, majd Stefkovics Ádám és Pillók Péter a kapcsolódó hazai és idegen nyelvű szakirodalom áttekintésével képet ad a kvantitatív kutatási módszerek jövőjét érintő legfontosabb kérdésekről. Áttekintésük fő célja választ találni arra, hogy az általuk azonosított folyamatok hogyan érintik a „fiatalokat” célzó kutatások módszertanát, mennyiben mutat eltérő mintázatot például a fiatalok elérése/elérhetősége. A szerzők a trendek fényében megfogalmaznak néhány javaslatot, illetve összevetik az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás harmadik hullámában lefolytatott személyes és online adatfelvételek eredményeit.

A kötetben megjelent tanulmányok megvitatásra kerültek egyrészt a Magyar Politikatudományi Társaság 2016. évi, Esztergomban megrendezett Vándorgyűlésén, ahol kutatócsoportunk lehetőséget kapott egy önálló szekció megszervezésére, valamint különböző időpontokban és formákban a MTA TK PTI-ben, amely a kutatás szakmai gazdája volt.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük a Belvedere Meridionale Kiadónak és személy szerint Jancsák Csabának, hogy mindhárom kötetünk kiadásának intézményes háttérét biztosította.

Köszönet illeti továbbá a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskoláját, amiért a kutatáshoz szükséges infrastruktúrával, és mindvégig segítő szándékkal járult hozzá programsorozatunk elkészültéhez.

Köszönettel tartozunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Statisztikai Osztályán dolgozó, oktatásért felelős statisztikai referensnek, Csécsiné Máriás Emókének, aki a három minta reprezentativitásának biztosításához nélkülözhetetlen információkkal segítette munkánkat.

Szeretnénk köszönetet mondani az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának tehetséges és lelkes hallgatóinak, akik a kutatócsoport részeként időt és fáradságot nem kímélve segítségünkre voltak a kutatás operatív feladatainak elvégzésében, az interjúk elkészítésében, az online kérdőívek kiküldésében és a kérdőívek személyes lekérdezésében. Köszönjük a Budapesti Corvinus Egyetem – a kutatás idejében – másodéves BA-s politológus hallgatóinak, hogy aktívan és lelkesen közreműködtek a kutatásunkban, különösen a személyes adatfelvételben nyújtott segítségük volt kulcsfontosságú.

A kötet szakmai és részben anyagi háttérét a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont biztosította. Külön köszönet a Politikai Viselkedés Osztály munkatársainak, valamint Körösenyi András és Boda Zsolt igazgató uraknak, hogy elősegítették a kötetek kiadását.

Köszönjük a Heinrich-Böll-Stiftungnak, az Országos Tudományos Kutatási Alapnak, valamint a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának és a Diákhitel Központnak, hogy a három kutatási hullám lebonyolítását pénzügyi támogatásuk révén lehetővé tették.

Budapest, 2017. február

Oross Dániel, Szabó Andrea
szerkesztők

Politikai szocializáció, politikai értékek

Irodalom

Róna Dániel (2016): *A Jobbik-jelenség – A Jobbik Magyarországért Mozgalom térnyerésének okai* Budapest, Könyv&Kávé.

Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Budapesti Corvinus Egyetem, Belvedere Meridionale

Szabó Andrea (ed.) (2013): *Political Orientations, Values and Activities of Hungarian University and College Students.* Prague, Heinrich-Böll-Stiftung.

Szabó Andrea (szerk.) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Budapest–Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI.

Szabó Andrea (ed.) (2015): *Exit, Voice, Loyalty and Neglect Political attitudes of Hungarian university and college students.* Prague, Heinrich-Böll-Stiftung.

Bognár Adrienn – Szabó Andrea:

Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016

Bevezető

Az alábbi tanulmány, eltérően a kötet többi írásától, alapvetően teoretikus jellegű. Elsősorban szakirodalmi tapasztalatok alapján megpróbáljuk összegezni a rendszertranszformáció óta eltelt 2,5 évtized, ezen belül is, hangsúlyosan az elmúlt mintegy 10 esztendő politikai szocializációs folyamatait. A tanulmány nem titkolt célja, hogy elméleti keretet adjon a tanulmánykötetben található írásoknak, amelyek közvetve vagy közvetlenül a magyar fiatalok számára mintaadóul szolgáló egyetemisták politikai szocializációjával, illetve annak politikai értékekben, ideológiákban és preferenciákban megnyilvánuló eredményével foglalkoznak.

Elfogadjuk a szakirodalom azon álláspontját, hogy általában véve nem beszélhetünk politikai szocializációról, minden nemzetnek és minden történelmi korszaknak saját politikai szocializációja van, ezért a szöveg elején szeretnénk nyilvánvalóvá tenni, hogy a tanulmány a magyar sajátosságokkal foglalkozik. Tisztában vagyunk azzal, hogy egy kötött terjedelmű írásban nem lehet minden szempontból kielemezni a politikai szocializációt, így mi leginkább arra keressük a választ, hogy milyen legfontosabb jellegzetességei vannak a hazai politikai szocializációs folyamatoknak, lehet-e, és ha igen, hogyan lehet szakaszolni az elmúlt 25 év szocializációs mechanizmusait, melyek voltak a szocializáció legfontosabb ágensei? Cikkünket egyfajta vitairatnak is szánjuk, hiszen a 2010 utáni időszakot is vizsgáljuk, így azzal kapcsolatosan is teszünk, helyenként talán provokatív állításokat.

Végezetül jelezni kívánjuk, hogy írásunkkal adózni szeretnénk Prof. Szabó Ildikó emlékének, aki a magyarországi politikai szocializációkutatás talán legkiemelkedőbb személyisége volt, és elvesztésével mérhetetlen űrt hagyott maga után a politikai szociológia tudományágában.

Tanulmányunk első részében általában vizsgáljuk a politikai szocializáció modelljeit, majd a szocializáció működtetésében fontos szerepet játszó egyes ágensek fontosabb jellegzetességeit mutatjuk be, végül pedig igyekszünk értékelni az említett modellek teljesítményét. Az egyes ágensek működésénél sorra vesszük a később ismertető néhány modellt, illetve az ideologikus rendszerközpontú mechanizmus jellemzőit, majd, amennyiben rendelkezésre áll empirikus adat, bemutatjuk azok lenyomatát, az Aktív Fiatalok Magyarországon vizsgálat három hullámán keresztül, az egyetemisták és főiskolások véleményében.

A politikai szocializáció megközelítése

A hazai és a nemzetközi szakirodalomban nagyon sokféleképpen kísérelték meg körülírni a politikai szocializációt. Eltérő véleményeket olvashatunk azzal kapcsolatban, hogy mely szocializációs ágensek gyakorolják a legnagyobb befolyást az adott életszakaszokban, sőt, abban is, hogy beszélhetünk-e elkülönítve, a többi szocializációs folyamatról „lecsupaszítva” politikai szocializációról.

A politikai szocializáció definícióinak sokszínűsége ellenére abban egyetértés van a kutatók, illetve a szerzők között, hogy a politikai szocializáció egy élethosszig tartó interaktív folyamat. Ebben alakul ki a politikailag releváns ismeretek, viselkedésmoделlek, viselkedésformák, emóciók és attitűdök együttese, azaz az egyének politikai kultúrája. A különböző életszakaszokban eltérő intenzitással működik ez a folyamat. A politikai szocializációs hatásokat különböző ágensek közvetítik. Ezeknek az aktoroknak a hatása eltérő (nem csupán egymáshoz képest, hanem az egyén különböző életszakaszaiban is más módon és intenzitással hatnak). Legfőbb funkciója a társadalmi rendbe való integrálás (Szabó M. 2002, 249; Csákó–Murányi–Sik–Szabó I. 2010, 3).

A gyermek-, kamasz- vagy ifjúkor azért különösen fontos a politikai szocializáció szempontjából, mert ebben az életszakaszban alakul ki az a fogalmi keret és tartalmi kontextus, ami a későbbiek során is alapul szolgál minden impulzusnak, azaz minden későbbi szocializációs hatás a korábban kialakult szűrőn keresztül juthat csak el az egyénhez (Percheron 1999, 14–17). Éppen ezért kiemelkedő jelentőségű az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásorozat, hiszen egyrészt a politikai szocializáció szempontjából nagyon fontos életszakaszban éri el a vizsgált célcsoportot, a leendő társadalmi, gazdasági, politikai elit tagjait, másrészt a fiatalok nem csupán „elszenvedői”, hanem alakítói is ennek a folyamatnak, gondolkodási, magatartási, cselekvési módjaik, attitűdjeik és identitásmintáik visszahatnak a politikai szocializációs folyamatra. Az ő kivonulásuk nem csupán a politika világából, hanem adott esetben az országból is, növelheti a demokrácia deficitet vagy beilleszkedésük javíthatja a demokrácia állapotát Magyarországon.

A politikai szocializációt leíró modellek

A politikai rendszer a politikai szocializációs modellen, a politikai szocializációs folyamatok összességén keresztül hat az egyénekre. A szocializációs folyamat e modell keretein belül értelmezhető, illetve annak tartalmát ez határozza meg. Ezeket a modelleket több komponens jellemzi. Egyrészt a szocializáció folyamatában közvetített tartalommal, másrészt a szocializációs ágensekkel, illetve azok működésével, harmadrészt pedig az identitásformáló stratégiákkal jellemezhetjük ezeket. A modelleket alkotó tényezők közé sorolhatjuk az olyan formális tényezőket, amelyek főként az állampolgári magatartások kialakítását, elsajátítását befolyásolják, például az iskola, a különböző szervezetek, az egyházak. A nem formális tényezők pedig leginkább a politikai identitások alakulását határozzák meg. Ezek közé sorolhatjuk az olyan face-to-face kapcsolatokat, mint a családi vagy a kortárs kapcsolatok, illetve a kulturális tényezőket, például a gondolkodás-, magatartás- és cselekvésminták, valamint a diszkurzív tényezőket, mint a különböző tematizációk, továbbá az egyének tapasztalatai, élményei. A modellek további sajátosságát az mutatja meg, hogy a különböző ágensek mekkora autonómiával bírnak, valamint, hogy milyen gondolkodási, cselekvés- és magatartásminták, világképek megismerésére nyújtanak lehetőséget (Szabó I. 2014, 6–24). A fent említett formális és nem formális tényezők együttesen fejtik ki hatásukat, ezek egymásra épülhetnek, összeadódnak vagy egymással szembekerülve egymásnak feszülhetnek (Szabó I. 2009, 27–28).

Számos politikai szocializációval kapcsolatos szakirodalom a nem formális tényezők tárgyalásakor háttérbe szorítja az egyéni élmények és tapasztalatok jelentőségét. Véleményünk szerint azért nem szabad megfeledkeznünk ezek fontosságáról, mert éppen azokban a társadalmakban és olyan időszakokban van óriási jelentősége, amikor az egyének tapasztalatai és a formális vagy informális tényezők által közvetített tartalom ellentmondásba kerülnek. Önmagában az is töresek lehetnének eredményezhet, ha a fent felsorolt formális és informális tényezők kerülnek ellentmondásba, de azok a saját tapasztalattal is ütközhetnek. A kisebb kontrasztokat csillapíthatja egyrészt a szelektív észlelés torzító hatása vagy a kognitív diszsonancia redukció, ám ha az ellentmondás feszítő erejű, a tapasztalatok és élmények felülírhatják a többi csatornán keresztül érkező érték-, attitűd- és cselekvési mintákat vagy identitásformáló hatásokat. Az egyének által megtapasztalt valóság és a szocializációs folyamatban közvetített valóságértelmezés közötti inkonzisztencia csökkenti a társadalmi, politikai mezőben való eligazodás esélyét, növeli a bizonytalanságot, a bizalmatlanságot, és teret enged a biztosabbnak tűnő kapaszkodót kínáló tartalmak (például szélsőséges nézetek) elfogadásának.

Laki László és Szabó Andrea (2012) is hangsúlyozzák a tapasztalati tényezők hatásának fontosságát. A fiatalok politikai rendszerekről alkotott véleményében hangsúlyosan tükröződnek a saját tapasztalataik, azaz a demokratikus politikai rendszer megítélésekor vélhetően nem csupán mint értéket vagy rendszert véleményezik azt, hanem az államszocializmust követő rendszer politikai, gazdasági és társadalmi „teljesítményét” is értékelik.

Az egyéni tapasztalatok fontosságát mutatják azoknak a közéleti mintáknak és eseményeknek a hatásai is, amelyek az állampolgárok politikai orientációját befolyásolják vagy meghatározzák. Egy 2010 és 2011 között a dél-dunántúli ifjúsági politikai szervezeti tagok körében készült kutatás eredményei is azt tükrözik, hogy habár a közéleti minták tekintetében főként pozitív példaképek és – többnyire a „saját” politikai oldalhoz tartozó – politikusok személye játszik fontos szerepet a szervezetekhez való csatlakozásban, azonban a társadalmi, politikai események motivációs hatásai is fontosak ebben a vonatkozásban. Valamilyen – a válaszadó számára, a személyes életet is befolyásoló – negatív jelenség vagy folyamat ugyanis döntő szerepet játszott abban, hogy valaki politikai szervezethez kötődik vagy sem. (Bognár 2014).

A 2015-ben lezajlott Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás is vizsgálta, hogy milyen esemény, történés határozta meg a válaszadók politikai orientációját, értékrendjét vagy nézeteit. Az egyetemisták és főiskolások megközelítőleg ötöde említette, hogy valamilyen konkrét esemény hatott orientációjára, ugyanakkor szinte kizárólag negatív történésekre utaltak a válaszadók. Jelentős túlsúlyban vannak a kérdezettek életét közvetlenül befolyásoló negatív események, ezek közül a legtöbben a felsőoktatási törvény módosítását, illetve egyéb, a tanulmányokra utaló negatív történést emeltek ki (tandíj, diákhitel, államilag támogatott férőhelyek csökkenése stb.). Sokan az adóra, munkabérekre, életkörülményekre hivatkoztak. Többen a választási eredményeket, valamelyik regnáló kormánypárt számukra kedvezőtlen intézkedését említették, de szóba kerültek a 2006-os zavargások és Gyurcsány Ferenc

balatonöszödi beszéde is. Csupán néhányan említettek a régmúlt eseményei közül egy-egy példát: pl. államosítás, holokauszt.

A kutatás megerősíti tehát az a feltételezést, hogy alapvetően negatív folyamatok, történések, események azok, amelyek befolyásolják a fiatalok egyéni szocializációját. Pozitív példára való utalás szinte alig-alig olvasható a véleményekben. Ezek alapján a fiatalok reakciói – legalábbis Magyarországon – valami ellenében alakulnak, inkább ez marad meg a retrospektív emlékeztben.

Általános tapasztalat, hogy a rendszerváltások maguk után vonják a politikai szocializációs modell változását is. A hazai politikai szocializáció – szemben a nyugati országok evolutív modelljével – revolútív jelleget követ. Az evolutív modellben a társadalmi fejlődés, illetve a történelmi kontinuitás egymásra épül, míg Magyarországon az egymást követő és egymásnak gyakorta ellentmondó korszakok intézményei, ideológiái, értékei összeecsúsznak. A 20. századi magyar történelemben a kontinuitást számos fordulat, „rendszerváltás” törte meg (Szabó I. 2000, 31–56), amelyekben a mindenkor hatalom képviselő önnön legitimációjukat a megelőző rendszerhez képest értelmezték, illetve átértelmezték. Habár a különböző rendszerek változtak, a társadalmi tudatban az egyes rendszerek bizonyos elemei megőrződtek. A gyakori társadalmi-politikai-gazdasági változtatásokon túl a szocializációs folyamatok stabilizálódását az is nagymértékben nehezítette, hogy ezek nem a társadalom szerves fejlődése révén alakultak, hanem (a leg)több esetben külső politikai átalakulások, hatalmi tényezők eredményezték, illetve azokat felülről próbálták oktroyálni a társadalomra.

A fragmentált, félperifériás vegyes modell

A demokratikus állampolgári szocializáció a társadalompolitika szerves és kiemelkedő fontosságú eleme, a politikai szereplők egyetértésen nyugvó támogatását élvezzi. A demokratikus modell olyan konzisztens struktúrát alkot, amelyben a politikai szocializációs modell „összszetevői”, azaz a formális, informális, kulturális és diszkurzív tényezők, valamint az egyéni tapasztalatok és élmények egymásra épülnek, kiegészítik egymást. Az aktív állampolgárrá nevelés az oktatáspolitikában, az ifjúságpolitikában és az ifjúsághoz kötődő szakpolitikákban, azaz például a foglalkoztatáspolitikában és a szociálpolitikában is markánsan megjelenő célkitűzés. E szakpolitikák, illetve az ifjúságkutatások és a civil szektor között kiépült és sok esetben jól működő csatornák vannak. Elemzésünkben a demokratikus modelltől való eltérés alapján jellemezhetjük az 1989/1990-es rendszerváltozás óta történt változásokat.

A legújabbkori, 1989/1990-ben, rapid módon lezajlott rendszerváltáskor a politikai és társadalmi intézményrendszer átalakulása, a demokratikus intézményrendszer „felállítása” történelmi távlatban rövid idő, egy–másfél év alatt zajlott le. A politikai szocializáció kerete, feltételrendszere gyökeresen és alapjaiban változott meg. A rendszerváltást követően megnyílt a lehetőség a demokratikus politikai szocializációs modell kialakulására (Csepeli 1992, Kéri 1998). Egyértelmű politikai akarat, és az erre épülő eszköz- és intézményrendszer híján azonban a rendszerváltást követő évtizedek alatt a demokratikus politikai szocializációs modell

kiépülése csak szelektíven valósult meg. Hogy csak egy bizonyító erejű példával támasszuk alá állításunkat: miközben azt tapasztaljuk, hogy a nemzetközi érdeklődés erőteljes a demokratikus állampolgári nevelés iránt, Magyarországon mérsékelt érdeklődés övezi ezt a tematikát, úgy is mondhatnánk: a demokratikus állampolgári nevelés – amely a politikai szocializáció egyik legfontosabb formális módja – kutatása elhanyagolt területe a magyar társadalomtudománynak. Mi sem bizonyítja jobban ezt az állításunkat, minthogy a hazai politikatudomány legfontosabb forrásának számító *Politikatudományi Szemlében* 1992 és 2014 között *tíznel is kevesebb* (!) azon cikkek száma, amelyek legalább egy alkalommal megemlítik az „állampolgári nevelés” kifejezést, egyébként akkor is eltérő tartalommal. Mindez úgy, hogy 1992-ben megjelent az *Állam és polgár* című tanulmánykötet, amelyben Csepeli György az állampolgári nevelés fontosságáról értekezett, valamint Stumpf István 1994-ben készített – máig kevésbé reflektált – publikációjában a demokratikus állampolgári nevelés egyik meghatározó nemzetközi szerzőjét, Orit Ichilovot idézi, aki 25 évvel ezelőtt megfogalmazta azt a 10 dimenziós modelljét, ami az állampolgári szerepek értelmezésének kereteit adhatná. Kétségtelen, hogy az állampolgári nevelés eredményeként létrejövő politikai szocializáció már kurrensebb téma, lényegesen nagyobb a *Politikatudományi Szemlében* megjelent írások száma.

Álláspontunk szerint a rendszerváltozás utáni időszakot dominánsan vegyes (mixed) szocializációs modellként értelmezhetjük. Vegyes abban az értelemben, hogy egyrészt magán viseli a megelőző, pártállami jegyeket, annak számos „hagyatéka” tovább örökítődött napjainkra is. Emellett a demokratikus szocializációs modell főbb ismérveiről is említést kell tenni, mert az attól való eltérés mértéke, illetve iránya is jól tudja jellemezni a vegyes modell irányait. A vegyes politikai szocializációs modell ugyanakkor az állampárti, és a demokratikus modellhez képest is eltérő jegyeket (is) mutat. Ezeket a jegyeket Szabó Ildikó (2009, 288–307) „fragmentáltként” nevezte el, melynek legfőbb jellemzői: a szocializációs tényezők közötti esetleges, laza kapcsolat, a demokratikus állampolgári szocializáció fokozatos háttérbe szorítása, valamint a pártpolitikai identitással összefonódott nemzeti tematika előtérbe kerülése. A rendszerváltást követő fragmentált modellben a politika megítélése negatív, a hatalom és az egyén viszonya a pártállami modellhez hasonlóan aszimmetrikus.

Szabó Andrea és Laki László (2012, 2014) a rendszerváltás utáni modellben megjelenő folyamatokat félperifériás demokratikus politikai szocializációként jellemezte abból kiindulva, hogy félperifériás keretrendszerben, félperifériás viszonyok között (dezintegrált gazdaság, polarizált társadalom, félperifériás kapitalizmus, területileg fragmentált gazdaság) nem valósulhat meg „valódi” demokratikus szocializáció.

A fragmentált, vegyes modellre jellemző, hogy a különböző szocializációs ágensek között gyenge és esetleges a kapcsolat. Hazánkban a rendszerváltással a szocializációs ágensek szerepe jelentősen megváltozott. A nem formális szocializáció szerepe erősödött, míg a formálisé nagymértékben csökkent. Az iskola, a család és a civil szervezetek hatása gyenge, míg a média, a kortárs csoportok és a pártok szerepe növekedett.

Álláspontunk szerint az 1989/1990-es rendszerváltozást követően a politikai szocializációs folyamatok több szakaszra bonthatók. Ezek a szakaszok nem feltétlenül esnek egybe egy-egy kormányzati ciklussal, így részben függetlenek a kormányzatok politikai teljesítményétől. Az alábbi táblázat foglalja össze a négy szakasz legfontosabb jellegzetességeit nyolc szempontból. E nyolc szempont a hatalmi struktúra jellege, a rendszer társadalmi lenyomata, e kettő kapcsolata, a politikai kommunikáció jellege, a pártok közötti verseny jellege, az ideológiai verseny, valamint a politikai kultúra és a politikai szocializáció legfontosabb vonásai.¹

1. táblázat.
A politikai kultúra és a politikai szocializáció jellemzői a rendszerváltozást követően

Elemek	1990-es évek	2000-es évek	2006 után	2010-et követő időszak
	Vegyes politikai szocializációs modell fragmentált, félperifériás mechanizmusokkal			ideologikus-rendszerközpontú mechanizmus
Hatalmi struktúra	Háromszatú majd bipoláris értékmező, stabilnak tűnő többpártrendszer, éledő autonómiák A nemzettudat dilemmái	Épülő autonómiák, vegyes politikai kultúra	Autonómiák szétesése, a hatalom destabilizálódása	Offenzív, erős hatalom kiépítése, autonómiák tudatos szűkítése: az egyébként is gyenge autonómiák megszüntetése (centrális erőtér)
Társadalmi lenyomat	A rendszer átalakulásának gyors tudomásul vétele, de az illúziók gyors elvesztése. A társadalmi újratermelés súlyos problémái.	Saját hely, saját utak keresése. A nyugodt társadalmi újratermelés iránti fokozott állampolgári igény	A világgazdasági válság miatti súlyos társadalmi válságtünetek, a rendszerrel szembeni kritikák fokozódása.	A társadalmi újratermelés fokozódó válságjelenségei: tömeges kivándorlás, egyes társadalmi csoportok kormányzati megerősítése
Hatalom és egyén viszonya	Gyors kiábrándulás a politikából, az egyén és a hatalom aszimmetrikus kapcsolatának továbbélése	A politika elutasítása, de a hatalom és az egyén közötti szimmetrikus kapcsolat csíráinak megjelentése	A politikából való kiábrándulás, a politika eltávolítása az életvilágtól, a hatalom és az egyén aszimmetrikus kapcsolatának fokozatos térnyerése	Az állampolgárok a hatalom „alattvalóiként” gyanakvással tekintettek a számukra átláthatatlan, befolyásolhatatlan és erősen negatívan értékelt politikára.

¹ A táblázat Kéri László 1998-ban készített alapábrájának a továbbgondolása. Az eredeti forrást lásd: Kéri 1998, 184.

Pártok közötti verseny jellege	Új elitesedés Pártok rátelepedése a társadalomra – pártokrácia	Erős polarizáció, erős versengés	A pártrendszer átrendeződése a korábbi status quo helyzet gyökeres fordulata	Új pártokrácia – új elit – új győztes minden területen (állami szinten vezérelt, tudatos újelit építés, karizmatikus vezérkultusz)
Politikai kommunikáció	Békés jellegű átmenet Konfliktusos elit politizálás	Sikerek, kudarcok erős polarizálódása, értelmezési verseny	Kudarccommunikáció eluralkodása és szimbólumok kisa-játítása	Érzelmi alapú, több fronton zajló, nyílt konfliktusos politizálás – siker propaganda
Ideológia	Nemzeti/keresztény – liberális – szociáldemokrata ideológia nyílt versenye	A liberális ideológia háttérbe szorulása, a nemzeti karakter erősödése	Az ideológiai verseny eldőlése, domináns (nemzeti/keresztény) ideológia kialakulása	A populista karakterrel bíró domináns ideológia totális térfoglalása
Politikai kultúra	„Megint magunkra maradtunk/hagytak minket!”-érzése a múlttal való szembenézés elmaradása	Nyílt mi – ők kijelölés: többszörös társadalmi kirekesztési kísérletek (nemzet, romák, baloldal)	A tiltakozás új, erőszakos típusának a megjelenése	Új infantilizmus, új állami függőségi rendszer kiépítése, új lojalitási igény: nem az egész nemzet, csak a „mi” elnyerése
Szocializáció	Revolutív szocializációs gyors reszocializáció illúziójával a vegyes szocializációs modell kiépülése.	Széttartó szocializációs mintázatok: ideológiai alapon szerveződő szocializációs utak kiépülése. Fragmentált, félperifériás vegyes modell stabilizációja	A diffúz lojalitás iránti igény feladása, a demokratikus szocializáció elengedése. A vegyes modell fokozatos átalakulása.	Tudatos, ideológiai alapú, rendszerközpontú szocializáció, az államilag kontrollált intézményeken keresztül (iskola, közmédia, sajtó), új kisember tudat megteremtése

Az 1990-es és 2000-es évekkel kapcsolatosan részletesen lásd Kéri 1998, 184.

Habár a szocializációs modellek legfőbb sajátosságai egy-egy politikai rendszeren belül nagyjából állandóak, de egyes tényezők finomabb mozgásaira fókuszálva látható, hogy a modellek nem teljesen statikusak. A rendszerváltás óta eltelt két és fél évtized folyamán a politikai szocializációs modell egyes elemei változásokon mentek át, illetve feltételezhetően változni is fognak. Mivel ezeket a modelleket számos komponens, közvetítő, több irányú közvetített tartalom, világértelmezés stb. jellemezznek, amelyek, vagy amelyeknek a szerepe változhat, változik, nehéz több évtized szocializációs folyamatát egy modellbe sűríteni. Úgy véljük, hogy a vegyes modell – Szabó Ildikóval, valamint a Laki–Szabó szerzőpárossal egyet értve – fokozatosan átalakult, egyre kevesebb lett az egyértelműen demokratikus alkotórész, és a félperifériás, fragmentált jellegből adódó problémák és torzulások fokozatosan utat törtek maguknak.

Ideologikus–rendszerközpontú mechanizmusok

A vegyes modell a 2010-es választásokat, illetve a Nemzeti Együttműködés Rendszerének bevezetését követően számtalan alapvető fontosságú elemmel, a direkt szocializációs mechanizmusokat előtérbe helyező, új stratégiával bővült. Szabó Ildikóval egyetemben úgy véljük, hogy a 2010 után a politikai szocializációs modell olyan változáson ment (megy) keresztül, aminek következtében a rendszerváltás előtti modellhez ma már jobban közelít, mint a demokratikus modellhez (Szabó I. 2014, 10–11). Ennek következtében azt állítjuk, hogy helyesebb új, *ideologikus–rendszerközpontú politikai szocializációs mechanizmusról* beszélni, ugyanakkor abban nem vagyunk teljesen biztosak, hogy a 2010 utáni változások gyökeres szakítást jelentenek a vegyes modellel, vagy továbbra is azon belül értelmezhető az ideologikus–rendszerközpontú mechanizmus. Azt tehát még nem állítjuk (nem tudjuk bizonyítani), hogy új modell jött létre, de azt igen, hogy új, a korábbiaktól eltérő mechanizmus működik Magyarországon. A bekövetkezett változások mélysége, eredménye, hatása ugyanis jelenleg leginkább rendszerszinten (intézmények, politikai döntések) ragadható meg, azaz annak az egyénre gyakorolt hatásait empirikus alapon csak a következő néhány évben tudjuk bemutatni.

Feltételezésünk szerint az ideologikus, felülről vezérelt mechanizmusban a politikai hatalom birtokosai tudatosan fordultak a rendszerközpontú szocializáció felé, amelyben átrendeződik az ágensek egyensúlya. Ennek központi akaratképző ágense az államilag kontrollált, erősen centralizált intézményrendszer, így az iskola, a közmédia és a sajtó, és amelynek terméke a kádári „kisember tudat” reinkarnálódása. Ez az embertípus újra az államtól függ, újra az állam diktálja számára a megismerés és a tudásszerzés kereteit és csatornáit, jövőjét az állam kezében lévő közoktatási és felsőoktatási rendszer határozza meg. A Nemzeti Együttműködés Rendszerében az intézményes autonómiák lehetőségei beszűkülnek és ezzel párhuzamosan megszűnik az egyén és az államhatalom egyenrangúságára való törekvés, nem a gondolkodó, hanem a lojális állampolgár-eszmény kerül a politikai közgondolkodás középpontjába. A politikai kommunikációt érzelmi alapú, több fronton zajló, konfliktusos politizálás uralja. Ebben a kommunikációban a rendszer az elért sikereket propagandisztikus elemekkel tárja a társadalom elé, ugyanakkor kijelöl olyan személyeket, intézményeket, csoportokat, amelyeket közös ellenségként folyamatosan legyőzni kell. A politikai kultúrában újra a függőségi elemek kezdenek el dominálni, ahol a korábbi időszakokra jellemző mi és ti kijelölés helyett, a hatalom számára fontos ingroup csoportok privilegizálása és egyben állami eszközökkel történő támogatása történik.

Ebben a mechanizmusban a demokratikus szocializáció jellegzetességei – különösen, ami az állampolgári nevelést, illetve a demokratikus gondolkodásra való felkészítést illeti – a korábbi időszakokhoz képest is jobban és rapid módon épülnek le, és helyükbe a keresztény-nemzeti ideológiai alapon álló populista elemek lépnek be. Szabó Ildikóra támaszkodva, a legújabb tendenciákat figyelembe véve 5 pontban foglalhatjuk össze a 2010-et követő átalakulás jellegzetességeit (Szabó I. 2014).

1. Már a vegyes modell fragmentált, félperifériás ciklusában is megfigyelhető volt, csak most még karakteresebbé válik, hogy hiányoznak a demokratikus alapértékek: „...identitás stratégiában, kormányzati diskurzusokban, az ifúságot érintő dokumentumokban alig-alig van nyoma a demokratikus állampolgár eszményének.”
2. Az ágens-struktúra tudatos átrendezése, az állami vagy a hatalomhoz közel álló piaci szereplők révén az ágensek feletti erős kontroll (média, iskolarendszer, civil szféra).
3. A szocializáció formális intézményének teljes körű átalakítása:
 - A közoktatás totális államosítása (tulajdonosi és fenntartói jogok egyaránt a Klebelsberg Intézményfenntartóhoz kerülnek, az iskolarendszer neve pedig ennek megfelelően közneveléssé neveződik át);
 - A tankötelezettség leszállítása 18 évről 16 évre, amelynek következményeként tömegével nő meg a korai iskolaelhagyás, és egyes, egyébként is nehezebb helyzetben lévő társadalmi csoportok oktatása, képzése és bármiféle (demokratikus) szocializációja teljesen megreked;
 - az identitások formálásában szerepet játszó tantárgyak (irodalom, történelem) tankönyveinek ideológiai töltetet hordozó átírása;
 - az állam által kiadott egyentankönyvek kötelezővé tétele;
 - a hittan és az erkölcsstan bevezetése,
 - a társadalomismeret tantárgy visszaszorítása,
 - az iskolák egyházi fenntartásba vételének elősegítése;
 - az iskolai és tanári autonómia jelentős megnyirbálása, a kötelező tananyagtól való eltérés minimalizálása;
 - a demokráciára nevelés iskolai lehetőségeinek csökkentése;
 - az iskolai függőségi rendszer újragombolása, és mindemellett
 - a kultúra kanonizációja.
4. A konfliktusok kezelésére szolgáló intézmények és eljárások eliminálása, ezen belül is a társadalmi nyilvánosság korlátozása és kontrollálása. A nyilvánosság különböző csatornáinak elfoglalása, központosítása.
5. A szakmaiság alacsony árfolyama. A centralizált hatalom elvárja a politikai lojalitást – a szakértelem kárára – az állami intézményi hierarchia szinte teljes vezetői posztjain.

Mindennek a célja az, hogy a vegyes modellre jellemző plurális-zárt szocializációs út – amikor is egymástól függetlenül felnőhetnek úgy fiatalok, hogy születésüktől fogva egyetlen ideológia (legyen az bal vagy jobboldali, liberális vagy konzervatív) mentén szocializálódnak a családban, a közoktatásban, a felsőoktatásban, egyféle médiából tájékozódnak, vagyis más kommunikációs készletet tanulnak meg, más nyelvet kezdenek el beszélni – monopolizálása és dominálása. Monopolizálás abban az értelemben, hogy megnehezítik az alternatív ideológiai szocializáció lehetőségét – azaz egyre nehezebbé válik a párhuzamos ideológiai szocializációs csatornák működtetése –, és egy, a már említett keresztény-konzervatív ideológia kiterjesztése

mindenki számára. Ideológiai értelemben a plurális-zárt szocializációt felváltja a monolit-zárt szocializáció.

Az alábbiakban bemutatjuk a politikai szocializációs ágensek működését, valamint az átrendezésre utaló jeleket. A vizsgált ágensek a család, az iskola, a kortárs csoportok, a média és az érdekérvényesítés módjai. Ahol lehet, utalunk az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatószorozat témához kötődő eredményeire is.

Az ágensek közötti kapcsolat, állampolgári szocializáció

Család

A politikai szocializációs elméletek kiindulópontja, hogy a család az elsődleges szocializáció színtere. Rendkívül fontos tényező a család társadalomhoz való kapcsolódása, társadalmi helyzete, a szülők iskolai végzettsége, munkájuk státusza, a lakóhely településtípusa és régiója. A másik jelentős hatás-együttest a szülők által képviselt értékrend, az ő attitűdjeik, valamint a társadalmi reprezentációk összessége hordozza (Muxel 1999, 106–109). A családi politikai szocializáció főként a társadalmi-politikai rendszerhez való viszonyt befolyásolja, formálja, míg a konkrét politikai tárgyakkal kapcsolatos vélekedést és érdeklődést, a politikai aktivitást és politikai orientációt már nem olyan erősen alakítja (Csákó–Murányi–Sik–Szabó I. 2010, 8).

A pártállami időszakban az állam által működtetett direkt politikai szocializációs rendszerben közvetített értékekkel, normákkal, viszonyulásokkal szemben főként a család intézménye tudott más értékrendet átadni, azaz a kettős szocializáció másik, nem hivatalos pólusát képviselni. Ebben az időszakban a családok olyan szocializációs stratégiát alkalmaztak, melynek következménye a politikai konfliktusok elkerülése, illetve a politika világtól való távolmaradás.

Magyarországon a rendszerváltással megszűnt a családnak a hivatalos, direkt politikai szocializációval szembeni ellensúlyozó, ellenpólus-funkciója, és politikai szocializációs szerepe is csökkent (Csákó 2004, 543). A családi politikai szocializáció kapcsán megállapítható, hogy még mindig jellemző a tradicionális családi szocializáció, amely a tekintélyelvű és paternalista szemléletmódot örökíti tovább (Bognár 2014, 215). Ennél az ágensnél elsősorban a rejtett politikai szocializációs hatások érvényesülnek, főként társadalmi, magatartási minták hagyományozódnak át (Csákó–Murányi–Sik–Szabó I. 2010, 7–8). Egy középiskolások bevonásával készült kutatás² eredményei is azt tükrözik, hogy a szülők konfliktuskezelési stratégiáját átveszik gyermekeik. A szülők akár destruktív, akár konstruktív stratégiát alkalmaznak, gyermekeik hasonló eszközzel fogják a problémás eseteket megoldani. Ha az egyik szülő a vitakultúra szempontjából semlegesnek mondható, akkor a gyermek nagyobb valószínűséggel a markánsabb mintát követi. Az apa vagy nevelőapa nélkül nevelkedő középiskolások az anya viselkedésmintáját reprodukálják (Bognár 2014, 215).

A családi jellemzők, mint a családban uralkodó vitastílus, családon belüli közéleti, politikai kommunikáció, valamint a szülők jellemzői: iskolai végzettsége, nevelési stílusa, politikai

² „Családi politikai szocializáció” kutatás (OTKA K78579) 2010–11-ben készült 12. évfolyamos középiskolások körében, vezetője Csákó Mihály volt.

aktivitása jelentős hatást gyakorolnak közvetve vagy közvetlenül a gyerekekre vonatkozó jellemzőkre, mint önbecsülés és bizalom; valamint a gyerekek értékészletére, mint a demokratikus értékrend erőssége, az előítéletesség és az erőszakelv elfogadása. Ezek a tényezők pedig jelentős befolyást gyakorolnak a politikai participációra. A hatások erősségét vizsgáló regressziós modell szerint a szülők aktivitásának, a családi sorseseményeknek (illetve ezek emlékezetének), valamint a politikai szereplőkbe vetett bizalomnak van a legnagyobb befolyásoló ereje (Bognár 2014, 214–216).

A család a 2010-es változásokat követően a kormányzati kommunikáció kulcselemévé vált. Elég csak a családi adókedvezmény, vagy éppen a családok otthonteremtési kedvezményének bevezetésére gondolni. A Nemzeti Együttműködés Rendszere a hagyományos, (férfi) apa – (nő) anya – több gyermek családmódellet propagálja, és kimondva, vagy kimondatlanul a családok funkciói közül a politikai szocializációt tartja a legkevésbé fontosnak.

A szülők politikai szocializációs szerepével kapcsolatban az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásokból is vonható le következtetés. A 2011-es adatok szerint a fiatalok 86 százaléka részben vagy teljesen egyetért szülei politikai kérdésekben, és mindössze 7–7 százalékuk utasítja el szülei véleményét vagy nem ismeri azt. A 2015-ös adatokkal való összevetést nehezíti, hogy a kérdés megfogalmazása eltérő volt, de annyi azért látszik, hogy jelentős elmozdulás nem történt. A szülőkkkel és barátokkal való véleményegyezés kapcsán megállapítható, hogy a barátok politikai nézetei rejtettebbek, mint a szülőké, ez különösen a 2015-ös adatfelvétel eredményeiben mutat markáns eltérést: míg a fiatalok körülbelül tizede nem ismerte szülei véleményét, barátaikét negyedük nem tudta megítélni.

Iskola

Az iskola is jelentős szerepet tölt be a fiatalok politikai szocializációs folyamatában, manifest és látens hatásokkal egyaránt befolyásolja a tanulókat. Egyrészt szerepe van a politikai ismeretek átadásában, másrészt szerepmintákat és tapasztalatokat is közvetít. Az iskolában leképeződik a politikai rendszer, a társadalom viszonyrendszere. Itt tanulják meg a fiatalok a hatalomhoz, a tekintélyhez, a hierarchiához való viszonyulást, valamint az érdekérvényesítés egyes módjait is. Az iskolarendszer szerepe azért sem hanyagolható el, mert a politikai gondolkodást, cselekvést jelentősen befolyásolja a kulturális tőke, a műveltség és a politikai ismeretek (Szabó M. 2002, 253–254). Az államszocializmusban az iskola egyik legfőbb feladata az volt, hogy az állam által kívánatosnak tartott politikai identitással ruházza fel a tanulókat, és ez az identitás a rendszerhez való lojalitáson alapuljon.

A demokratikus politikai szocializációs modellben a formális tényezők közül az iskolának kiemelkedő szerepük van, többek között a nemzeti identitás kialakításában, formálásában, illetve az állampolgári magatartás, a demokratikus értékek, gondolkodás- és cselekvésmódok kialakításában is. A direkt politikai szocializációban, azaz a társadalomismereti és állampolgári ismeretek órákon átadott tudás és az indirekt hatások: az iskolai kultúra, a tanár-diák

viszony, a hatalmi viszonyok, az iskola működése is a demokratikus állampolgári szocializáció része és eszköze (Szabó I. 2009, 289–292).

Mint a posztszocialista országokra általában, Magyarországra is jellemző az, hogy a középfokú iskolarendszer konzerválja a társadalmi és politikai érdekérvényesítésben, tudásban meglévő előnyöket és hátrányokat, reprodukálja a politikai kultúra elsajátításához kapcsolódó különbségeket is. Az iskola – annak ellenére, hogy célja a társadalmi esélykiegyenlítés – társadalmi értelemben is szelektál (Szabó I.–Falus 2000, 392–394; Ferge 1980, 97–133; Ligeti 2003, 22–25). Annak ellenére, hogy elsőként és leginkább az alap-, illetve középfokú oktatási rendszerben jelenik meg a társadalmi státuszpozíció és a társadalmi esélyek reprodukciója, a felsőfokú oktatási rendszerben is hasonló szelektációs mechanizmusok működnek (Szabó A. 2012, 27).

A rendszerváltással az iskolarendszer politikai szocializációban betöltött szerepe jelentősen csökkent, főként a direkt szocializációs eszközök terén. Az iskolák depolitizálása nem csupán azt jelentette, hogy nem törekedtek a politikai világgép alakítására, az ideológiai szocializációra, hanem kifejezetten tilos volt direkt módon befolyásolni a diákok politikai világgépét. Maguk az iskolák is demokratikusabban kezdtek el működni, s ez a látens szocializáció során a diákok felé is átadódott (Szabó I.–Falus 2000, 392–394). A demokratikus iskolai politikai szocializáció keretrendszerének egyes elemei kiépültek ugyan, de ezeket az üres vázakat az iskolák többsége nem tudja valódi demokratikus állampolgári neveléssel megtölteni.

A Kurt Lewin Alapítvány egy 2011-es vizsgálat eredményei szerint³, csupán a diákok kevéssel több, mint fele gondolja úgy, hogy bármiről mondhat véleményt, ha azzal nem sérti mások emberi méltóságát, valamint többségük szerint a diákonkormányzatban a diákok tanári ellenőrzés mellett dolgoznak.⁴ Korábbi – 2004-es, illetve 2005-ös – Csákó Mihály vezetésével megvalósuló vizsgálatok szintén arra mutattak rá, hogy egyes intézményekben a diákonkormányzatok nem működnek demokratikusan, pusztán formálisan, érdemi jogok és határozatok nélkül tevékenykednek, a törvényben deklarált tanulói jogok nem, vagy csupán látszólag érvényesülnek (Csípő–Daróczi–Kun–Lakatos–Vircsák 2004, 704–707; Csákó 2007, 24).

A demokratikus politikai és állampolgári szocializáció csekély sikereit nem csupán az iskolai szerepvállalás csökkenése, hanem az egységes stratégia vagy konszenzuson alapuló hosszú távú irányjelölés hiánya is eredményezi (Szabó I. 2009, 292–307). A demokratikus szocializáció akkor működhet jól, ha a demokratikus attitűdök az iskolai élet minden szereplője számára belső értékévé válnak, azaz internalizálódnak és érdekévé válnak, a demokratikus viselkedésmódok pedig habitussá alakulnak (Ligeti 2003, 224). A pedagógusok ilyen irányú attitűd-közvetítését az oktatási rendszer egyes elemei, mint például a pedagógusok, oktatók

3 A vizsgálat során négy kelet-magyarországi középfokú oktatási intézmény diákjai körében készítettek felmérést.

4 In: Aktív állampolgárság az iskolában és azon túl. A kutatási eredmények összefoglalása – munkaanyag.

érdekérvényesítő-képessége, önállósága, döntési autonómiája, szakszervezeteik erőssége jelentősen hátráltatja (Laki–Szabó A. 2014, 24).

A Nemzeti Együttműködés Rendszerében – a fentebb már jelzett módon – a közoktatási rendszer gyökeresen alakult át. Az iskola felértékelődött a rendszerközpontú szocializációs mechanizmusokat működtetők számára, ugyanakkor azok a helyell-közzel meglévő autonómiák, önálló döntési kompetenciák, amelyek megvoltak az iskolarendszerben teljes mértékben leépítésre kerültek. A korábban ideológiásan oktatókat fokozatosan váltja fel az ideológiai alapokat is hordozó, a demokratikus magatartás mintákat háttérbe szorító iskolai szocializáció.⁵ Ezzel párhuzamosan azonban olyan önszerveződő magatartásminták is megjelennek, mint a 2016-ban szerveződött Kockás inges mozgalom, vagy a Független Diákparlament, amelyek azt jelezték, hogy vannak olyan intézményei, évfolyamai, csoportjai az iskolarendszernek, ahol a felülről irányított politikai szocializáció alternatívái is léteznek. Mindennek következményeként – természetesen nem függetlenül a korábbi fragmentált, félperifériás vegyes szocializációs modelltől – a felsőoktatási szférába már olyan hallgatók kerülnek, akiknek jelentős része ideológiailag erősen elkötelt (Szabó 2014). Szabó a 2013-as Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás eredményeit elemezve megjegyzi, hogy ha egy ideológiai tengelyen kifeszítjük és ábrázoljuk az egyetemisták és főiskolások politikai érték-klasztereit, a középtől jobbra és balra elhelyezkedő rétegek között sem távolságban, sem értékek vonatkozásában nincs átjárás. „Együttmozgás, egymáshoz való közeledés csak az [ideológiai] oldalakon belül feltételezhető. Azok a törésvonalak, amelyek a magyar társadalmat feszítik, igen erőteljesen mutathatók ki a húszas évek elején járó fiatalok körében”. (Szabó 2014, 272)

Kortárs csoport

A család szerepének csökkenése és az iskola „kivonulása” a politikai szocializációs szinterről növekvő lehetőséget nyújt a többi szocializációs közeg (vallási csoportok, kortárs csoport, média, politikai pártok stb.) szerepvállalásának.

A kortárs csoport tagjai között meglévő közösségi élmény egyrészt direkt, másrészt látens politikai szocializációs szereppel is bír. Előbbiek között említhetjük a politikai tartalmú beszélgetéseket, az esetleges politikai aktivitást, míg utóbbiakra példa lehet a másokkal való együttműködés, a versengés megélése, a konfliktusok megoldása stb. Ezekben a közösségekben mód van a véleményformálásra és véleménycserére, és Utasi Ágnes szerint ezek a „demokratikus közélet legközvetlenebb közösségei” (Utasi 2011, 127).

A barátok, közeli ismerősök, csoporttársak szerepéről az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás egy apró szeletet tudott vizsgálni. Az eredmények szerint a közeli ismerősökkel, barátokkal a felsőoktatási intézményben tanulók jelentős többsége, megközelítőleg 90 százaléka beszélget alkalmanként vagy rendszeresen közéleti, társadalmi problémákat érintő

⁵ Egyetlen példával szeretnénk illusztrálni a helyzet abszurditását. A harmadik osztályos Olvasókönyv sikeréről szóló részében az illusztráció a felcsúti Puskás Akadémia FC mezében futballozó gyermek képe.

kérdésekről. Ezen belül körülbelül harmaduk körében nem csupán időnként, hanem rendszeresen szóba kerülnek ilyen típusú témák.

A három adatfelvétel eredményei között annyi eltérés mutatkozik, hogy a 2015-ös adatok azt mutatják, hogy az előző évekhez képest valamelyest csökkent a rendszeres ilyen témájú beszélgetések aránya. A 2011/12-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat kvalitatív vizsgálati szakaszában készült interjúkból az is kiderül, hogy a politikai ifjúsági szervezetekbe a baráti kapcsolatokon keresztül történő belépés az egyik legjellemzőbb forma. A Jobbik Ifjúsági Tagozat, a Fidelitas és az MSZP Ifjúsági Tagozat képviselője is erről számolt be, bár ez utóbbi szervezet képviselője azt is hozzátette, hogy a baloldali értékrendet a családból hozzák a fiatalok.

A fentiekén kívül még egy nagyon fontos politikai szocializációs hatásra hívják fel a figyelmet az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás eredményei. A 2011 és 2013-as adatok is azt támasztják alá, hogy a pártszimpátiában vagy a pártokhoz való kötődésben is jelentős szerepe lehet annak, ha valamelyik csoportosulás/párt vonatkoztatási csoportot tud kínálni a fiatalok számára. A vizsgálat eredményei szerint például a Jobbikhoz való tartozás okai között jelentős hangsúllyal szerepel a közösséghez való tartozás vágya és az a szubkultúra, mellyel tudnak azonosulni a fiatalok. (A közös szimbólumvilág, múltértelmezés, szóhasználat, öltözködés stb. segítségével nagyon erősen ki tudja fejezni a valahova tartozást, ezzel is erős identitást tud kínálni a fiatalok számára.) A magány, a lekötetlen szabadidő nagysága és a társadalmi identitás gyengesége is magyarázza a Jobbikkal való szimpátiát (Róna–Reich 2014, 155–174).

A 2010 utáni fejlemények azt mutatják, hogy azokban az esetekben, amikor a politikai rendszer egyértelműen, nyíltan kíván behatolni az életvilág – így a kortárs világot is érintő – szintjére, például, mint a netadó bevezetése, a felsőoktatási rendszer átalakítása 2012-ben, illetve 2017-ben, az mindég a fiatalok, és különösen a nagyvárosi egyetemisták élénk ellenállásába ütközik (racionális lázadás). A kortárs csoportokban meglévő hálózatos szerveződés, amelynek alapja a közösségi média, lehetőséget teremt a gyors reagálásra, a szervezés hatalomtól független terepeinek a kialakítására. Ráadásul a közösségi média olyan információs bázist jelent a fiatalok számára, amely – minden meglévő korlátja ellenére – alternatív beszédcserelekvési színteret teremt, ahol őszintén, keresetlenül tudnak egymással kommunikálni a kortársak.

Civil szervezetek, ifjúsági szervezetek, ifjúsági politikai szervezetek

A rendszerváltás előtti időszakban az ifjúsági szervezetek a direkt politikai szocializáció eszközeiként működtek. A rendszerváltással megszűntek, felbomlottak a korábbi ifjúsági szervezetek, s a rendszerváltást követően is működő nonprofit szervezetek és civil önszerveződések, társadalmi szervezetek csak csekély mértékben tudják integrálni és mobilizálni a fiatal korosztályt. A sokszor „civil bőrbe bújó” pártosított szervezetek sem vonzóak a fiatalabb korosztályok számára.

Számos empirikus kutatás (Magyar Ifjúság 2014, Iskola és társadalom, Családi politikai szocializáció kutatás) bizonyította, hogy a fiatalokban az általuk megvalósított aktivitáshoz képest sokkal nagyobb szervezeti cselekvési potenciál rejlik. A magas cselekvési potenciál valódi aktivitásban való megnyilvánulásának több korlátja is lehet. Ezek közül kiemelhető az ismeretek hiánya, valamint az, hogy ezt a potenciált a jelenlegi szervezeti keretek nem tudják integrálni (Bognár 2014, 73, 221). A nagymintás ifjúságkutatások eredményei azt mutatják, hogy a 18–29 évesek megközelítőleg tizede vett csupán részt valamilyen szervezet vagy mozgalom rendezvényein. Az ifjúsági politikai szervezetekben még alacsonyabb a fiatalok részvételi aránya. A Magyar Ifjúság 2012-es kutatás jóval kevesebb mint egy százalékos, a 2008-as kutatás megközelítőleg 1 százalékos ifjúsági politikai szervezeti részvételt regisztrált, hasonlóan a 2004-es és 2000-es adatokhoz (Laki et al. é.n.: 158; Nagy–Székely 2008, 132–147; Bauer–Szabó A. 2005, 95; Laki–Szabó A.–Bauer 2001, 55; Szabó A.–Bauer 2009, 117; Oross 2013, 308).

A 2010 utáni politikai és politikai szocializációs változások kézzel fogható bizonyítékát éppen a civil szervezetekkel szembeni adminisztratív fellépés terén mutathatjuk ki. Először a Norvég Alap civil projektjeinél lezajlott hatósági ellenőrzések, illetve hatósági zaklatások, majd egyes civil aktorok (szervezetek és személyek egyaránt) pellengérré állítása, illetve a Civil törvény érdemi változtatása jelzi, hogy a felülről vezérelt politikai szocializációnak ezen a téren is teret kíván nyerni a rezsím. A Nemzeti Együttműködési Alap támogatási gyakorlata, egyes pszeudó szervezetek nyílt politikai és anyagi támogatása (Civil Összefogás Fórum) arra utal, hogy igyekeznek olyan viszonyokat kialakítani, ahol a közösségekbe vágó fiatalok számára vannak olyan utak, amelyek könnyebb, gyorsabb előrejutást teremtenek, ahol nem a demokratikus és önkéntes részvétel a fontos, hanem az ideológiai elköteleződés kinyilvánítása.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat az egyetemista, főiskolás célcsoport szervezeti kötődését részletesen vizsgálta. Jelen kötetben, és a megelőző tanulmánykötetekben is több tanulmány szólt a témáról, amely azt mutatta, hogy a köztudatban, az egyetemistákról és főiskolásokról élő sztereotípiák „romkocsmákbam ücsörgő, léha, semmivel sem törődő fiatalok” nem állja meg a helyét (Szabó–Oross 2012, Oross–Szabó 2014).

Média

Az államszocialista időszakban a médiumok legfőbb szerepe az volt, hogy a hatalom politikai ideológiáját közvetítsék a társadalom tagjai felé. A kettős szocializáció egyik tünete volt az is, hogy mint minden hivatalos intézményi forrás esetében, a média által közvetített információkat is csak fenntartással fogadták el az emberek (Szabó I. 2000, 82–89; 2009, 134–136).

A rendszerváltást követően a médiumok palettája jelentősen kibővült. Ennek a szocializációs ágensnek is hangsúlyosabb lett a szerepe a rendszerváltást követően (Gábor 1996, 13). A különböző politikai csoportosulások, pártok felismerve a média jelentőségét, ennek segítségével próbálták és próbálják meggyőzni, illetve mozgósítani az állampolgárokat.

Ferge Zsuzsa (2010, 39–147) álláspontja szerint a média szerepének erősödése mellett értéke devalválódik annak következményeként, hogy Magyarországon a média a gazdasági és politikai érdekeknek kiszolgáltatottan működik. A civil szektor erőtlenségének egyik oka is az, hogy a nyilvánosságon keresztül történő nyomásgyakorlás a média fent leírt helyzete miatt csak kismértékben tud megvalósulni.

Csözik Rita (2013) hívja fel a figyelmet a médiával kapcsolatos „kontrollált aktivitásra”. Tanulmányában megjegyzi, hogy a média közönsége nemcsak akkor lehet aktív, amikor elkerüli a média hatásait, hanem abban az esetben is, amikor kialakítja és fenntartja a média és a politika szereplőihöz fűződő lojalitását. Ez az elkötelezettség legtöbbször nem egy passzív, elfogadó magatartás következménye, hanem egyfajta aktív, szándékos, kognitív elemeket magába foglaló döntés eredménye egy politikai mozzanat vagy műsor mellett. Csözik álláspontja szerint a média nem az elkötelezetlen és passzív közönségre, hanem az aktív, motivált egyénekre gyakorol hatást (Csözik 2013, 55). Márpedig a fiatalok többsége kevésbé aktív, mint passzív médiafogyasztó. Különösen igaz ez a nyomtatott sajtótermékekre, a hagyományos információs csatornákra és kevésbé a kereskedelmi televíziókra. Ahogy erre jelen kötet több tanulmánya rámutat (lásd Bene és Székely) az egyetemisták és főiskolások fő információs forrása ma már az internet és azon belül is a Facebook. Olyan információk jutnak el hozzájuk leginkább, amelyek egyrészt a referenciacsoportokon (leginkább kortársak és család) keresztül, másrészt – ettől természetesen nem függetlenül – a közösségi médiában jelennek meg. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a politikai információs zaj, ami a hirdetésekben keresztül jelenik meg, hatással lehet a fiatalokra is. A kérdés tehát az, hogy ebben a viszonyrendszerben, ahol, mint láttuk, a rezsím fokozatosan maga alá gyűri a médiát, lehet-e autonómiára törekvő véleményalkításról beszélni, a közösségi média eléggé független-e, hogy alternatív, kritikai vélemények is eljussanak a hallgatói csoportokhoz. Erre vannak kézzel foghatónak tűnő, makroszintű bizonyítékok. Elég, ha csak a 2016. október 2-i népszavazás minden korábbinál magasabb érvénytelen válaszára gondolunk (Boda–Szabó 2017) vagy a 2017 tavaszi tüntetéssorozatra. Álláspontunk szerint tehát párhuzamosan zajló folyamatok zajlanak a média, mint kulcs szocializációs ágens terén: a kontrollált média felértékelődik a rendszer számára az üzenetek továbbítása szempontjából, ami egyrészt erősítheti egyes társadalmi csoportoknál – főleg a közmédiából, egyes kereskedelmi médiumokból, valamint a vidéki napilapokból tájékozódók körében – a hatalomhoz való lojalitás kialakulását, másrészt viszont épp az erőteljes állami kontroll miatt, eltaszíthat a politikai tájékozódási igénytől jelentős méretű rétegeket. Jelenleg nem teljesen nyilvánvaló, hogy ennek a kettős folyamatnak a magyar egyetemisták és főiskolások vonatkozásában milyen eredményei lesznek.

Érdekérvényesítés

Végül az utolsó szempont, amit figyelembe veszünk, az az érdekérvényesítés módja. Az érdekérvényesítés nem csatornája, ágense a politikai szocializációnak, hanem annak eredménye. Az, hogy egy társadalom milyen formában, milyen eszközök révén igyekszik egyéni, illetve csoportszintű érdekeit érvényesíteni, artikulálni a hatalom irányába, igen jellegzetes

megnyilvánulása az adott korszak politikai berendezkedésének, a hatalomgyakorlás módjának, a politikai viszonyrendszernek. Az, hogy az állampolgárok mennyire tartják befolyásolhatónak a közélet, illetve a politika világát, hogy véleményük szerint van-e beleszólásuk ezekbe, tehetnek-e valamit egy számukra kedvezőtlen döntés ellen, vagy tehetnek-e valamit, hogy számukra kedvező döntés születessen, jól mutatja egy ország demokratikus működési szintjét. A szubjektív politikai kompetencia egyrészt az állampolgárok politikai viselkedését határozza meg, hiszen, ha az országban élők jelentős része nem hisz abban, hogy bármit változtathatna, sokkal alacsonyabb az esélye bármilyen fellépésnek. Másrésztől amennyiben a döntéshozók úgy vélik, hogy az állampolgárok politikai kompetenciája magas, és számolniuk kell az ő fellépésükkel, ez hat döntéseikre, kommunikációjukra, viselkedésükre.

Az államszocialista időszak egyik fő jellemzője volt, hogy a rendszer látszólagos elfogadása mellett és a nyílt érdekérvényesítés helyett a társadalom tagjai személyes kapcsolataikon keresztül, informális utakon, kikapukat keresve próbáltak boldogulni (Szabó M. 2002, 258; Szabó I. 2009, 273–282). A rendszerváltást követően létrejött vegyes modellben is rendkívül szűknek bizonyultak az érdekérvényesítés csatornái. Több kutatás rámutatott (Kern–Szabó 2011, Róbert–Szabó 2017), hogy a korábbi rendszer hagyatéka tovább él: a legtöbben az egyéni utakon történő boldogulást választják; az érdek megjelenítés, érdekképviselet pártoktól független aktorainak szerepe elhalványodik. A szakszervezetek sok esetben súlytalan tényezők, vagy valamely párt által létrehozott, attól függő vagy „látszat-független” intézmények (Laki–Szabó A. 2014, 24).

A nemzetközi összehasonlításokból kiderül: a posztkommunista országok állampolgárai gondolják a legkevésbé, hogy bármilyen ráhatásuk is lenne a helyi vagy országos ügyekre, az itt élők szubjektív politikai kompetenciája a legalacsonyabb. A European Social Survey 2014-es adatai szerint a felnőtt lakosság szubjektív politikai kompetenciája nagyon alacsonynak mondható a többi – a vizsgálatban részt vevő – országhoz képest is. Igaz ez a politikai kérdésekkel foglalkozó csoportosulásban való szerepvállalási képesség, valamint a politikában való részvétellel kapcsolatos egyéni képesség megítélésére is. A felnőtt magyar lakosság nem csupán az egyéni képességeit tartja nagyon csekélynek, hanem a lehetőségeit is. A vizsgálatban szereplő országok közül a magyaroknál egyedül a szlovén állampolgárok értékelik rosszabbnak a politikai rendszer által adott esélyeiket a politikai befolyásolására, illetve a kormány tevékenységébe való beleszólásra⁶.

A vegyes politikai szocializációs modellben⁷ tovább élő államszocialista hagyományokra utal, hogy a fiatalabb generációk vonatkozásában is tetten érhetők a fenti tendenciák. A nagymintás

6 Mindegyik kérdéskör kapcsán a lehetőségeket és képességet 2 és 3 közötti átlagérték jellemzi egy tízfokozatú skálán, ahol a magasabb érték magasabb képességet vagy lehetőséget jelent.

7 Az ideologikus-rendszerközpontú mechanizmus érdekérvényesítés terén bekövetkező változásait egyéni szinten nem tudjuk vizsgálni. Rendszerszinten annyi látható, hogy a makrószintű érdekérvényesítés korábbi, egyébként sem túl széles útjai és módjai (Országos Érdekegyeztető Tanács, a szakmai és szakszervezeti szövetségek együttműködése) tovább szűkültek (Arató–Mikecz 2016). A rezsím külön-külön köt

ifjúságkutatás 2008-as és 2010-es eredményei szerint a 15–29 éves korosztály tagjainak jelentős többsége él azzal a feltételezéssel, hogy a politikusokat nem érdekli a fiatalok véleménye (ez igaz a helyi és országos politikusokra egyaránt, bár a helyi politikusoknak egy kicsit több bizalmat szavaznak a fiatalok ebből a szempontból), s nagyon kevésbé érzik, hogy bármilyen beleszólásuk lenne a helyi vagy országos ügyekbe (Szabó A.–Bauer 2009, 108–109, Oross 2013).

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2011-es adataiból kitűnik, hogy a felsőoktatásban hallgatók is inkább pesszimisták a kormány tevékenységébe való beleszólás lehetőségeit illetően. Egy ötfokozatú skálán 3,66-os pontszámmal jellemezhető azzal az állítással való egyetértés, hogy a fiataloknak kevés beleszólásuk van abba, hogy mit csinál a kormány. A skálán az ötös érték a teljes egyetértést, míg az egyes az egyet nem értést jelenti. A 2015-ös hullám a közügyekbe⁸ való beleszólás lehetőségének szubjektív megítélését is vizsgálta. Az eredmények szerint az egyetemisták, főiskolások 39 százaléka lát lehetőséget a közügyek befolyásolására. Fontos kérdés az is, hogy a véleménynyilvánításnak mekkora szabad tere van. Amennyiben a vélemények artikulálását félelem övezi, az aktív cselekvés ellehetetlenül. A 2015-ös hullám alapján, a felsőoktatási intézmények hallgatói nem teljesen biztosak abban, hogy félelem nélkül nyilváníthatnak véleményt a kormánnyal szemben. Egy tízfokozatú skálán (ahol a magasabb érték az azzal való nagyobb egyetértést jelenti, hogy félelem nélkül lehet a kormánnyal kapcsolatos véleményeket exponálni) 4,83 pont az átlag, ami azt jelenti, hogy a hallgatók több mint egyharmada 0 és 3 közötti értéket választott, tehát azt jelezte, hogy egyáltalán vagy kevésbé tartják jellemzőnek, hogy a kormánnyal kapcsolatos véleményüket félelem nélkül elmondhatnák az emberek.

Összefoglalás helyett: a vegyes-modell „teljesítménye” a felsőoktatásban tanulók szempontjából

A rendszerváltással megszűnt a központosított, felülről jövő direkt politikai szocializáció Magyarországon, megnyitva a lehetőséget a demokratikus politikai szocializációs folyamatok előtt. Ez a lehetőség azonban legalábbis felemásra sikeredett az elmúlt 2,5 évtizedben.

A korábbi rendszerek és az államszocializmus hagyatékaként továbbörökített alattvalói politikai kultúra, a politikától való elfordulás, a paternalista szemléletmód, a jogtudat és az érdekérvényesítési képesség, valamint az egyéni és az ország sorsa befolyásolásának képességébe vetett hit, a bizalom hiánya, az aszimmetrikus viszonyok elfogadása, az egzisztenciális biztonság előtérbe kerülése (szemben a kockázatvállaló magatartással) mind-mind nehezezként tapadnak az „új” esélyhez. A demokratikus állampolgári szocializáció háttérbeszorulásával, egységes, konszenzuson alapuló stratégia nélkül a különböző aktorok sok esetben

megállapodásokat köt egyes piaci szereplőkkel, míg másik oldalon, a munkavállalók oldaláról a kötelező kamarai tagságot privilegizálja a szakszervezeti tagsággal szemben. Mindez egy korporatív irányba elmozduló érdekérvényesítési modellt vetít előre, ahol az egyéni érdekérvényesítésnek nagyobb a színtere, mint a csoportszintű érdekartikulációnak.

8 A kutatás a közügy és a politika kérdését fogalmilag különválasztva vizsgálta.

diszfunkcionálisan működnek. A család politikai szocializációs szerepe csökkent, az iskolák kivonultak, vagy az előírt formai követelményeket részben betartva próbálják a szerepüket „eljátszani”, a sok esetben pártosodott civil szervezetek és a politikai szervezetek csupán a fiatalok töredékét tudják mobilizálni, így hagyva teret az informális és esetleges szocializációs hatásoknak. A múlttal, a nemzettel, a jövőbeli követendő stratégiákkal, az alapértékekkel kapcsolatos konszenzus (keresésének) hiánya, a rendszerváltást követően kiépülő félperifériás gazdasági, társadalmi és politikai rendszer nem szolgáltat megfelelő alapot a demokratikus politikai szocializáció modelljének.

Véleményünk szerint a fragmentált, vegyes modell „teljesítményének” egyes mutatói alapján a következő megállapítások fogalmazhatóak meg a felsőfokú oktatási intézményekben tanulóknak kapcsán:

1. a demokrácia létjogosultsága körükben vitatott (bár nőtt a demokrácia mellett elkötelezettek aránya),
2. a demokrácia „teljesítményével” többségük elégedetlen, demokráciaképük ambivalens, a társadalmi-politikai intézményekbe vetett bizalmuk gyenge,
3. a politikához való viszonyulásuk egyértelműen negatív, az ezzel kapcsolatos érdeklődésük legfeljebb közepesnek mondható és az elmúlt évekhez képest csökkent,
4. a szubjektív állampolgári kompetenciájuk többnyire alacsony, a véleménynyilvánítás következményeivel kapcsolatban inkább pesszimisták.

Nem csupán a társadalom, hanem az egyén oldaláról is értelmezhető a modell „teljesítménye”. Ezzel kapcsolatban megállapítható, hogy a rendszerváltást követően kialakult politikai szocializációs modell az egyén szempontjából sem tekinthető „sikeresnek”, hiszen a leendő társadalmi, gazdasági elit tagjai az érvényesülési lehetőségeik és elhelyezkedési esélyeik szükségét jelentős problémaként érzékelik, a bíróságok munkáját illetően a társadalmi egyenlőség szempontjából inkább pesszimisták, és habár a felnőtt lakossághoz képest bizakodóbbak, megközelítőleg felük legfeljebb közepes mértékben érzi biztosnak jövőjét, valamint több mint felük legalább pár évig, több mint négytizedük tartósan más országban szeretne boldogulni.

Tanulmányunkban bevezettük az ideologikus–rendszerközpontú szocializációs mechanizmus fogalmát. Ennek egyéni szintű teljesítményét a hallgatók esetében – a 2010 után eltelt idő relatív rövidsége miatt – nem tudjuk mérni. Nem kockáztatunk talán túl sokat, ha azt állítjuk, hogy ez a mechanizmus rendszer-, és egyéni szinten sem erősíti a demokratikus politikai gondolkodást és magatartást, a vegyes modellben fokozatosan teret nyerő alattvalói kultúrát tovább erősítheti a fiatalok körében is. Az újratermelődő kisember tudat révén ugyanis inkább a politikai függőségi rendszer tovább élését táplálja, mint az önmagáért kiálló, autonóm személyiség kialakulását. Mindamellet a monolit-zárt ideológia irányába való elmozdulás azt jelzi, hogy az ideologikus–rendszerközpontú szocializációs mechanizmus kevésbé hasonlít a demokratikus modellre, mint az 1989/1990 óta kialakult vegyes modell bármely korábbi – egyébként komoly belső ellentmondásokkal és problémákkal terhelt – időszaka.

Irodalom

- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.
- Boda Zsolt – Szabó Andrea (2017): Mobilizáció és demobilizáció – tanulságok a menekültkvóta-népszavazás kapcsán. In Boda Zsolt – Szabó Andrea (szerk.) *Trendek a magyar politikában – 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. Budapest, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó. 249–283.
- Bognár Adrienn (2014): A családi szocializációs tényezők hatása a politikai aktivitásra. Doktori disszertáció. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/bognaradriennphd.pdf>
- Bognár Adrienn (2010): Együttműködés és közösségekben való részvétel a fiatalok körében. In: Rab Virág, Deák Anita (szerk.): *Együttműködés – versengés*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2010. 216–226.o.
- Bognár Adrienn – Jankó Béla (2015): Menekült-hírek és véleményalkotás 2015 őszén: egy médiahatás-vizsgálat első eredményei. *Socio.hu* 2015/4.
- Csákos Mihály (2004): *Ifjúság és politika. A politikai szocializáció kutatásáról*. *Educatio*. 4, 535–550. oldal
- Csákos Mihály (2007): *Demokráciára nevelés az iskolában*. Budapest, Kézirat
- Csákos Mihály – Murányi István – Sik Domonkos – Szabó Ildikó (2010): *A családi politikai szocializáció – konceptuális keretek*. Kézirat. OTKA K78578:1 Műhelyvita
- Csepeli György: (1992): A szabadság iskolája. In Csepeli György – Kéri László – Stumpf István (szerk.): *Állam és polgár*. Budapest, MTA Politikai Tanulmányok Intézete, Magyarországi Politikai Képzési Központ.
- Csípő Ildikó – Daróczy Renáta – Kun Eszter – Lakatos Gábor – Vircsák Enikő (2004): Az iskolademokráciája – a demokrácia iskolája. Diákönkormányzatok működése hetedikesek szemével. *Educatio*. 2004/IV., 704–707.
- Csózik Rita (2012): Átalakult lázadás. Magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. I. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale, 45–65. oldal
- Ferge Zsuzsa (1980): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In Ferge Zsuzsa (szerk.): *Társadalompolitikai tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Ferge Zsuzsa (2010): *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. Adalékok a rendszerstruktúra és a társadalmi struktúra átalakulásának dinamikájához*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Gábor Kálmán (1996): *Ifjúságkutatási tézisek*. *Educatio* Füzetek 2.
- Hunyady György (2013): A személyes szuverenitás és kiszolgáltatottság élménye. *Magyar Tudomány* 2013. április.
- Hunyady György (2010): *A társadalmi közérzet hullámverése*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Kern Tamás – Szabó Andrea (2011): A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006–2010. In Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, DKMK.
- Kéri László (1998): *Tíz év próbaidő. A magyar átmenet politikai szociológiája* (1989-1998). Budapest, Helikon Kiadó
- Laki László – Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepsze mögött? In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 18–39. oldal
- Laki László – Szabó Andrea (2012): *Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (2.). Egyenlítő* 2012/4.
- Laki László et al. (é.n.): *Magyar nemzeti ifjúságpolitikai riport. Európa Tanács Vitaanyag*. MTA Politikai Tudományok Intézete. <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=21147-articleID=33052-ctag=articlist-iiid=1>. (Utolsó letöltés: 2013. október 10.)

Ligeti György (2003): *Gyűjtés. Iskola, demokrácia, civilizáció*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó

Muxel, Anne (1999): Az ifjúkor politikai moratóriuma. In Szabó Ildikó – Csákó Mihály (szerk.): *A politikai szocializáció*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 100–106. oldal

Nagy Ádám – Székely Levente (2008): Az ifjúsági civil világ. *Civil Szemle* V/1-2., 132–149. oldal

Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Budapest, Kutatópont.

Oross Dániel – Szabó Andrea: demokratikus részvétel tendenciái a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. In Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI

Percheron, Annick (1999): Az egyén politikai formálódása. In Szabó Ildikó – Csákó Mihály (szerk.): *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 9–43.

Róbert Péter – Szabó Andrea (2017): „Magad uram, mert szolgád alig van!” A politikai részvétel tendenciái Magyarországon In Boda Zsolt – Szabó Andrea (szerk.) *Trendek a magyar politikában – 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. Budapest, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó. 199–227.

Róna Dániel – Reich Jenő (2014): „Nemzetiek”, rendpártiak, első generációs értelmiségiek és közösségre vágyóak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 155–181.

Stumpf István (1994): *Politikai szocializáció – generációs kihívás – választói magatartás*. Budapest, Századvég Alapítvány (kandidátusi értekezés).

Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015*. Szeged, Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea (2012): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan Lázadó Hallgatók I. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó, 25–44.

Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.) (2009): *Ifjúság 2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociális és Munkaügyi Intézet.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Tanulmánykötet*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó

Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan Lázadó Hallgatók I. (2012) Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó, 65–111.

Szabó Ildikó (2014): Embereszmények és identitáspolitikák a rendszerváltás utáni politikai szocializációban. *Kultúra és Közösség* 4: 5-32.

Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest, L'Hartmann Kiadó

Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei*. Budapest, Új Mandátum Kiadó

Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): *Politikai szocializáció Közép-Európai módra. A magyarsajátosságok*. Magyar Pedagógia 100. évf. 4. szám, 384–400. oldal

Szabó Miklós (2002): A politikai szocializáció. In Kéri László (szerk.): *SocietasPolitica – Fejezetek a politikai szociológia köréből*. Miskolc, Bíbor Kiadó

Utasi Ágnes (2011): Baráti közösségek és magántársaságok – a közélet iskolái. In Utasi Ágnes (szerk.) *Közösségi kapcsolatok és közélet*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó.

Székely Levente:

Digitális részvételi kultúra – aktív és csendes új generáció

Bevezetés

Általában elmondható, hogy a társadalom fiatalokkal kapcsolatos hétköznapi megközelítését erős érdeklődés jellemzi, sokszor számos megállapításokkal tarkított értetlenség és rendszerint aggodalom kíséri. Gyakran a hétköznapiól lényegesen különböző tudományos megközelítésből fakadó következtetések is lehetnek – a hétköznapi érdeklődéshez és megítéléshez hasonlóan – szélsőségesek. Prensky (2001) például digitális bennszülöttekről beszél, akik egyértelmű nyertesei az információs társadalom korszakának szemben az idősebb generációkba tartozó digitális bevándorlókkal. Zimbaro (2016) ugyanakkor erősen pesszimista képet fest korunk ifjúságáról, elsősorban a fiatal férfiakról, akiknek az identitását értékelése szerint egyenesen tönkretette a technológiai fejlődés. Az a technológiai fejlődés, amit Prensky egyértelműen az új generáció versenyelőnyeként értékel. A két kiragadott példán kívül számos más tudós, kutató is (pl. Key; Hertz; Hurst; Turkle; stb.) erőteljes megfogalmazásokkal él, nem beszélve (akár önjelölt) szakértők tucatjairól, akik sikerkönyveket írnak, blogokat vezetnek arról, hogy milyenek a mai fiatalok. És ha a tudomány művelői a megfelelő távolságtartással is mutatják be az eredményeiket, az erős érdeklődés a média szűrőjén keresztül szenzációt eredményez. Be kell látnunk tehát, hogy különböző mértékben ugyan, de az ifjúságra vonatkozó hétköznapi megismerésünk jellemzően sztereotíp, idealizált és mediatizált.

A nemzetközi szakirodalomban két olyan elméleti keretrendszer formálódott az elmúlt évtizedekben, amelynek értelmezési kereteket biztosítottak az ifjúsági vonatkozású elméleti munkákhoz, empirikus kutatásokhoz és köztük a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokhoz. Ez a két kiemelt tematika az élethelyzet bemutatásán alapuló „átmenet” diskurzusa és az életmódot középpontba helyező ifjúsági „kultúra” diskurzusa (Szanyi 2016). A nemzetközi diskurzusokba többé-kevésbé illeszkedő vagy onnan táplálkozó, de kifejezetten magyarországi vonatkozású narratívák közül Nagy és Tibori (2016) szerint három fontosabb emelhető ki: az ifjúsági korszakváltás elmélete (Gábor 2006), az ifjúságügy narratívája (Nagy 2013a) és az új csendes generáció paradigmája (Székely 2014). Utóbbi egyik alapállítása, hogy a tizen-huszonéves fiatalokat konformitás, bizonytalanság és passzivitás jellemzi, amely kiterjed a közéleti érdeklődésre és részvételre is (Székely 2014). A magyar fiatalok közéleti érdeklődése nemzetközi összehasonlításban is alacsonynak mondható, míg az OECD átlag szerint a 15–29 évesek háromtizedét, a magyarországi adatok szerint felét nem érdekli a politika. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat eredményei (Szabó 2012; 2014; 2015) egyrészt azt mutatják, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások politikai érdeklődése és aktivitása csökkent az elmúlt években, másrészt megfigyelhetővé vált több aktivitást mutató csoportosulás: a „Critical Mass” a „Kuruc.info” vagy éppen a „Tusványos” nemzedék. Jelen munka célja a számok mögé is nézve egy összefoglaló képet vagy legalább egy vitára alkalmas hipotézist alkotni a magyar fiatalok közéleti érdeklődésével és részvételével kapcsolatban.

Az elmúlt negyedszázadban Magyarországon három jelentős rendszerszintű változás ment végbe, amelyek alapvetően átalakították a fennálló viszonyokat. Ez a három rendszerszintű változás a rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalom paradigmája. Ezek a rendszerszintű változások önállóan is erős narratívát jelentenek, bár a hangsúlyaikban más-más területeket nagyítanak ki, de – és ezért tekinthetők rendszerszintűnek – egyaránt értelmezhetők gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban.

A gazdasági alrendszer tekintve a rendszerváltás a szocialista tervgazdaság helyett a kapitalista modellt hozta, a globalizáció a globális viszonyokba való betagozódást, míg az információgazdaság, az információalapú termelés és fogyasztás logikáját. A társadalmi struktúrát tekintve a rendszerváltás a társadalmi különbségek növekedését, az új gazdasági elit kiemelkedését és más csoportok tartós leszakadását, a globalizáció az önmagukban létező közösségek megszűnését, népességmozgásokat hozott, míg az információs társadalom a nem lokalitáson alapuló közösségek szervezése mellett, a meglévő törésvonalakon új, digitális megosztottságokat épített. A kulturális alrendszerben a rendszerváltást követően kiépültek a demokratikus folyamatok, megerősödtek a fogyasztói társadalom értékei, a globalizáció a neoliberalizmus ideológiáját terjesztette ki, az információs társadalom paradigmája a digitális kultúra megjelenéséhez vezetett.

A rendszerváltás ifjúsága

Magyarország és a volt szocialista országok számára a rendszerváltás megrengető erejű sokként hatott, és hatása mind a mai napig tart. Az átalakulás a makrofolyamatoktól a mindennapi élet mikroterületeiig egyaránt óriási mértékű volt. Az átalakulás mértékét mutatja, hogy csak a KGST megszűnése a magyar gazdaság exportjának és importjának is negyztizedét befolyásolta, amelynek hatásaként a piacok beszűkültek, a külkereskedelmi termékforgalom erősen visszaesett (KSH 2010). A gazdaság szerkezetváltása a munkaerő kapitalista kihasználása a teljes foglalkoztatás megszűnését, tömegek egzisztenciális ellehetetlenülését, a munkanélküliség állandósulását hozta magával. A keresetek reálértéke folyamatosan csökkent, mindez a nominális növekedés ellenére történt, hiszen ezen időszak alatt a fogyasztói árak nagyobb mértékben emelkedtek. A legalacsonyabb értéket 1996-ban érte el, ekkor a keresetek reálértéke az 1989. évinél 26 százalékkal volt kisebb. Innentől emelkedés kezdődik, de a magyar gazdaság 1989-es évi reálbér szintet csak az ezredfordulót követően, 2002-ben érte el (KSH 2010). A reáljövedelmek csökkenése mellett jelentős differenciálódás is tapasztalható, amely az új feltételekhez való alkalmazkodás képességéből fakadt. A kilencvenes évek elején az új szerkezet nem volt arra alkalmas, hogy a kompenzálja a rendszerváltás szükségszerű veszteséinek kárait, ezért a vesztesek köre szélesebb, mint ami a foglalkoztatási szerkezet változásából következik (Kolosi–Róbert 1992). A jövedelmek változása a fogyasztásban is megmutatkozott, a kilencvenes évek közepéig csökkent általában a fogyasztás és belső szerkezete is átalakult.

Az átalakulás gazdasági dimenziója mellett legalább olyan fontos a nem kifejezetten gazdasági alapú társadalmi és kulturális vonatkozása. A szocialista egypártrendszer intézmény-

rendszerét a demokratikus választásokat követően lebontották, de a közéleti érdeklődés és aktivitás fokozódása már szabad választások előtt is tapasztalható volt. A korlátozások alól felszabadult közélet ugyan természetes érdeklődést generált, illetve számos olyan témát tett vitaképpé, amelyet addig az elfojtás jellemezett, de a változások értékelése mégis felemás mind a mai napig. A közvélemény-kutató cégek felmérései alapján mind a rendszerváltás lezajlásának ütemével, mind következményeivel elégedetlenek voltak a magyarok, és jövőkéjük, más volt szocialista országokkal összehasonlítva is alapvetően negatív volt a kilencvenes évek elején (Kolosi–Róbert 1992).

1989-ben a magyarországi népesség 10,4 millió főt tett ki, amelyből a 15–29 évesek száma nagyjából 2 millió főre rúgott. A rendszerváltást megelőző évtizedben Magyarországon demográfiai fordulat következett be, az egy főre eső születések száma innentől tartósan kisebb, mint a halálozásoké. A gyermeket nevelő háztartások aránya is folyamatos csökkenést mutat a rendszerváltást követően, 1993-ban még 45 százalék, az ezredforduló idején már csupán 36 százalék azon háztartások aránya, ahol gyermek is él. A gyermekszám csökkenése a házassági szokásokkal párhuzamosan változott, míg a hetvenes években a nők 14–15 százaléka már 18 éves kora előtt megházasodott, további 40 százalékuk pedig 20 éves koráig férjhez ment, a kilencvenes évekre ugyanez 4–5, illetve 18–20 százalékra esett vissza (Vitányi 2006).

A rendszerváltás és az azt követő néhány év munkapiaci sokkja, ahol közel másfél millió munkahely szűnt meg, a munkaképes korúak közül a legidősebbeket és legfiatalabbakat érintette leginkább. A szocialista gazdaság- és oktatáspolitikai logikája szerint megszerzett szaktudás az új viszonyok között nem volt versenyképes, a megjelenő munkanélküliség a fiatalokat sújtotta elsősorban, amely tömegessé vált és állandósult. A rendszerváltást megelőző néhány évben még a szakképzettséget megszerzők teljes köre el tudott helyezkedni tanulmányait követően, míg 1992-ben a munkanélküliségi ráta a 15-19 évesek közt már 27 százalékos, a 20–24 évesek közt 14 százalékos volt. Ezt követően a munkanélküliség az évtized utolsó harmadáig nőtt.

Nem elsősorban az 1989–1990-ben zajló szerkezetváltás oka az ifjúság problémáinak, hanem már az államszocializmus utolsó évtizedében kiterjedő gazdasági válság, illetve az állam esélyteremtő funkciójának csökkenése, ezáltal a családi erőforrások nagyobb szerepével a különbségek növekedése. A rendszerváltás ifjúsága forráshiányos szocialista oktatási rendszerben tanult és szerzte meg végzettségét, majd tapasztalta meg a kapitalista munkanélküliséget a teljes társadalom átlagán felüli mértékben. Összességében Gázó és Laki (2004) szerint az újkapitalizmus egyik legnagyobb vesztese az ifjúság lett.

A rendszerváltás ifjúsága ma 40–54 éves. 1989-et fiatalokként megélték ugyan részint a U.S. Census Bureau alapján a Baby boom nemzedékébe (1946–1964 között születettek) számíthatóak, azonban Magyarországon kissé más a helyzet. Hazánkban az 1950–1956 közötti Ratkó-korszak feleltethető meg leginkább a nyugati baby boomnak, ami egy időben szűkebb, a rendszerváltáskor már jellemzően felnőtt nemzedéket takar.

A rendszerváltás idején 15–29 évesek nemzedéke szocializációs közegeit tekintve meglehetősen különbözik a nyugati megfelelőitől. A magyarországi hatvanas és a hetvenes évek első felében született nemzedék gyermekkorát és ifjúságát meghatározzák a szocialista ideológia által uralt iskolai és szabadidős terek, de ugyanekkor felépülnek az ellenállás kulturális bástyái is. Ez a generáció fogyasztói közegét tekintve fontos részét képezte a beatzene megszilárdult magyarországi ikonjainak is, de újat is hozott a disco, a punk, a kemény rock stílusával. A társadalmi mondanivalóval is bíró dalszövegek is az 1960-as évektől jelentek meg. Ahogy nyugaton a Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) által elindított szubkultúra-felfogás a zenét és a stílust a szimbolikus ellenállás terepeként vizsgálta, úgy tett a magyarországi kultúrpolitikai is a zenei alkotásokkal, amelyek teret engedhetnek a rendszerrel való szembehelyezkedésnek. Az állampárt által irányított kultúrpolitika támogatott, túrt, tiltott kategóriákban határozta meg az egyes produkciók helyét a zenei színtereken. A cenzúra megszűnését követően a szimbolikus ellenállás tömbjeit megbontotta a nyugati fogyasztói kultúra, ahol már meg sem jelent a hatalommal való szembehelyezkedés, a status quo megkérdőjelezése.

Vitányi (2006) az Inex Stúdió kilencvenes években végzett szabadidős vizsgálatát idézi, amely szerint a fiatalok leginkább a televíziót nézik, amelyet a társas együttlétek követnek. A számítógép ellenben megosztja a fiatalokat, többségük alig használja (fér hozzá), míg a fiatalok negyede, aktív napi felhasználó.

A közéletbe a fiatalok is bekapcsolódtak, zömmel fiatalok alkotta politikai formáció a parlamentben is képviselőkhöz jutott, de nem csak a közéletben jutottak szerephez. A rendszerváltás az ifjúság egy része számára óriási lehetőséget jelentett, üzleti és politikai karriert hozott, a magyarországi gazdasági és politikai elit jó részét ma is azok alkotják és egy évtizeddel ezelőtt is azok alkották, akik a rendszerváltáskor a huszas éveikben jártak.

Az új csendes generáció

A rendszerváltás ifjúságának azonban létezhet egy másik olvasata is, hiszen nem csupán azok szempontjából lehet vizsgálni, akik a rendszerváltás idején voltak fiatalok, hanem azok szempontjából is, akik akkor születtek.

Ahogy a térben és időben azonos helyen lévő egyének nem feltétlenül alkotnak közösséget úgy a karakteres generáció létrejöttéhez is szükség van még valamire az azonos születési éveken kívül. Ez a valami olyan esemény vagy folyamat, amely azonos (közös) élményként, vagy az életet meghatározó körülményként a nemzedéket elkülöníti más nemzedékektől. A különböző generációk karakterét meghatározza az a társadalmi, hangulati környezet, amelyben szocializációjuk végbement. Strauss és Howe modellje⁹ szerint a nagyjából 20 éves intervallumok szerint egymást váltó nemzedékekből és az egymást követő archetipusokból következik, hogy a 2000-es évek elejétől születettek karakterükben hasonlatosak a II. világháború

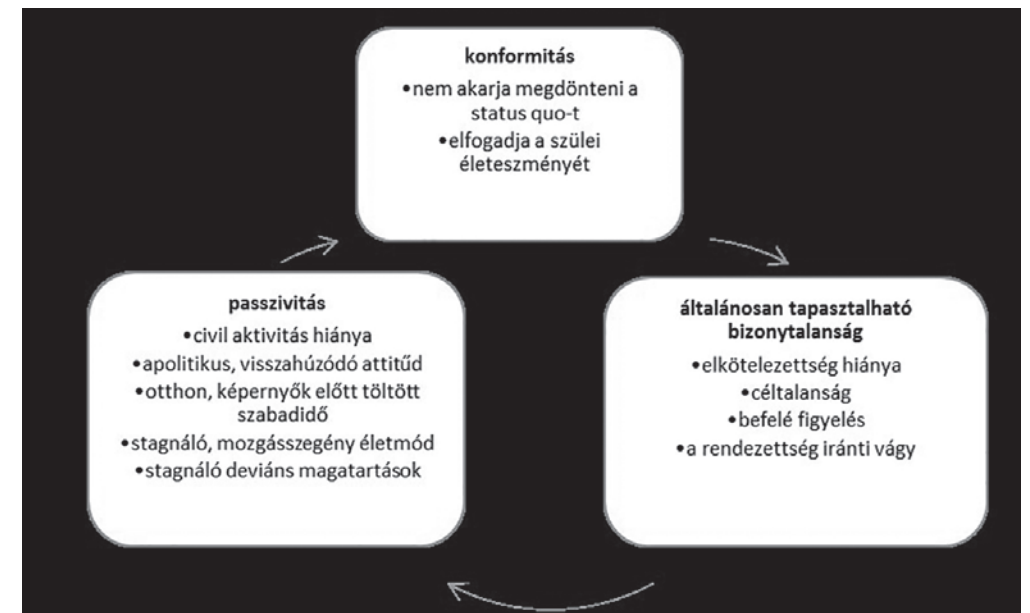
⁹ Strauss és Howe (1991) által alkotott modell a generációkról való gondolkodás fontos alaptétele, amely szerint a generációváltás ciklikusan megy végbe nagyjából 20 évenként és ezen ciklusok szerint egymást váltogatva beszélhetünk alapvetően domináns és visszahúzó nemzedékekről.

előtt születettek nemzedékére az ún. *csendes generációra*, azaz egy új csendes generációként azonosíthatók (Székely 2014).

Ugyanakkor a magyarországi fiatalok életében a szocializmus alatti megkérdésesség, majd a rendszerváltást követő sokk is érzékelhető, ami a nyugati világot nem, vagy kevésbé érintette. Strauss és Howe modelljéből következhet, hogy a rendszerváltozás krízise egy amolyan új csendes generáció karakterét rajzolta meg Magyarországon, ami nem esik egybe a nyugati világban várt 2000 és 2020 közötti születettek nemzedékével, hanem nagyjából egy nemzedékkel korábbra, a rendszerváltás környékén születettek vonatkozásában. A Magyar Ifjúság 2012¹⁰ kutatás adatait vizsgálva elmondható, hogy az egyes szocializációs közegekre – az elsődleges szocializációs közegekre (család és családi értékek), a másodlagos szocializációs közegekre (iskola és munkahely), valamint a harmadlagos szocializációs közegekre (szabadidős terek és tevékenységek, ezen belül média- és kultúrafogyasztás, digitális terek és tevékenységek, sport és kockázati magatartások, civil aktivitás) – egyaránt jellemző a csendesség.

1. ábra.

Az új csendes generáció fontosabb ismérvei (forrás: saját szerkesztés)

A 15–29 éves fiatalokról összefoglalóan szólva kijelenthetjük, hogy jellemző rájuk a konformitás, nem akarják megdönteni a fennálló status quo-t, többségükben elfogadják a szüleik

¹⁰ A Kutatópont által készített Magyar Ifjúság 2012 az ezredfordulón indult Ifjúság kutatássorozat negyedik hulláma. A kutatás mintája régió, településtípus, életkor és nem alapján reprezentatív a 15–29 éves magyar népességet tekintve.

életeszményét. Általánosan tapasztalható körükben a bizonytalanság, sok esetben hiányzik belőlük az elkötelezettség, céltalanok, amit maguk is problémaként érzékelnek nemzedékükben, mindeközben vágyanak a rendezettségre. A 15–29 évesek passzivitása tovább növekedett az elmúlt években, hiányzik többségük életéből a civil aktivitás, apolitikusak, közéleti kérdésekhez visszahúzódtó attitűddel közelítenek. Szabadidejüket zömmel otthon a képernyők előtt töltik, mozgásszegény életmód és stagnáló deviáns magatartások jellemzik őket.

A nagymintás kérdőíves kutatás fontos tapasztalata, hogy a fiatalok az olyan kérdésekben, ahol differenciálhatták a válaszukat, jellemzően középre húzó megoldásokat választottak, különösen igaz ez a közélet, a fiatalok politikai értékrendjére vonatkozóan kérdések esetében, ahol a megkérdezettek túlnyomó többsége a semlegesnek gondolt középértékeket preferálta. A középre húzás mellett különösen ezekben az esetekben jelen van a magas arányú válaszmegtagadás, illetve válaszelkerülés a „nem tudom” kategóriák választása.

Fontos megjegyezni továbbá, hogy a korábbi nagymintás ifjúságkutatások eredményeihez viszonyítva a 2012-es kutatás rendre a csendes attitűd növekedését regisztrálta. Bár nem állnak rendelkezésre minden kérdésben adatok 2000-ig visszamenőlegesen, de a legtöbb esetben azt tapasztalhatjuk, hogy a mai 15–29 éveseket nagyobb fokú konformitás, bizonytalanság és passzivitás jellemzi, mint a korábbi hullámok célcsoportjait.

A magyarországi új csendes generációt a korábbi amerikai csendes generációval összehasonlítva különbségeket találhatunk a társadalmi intézmények iránti bizalomban, illetve a hagyományok követésében. Míg előbbi esetében valódi különbségről beszélhetünk, hiszen a bizalom folyamatos csökkenéséről számolhatunk be, ez azonban – legalábbis egyelőre – nem generál a szavazatokban vagy szervezetekben megmutatkozó aktivitást. Utóbbi is csak részben jelent valódi különbséget, hiszen a tettekben (házasság, kemény munka) a mai fiatalok nem járnak ugyan élen, de ezekben az esetekben generációkon átívelő folyamatról van szó, ráadásul az értékek világában a család fontossága karakteresen megjelenik.

Az első globális generáció

A kapitalizmus sajátja „a szüntelen terjeszkedés, a tér és az idő korlátainak legyőzésére való törekvés” – mondja Castells (2005), de így is csupán a huszadik század végétől beszélhetünk globális gazdaságról. A globalizáció a vállalatok és a pénzpiacok átszerveződésének eredményeképpen alakult ki az 1970-es évek válságát követően. A globalizáció nem a gazdaság saját terméke, hanem a piacok érdekében fellépő pénzügyi intézményeké és kormányoké. (Castells 2005) A globális gazdaság különböző hatásokkal járt a világ egyes pontjain, az átmenet sikerekkel és válságokkal egyaránt tarkított, ráadásul nem érvényesül mindenhol egyformán.

A globalizáció összekapcsolódás, kulturális homogenizáció, a globális ízlések vagy, ahogy Hall (1997) mondja a kulturális hibridek kialakulásának világa. A globalizáció olyan folyamat, amely az egész világra vonatkozik, nincs tekintettel a nemzeti határookra, új módon köt össze közösségeket. A globális homogenizáció mellet ugyanakkor jelen van a különbözőség kultusza

is (Hall 1997). A lokalitás megerősödése mellett a globális vállalati kapitalizmus szintén globális módon szerveződő kritikájaként megjelentek a globalizációellenes mozgalmak. Felszínre robbanásuk 1999. november 30-án következett be, amikor a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) Seattle-ben tartott ülését berekesztették a tüntetők tízezreinek akciója miatt.

Magyarországon a rendszerváltást követően kialakuló kapitalista, fogyasztói társadalom értékrendszere jelentős hatással volt a fiatalok egész életére, a gazdasági helyzetüktől fogva a kultúra- és médiafogyasztásukig. Habár a magyar piacgazdaság fejlettségében elmarad a nyugati országokétól, így a magyar fiatalok pénztárcája is soványabb európai társaikénál, ugyanakkor a kínálati oldalon több a hasonlóság, mint a különbözőség, ugyanazok a világmárkák, nagyon hasonló, jól körülhatárolható igények, hasonló trendek, gyökeresen eltérő lehetőségek jellemzőek (Székely 2008). Somlai (2011) ezt úgy fogalmazza meg, hogy az ifjúsági kultúrát a média közvetítésével globális sztenderdek alakítják. Már a kilencvenes években is a média irányította a (szub)kultúra-képzést, napjainkban már amolyan „lappangási időszak” sincs – az azonnalosság jellemző, amelyet alapvetően a posztmodern médiakörnyezet tesz lehetővé (Muggleton alapján Guld 2012).

A globalizáció hatásait Magyarországon leginkább a fogyasztás, azon belül a médiafogyasztás területén érhetjük tetten. Már a nagymintás magyarországi ifjúságkutatások korábbi hullámai is részletesen foglalkoztak a fiatalok médiafogyasztásával és azon belül az internet szerepével (Bauer–Szabó 2005). Általában megfigyelhető, hogy a nagymintás ifjúságkutatások célcsoportjának tekintett 15–29 éves korcsoporton belül is jelentős különbség van az egyes korosztályok között. Mindazonáltal a magyarországi 15–29 éves fiatalok már egy évtizeddel ezelőtt is egységes és megkülönböztetett helyzetben voltak. Ez a különleges helyzet világosan megmutatkozott a nemzetközi hozzáférési és használati indexekben, ahol Magyarország – a lakosság egészét tekintve – rendre rosszul szerepelt, ugyanakkor a korosztályos bontások szerint az ifjúság már egy évtizede is együtt mozgott a globális trendekkel (Székely 2007). Mindez az addig ismert médiastruktúra átalakulását tette kézzelfoghatóvá. „A televízió uralta médiavilág pozíciói meggyengültek, a változást a fiatalok eltérő médiafogyasztási szokásai indukálják, ahol az internet szerepének növekedése elsősorban a televízió, illetve az újságolvasásnak teremt komolyan veendő konkurenciát.” (Székely 2007)

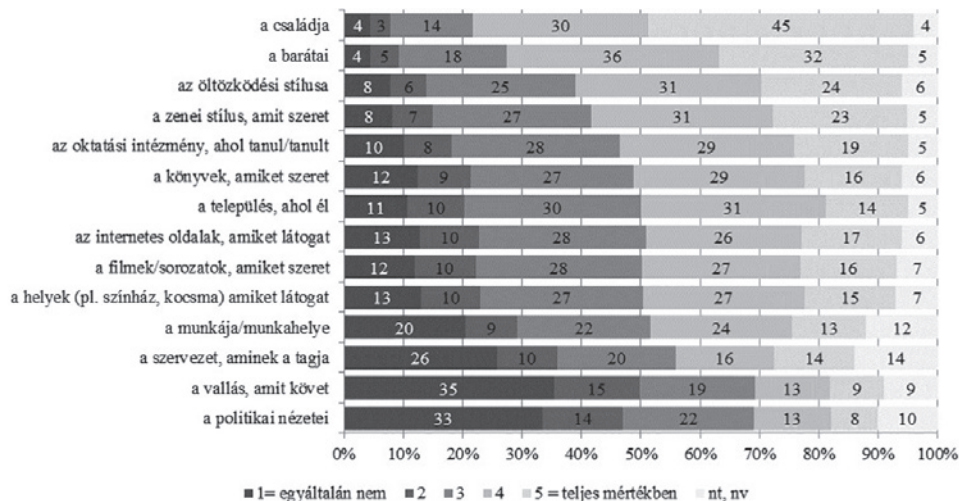
Már egy évtizeddel ezelőtt is látható volt, hogy a változás nem csupán a fogyasztási szokásokban, de a fejekben is megtörténik. A médiumok (könyvek, televízió, rádió és nyomtatott lapok) fontosságának megítélésével kapcsolatban általában megfigyelhetőek kisebb-nagyobb különbségek a fiatalok és az idősebbek között. Mindazonáltal az internet fontosságának megítélése a leginkább szélsőséges, a fiatalok sokkal fontosabbnak tekintik az internetet, mint az idősebbek, olyannyira, hogy az életkort tekintve szinte tökéletes linearitásról beszélhetünk (Székely 2006). A mából (2016) visszanézve megállapíthatjuk, hogy az internet szerepének felértékelődése már egy évtizede tudatosult. Az azóta eltelt időben az internetnek, mint információforrásnak a fontossága – méréseink szerint – tovább növekedett, míg a hagyományos média – a televízió kivételével – erőteljesen veszített fontosságából. Az internet

információforrásként – és tegyük hozzá a szórakozás forrásaként – való felértékelődése a tér és az idő szerepének átértékelésével egyben a globalitásnak is a jelképe. Ugyan a globalizáció nem az internettel indult és hatása nem csupán az Y generációra és a fiatalabbakra terjed ki, de globális szocializációs közegként innen számítva értékelhetjük.

Noha a globális trendek és ezekhez igazodóan a média hatásai alapvetően befolyásolják a magyar fiatalok hétköznapijait, preferenciáit, ugyanakkor mint fentebb láttuk az új csendes generáció a szülei értékvilágához is inkább elfogadással, mint elutasítással közelít. A család és a média hatása erősen megmutatkozik az önképükben is. A magyar 15–29 éves fiatalok önképének – identitásának – erős összetevői a családi és a baráti kapcsolatok, a különböző kulturális tartalmak (zenék, könyvek, filmek), valamint a lokális jellemzők (település). A megkérdezett 15–29 éves fiatalok háromnegyede (75 százalék) önképe fontos részének érezte a családját, kétharmada (68 százalék) a barátait és legalább minden második így gondol az öltözködési stílusára (55 százalék), valamint azokra a zenei tartalmakra (54 százalék), amelyeket szeret. Bár média (vagy tartalom) tekintetében a zene a legfontosabb nem lehet azt állítani, hogy a tizen-huszonévesek kulturális identitását egyedül a zene határozná meg, vagy ezen keresztül érthetnénk meg leginkább a mai fiatalokat, közel minden második megkérdezett így érez azokkal az internetes oldalakkal kapcsolatban is, amelyeket látogat.

2. ábra.

Az alábbiak mennyire fontos részei az önképének, azaz mennyire határozzák meg azt, hogy Ön kicsoda? (N=2000)

Forrás: Kutatópont

Digitális (inter)aktív generáció

Az ipari társadalmak után kifejlődő új szerkezet, amelyet Bell (2001) posztindusztriális társadalomnak, vagy Castells (2005) hálózati társadalomnak mások információs társadalomnak

neveznek az egész világot érintő és átható, a napjainkban is zajló gazdasági – társadalmi – kulturális átalakulás.

Ebben a szerkezetben az infokommunikációs technológiák jelentik a legfontosabb fizikai erőforrást, míg az emberi tudás a legfontosabb humán tényező és az információ a legfontosabb jószág. Az információs társadalom gazdasági rendszerét nevezik hálózati gazdaságnak vagy információs gazdaságnak, illetve információgazdaságnak, amely napjainkban is zajló átmenetet jelent az ipari kapitalizmusból. Az információgazdasági átmenetnek többek szerint még csak az elején tartunk (Szabó–Hámori 2007), ugyanis egyelőre még a legfejlettebb régiók gazdasága sem alakult át teljességében az új szabályok szerint, mások (Castells 2005) azt állítják, hogy az információs társadalomnak már kialakult gazdasági rendszere van.

Az információgazdaság egyik jellegzetessége, hogy általánossá válik az időalapú verseny, felértékelődik a gyorsaság, a rugalmasság. Az információgazdaság másik fontos jellemzője a megváltozott idő- és térszemlélet is, amely azt jelenti, hogy az infokommunikációs eszközök és azok alkalmazása a gazdaságban lehetővé teszi a konkrét terektől való függetlenedést, ezzel a helyhez kötöttség fokozatosan megszüntethető, ami termelési folyamatok térbeli decentralizációjához vezet. Az új struktúra felülírja a hagyományos munkamegosztást is. Ennek egyik következményeként az információgazdaságnak kevesebb munkaskézre van szüksége, amely jövőbeli társadalmi feszültségeket vetít előre, amelynek közeli voltát jelzi, hogy hamarosan megszűnő szakmákkal kapcsolatos írásokkal mostanában már nem csak a tudományos közleményekben találkozhatunk.

Az utóbbi évtizedekben megszületett és megszilárdult az információs korszak egyedi kultúrája a digitális kultúra. A digitális kultúra elmúlt negyedszázadának magyarországi történetét tekintve öt nagyobb szakaszról beszélhetünk (Rab, 2016): 1. Hőskorszak (1990–1995); 2. Modemes korszak (1995–2000) 3. Web 1.0 kora (2000–2005); 4. Szélessávú internet kora (2005–2010); 5. Poszt-Pc korszak (2010–).

Az infrastrukturális fejlődés mögött alapvető viszonybeli változásokat is rögzíthetünk a nagyjából egy emberöltőnyi idő alatt. Míg korábban a digitális kultúra másodlagos, a hagyományos kultúra online leképeződését jelentette pusztán, ma már jellemzően a digitális kultúra termékenyíti meg és alakítja át a hagyományos viszonyokat. Ennek nyomait látjuk a makrostruktúrában pl. a média átalakulásában, de a mikrovilágban, így a mindennapi tevékenységeinkben egyaránt.

Nagyjából egy évtizeddel ezelőtt Magyarországon is regisztrálhattuk az internet szerepének felértékelődését elsősorban a fiatalok körében. A World Internet Project 2004-es magyarországi adatain vizsgálódva megfigyelhettük, hogy a televízió uralta médiafogyasztás két egymásra épülő kihívással találkozik, az egyik az internet általában, a másik az új generációk belépése. Az internethasználók körében a médiafogyasztást már az ezredfordulót követően sem kizárólag a televízió dominálta, a tájékozódásban és a szórakozás tekintetében is

felzárkóztak a világháló tartalmi. Az életkor tekintetében ugyanekkor egy fontos töréspontot is megfigyelhettünk: a 70-es évek végén születettek körében megdőlni látszott számos sztereotípiát, amely az ifúság médiafogyasztásához kapcsolódott (Pintér–Székely 2006). Ez a töréspont a digitális korban szocializálódott Y generáció számításának korszakhatára is egyben, ugyanis a fiatalok médiafogyasztása mind az adott médium előtt-mellett eltöltött idő, mind a fogyasztás gyakorisága mentén lényegesen különbözik – sok esetben az uralkodó sztereotípiákkal meghazudtolva – az idősebb korosztályokétól.

A fenti korszakolásra tekintve is láthatjuk, hogy rövid idő alatt is jelentős változások következtek be, a melyek nem hagyták érintetlenül az ifúságot (sem). A 2012-ben lezajlott nagymintás ifúságkutatás, a Kutatópont által készített Magyar Ifúság 2012 eredményei a magyarországi fiatalokat meglehetősen kétarcúnak mutatják. Nagy (2013) megállapítása szerint a fiatalok esetében kevésbé beszélhetünk szabadidő-társadalomról, a (szabadidős) civil aktivitások hiánya azt mutatja, hogy fiatalok, egyre kevésbé kapcsolódnak tömegmozgalmi szerveződésekhez. A nem intézményesített fiatalkori szabadidőben egyre fontosabbá válik az elektronikus média, így a képernyő-társadalom meghatározás sokkal jobban illik a mai fiatalokra, ugyanis életük jelentős részét televízió, számítógép és mobileszközök képernyője előtt töltik.

A médiafogyasztás – amely a szabadidő tehát a harmadlagos szocializációs közeg nagy részét elfoglalja – egyre inkább az infokommunikációs eszközökhöz, a digitális közeghez kötődik. A digitális közeg ugyanakkor csupán egy része a valóságnak, nem attól különálló entitás. A digitális közeg sajátosságait, a digitális kultúra kettős köre elméletet Rab (2016) foglalta össze. A korábbi munkák alapján (Rab 2007; Rab–Székely 2007; Rab 2011) felépített modell párokba rendezett tizenegy jellemző alapján egy összefoglaló képet kíván nyújtani a digitális kultúra összetett és többretegű értelmezéséhez.

3. ábra.
A digitális kultúra kettős köre

Forrás: Rab 2016.

A digitális kultúra tizenegy egymásba fonódó, sokszor ellentétes tulajdonsága segítségével szolgálhat a fiatalok online (közéleti) aktivitásának leírásában is. A digitális környezet érzékelhetően sok esetben más jellemzőkkel rendelkezik, mint a személyes találkozást lehetővé tevő (face-to-face) helyzet. A különbségek alapja a tér és az idő konstans tulajdonsága helyett képlekeny paraméterré válása.

A közösségek formálódásában eddig meghatározó szerepet játszott a természeti környezet – a digitális környezetben ez a szilárd alap eltűnik. A fizikai világ határvonalai elmosódnak, ahogy az idő is másfajta hangsúlyt kap, így cselekedeteink a digitális környezetben azonnal megjelennek, másolhatóvá, megoszthatóvá válnak és (szinte) kitörölhetetlen nyomot hagynak maguk után.

Az emberek vonatkozásában az információs társadalom egyik¹¹ legfontosabb hatása, hogy lehetővé teszi az infokommunikációs eszközök révén való összekapcsolódást. A virtuális közösségek tagjai számára magától értetődő, hogy az online hálózatok nem pusztán a gépeket, hanem az embereket is összekötik.

A digitális kultúra többek között interkonnektív, folyamatos kapcsolódást (always on) feltételez a hálózatba. Az információs társadalom elektronikus eszközei a folyamatos kapcsolatban maradás érzésével ajándékoznak meg bennünket. Az IKT eszközök konvergenciája miatt a mobiltelefon, a számítógép és az internet egyre inkább egységes, állandó, interaktív kapcsolatot biztosító eszközrendszerrel olvad össze. A digitális környezet nem pusztán lehetőséget ad az interakciók kiterjesztésére, hanem az interaktivitás természetes és bevett gyakorlattá válik, így egyre inkább a „fogyasztó” szerkeszti a tartalmakat. A behuzalozottság – a hozzáférési küszöböt átlépve – bárki vagy bármely közösség meglehetősen nagy nyilvánossághoz juthat a világhálón, ahol interaktív módon kommunikálhat másokkal vagy más közösségekkel.

A digitális kultúra közege a hálózat, ahol az emberek egyszerűbb-összetettebb, lazább-szorosabb virtuális hálózatokba rendeződnek. Ezek a hálózatokat vagy virtuális közösségeket szinte minden esetben a hagyományos értelemben vett közösségek oldaláról, azokkal összehasonlítva közelítették meg. Az összehasonlítás sokszor szembeállításaként jelent meg, azaz a közösség jellemzőit állították szembe a virtuális közösség jellemzőivel. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a virtuális közösségek sokszor átfednek az offline közösségekkel és az egyéni viszonyulást illetően nagyban hasonlítanak ezekhez.

A közösségek kialakulásának egyik legerősebb meghatározója sokáig a földrajzi közelség volt¹²: nem alakulhattak ki közösségek egymástól távol élő (így a sűrű interakcióra képtelen) egyének

11 Az információs társadalom másrészt új egyenlőtlenséget is teremt. A digitális egyenlőtlenség a hagyományos egyenlőtlenségekre épül, tovább erősítve azt.

12 Az amerikai civil társadalom bomlásáról, a társadalmi tőke csökkenéséről Putnam (2006) úgy gondolkozik, hogy arra a munkaidő növekedése és az együttélési szokások (kevesebb házasságkötés, több válás) változása mellett, a térbeli mobilitás és a szabadidő technicizálódása gyakorolt számottevő hatást.

között. A földrajzi meghatározottság az infokommunikációs eszközök révén feloldható, így az emberi kapcsolatok és érzelmek megannyi módon kifejeződhetnek. Az ilyen típusú online közösségek leginkább valamilyen cél vagy probléma, közös érdeklődés mentén szerveződtek és szerveződnek. Habár az online világ kibontakozásakor a technofil és a technofób nézőpontok ütköztetésében az „új elektronikus demokrácia” lehetősége is része volt utóbbiak jövőképeinek (Pintér, 2007) nem feltétlenül alakulnak ki olyan erős és egységes kötődések, hogy akár a hagyományos értelemben vett szubkulturákról beszélhessünk. Ma már ezek a közösségek nem kizárólagosan konfliktusosak, nem feltétlenül a status quo megdöntését kívánják elérni. A posztszubbkultúra-felfogás szerint a mai ifjúsági szubkulturák nem feltétlenül értelmezhetők a hatalom dimenzióiban (Tófalvy et. al 2011). Az utóbbi évtizedekben a határozott politikai arcú ifjúsági szubkulturák jelentősége csökkent, helyüket átvették a termék- és fogyasztásorientált csoportok, valamint az életstílus alapú csoportosulások. Ezek a lazább közösségek a strukturális viszonyok (osztály, nem, vallás) külső kényszerítő ereje helyett belső tudatállapot alapján szerveződnek, amely az életstílusokban ölt testet.

Miközben a digitális kultúra virágzik és a különböző infokommunikációs eszközök folyamatosan új és szélesebb lehetőségeket teremtenek a hálózatosodásnak, így a virtuális terekben történő közösségek létrehozásának, a létrejövő közösségek egyre kevésbé értelmezhetőek a hatalom dimenzióiban. A behuzalozottság növekedésével párhuzamosan csökken a politikai kérdések iránti érdeklődés. A 2000 és 2008 közötti nagymintás ifjúságkutatások rendre a magyar fiatalok politikai érdeklődésének alacsony voltát állapították meg, ráadásul a 2012-es eredmények további jelentős mértékű csökkenéséről számoltak be (Oross 2013).

Következtetések

Az elmúlt negyedszázad rendszerszintű változásainak hatását elemezve megállapíthatjuk, hogy a politikai részvétel szempontjából leginkább időben és térben elszigetelt módon voltak képesek növelni az aktivitást. A rendszerváltás politikailag aktív fiatal generációja továbbra is aktív, helyét sikeresen nem tudta elfoglalni újabb nemzedék. A globalizáció bár képes volt globális mozgalmat generálni részben generációs alapon, hiszen a tüntetők és aktivisták többsége fiatal középosztálybeli volt, identitásproblémáik akadályozták az egységes célok kitűzését és követését. Az elmúlt évtizedekben a digitális kultúra kibontakozása Magyarországon is végbement, eredményeként az Y generáció tagjai egyben egy globális generáció tagjaivá is váltak. Habár a digitális kultúra az élet megannyi területén jelen van új eszközöket és tereket, így új nyilvánosságot is teremtve, mégsem mondható el az első digitális generációról, hogy a közélet új digitális részvételi kultúrájának felépítésében átható sikert ért volna el.

Az elmúlt negyedszázadot áttekintve több esetben láthattunk nemzedéki jelleget mutató politikai szerveződések, aktivitásokat, azonban az elmúlt néhány évben ezek nem mutatták a tartósság jelét. Ahhoz, hogy a mai fiatalokkal kapcsolatban politikai generációról beszélhessünk szükség lenne számottevő politikai érdeklődésre és a status quo megdöntésére irányuló aktivitásra vagy legalább tartós és koherens célokra; nemzedéki jellegre. A politikai

érdeklődés nem számottevő, a Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeinek tanúsága szerint mindössze a fiatalok két százalékát érdekli a fokozottan a politika (Oross 2013). Aktivitás nem jellemző, bár a tizen- huszonevesek nem minden szocializációs közegben mutatnak egyforma csendességet, mindenesetre nemzedékük céltalanságát maguk is hangsúlyozzák. Nemzedéki alapon szerveződő politikailag aktív csoportosulásokat ugyan találunk, de ezek elszigeteltek és nem számottevők.

A lehetséges okok tekintetében Albert Hirschman fogalomhármására (kivonulás, tiltakozás és hűség) támaszkodva fogalmazhatunk meg hipotéziseket. A nagymintás ifjúságkutatások alapján megállapítható, hogy láthatóan a fiatalok többsége a fennálló status quoval szemben nem fogalmaz meg ellenállást, ez azonban nem jelenti azt, hogy feltétlenül a hűséget választja stratégiának, lehet ez a kivonulásnak is egy sajátos formája. Hipotézisként megfogalmazhatjuk, hogy a fiatalok jó része az egyszerű kivonulás és a hűség elegyét választja, ami tetteik alapján egy csendes attitűdként jelenik meg. Nem pusztán nem aktívak az online nyilvánosságban, de a kivonulásként a migrációt is kevesen választják, a Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján a migrációs szándékkal bírók között a „lábbal szavazás” nem jelentős, sokkal inkább az anyagi és szellemi erőforrás-bővítés jelenti a motivációt a külföldre költözésben.

Proaktív hűséggel vagy tiltakozással nem jellemezhetőek a magyar fiatalok, hiszen körükben sem a protest sem a status quo melletti kiállás nem tekinthető tömegesnek. Amennyiben mégis teret nyer a protest magatartás az a maga tisztaságában jelenik meg, alternatívát nem kínál, nem általános és időben sem egybefüggő akciókban mutatkozik meg. Összességében inkább a csendes visszahúzódnás általános, egyelőre elkerülve az olyan szélsőségeket, mint amivel a hikikomori¹³ jellemezhető. Ha a csendességet egyfajta hűséggé értelmesszük és arra keressük a választ, hogy miért nem lázadnak a következő hipotézist fogalmazhatjuk meg: az ifjúsági kultúra látszólag kikerült a hatalom dimenziójából, a kényszerek hiányoznak vagy a generáció számára nem azonosíthatók, a megélt ifjúkor és a mozaikszerű posztmodern identitás kedvez a status quo-nak. De mondhatjuk azt is, hogy kívánnak. Keresik azokat az platformokat, ahol gyakorolhatják a digitális részvételi kultúrájukat vagy már teszik is, csak egyelőre nem látjuk.

13 Japánban másfélmillió főre is tehető azoknak az önként vállalt számítézetésben élő, zömmel fiataloknak a száma, akik hónapokig vagy akár évekig egyáltalán nem mozdulnak ki otthonukból, elkerülve a face-to-face interakciókat csupán az online térben tartva fenn emberi kapcsolatokat.

Irodalom

- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Mobilitás, 2005.
- Bell, D. (2001): *Az információs társadalom társas keretrendszere. Információs társadalom. 1.* (3-33).
- Castells, M. (2006): *Az információ kora: gazdaság, társadalom és kultúra. II. kötet: Az identitás hatalma*. Budapest, Gondolat: Infonia, 2005-2007.
- Castells, M. (2005): *Az információ kora: gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet: A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest, Gondolat, Infonia, 2005-2007.
- Guld Ádám (2012): *Az EMO – Egy kortárs stílusközösség a média kulturális tanulmányozásának tükrében*. (Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola Kultúratudományi Doktori Program).
- Hall, S. (1997): A kulturális identitásról. Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus* Budapest, Láthatatlan Kollégium – Osiris, 1997: 60-85. o.
- Howe, N. – Strauss, W. (1997): *The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. New York, Broadway Books.
- Howe, N. – Strauss, W. (1991): *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York, William Morrow–Company.
- Hirschman, A. O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hiúság*. Budapest, Osiris.
- Nagy Ádám (2013): Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet*. Budapest, Kutatópont. 211-228.
- OECD (2016): *Society at a Glance 2016*. OECD Social Indicators.
- Oross, D. (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely, L. (szerk.) (2013): *Magyar Ifjúság 2012 – Tanulmánykötet*. Kutatópont, 2013. 283-315.
- Pintér Róbert (2007): Towards getting to know information society. In: Pintér R. (ed.): *Information society – coursebook*. Gondolat – Új Manátum, 11-28.
- Pintér Róbert – Székely Levente (2006): Bezzeg a mai fiatalok – a tizenéves korosztály médiafogyasztása a többségi társadalom tükrében. In: Dessewffy Tibor – Fábíán Zoltán – Z. Karvalics, L. (szerk.): *Internet.hu – A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3.* 137-160.
- Prensky, M. (2001): *Digital natives, digital immigrants. On the Horizon – MCB University Press*, 9(5), 1-6.
- Putnam, R. D. (2006 [1995]): Egyedül tekézní: Amerika csökkenő társadalmi tókéje. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Gazdaságsszociológia. Szövegyűjtemény*. Budapest, Aula, 207-219.)
- Rab Árpád (2016): Az újmédia és a digitális kultúra nemzedéke: virtuális terek, digitalizált hétköznapok. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.) (2016): *Negyedszázad – Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 277-305.
- Rab Árpád – Székely Levente (2007): Változó ifjúság az információs társadalomban In: Nagy Ádám (szerk.): *Ifjúságsegítés – Probléma vagy lehetőség az ifjúság*. Budapest – Szeged, Belvedere – Palócvilág – Új Mandátum, 224-244.
- Rab Árpád (2007): Digitális kultúra – A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra In: Pintér Róbert (szerk.) *Az információs társadalom – Tankönyv*. Gondolat – Új Mandátum 2007, 182-201.
- Rab Árpád (2011) Bevezetés az információs társadalomba. In: Bányai E. – Novák, P. (szerk.) *Online üzlet és marketing*. Budapest, Akadémiai Kiadó 2011, 16-35.
- Somlai Péter (2011): Nemzedéki konfliktusok és kötelékek. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan nemzedék*. Budapest, Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet. 25-36.

- Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Andrea (szerk.) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI.
- Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged.
- Szabó Katalin – Hámori Balázs (2006): *Információgazdaság. Digitális kapitalizmus vagy új gazdasági rendszer?* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Székely Levente (2014): Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont. 9-28.
- Székely Levente (2008): Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció – Civil Ifjúsági Jelentés 2006-2007. Új Ifjúsági Szemle. 6(2-3), 67-74.
- Székely Levente (2007): A jövő médiafogyasztói. Új Ifjúsági Szemle, 5(1), 82-92.
- Székely Levente (2006): Másvilág – Fiatalok az információs társadalomban. Új Ifjúsági Szemle, 4(3), 35-45.
- Székely Levente – Nagy Ádám (2011): Online youth work and eYouth - A guide to the world of the digital natives. *Children and Youth Services Review*, 33(11), 2186-2197.
- Tófalvy Tamás – Kacsuk Zoltán – Vályi Gábor (szerk.) (2011): *Zenei hálózatok – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*. Budapest, L'Harmattan.
- Zimbaro, P. – Coulombe, N. D. (2016): *Nincs kapcsolat - Hova lettek a férfiak?* Budapest, Libri Könyvkiadó.

Bene Márton:
Egymásra hangolva. A Facebook információforrássá válásának hatása az egyetemista fiatalok politikai viselkedésére

Bevezetés

Nem tűnik alaptalannak a feltételezés, hogy a valóságról való tájékozódás, az információfogyasztás formái hatást gyakorolnak az állampolgárok politikai viselkedésére. Jó példa erre, hogy az 1968-as generáció lázadását is sokan – köztük az érintettek – a fiatalok megváltozott médiafogyasztási szokásaival kötötték össze. Ez volt ugyanis az első „televízió-generáció”, melynek tagjai már a képernyő előtt nőttek fel. A televízióban prezentált valóság sok tekintetben eltért a korábbi generációk által közvetített valóságtól, ez pedig szerepet játszott a generációk közötti szakadékok kialakulásában (Bodroghkozy, 2001). Az egymással gyakran összekapcsolódó technológiai és társadalmi változások folyamatosan alakítják a politikai információs környezetet, amelynek hatásaira a politikatudománynak is reflektálnia kell (Bennet–Iyengar, 2008). Ez különösen fontos a fiatalok esetében, akiknek politikai nézetrendszere, világképe kevésbé stabil, így jobban ki vannak téve a politikai tájékozódás hatásainak, ráadásul ők azok, akik a leggyorsabban alkalmazkodnak a technológiai változásokhoz is.

A politikáról való tájékozódás környezete az elmúlt években is gyors átalakuláson ment keresztül. A '90-es évek végén, 2000-es évek elején az online hírportálok elterjedése, majd a 2000-es évek második felétől a közösségi média népszerűvé válása jelentette a legnagyobb változást. A közösségi média egyre inkább átítatja a mai ember, különösen a fiatalok életét, a mobiltechnológia fejlődésének köszönhetően pedig használatának helyhez kötöttsége is megszűnt, lehetővé téve a folyamatos jelenlétet. A közösségi média politikai információforrássá válása azonban bizonyos tekintetben minőségileg is mást jelent, mint az információs környezet korábbi változásai. Azok ugyanis nagyrészt a professzionális újságírás keretein belül maradtak, a változó formátumokat – kevés kivétellel (pl.: egyes blogok) – továbbra is hivatásos újságírók, médiaszakemberek működtették. Ezzel szemben, a közösségi média információs univerzumát a mindennapi emberek, elsősorban a felhasználó saját ismerőseinek kommunikációja alakítja.

Jelen dolgozat célja annak megértése, hogy az információs környezet átalakulása miként hat a változásoknak különösen kitett fiatal egyetemisták politikai viselkedésére. A tanulmány amellett érvel, hogy a közösségi média, azon belül is elsősorban a Facebook, politikai tájékozódásban való felértékelődése a kommunikáció kétlépcsős elméletének (Lazarsfeld et al 1948, Katz–Lazarsfeld, 1955) újraéledéséhez vezet, melynek egyik legfontosabb gondolata, hogy a politikai viselkedést erősen befolyásolják a társas hatások. A társas hatások Facebooknak köszönhető jelenlétére vonatkozó általános hipotézisemet közvetetten, két alhipotézis bizonyításán keresztül igazolom. A két alhipotézist a demokráciával való elégedetlenség változóján

keresztül kötöm össze egymással, mely változó használatát arra a feltevésre alapozom, hogy a Facebookon zajló politikai kommunikációt a politikai negativitás dominálja. Az eredmények igazolják, hogy a demokráciával való elégedetlenség a közösségi média politikai kommunikációjának fontos prediktora, ennek megfelelően pedig a politikai témákban Facebookról rendszeresen tájékozódó egyetemisták negatívabban ítélik meg a demokrácia állapotát. Az eredmények nem csak a Facebooknak köszönhető, politikai viselkedést befolyásoló társas hatások létrehozását bizonyítják, hanem a nemzetközi, de különösen a hazai ifjúságkutatás egy régi problémájára, a fiatalok politikai elégedetlensége és demokráciaszkepszise mögötti okok megértéséhez is új szempontokat kínálnak.

A dolgozat első részében áttekintem, hogy mit is jelenthet a fiatalok politikai tájékozódásában a közösségi média, majd ennek feltételezett következményét, a társas hatások politikai viselkedésben játszott szerepének felértékelődését tárgyalom. Ezt követően a közvetítő változó kiválasztásának indoklásaként a Facebook politikai kommunikáció és a politikai negativitás kapcsolata mellett érvelek, majd az elemzés során alkalmazott változókat vázolom fel. Az eredmények bemutatása után a dolgozatot néhány következtetés levonásával zárom.

Fiatalok és politikai tájékozódás

Míg az elmúlt években számos kutatás azt mutatta, hogy a fiatalok egyre nagyobb arányban fordulnak el a tradicionális politikai hírfelületektől (Buckingham 1999; Lauf 2001), a web 2.0 és a közösségi média előretörése változást hozott az őket is körülvevő kommunikációs környezetben. A közösségi média előtti, de már a csatornabőség által jellemezhető időszakban az információfogyasztás felett megnövekedett az egyéni kontroll, így a politika iránt nem érdeklődő fogyasztók is könnyedén el tudták kerülni a politikai tartalmakat (Prior 2005). A közösségi médiában, különösen a különböző platformok közül legfontosabbá váló Facebookon, azonban az információ feletti kontroll természete megváltozott, Bode szavaival élve parciálissá vált (Bode, 2016), bár vannak lehetőségek kommunikációs közeg alakítására, az elsősorban a tartalom hordozóira és nem magára a tartalomra irányul. A felhasználó általában személyes ismeretségen alapuló (Boyd, 2014: 6–7) hálózata tagjainak kommunikációja különböző tartalmakat közvetít a felhasználó felé, aki dönthet úgy, hogy bizonyos tartalmak elkerülése érdekében ismerősét eltávolítja kommunikációs hálózatából, ezzel azonban le kell mondania az általa közölt egyéb tartalmakról is. Ez azt jelenti, hogy míg a szándékolt médiafogyasztás során a fiatalok könnyedén ki tudják kerülni a politikai információkkal való találkozást, a Facebookon ez sokkal nehezebb, a politikai tartalmaknak való véletlen kitértesség sokkal inkább jelen van. A véletlen kitértesség mértékét jól mutatja az a közelmúltbeli kutatás, mely szerint Olaszországban és Nagy-Britanniában a válaszadók harmada-negyede gyakran találkozik ily módon politikával a közösségi médiában, és mindössze harmaduk, illetve ötödük válaszolta azt, hogy soha nem találkozik véletlenül politikai tartalmakkal, míg a német mintában ennél valamivel alacsonyabb volt ez az arány (Valeriani–Vaccari, 2015). Egy másik, amerikai kutatás azt mutatta, hogy a Facebookon hírekkel találkozó amerikai felhasználók 78 százaléka más célból való Facebook-használat közben találkozott hírekkel (Pew Research Center 2014).

A politikai információkkal való találkozás véletlen, szándékolatlan jellege azonban nem jelenti azt, hogy az ilyen jellegű kitettségnek ne lenne hatása a felhasználóra. Kim és munkatársai amerikai mintán azt találták, hogy a véletlenszerű kitettség, mind az online, mind az offline politikai részvételt növeli (Kim et al 2013), míg Valeriani és Vaccari brit, német és olasz adatokon mutatta ki, hogy a véletlen kitettség pozitívan hat az online politikai részvételre. Ez a hatás ráadásul erősebben érvényesült az alacsony érdeklődésű válaszadók körében, tehát a véletlen kitettség éppen a politikai információktól egyébként tartózkodó választók számára lehet fontos. (Valeriani–Vaccari, 2015).

Mindezek fényében nem meglepő, hogy több kutatás szerint is a Facebook vált a fiatalok első számú politikai információforrásává. A Pew Research amerikai fiatalokat vizsgáló kutatása azt találta, hogy a 18–33 év közötti fiatalok 61%-a találkozott az adott héten politikai hírrrel a Facebookon, ennél magasabb arányt pedig semmilyen más hírforrás nem tudott elérni: a második legtöbb fiatal elérő CNN hírei is csak a válaszadók 44%-hoz jutottak el. (Pew Research 2015). Ausztráliában és az Egyesült Államokban a 16 és 29 év közötti fiatalok csaknem kétharmada, de a brit fiataloknak is több mint a fele állította azt, hogy a legfontosabb hírekről előbb hallanak a Facebookról, mint egyéb hírforrásból és előbbi két országban a válaszadók több mint fele, Nagy-Britanniában pedig majdnem a fele látja úgy, hogy politikai ügyekről, eseményekről más emberek posztjaiból tájékozik. (Vromen et al 2016).

A magyar fiatalok politikai tájékozódási formáiról az elmúlt évekből ismereteim szerint kevés a rendelkezésre álló adat. Éppen ezért kutatásom első lépésben a magyar egyetemista fiatalok politikai tájékozódási mintázatát kívánja feltérképezni. A fenti kutatások alapján azt feltételezem, hogy

(H1) a Facebook a magyar egyetemisták számára a legfontosabb politikai információforrássá vált és (H2) a véletlen kitettség megnövekedett jelentősége miatt a Facebook a politikai iránt kevésbé érdeklődők számára még nagyobb fontossággal bír a politikai tájékozódás tekintetében, mint a teljes egyetemista populáció esetében.

A Facebook, mint politikai tájékozódási forrás

A technológiai és társadalmi változások az állampolgárok politikai viselkedésére gyakorolt hatásokat is erőteljesen befolyásolják, alakítják. A politikáról való tájékozódás különböző módjai eltérő hatásokat erősíthetnek fel vagy hozhatnak létre. Éppen ezért az, hogy a Facebook a fiatalok kitüntetett politikai tájékozódási pontjává válik, a politikai viselkedés szempontjából is következménnyel járhat. Számos érv szól amellett, hogy a Facebook jelentőségének megnövekedése egyúttal a politikai viselkedésre gyakorolt társas hatások és ezáltal az állampolgári politikai kommunikáció felértékelődését jelenti. Ez azt jelenti, hogy a közösségi médiából tájékozódó többség politikai viselkedésére a politikáról kommunikáló kisebbség politikai kommunikációja gyakorol hatást.

A társas hatások politikai viselkedésben játszott szerepe korántsem új gondolat a politikai kommunikáció-kutatásban. A társas kommunikáció szerepével kapcsolatban Gabriel Tarde már a 19. század végén arról írt, hogy ha az emberek nem beszélnének, akkor felesleges lenne újságokat kiadni, hiszen azoknak nem lenne lényeges hatása – hang nélkül rezgő húrok lennének csupán (Tarde 1898, idézi Katz 2006, 265). Tarde gondolata az első világháború amerikai háborús propagandájában a „négyperces emberek” („four-minute men”) képében gyakorlattá is változott. A háborúban való részvételt pártoló közvélemény megteremtése érdekében a háborús propagandáért felelős szervezet, a U.S. Committee on Public Information helyi véleményvezérnek számító embereket gyűjtött össze, akiket hétről-hétre pontos forgatókönyvvel láttak el a szomszédokkal, ismerősökkel való mindennapos beszélgetésekhez (Ewan 1996, 117–121). A világháború után azonban a tömegmédiá közvetlen hatásait hangsúlyozó, többek között Harold Lasswell (1930, 1935) nevével fémjelzett irány vált dominánssá. Az európai totalitárius rendszerek felemelkedése és a tömegmédiá elterjedése megágyazott a tömegmédiá-üzenetek által közvetlenül befolyásolható, passzív befogadóként tételezett állampolgár képének. A Columbia iskola választáskutatásai azonban megcáfolták ezt a képet és 20. század közepén ismét a társas hatások kerültek az előtérbe. Paul Lazarsfeld és munkatársai azt találták, hogy a választók szavazati döntésük meghozatalában sokkal inkább saját környezetük véleményformáló szereplőire támaszkodnak, mintsem a médiára (Lazarsfeld et al 1948). Ez a megfigyelés ihlette a kommunikáció kétlépcsős modelljét (Katz–Lazarsfeld 1955), amely szerint egy szűk, a politika iránt érdeklődő réteg formálja a szélesebb, kevésbé érdeklődő állampolgári csoport politikai viselkedését. Előbbi réteg ugyanakkor aktív médiafogyasztó is, így a média is az ő közvetítésükön keresztül képes hatást gyakorolni a szélesebb közvéleményre.

Bár a kommunikáció kétlépcsős modellje a kommunikációkutatás meghatározó elméleti megközelítésévé vált, a politikai kommunikáció kutatásában az elmúlt évtizedekben kevesebb figyelmet kapott. A hagyományos társadalmi kötelek fellazulása, az egyének megnövekedett információ feletti kontrollja (Bennett–Iyengar 2008), valamint a politika társas kommunikációban megfigyelhető tabujellege (Eliasoph 1998) miatt a politikai viselkedésre gyakorolt hatások más forrásai kerültek az előtérbe. Az empirikus eredmények azt mutatták, hogy az állampolgárok ritkán beszélgetnek politikáról (Conover et al 2002) és ha így is tesznek, a politikai társalgások akkor is elsősorban szűk körben, közeli kapcsolataikkal (Huckfeldt – Sprague 1995; Wyat, et al, 2000) és hasonló gondolkodásúak társaságában zajlanak (Angelusz–Tardos 2009; Smith 2015) – ezért nem is nagyon várhatjuk, hogy ezek a beszélgetések az attitűdök és a viselkedés megváltoztatását eredményezzék. Bennett és Manheim szerint ráadásul a közvetlen, a célközönség igényeire és vágyaira szabott stratégiai kommunikáció (*targeting* és *narrowcasting*) megnövekedett lehetőségei szintén a kétlépcsős kommunikáció modell ellenében hatnak, ezért a megváltozott társadalmi és technológiai környezetben indokoltabb egylépcsős kommunikációról beszélni (Bennett–Manheim, 2006).

Az internet, de különösen a közösségi média előretörése azonban hosszú idő után ismét megnyitotta a „kaput” a társas hatások vizsgálata előtt. Norris és Curtice már a web 1.0

időszakában felvetette, hogy a politikai weboldalak valódi jelentősége nem a választók, hanem a véleményvezérek közvetlen elérésében lehet. Eredményeik bizonyították is, hogy a választóknak azon kis szelete, aki ilyen oldalakat látogat, nagyobb eséllyel beszélget politikáról családtagjaival vagy barátaival (Norris–Curtice 2008). Még nagyobb lépést jelentett azonban a web 2.0 és azon belül is elsősorban a Facebook elterjedése, hiszen ezek a platformok megváltoztatták az állampolgári politikai kommunikáció jelentőségét. A Facebook állampolgárok sokasága számára vált fontos információforrássá, ahol azonban az információkat jelentős részben saját ismerőseik, tehát az állampolgári kommunikáció hozza létre és terjeszti. A Facebook világában az állampolgári kommunikáció kiterjedése korábban nem látott mértékben megnőtt, a Facebook nyilvánosságában végrehajtott minden egyes kommunikációs tevékenység a felhasználó csaknem teljes offline ismerősi köre, akár több száz ismerős számára látható. Bár offline környezetben csak egy kisebbség beszél politikáról, a Facebookon a kevesek hangja is messzire hallatszik.

Mindezek ellenére kevés kutatás vizsgálta eddig, hogy milyen hatása lehet az új kommunikációs környezetben az állampolgári politikai kommunikációnak a politikai viselkedésre és attitűdökre. A személyes ismerősök által közvetített információk politikai viselkedésre gyakorolt hatásának legmeggyőzőbb bizonyítékát a Kaliforniai Egyetem munkatársainak a Nature-ben megjelent cikke szolgáltatja. A Facebook közreműködésével végzett, 61 millió Facebook-felhasználót vizsgáló kísérlet során a kísérleti csoport tagjai egy olyan szavazásra való felhívással találkoztak, amely mutatta azokat az ismerősöket, akik egy alkalmazáson keresztül jelezték, hogy már szavaztak, míg egy másik csoport a felhívást a szavazó ismerősök megjelenítése nélkül láthatta. Az eredményekből kiderült, hogy szignifikánsan nagyobb mértékben mentek el szavazni azok a felhasználók, akik a hirdetésnél látták a már szavazó ismerőseiket, mint azok, akik nem látták (Bond et al 2012). Turcotte és munkatársai már laboratóriumi kísérletben vizsgálták a társas közvetítés hatását az üzenet forrására. Az eredmények azt mutatták, hogy a kísérleti alanyok jobban megbíztak az adott hírforrásban, ha azt közeli Facebook-ismerős osztotta meg velük, mint ha önmagában találkoztak a hírrel. Az információ forrásába vetett hitet azonban erősítette, ha a felhasználó az üzenetet megosztó egyént politikailag informáltak és megnyilvánulásaiban őszintének tartotta (Turcotte 2015). Az üzenetekben megjelenő társas információk fontosságát Messing és Westwood szintén laboratóriumi kísérlete is igazolta. A kísérletből az derült ki, hogy a felhasználók a hírek kiválasztásában még a pártos elfogultságukat is felfüggesztik, amennyiben társas információ is látható a hírnél. A társas információ itt ráadásul személytelen jellegű volt, hiszen pusztán az adott cikket ajánlók számát mutatták a kísérleti feltételben (Messing–Westwood 2014).

A társas hatásokat néhány önbevalláson alapuló survey kutatás is igazolja. Vitak és kollégái a 2008-as amerikai elnökválasztásokon a Facebook-használat politikai részvételre gyakorolt hatásait vizsgálták egy midwestern-i egyetem egyetemistái körében, és azt találták, hogy már pusztán az ismerősök Facebookon zajló politikai aktivitásával való találkozás is növeli a politikai részvételt (Vitak et al 2011). Diehl és munkatársai szintén amerikai mintán azt találták, hogy a válaszadók minél intenzívebben használták a közösségi médiát – akár informálódási,

akár interakciós célból –, annál gyakrabban fordult elő, hogy a közösségi médiában látott posztok vagy interakciók hatására megváltoztatták politikai véleményüket (Diehl et al 2015).

A kétlépcsős kommunikáció modellje szerint a társas hatás azért jöhet létre, mert a politikáról kommunikáló állampolgár saját környezetében véleményvezérnek számít. Néhány eredmény arról tanúskodik, hogy a Facebookon politikai kommunikációt folytató felhasználók karakterjegyei megfelelnek a véleményvezérnek tulajdonított bizonyos jellemzőknek. Vraga és munkatársai a klímaváltozás Facebook kommunikációját republikánus szavazók körében vizsgáló kutatásukban azt találták, hogy a felhasználó minél inkább a klímaügyekben való véleményvezérnek érzi magát, annál inkább hajlamos politikai kommunikációra a Facebookon, különösen a klímaügyekkel kapcsolatban. (Vraga et al 2015a). Weeks és munkatársainak a kutatásából szintén az derült ki, hogy az ún. „prosumerek”, akik aktívan kommunikálnak politikáról a közösségi médiában, szignifikánsan nagyobb mértékben tekintették magukat véleményvezérnek és törekedtek általában meggyőzni másokat saját véleményükről, mint a közösségi médiában politikailag kevésbé aktív válaszadók (Weeks et al 2015). Saját korábbi – nem reprezentatív – kutatásomból is az derült ki, hogy az online nagyobb politikai kommunikációs aktivitást kifejtő állampolgárok között több véleményvezér található, mint azok között, akik politikáról ritkábban vagy soha nem beszélnek online (Bene 2014).

Vannak jelek tehát arra nézve, hogy a közösségi médiának, különösen a Facebooknak köszönhetően a politikai viselkedésre gyakorolt társas hatások szerepe megnőtt. Ez azt jelentheti, hogy a politikai viselkedés formálásában újra komoly szerephez juthatnak a politikáról aktívan kommunikáló állampolgárok, véleményvezérek. A fenti kutatások alapján azonban nem tudjuk, hogy ezek a társas hatások miként viszonyulnak egyéb médiahatásokhoz. Nem elhanyagolható kérdés például, hogy a társas hatás formájában, erősségében különbözik-e más, az állampolgárok által fogyasztott médiumok politikai viselkedésre gyakorolt hatásaitól. Az állampolgárok jelentős része ugyanis nem kizárólag a Facebookról, társas hatásoknak kitéve találkozik politikával, hanem egyéb médiumokat is fogyaszt, ahol szándékosan vagy akaratlanul, de találkozik politikai információkkal, amelyek szintén hatást gyakorolhatnak politikai viselkedésére. A néhány eddigi kutatás másik hiányossága, hogy a hatást elsősorban a cselekvés szintjén, különösen a politikai részvétel tényében keresik, a politikai attitűdökre gyakorolt hatás nem képezte eddig kutatás tárgyát.¹⁴ A társas hatásoknak azonban nagy jelentősége lehet a politikai attitűdök hosszú távú formálódásában is – ez pedig különösen fontos a kevésbé kiforrott vagy szilárd politikai beállítottságokkal rendelkező fiatalok esetében. A mindennapok részévé váló Facebookon sokan rendszeresen találkoznak politikai tartalmakkal, amelyek az attitűdökre azáltal fejthetnek ki hatást, hogy a politikai tapasztalást, észlelést hosszú távon alakítják. Politikáról való információink döntő többségét nem közvetlenül szerezzük, így a mindenkori politikai „helyzet” érzékelését nagyban formálják a közvetett csatornákon keresztül kapott információk – amelyeket a Facebookról tájékozódó állampolgár számára elsősorban az ismerősök politikai kommunikációja közvetít. A politikai

¹⁴ Bár Diehl és munkatársai már az önbevalláson alapuló véleményváltozásra helyezték a hangsúlyt, amely közel esik ehhez a szempontoz.

attitűdökre gyakorolt társas hatások a Facebookon keresztül ezért hosszú távon, a politikai érzékelésre való hatásgyakorlason keresztül érvényesülhetnek.

Mindezek alapján kutatásom harmadik általános hipotézise, hogy

(H3) a Facebookról való politikai informálódás azzal jár, hogy a politikai attitűdökre a társak, pontosabban a Facebookon politikáról kommunikáló ismerősök kommunikációja jelentős hatást gyakorol.

A hipotézis igazolása azt jelentené, hogy a web 2.0 által dominált digitális információs környezetben ismét a kétlépcsős kommunikáció modellje válik adekváttá a politikai viselkedés megértésében.

Az általános hipotézist azonban nem közvetlenül, hanem két segédhipotézis és egy közvetítő változó segítségével közvetett módon próbálom igazolni. A közvetítő változó kiválasztása azon a feltevésen alapul, hogy a Facebookon zajló állampolgári politikai kommunikáció általában kritikai jellegű, a negativitás jellemzi.

Negativitás a Facebookon

Az állampolgárok politikához való egyre negatívabb hozzáállása, cinizmus, bizalmatlansága régóta központi témája a politikatudományi irodalomnak (Cappella–Jamieson 1996; Norris 1999) Okunk van feltételezni, hogy ez a negativitás az állampolgári kommunikációban is hangot kap, a Facebookon pedig különösen dominálja az állampolgári kommunikációt.

A Facebookon zajló politikai kommunikáció elsősorban expresszív célokat szolgál (Svennson 2011; Marichal 2013). Expresszív motiváció alatt azt értem, amikor a cselekvés célja a cselekvő önmegjelentése, és bizonyos benyomást keltése saját társas kontextusa előtt. Még ha van egyéb motiváció is a megnyilatkozás mögött (pl. az ismerősök meggyőzésének instrumentális motivációja, vagy az egymás megértésére törekvő érvelő vitának kommunikatív racionalitáson alapuló vágya) a felhasználónak számot kell vetnie vele, hogy az adott kommunikáció a teljes ismerősi köre számára látható, éppen ezért előttük nyilvánosan felvállalt és megjelenített énképének része. Ebből kifolyólag feltehetően azok a felhasználók beszélnek politikáról, akiknek nyilvánosan megjeleníteni kívánt énképének valamilyen módon része a politika.

Az expresszív motivációkat szolgáló politikai kommunikáció jól illeszkedik Lance Bennett perszonalizált politikai identitás felfogásához. Bennett abból indul ki, hogy a növekvő fragmentáció, individualizáció és a fogyasztói kultúra előretörésének eredményeképpen a politikai identitás perszonalizálódott (Bennett 2012). Bennett elsősorban az új, sikeres mozgalmak elemzése révén jut arra a megállapításra, hogy a modern, digitális térben zajló politikában megnő a tartalmilag tág és inkluzív cselekvési keretek jelentősége. Ezek olyan cselekvésre ösztönző tartalmak, amelyek nem követelnek meg erős identifikálódást, lényegi jellemzőjük, hogy eltérő érvekkel és narratívákkal is kapcsolódni lehet hozzájuk, könnyen perszonalizálhatóak,

különböző identitások is megélhetőek és kifejezhetőek rajtuk keresztül, és ennek köszönhetően a digitális hálózatokon keresztül könnyen és gyorsan képesek terjedni. Az ilyen jellegű politikai cselekvést nevezi szerzőtársával konnektív cselekvésnek (Bennett–Segeberg 2012). Ez a konnektivitás azonban a mozgalmi cselekvésen túl is értelmezhető, a politikához fűződő általános viszony megváltozását is jelentheti: azok a politikai tartalmak, ügyek és események értékelődnek fel és válnak az állampolgári nyilvános kommunikáció tárgyává, amelyek az egyéni, perszonalizált identitás megéléséhez, alakításához, bemutatásához nyújtanak kapcsolódási lehetőséget, amelyek kevés identifikációs teherrel járnak és kevésbé azok, amelyek ezt az identitást akarják átformálni és egy homogénizált identitástömbbe illeszteni. Nem nehéz belátni, hogy a konnektív cselekvés könnyebben megélhető negatív, mint pozitív alapon, hiszen a bármilyen politikai tárgyhöz való pozitív kapcsolódás nagyobb identifikációs teherrel jár, mint a negatív jellegű kapcsolódás. Valaminek az elutasításának kifejezésén keresztül könnyebb megjeleníteni a perszonalizált identitást, mint a vele való azonosuláson kifejezésén keresztül. Ráadásul az „összeomlott” kontextusok (Marwick–Boyd 2011) és a gyenge kapcsolatok dominanciája (Vraga 2015b) miatt a Facebookot jellemző politikai heterogenitás (Diehl et al 2015) szintén arra ösztönzi a felhasználót, hogy ne vállaljon túl nagy identifikációs kockázatot. Olyan énképet kell megjelenítenie nyilvános kommunikációjában, amelyet teljes, offline egymástól elkülönülő, heterogén társas kontextusa előtt képes felvállalni.

Néhány politikusok Facebook posztjainak reaktivitását vizsgáló kutatás eredményei is alátámasztják a negativitás fontosságát a Facebookon zajló állampolgári Facebook politikai kommunikációban. Larsson a 2013-as norvég választásokon vizsgálta a pártvezetők Facebook-oldalait és az eredményeiből az látszik, hogy a kritikus posztokat kommentelték és lájkolták a legnagyobb arányban, és a lájkok tekintetében is csak a köszönetnyilvánító posztok előzték meg a negatív tartalmakat (Larsson 2014). Xenos és munkatársai a 2010-es amerikai választáson vizsgálták kongresszusi és tagállami jelöltek Facebook posztjait és az azokra kapott lájkokat és kommenteket és azt találták, hogy az ellenfelet támadó posztokat szignifikánsan nagyobb mértékben lájkolták és kommentelték, mint a jelöltet népszerűsítő posztokat (Xenos et al 2015). Közelmúltbeli kutatásomban a 2014-es magyar választások képviselőjelöltjeinek posztjaira kapott reakciókat vizsgáltam és az eredmények azt mutatták, hogy a követők azokat a posztokat kommentálták és osztották meg a legnagyobb mértékben, amelyek tartalmaztak negatív elemet is. Ezzel szemben a pozitív elemeket tartalmazó posztok nem gyakoroltak szignifikáns hatást se a lájkolásra, se a kommentelésre, sem pedig a megosztásokra. Ezek az eredmények tehát azt mutatják, hogy a politikusok oldalainak követői is inkább negatív tartalmakhoz kapcsolódnak és ezeket felhasználva fejtenek ki politikai kommunikációs aktivitást saját hálózatuk tagjai előtt (Bene 2016a). Ráadásul ez nem csak egy általános tendencia: a negativitás dominanciája még karakteresebb, amikor a Facebookon zajló politikai kommunikáció szempontjából legfontosabb posztokat, a különösen virálissá váló tartalmakat vizsgáljuk. A 2014-es kampányban a 25 legsikeresebb poszt¹⁵ közül 19 egyértelműen negatív tartalom volt. (Bene 2016b)

15 Az idézett kutatásban a legsikeresebb posztok alatt azokat a posztokat értettem, melyeket sokkal többször osztottak meg, mint amennyi megosztás számot átlagosan kaptak a tartalmat közlétező jelölt posztjai.

Az adatbázisban a politikai elégedetlenséget és negativitást leginkább a demokrácia működésével való elégedettséget mérő változó ragadja meg. A szakirodalomban komoly vita van arról, hogy mit is mér valójában ez a változó. Több kutató is óva int a használatától, mivel véleményük szerint ez valójában nem azt méri, hogy mekkora a támogatottsága a demokrácia alapelveinek. Sokkal inkább a politikai rendszer teljesítményének, a hatalmon lévő politikai szereplőknek, vagy éppen a politika működésének egy általános értékelése tükröződik a válaszokban (Canache et al 2001; Linde–Ekman 2003). Paradox módon a demokráciával való elégedettséget mérő változót jelen tanulmány számára éppen ez a vonása teszi vonzóvá. A kutatást nem a demokrácia társadalmi legitimitása érdekli: sokkal inkább egy általános politikai elégedetlenséget vagy negativitást akar megragadni, a politikai helyzet negatív értékelését. Számos interpretáció létezik arról, hogy valójában mit is mér ez a változó, de a sokféle magyarázat közös pontja, hogy a válasz mögött egy, a politikával kapcsolatos negatív értékelés húzódik. Ezt a negatív értékelést akarja megragadni a tanulmány és ebből a nézőpontból egyáltalán nem számít, hogy ez az elégedetlenség a demokrácia alapelveihez való negatív viszonyulásból, a politikai elit vagy az éppen hatalmon lévő szereplők értékeléséből vagy éppen a saját szubjektív helyzet megítéléséből származik.

A változó nagy előnye, hogy egy olyan politikai attitűdöt ragad meg, amely kellően általános ahhoz, hogy hosszabb távú politikai tapasztalatok hatásai jelenjenek meg benne. A kérdés a politikai helyzet egy általános értékelésére kéri a válaszadót, az általános értékelés pedig feltehetően az egyént egy bizonyos időtávon ért politikai benyomásaiból származhat. A benyomások számos forrásból eredhetnek. Kovács Tamás szerint a demokrácia működésével való elégedettség mértékére hatást gyakorol a válaszadó anyagi helyzete, személyes jövőjével kapcsolatos bizonytalanságérzete, valamint párhovatartozása (Kovács 2014). Ezekben az esetekben a politikai rendszer értékeléséhez felhasznált benyomások vagy a személyes tapasztalatokból vagy a párt-identitásból származnak. Az értékeléshez azonban a politika működéséről közvetett úton szerzett információk is fontos benyomásokat szolgáltathatnak: milyen politikai valósággal találkozik az egyén?

Kutatásom 3. hipotézisét a két alhipotézis közvetlen bizonyításán keresztül közvetetten próbálom igazolni. A fentiekben emellett érveltem, hogy a Facebook politikai kommunikációjában a negativitásnak erősebb a vonzereje, hiszen a kritikai jellegű politikai tartalmak könnyebben felhasználhatóak a konnektív politikai cselekvés számára, mint a nagyobb identifikációs teherrel járó pozitív tartalmak. Ez alapján

(H3a) feltételezem, hogy a közösségi médiában való politikai kommunikációra szignifikánsan hat a demokrácia működésével való elégedetlenség mértéke.

Ha a H3a hipotézis igazolódik, akkor joggal gondolhatjuk azt, hogy a Facebookon politikáról kommunikáló kisebbség elégedetlensége, kritikája dominálja a közösségi oldalon a politikai tartalmakat. Ennek megfelelően

(H3b) feltételezem, hogy a Facebookról való politikai tájékozódás pozitívan függ össze a demokrácia működésével való elégedetlenség mértékével,

hiszen a Facebookon terjedő politikai tartalmak fontos benyomásokat jelenthetnek az értékelés meghozatalában. Ha a két hipotézis együttesen igazolódik, akkor az közvetett módon igazolja a 2. hipotézist, hiszen a Facebookról való informálódás a vizsgált politikai attitűdre gyakorolt hatása összeköthető a politikáról Facebookon kommunikáló fiatalokkal. A közvetett bizonyítást tehát arra a feltételezésre alapozom, hogy az elégedetlen fiatalok politikai kommunikációját is inkább a negatív tartalmak jellemzik, a negatív politikai tartalmak pedig fontos benyomásként szolgálnak a demokrácia állapotát megítélő, Facebookról tájékozódó fiatalok számára.

A társas hatások Facebooknak köszönhető felértékelődése a kommunikáció kétlépcsős modelljének újraeledése felé mutat. A kétlépcsős modell azonban azt is állítja, hogy (a) a politikáról kommunikáló állampolgárok véleményvezérnek számítanak; (b) a nagyobb médiafogyasztással jellemezhetőek. A véleményvezérségnek egy aspektusa a társas környezetre való hatás szándéka, ezért

(H4) feltételezem, hogy a politikai meggyőzési szándék pozitívan hat a Facebookon történő politikai kommunikációra, valamint

(H5) feltételezem, hogy a professzionális média fogyasztásának gyakorisága pozitívan hat a Facebookon történő politikai kommunikációra.

Mind a Facebookon zajló politikai kommunikációra, mind a demokráciával való elégedetlenségre számos egyéb változó hatást gyakorolhat, melyek hatását a modellekben kontrollálni szükséges. Számos kutatás bizonyította, hogy a politikáról való Facebook kommunikációra erősen hat a politikai érdeklődés (Vitak et al 2011; Vromen et al 2016). Továbbá, mivel a Facebookon történő kommunikációt expresszív jellegűként írtam le, ezáltal összekötöttem az identitással, ezért feltételezhető, hogy a hagyományos kategóriákban (jobb- és baloldali, illetve konzervatív és liberális) meghatározható politikai identitás intenzitása is hatást gyakorol a Facebookon történő politikai kommunikációra.

Kovács kutatásából kiderült, hogy a demokráciával való elégedettség mértékére hatást gyakorol az anyagi helyzet, a személyes jövővel kapcsolatos bizonytalanság foka, valamint a párhovatartozás (Kovács 2014). A politikai érdeklődés szintén hatást gyakorolhat a függő változóra, hiszen az érdeklődés foka meghatározó lehet a politikai információk feldolgozásának kognitív folyamatában (Kazee 1981; MacKuen 1984). Végezetül a Facebook, mint tájékozási forrás

Ezeknek a posztoknak a nagyszámú megosztása nem magyarázható az adott jelölt „virális potenciáljával” vagy általános népszerűségével (Bene 2016b).

hatását a vizsgált attitűdre akkor tudjuk megállapítani, ha más tájékozási forrás hatását kiszűrjük. Ezáltal arra is lehetőségünk nyílik, hogy a Facebook politikai attitűdre gyakorolt hatását összehasonlítsuk más médium hatásával.

A kutatás a közvetlen célján túlmenően fontos hozzájárulást jelenthet az egyetemista fiatalok politikai elégedetlenségének megértéséhez is. Bár a demokrácia működésével való elégedetlenség az elmúlt 5 évben folyamatosan csökkent az egyetemisták körében, az elégedetlenek még mindig jelentős többségben vannak (1. táblázat). A magyar ifjúságkutatásban a fiatalok, de szűkebben az egyetemisták politikai elégedetlensége és demokráciaszkepsze régóta központi téma. A tendencia mögött egyesek szocializációs diszfunkciókat (Csózik 2012 áttekintése a témában), az előző rendszer feldolgozatlanságát (Szabó–Oross 2013), a politikai elit viselkedését (Laki–Szabó, 2014) látták, de a szubjektív anyagi helyzet, jövőbeli kilátások, valamint a párhovatarozás demokráciával való elégedetlenséget formáló szerepe is bebizonyosodott (Kovács 2014). Jelen kutatás egy új, eddig még nem vizsgált politikai kommunikációs aspektussal gazdagíthatja az irodalmat, amely szintén hatással lehet az egyetemista fiatalok negatív politika- és demokráciaképére.

1. táblázat.

Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével, 2011–2015
(százalékos megoszlás)

	2011	2013	2015
Egyáltalán nem vagyok elégedett	39	32	26
Nem igazán vagyok elégedett	39	42	42
Többé-kevésbé elégedett vagyok	19	22	29
Teljesen elégedett vagyok	3	4	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011, 2013, 2015.

Módszer

A hat közvetlenül vizsgált hipotézis közül az első kettőt leíró statisztikákkal, illetve kétváltozós elemzésekkel, a többit pedig többváltozós bináris logisztikus regresszió-modellek alkalmazásával vizsgálom. A H3b hipotézist vizsgáló modellben nem veszem figyelembe azokat a válaszadókat, akik a politikáról posztoló vagy megosztó válaszadók közé tartoznak, hiszen esetükben a posztolási és megosztási magatartás okaként éppen a demokráciával való magas fokú elégedetlenséget feltételeztem. Mivel a H3 hipotézis alapján a H3b alhipotézis okozati kapcsolata mögött feltételezett okozati mechanizmus az, hogy a Facebookról posztolók elégedetlensége (H3a hipotézis) „ragad rá” az onnan tájékozódó fiatalokra, ezért utóbbi modellt erőteljesen torzítaná, ha szereplnének benne a hipotézis értelmében már egyébként is elégedetlen fiatalok.

Függő változók

Politikai aktivitás a közösségi médiában: Az első modellpárban két, a közösségi médiában használt politikai aktivitástípus a függő változó: a megosztás, valamint a posztolás. Mindkét változó politikai tartalmú posztok közösségi oldalon történő létrehozását jelenti. Ennek során

a felhasználó saját profiljával új posztot hoz létre, amely ismerősei számára látható és reagálható. Előbbi esetben azonban a felhasználó meglévő politikai tartalmat (újságcikk, blogbejegyzés, videó stb.) használ fel és annak megosztása révén hoz létre új posztot, míg utóbbi esetben a poszt tartalmát is a felhasználó hozza létre. Mindkét függő változó a következő kérdésre adott válaszokból származik: „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben, csináltad-e már valamelyiket?” A megosztás változó esetében a következő kérdésre kellett igennel vagy nemmel felelnie a válaszadónak: „megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményed tükröző képeket, videókat, posztokat”. A posztolás változó esetében az eldöntendő kérdés a következőképpen hangzott: „posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában”. Mindkét változó esetében a 0 érték a nem, az 1 érték pedig az igen választ rögzíti.

Demokrácia működésével való elégedettség: A demokrácia működésével való elégedettséget a kutatás a következő kérdéssel mérte: „Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban?” Az eredeti négykategóriás változót (egyáltalán nem vagyok elégedett; nem igazán vagyok elégedett; többé-kevésbé elégedett vagyok; teljesen elégedett vagyok) dichotomizáltam, ahol a 0 érték az első két kategória összevonásával az „inkább elégedetlen”, míg az 1-es érték a második két kategória összevonásával az „inkább elégedett” jelentést hordozza.

Független változók

Politikai tájékozási forrás A második modellpár független változói a különböző politikai tájékozási források. A változókat a következő kérdésre adott válaszok alapján különítettem el: „Milyen gyakran tájékozódasz politikai kérdésekben az alábbi forrásokból?”. A kérdés alatt különböző médiumok és médiumtípusok voltak felsorolva, mindegyik esetében a „rendszeresen”, „alkalmanként” és „soha” válaszlehetőségek kínálta fel a kérdőív. A válaszok alapján öt tájékozási forrást különítettem el, melyek mindegyike egy-egy médiumtípust képvisel: online hírportálok, televízió, rádió, napilap és Facebook. A válaszlehetőségek között négy konkrét online hírportál volt felsorolva: a két legolvasottabb hírportál az index.hu és az origo.hu; a vezető radikális jobboldali honlap, a kuruc.info, valamint a stílusával elsősorban fiatalokat megszólítani próbáló 444.hu. A négy változóból egy összevont „online hírportál” változót hoztam létre, melyben a „rendszeresen” kategóriába soroltam azokat a válaszadókat, akik bármelyik felsorolt portálról rendszeresen tájékozódnak, az „alkalmanként” kategóriába azokat, akik bármelyik felsorolt portálról alkalmanként tájékozódnak, ugyanakkor nincs másik olyan híroldal a felsoroltak közül, ahonnan rendszeresen tájékozódnának, a soha kategóriába pedig azokat, akik mindegyik felsorolt hírportál esetében a soha választ jelölték meg. A második modellpár második modelljébe a négy konkrétan megnevezett médiumot külön léptettem be, annak érdekében, hogy kiszűrjem azt az alternatív magyarázatot, miszerint az egyes médiumtípusok hatásait az egy típushoz tartozó, de eltérő politikai valóságot közvetítő médiumok ellentétes hatásai kioltják. A két televízióból való tájékozódásra vonatkozó változóból (kereskedelmi csatornák híradói; közszolgálati csatornák híradói) hasonlóképpen hoztam létre egy „televízió” változót és ugyanígy tettem a rádió esetében is (közszolgálati rádiók hírei, kereskedelmi

rádiók hírei). Mindkét változó esetében a „rendszeresen” kategóriába soroltam azokat, akik akár a kereskedelmi, akár a közszolgálati televízióból/rádióból rendszeresen tájékozódnak politikáról, az „alkalmanként” kategóriába azokat, akik bármelyikből alkalmanként, de a másiktól rendszeresen nem tájékozódnak politikáról és a „soha” kategóriába azokat, akik egyik változóból sem tájékozódnak politikáról. A napilapokból (nyomtatott országos napilapok) és a Facebookról való tájékozódást mérő változók esetében nem volt szükség változótranszformációra, hiszen itt a kérdés közvetlenül a médiumtípusra irányult.

Professzionális média fogyasztása: Az első modellben arra voltam kíváncsi, hogy a professzionális média fogyasztása hatást gyakorol-e a közösségi médiában végrehajtott politikai aktivitásokra. Ehhez a politikai tájékozódási forrásokat mérő változókat, a Facebookról való tájékozódást mérő változó kivételével, egy változóvá vontam össze. A „rendszeresen” kategóriába azok a válaszadók kerültek, akik bármilyen professzionális médiumból (televízió, rádió, online hírportál, napilap) rendszeresen tájékozódtak politikáról, az „alkalmanként” kategóriába azok, akik bármelyik professzionális médiumot alkalmanként figyeltek, de egyetlen másik médiumot sem követtek rendszeresen, a „soha” kategóriába pedig azok, akik mindegyik kérdezett médium esetében a soha választ jelölték meg

Szavazásra buzdítás: Ez a változó a véleménybefolyásolásra törekvő proxyváltozója. Az alkalmazott változó azt kérdezi meg a válaszadótól, hogy fordult-e már elő vele olyan, hogy valakit szavazásra buzdított a kampányban. A válaszadó a kérdésre igennel (1 érték) vagy nemmel (0 érték) felelhetett.

Politikai identitás erőssége: A politikai identitás erősségét két változóval mértem: egy jobb-baloldali identitás erősségét és egy a liberális-konzervatív identitás erősségét mérő változóval. A változó alapjául szolgáló kérdés során a kérdőív arra kérte a válaszadót, hogy egy hétfokú skálán helyezze el magát egy jobboldali – baloldali, valamint egy konzervatív – liberális skálán. A kérdés a következő volt: „Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével!”. Az identitás erősségét mérő négykategóriás változókat úgy alakítottam ki, hogy a két szélsőérték (1 és 7) lett az új változó legmagasabb (erős identitás), a középső érték (4) pedig a legalacsonyabb értéke (ambivalens), a köztes értékek pedig ennek megfelelően az identitás erősségének különböző fokozatait jelentik.

Kontrollváltozók

Politikai érdeklődés: A válaszadóknak egy ötfokú skálán kellett válaszolni a „Mennyire érdekel Téged a politika?” kérdésre, ahol az 1-es érték azt jelenti, hogy a válaszadót egyáltalán nem érdekli, míg az 5-ös érték, hogy nagyon érdekli a politika. A logisztikus regresszió-modellekben eredeti formájában, ötkategóriás változóként használtam fel a politikai érdeklődés változót, míg a tájékozódási formákkal való összefüggéseket vizsgáló Chi-négyzet tesztek esetében háromkategóriás változóként, ahol az 1–2 („Nem érdekel”) valamint a 4–5 („Érdekel”) értékeket vontam össze, a 3 értéket („Közepesen érdekel”) pedig változatlanul hagytam.

Személyes bizonytalanságérzet: A szubjektív bizonytalanságérzet demokrácia működésével való elégedettségre gyakorolt hatásának kontrollálására a következő kérdésre adott választ használtam fel: „Mennyire érzed biztosnak a jövődet, mennyire érzed magad biztonságban a jövőddel kapcsolatban?” A válaszadók itt is egy ötfokú skála segítségével értékelhették személyes biztonságérzetüket, ahol az 1-es érték az „egyáltalán nem”, míg az 5 érték a „nagyon biztonságban érzi magát” választ jelölte.

Szubjektív anyagi helyzet: Az anyagi helyzetet egy ötkategóriás változó méri, mely az „Összességében hogyan érzed magad anyagilag?” kérdésből származik. A válaszkategóriák jelentése sorrendben: 1 = „gondok nélkül élek”; 2 = „a pénzem okos beosztásával jól kijövök”; 3 = „éppen hogy kijövök a jövedelmemből”; 4 = „hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak”; 5 = „nélkülözések között élek”. Azért, hogy a szubjektív anyagi helyzet és a személyes bizonytalanságérzet változók pozitív értéke ugyanabba az irányba mutasson, a változó értékeit felcseréltem, így itt is az 1 jelenti a legrosszabb állapotot, a nélkülözést, az 5 pedig a legjobbat.

Párthovatartozás: A kérdőív arra kérte a válaszadókat, hogy jelöljék meg, hogy melyik pártra szavaznának, ha most vasárnap lennének a parlamenti választások. A 2014-es parlamenti választáson közös listán induló ellenzéki pártokat (MSZP, DK, Együtt, PM) összevontam a kissé leegyszerűsítő „baloldali pártok” címke alatt, a Fidesz, a Jobbik, és az LMP szavazók pedig külön kategóriát képeztek, valamint egy „egyéb párt” kategóriát is elkülönítettem. Külön kategóriába vontam össze azokat a válaszadókat, akik nem mennének el szavazni vagy nem tudtak/akartak pártot megjelölni.

Eredmények

Facebook, mint politikai információforrás az egyetemisták körében

Az elemzés az első lépésben azt vizsgálja meg, hogy milyen szerepet tölt be a Facebook az egyetemisták politikáról való tájékozódásában és ez milyen kapcsolatban áll a politikai érdeklődéssel.

2. táblázat.

Milyen gyakran tájékozódsz politikai kérdésekben az alábbi forrásokból, (százalékos megoszlás)

	Rendszeresen	Alkalmanként	Soha	N
Online hírportál	43	44	13	798
Televízió	26	41	33	797
Rádió	18	39	43	799
Napilap	8	28	65	799
Facebook	52	34	14	799

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

Az 2. táblázatból jól látható, hogy az egyetemista fiatalok számára a Facebook vált a politikáról való tájékozódás elsődleges forrásává. Az egyetemisták több mint fele rendszeresen, további egyharmaduk pedig alkalmanként tájékozódik politikáról a legnagyobb közösségi oldalon. Ez azt jelenti, hogy az egyetemisták négyötöde számára számít valamilyen szinten hírforrásnak a Facebook. Ezzel szemben a hagyományos médiumok sokkal kevésbé tűnnek lényegesnek a fiatalok politikai tájékozódásában: bár az alkalmi informálódásban fontos szerepet tölt be a televízió és a rádió, rendszeresen csak az egyetemistáknek egy szűk kisebbsége tájékozódik ezekből a forrásokból. Az online hírportálok ugyanakkor nagy jelentőséggel bírnak – bár ebben nagy szerepe lehet annak is, hogy ezeknek az oldalaknak a tartalmi meg tudnak jelenni a Facebookon. Kutatások szerint ugyanis a híroldalakra történő kattintások legnagyobb része éppen a Facebookról érkezik¹⁶

3. táblázat.

Az egyes médiumtípusokból való politikai tájékozódás és a politikai érdeklődés összefüggése (cellákban Cramer's V értékek)

	Online hírportál	Televízió	Rádió	Napilap	Facebook
Politikai érdeklődés ¹	,219 ^{***}	,062	,079 [*]	,136 ^{***}	,085 [*]

Pearson Chi-négyzet-teszt: * p < .05, ** p < .01, *** p < .001. ¹ Háromkategóriás (nem érdekel; közepesen érdekel; érdekel) változó.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

A 3. táblázat a tájékozódási formák és a politikai érdeklődés kapcsolatát mutatja. Az eredményekből az látszik, hogy egyedül a televízióból való politikai tájékozódás nem függ össze szignifikánsan a politikai érdeklődéssel, a rádióból és a Facebookról való tájékozódás pedig meglehetősen gyenge pozitív kapcsolatot mutat. Napilapok és különösen az online hírportálok olvasása és a politikai érdeklődés között viszont már jóval erősebb pozitív összefüggés áll fenn.

A Facebookról való informálódás és a politikai érdeklődés közötti gyenge, de szignifikáns pozitív kapcsolatot részletesebben is elemeztem. A kategóriánkénti összehasonlítás (lásd: 4. táblázat) megmutatja, hogy érdeklődés alapján csak a Facebookról rendszeresen tájékozódók között van eltérés. A politika iránt egyáltalán nem érdeklődő egyetemisták szignifikánsan kisebb arányban tájékozódnak politikáról rendszeresen a Facebookon, mint a politika iránt legalább közepesen érdeklődők. A Facebookról alkalmanként tájékozódó egyetemisták politikai érdeklődésük alapján viszont már nem különböznek szignifikánsan egymástól. Jól látszik tehát, hogy a Facebookról való politikai tájékozódást kis mértékben határozza csak meg a politikai érdeklődés szintje, az alkalmi tájékozódást viszont egyáltalán nem.

¹⁶ Lásd pl.: <http://www.businessinsider.com/facebook-v-google-referral-traffic-2015-8>.

4. táblázat.

A Facebookról való politikai tájékozódás és a politikai érdeklődés kapcsolata, (százalékos megoszlás)

	Nem érdekel	Közepesen érdekel	Érdekel	Összes
Rendszeresen	46	56	56	51,5
Alkalmanként	38	33	28	34
Soha	16	11	16	14,5
N	361	218	219	798

Cramer's V = 0,85; Chi-négyzet = 11,451 p=,022. Félkövérrrel a szignifikáns eltérés.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

Ha az okozati kapcsolatokon túllépünk, akkor a 4. táblázatból az is kiderül, hogy a politika iránt nem érdeklődők több mint négyötöde legalább alkalmanként, csaknem felük pedig rendszeresen tájékozódik politikáról a Facebookon. Összehasonlításképpen az 5. táblázat azt is mutatja, hogy a többi tájékozódási forrást mekkora arányban veszik igénybe a politika iránt nem érdeklődő egyetemisták.

5. táblázat.

A politika iránt nem érdeklődő egyetemisták tájékozódási forrásai, (százalékos megoszlás)

	Rendszeresen	Alkalmanként	Soha	N
Online hírportál	29,7	50,8	19,4	362
Televízió	23,3	40,2	36,6	362
Rádió	15,5	40,4	44	362
Napilap	5	21,6	73,4	362
Facebook	45,7	38	16,3	362

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

A táblázatból világosan kiderül, hogy a politika iránt nem érdeklődők számára a legfontosabb politikai tájékozódási forrás a Facebook. Bár az online hírportálok, a televízió és a rádió is fontos szerepet tölt be a politika iránt nem érdeklődő egyetemisták alkalmankénti politikai informálásában, rendszeres elérésükben a Facebook vált a legsikeresebbé. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az 1. és 2. hipotézis igazolódott: a Facebook az egyetemisták első számú politikai tájékozódási forrásává vált, és különösen nagy szerepet játszik a politika iránt nem érdeklődők politikai elérésében.

A második hipotézis az információs környezet megváltozásából származó következményeket vizsgálja: azt feltételezi, hogy a Facebookról való tájékozódás a politikáról kommunikáló kortársak megnövekedett politikai hatásával jár együtt. A hipotézist a kutatás közvetett módon igyekszik igazolni: első lépésben azt próbálja bizonyítani, hogy pozitív kapcsolat áll fenn a demokráciával való elégedetlenség és a politikai posztolás és megosztás között, második

lépésben pedig azt, hogy a Facebookról való tájékozódás pozitívan hat a demokráciával való elégedetlenségre.

6. táblázat.

Az alábbi tevékenységek közül csináltad-e már valamelyiket, (százalékos megoszlás)?

	Nem	Igen	N
Megosztás ¹	68	32	798
Posztolás ²	77	23	797

¹ Megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményedről tükröző képeket, videókat, posztokat.

² Posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

Míg az egyetemistáknak több mint négyötöde legalább alkalmanként tájékozódik politikáról a Facebookon, az 6. táblázat azt mutatja, hogy a politikai tartalmak létrehozását célzó aktivitások már jóval kisebb kört érintenek. A válaszadóknak kevesebb mint harmada állította, hogy osztott már meg közügyekkel kapcsolatos tartalmakat közösségi oldalakon, a posztolás pedig még ritkább volt az egyetemisták körében. Az eredmények tehát azt mutatják, hogy a sokak fő politikai tájékozódási forrásának számító közösségi médiát egy szűk kisebbség politikai kommunikációja dominálja.

De vajon kik is azok a felhasználók, akik politikai tartalmakat hoznak létre a közösségi oldalakon? A kérdés megválaszolásához a két tevékenységre, a megosztásra és a posztolásra ható tényezőket logisztikus regresszió segítségével vizsgáltam meg.

7. táblázat.

A közösségi oldalakon közügyekről megosztás és posztolás logisztikus regresszió modelljei

	Megosztás		Posztolás	
	B (SE)	Odds Ratio	B (SE)	Odds Ratio
Demokráciával való elégedettség	-.884 (.189)***	.413	-.619 (.207)**	.538
Meggyőzés	.857 (.228)***	2.357	1.049 (.234)***	2.854
Bal-jobb identitás erőssége	.001 (.095)	1.001	-.079 (.105)	.924
Liberális-konzervatív identitás erőssége	.158 (.088)	1.171	.154 (.096)	1.166
Tradicionalis médiafogyasztás				
	.915 (.649)	2.497	1.502 (1.046)	4.492
	.873 (.653)	2.394	1.596 (1.049)	4.984
Politikai érdeklődés	.382 (.074)***	1.466	.494 (.0083)***	1.639
Constant	-2.033 (.701)**	.131	-3.676 (1.087)**	.025
χ^2	91.831***		94.188***	
R ² (Nagelkerke)	.158		.174	
N	765		764	

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

Ha szemügyre vesszük a kontrollváltozókat, akkor azt látjuk, hogy nem meglepő módon a magasabb politikai érdeklődéssel rendelkező egyetemisták nagyobb valószínűséggel hoznak létre politikai tartalmakat. Az azonban meglepő, hogy a politikai identitás erősségének nincsen hatása a megosztási és posztolási aktivitásra a Facebookon kifejtett politikai aktivitás nem a határozott politikai identitás kifejeződésének eszköze. A legfontosabb eredmény, hogy a demokráciával való elégedettség mértéke fontos prediktora a közösségi oldalakon kifejtett politikai aktivitásnak. A demokráciával elégedetlen válaszadók nagyobb valószínűséggel hoznak létre vagy osztanak meg politikai tartalmakat ismerőseikkel. Bár a posztok tartalmát a kutatás nem vizsgálja, de az eredmény egybevág azzal a feltételezéssel, hogy a közösségi médiában kifejtett politikai aktivitás jelentős részben negatív jellegű. Másik lényeges eredmény, hogy mind a politikai jellegű megosztásra, mind pedig a posztolásra pozitívan hat a választások idején kifejtett meggyőzőési hajlandóság. Azok, akik egyébként is hajlamosak másokat szavazásra buzdítani, azaz egyfajta politikai befolyásolási szándékkal rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel osztanak meg vagy posztolnak a közösségi oldalakon politikai információkat. Ugyanakkor a közösségi médiában politikai tartalmakat létrehozó egyetemisták tradicionális médiafogyasztás tekintetében nem térnek el passzívabb társaiktól. Ez utóbbi eredmény szembe megy a hagyományos kétlépcsős kommunikáció modelljének feltételezésével. Tehát csak a H3a hipotézis igazolódott, a kétlépcsős kommunikáció modelljéből levezetett további két hipotézis közül azonban csak a H4-at fogadhatjuk el, a H5-et el kell vetnünk.

Az első modellpárból tehát azt láthattuk, hogy a demokráciával való elégedettség mértéke szignifikánsan hat a közösségi médiában való közügyekkel kapcsolatos megosztásra és posztolásra. A második modellpárban arra vagyunk kíváncsiak, hogy ennek megfelelően a Facebookról való politikai tájékozódás hatást gyakorol-e a demokráciával való elégedettségre. Mint arról fentebb már volt szó, ebben a modellben csak politikai tartalmakat nem megosztó és nem posztoló egyetemisták kerültek be. Ez 515 fiatal jelent, tehát az összes egyetemista 65 százalékát.

8. táblázat.

A demokrácia működésével való elégedettség logisztikus regressziómodellje

		1. modell		2. modell	
		B (SE)	Odds Ratio	B (SE)	Odds Ratio
Facebook**					
	rendszeresen	-,963 (.308)**	,382	-,975 (.313)**	,377
	alkalmanként	-,398 (.294)	,672	-,421 (.298)	,656
Online hírportál					
	rendszeresen	,371 (.341)	1,450		
	alkalmanként	,370 (.318)	1,447		
index.hu					
	rendszeresen			,141 (.373)	1,152
	alkalmanként			,312 (.314)	1,365
origo.hu					
	rendszeresen			,569 (.355)	1,767
	alkalmanként			-,162 (.262)	,850
444.hu					
	rendszeresen			-,671 (.423)	,511
	alkalmanként			-,236 (.251)	,790
kuruc.info					
	rendszeresen			,393 (.654)	1,347
	alkalmanként			,948 (.302)**	2,579
Televízió					
	rendszeresen	,605 (.303)*	1,832	,453 (.315)	1,573
	alkalmanként	,452 (.264)	1,572	,420 (.271)	1,522
Rádió					
	rendszeresen	,320 (.317)	1,377	,362 (.329)	1,437
	alkalmanként	,128 (.234)	1,136	,145 (.240)	1,156
Napilap					
	rendszeresen	,469 (.472)	1,598	,551 (.488)	1,734
	alkalmanként	,273 (.241)	1,314	,216 (.249)	1,241
Párt***					
	baloldali pártok	-2,921 (.521)***	,054	-2,990 (.524)***	,050
	Jobbik	-2,335 (.401)***	,097	-2,566 (.419)***	,077
	LMP	-1,995 (.446)***	,136	-2,103 (.455)***	,122
	egyéb	-3,261 (1,159)**	,038	-3,230 (1,161)**	,040
	Nincs pártja/nem válaszol	-1,822 (.360)***	,162	-1,899(.364)***	,150
Személyes bizonytalanságérzet					
		,285 (.123)*	1,329	,262 (.126)*	1,300
Anyagi helyzet					
		-,175 (.156)	,839	-,163 (.160)	,850
Politikai érdeklődés					
		,124 (.095)	1,132	,124(.099)	1,133
Constant					
		,062 (.756)	1,064	,366 (.772)	1,442
χ^2		98,265***			113,745***
R ² (Nagelkerke)		,236			,270
N		515			515

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001. A függő változó bináris változó: a 0 érték a demokrácia működésével való elégedetlenséget, az 1 érték az elégedettséget jelenti. A tájékozódási források esetében a referenciakategória a „soha” válasz, a párthovatartozás esetében pedig a Fidesz.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

A 8. táblázat első modelljéből azt láthatjuk, hogy a Facebookról való politikai tájékozódás hatást gyakorol az egyetemisták politikai valóságérzékelésére és politikai ítéleteire. Az első modellben azt láthatjuk, hogy két tájékozódási forrás hat szignifikánsan a demokrácia helyzetének megítélésére. A televízióból való rendszeres tájékozódás pozitívan, míg a Facebookról való rendszeres tájékozódás negatívan hat a demokrácia helyzetével való elégedettségre. Tehát, azok az egyetemisták, akik Facebookon találkoznak politikai tartalmakkal, nagyobb valószínűséggel érzékelik rosszabbnak a demokrácia állapotát és elégedetlenek azzal. Ez elsősorban azokra igaz, akik rendszeresen tájékozódnak politikáról a Facebookon, az alkalmankénti tájékozódás esetében a negatív kapcsolat nem szignifikáns. Az, hogy csak a rendszeres tájékozódás hat szignifikánsan a vizsgált politikai attitűdre, azt jelentheti, hogy a társas hatások valóban inkább hosszú távon, a politikai tapasztalás és észlelés hosszú távú alakításán keresztül érvényesülnek. A modell kontroll alatt tartja a párthovatartozás, a személyes bizonytalanságérzet, a szubjektív anyagi helyzet és a politikai érdeklődés hatását a demokráciaértékelésre. A korábbi eredményekkel (Kovács 2014) összhangban a személyes bizonytalanságérzet szignifikáns mértékben növeli a demokráciával való elégedetlenséget, ahogyan a Fidesztől eltérő párthovatartozás is, a szubjektív anyagi helyzetnek és a politikai érdeklődésnek azonban nincs önálló hatása a függő változóra,

Mivel a második modellpár első modellje csak médiatípusokat tartalmaz, az eredményeket azzal is magyarázhatnánk, hogy az egy médiumtípusba tartozó, különböző valóságokat megjelenítő médiumok kioltják egymás pozitív, illetve negatív hatását a demokrácia állapotának érzékelésére. Ezen alternatív magyarázat tesztelésére lehetőségünk nyílik azáltal, hogy a kérdőív néhány hírportált külön is megnevezett. A második modell ezért az online hírportál változó helyett az index.hu, a 444.hu, az origo.hu és a kuruc.info oldalakat tartalmazza. Előbbi két portált erőteljes kormánybírálattal jellemzi, az origo.hu inkább neutrális oldal, míg a kuruc.info a radikális jobboldali politikai közösség egyik legfontosabb médiuma. Az adatok azt mutatják, hogy egyedül az alkalmankénti kuruc.info olvasás hat szignifikánsan a függő változóra, de ez is inkább növeli a demokrácia működésével való elégedettséget, mintsem csökkentené azt. A kormánnyal kritikus híroldalak alkalmankénti vagy rendszeres látogatása nem gyakorol szignifikáns hatást a demokrácia értékelésére, míg a rendszeres Facebookról való tájékozódás szignifikánsan negatív hatása ebben a modellben is megmarad – szemben a rendszeres televízióból való tájékozódással, amelynek szignifikáns hatása itt már nem érvényesül.

Összefoglalás

A dolgozat azt feltételezte, hogy a fiatalok politikai tájékozódásában egyre nagyobb szerepet játszik a közösségi média, azon belül is a Facebook, ez pedig a politikai viselkedésre ható társas hatásokat von maga után. Az eredmények bizonyították, hogy az egyetemisták

politikai tájékozódásában kitüntetett szerepet tölt be a Facebook, melynek politikai tartalmi nagymértékben képesek elérni a politika iránt nem érdeklődő fiatalokat is. Míg nagyon sokan tájékozódnak politikáról a Facebookon, a közösségi médiában tartalmakat csak egy szűk kisebbség oszt meg. A társas hatások létrehozott bizonyítékokkal szolgált a kutatás. Korábbi kutatásokkal ellentétben nem közvetlen, cselekvésben lecsapódó, rövidtávú hatásokat kerestem, hanem azt feltételeztem, hogy a társas hatások a politikai attitűdök szintjén is jelen vannak, mégpedig elsősorban azért, hogy hosszabb távon alakítják a politikai érzékelést. Ezt a feltevésemet a demokrácia működésének megítélésén keresztül teszteltem, arra alapozva, hogy a Facebook politikai kommunikációjára a negativitás a jellemző. Az eredmények igazolták, hogy a politikai tartalmak megosztására és posztolására erőteljesen hat a demokráciával való elégedettség, ennek megfelelően pedig a Facebookról rendszeresen tájékozódó fiatalok negatívan értékelik a demokrácia helyzetét. A demokrácia állapotának megítélését egyetlen más tájékozódási forrás sem rontotta szignifikánsan, egyedül a Facebookról való tájékozódás. Joggal feltételezhetjük, hogy ez a hatás annak köszönhető, hogy a fiatalok a Facebookon elégedetlen társaik negatív tartalmaival találkoznak leginkább, ez pedig hatást gyakorol politikai valóságérzékelésükre. Az eredményekből az is kiderült, hogy az eredeti kétlépcsős kommunikáció elmélettel összhangban a politikai meggyőzési hajlandóság pozitívan hat a politikai kommunikációra, ugyanakkor éppen az elmélet egyik alapeleme rendül meg azért, hogy a kommunikáló kisebbség nem számít gyakoribb médiafogyasztónak, mint a nem kommunikáló társak. A közösségi média kontextusában tehát a „véleményvezérlés” némileg más jelentéssel rendelkezik, mint a tömegmédiában hajnalán megfogalmazott elméletben.

Mindezzel együtt a társas hatások kimutatható jelenléte a kommunikáció kétlépcsős modelljének visszatérő relevanciájáról tanúskodik. Ez tehát azt jelenti, hogy a politikáról való tájékozódási minták megváltozása miatt a fiatalok politikai viselkedésére saját politikáról kommunikáló kortársaik jelentős hatást gyakorolnak. A kutatás ráadásul olyan hatást mutatott ki, amely nem rövidtávon, közvetlen cselekvésben csapódik le, hanem sokkal inkább a politikai érzékelés hosszabb távú alakításában, formálásában. Mindez azt jelenti, hogy ha a fiatalok politikai viselkedését, politikához való hozzáállását meg akarjuk érteni, akkor a korábban vizsgált szempontok mellett érdemes a nagyobb politikai aktivitást folytató fiatalok kommunikációja felé fordulni. Ebben a megközelítésben a fő kérdés az, hogy ezek a fiatalok hogyan és miről kommunikálnak a politikáról és ezekre a kommunikációkra milyen tényezők gyakorolnak hatást.

A konkrét kutatási kérdésem túl, a dolgozat fontos új, korábban nem tárgyalt magyarázatot kínál az egyetemisták körében gyakorta megfigyelt nagymértékű demokráciaszekepszisre. Eszerint, a rendszerrel való elégedettség abból is fakad, hogy az egyetemisták elsődleges tájékozódási felületükön főként negatív tartalmakkal találkoznak a politikával kapcsolatban. A politikához való általában negatív viszonyuláson túlmenően ennek okai a perszonalizálódó politikai identitásban és az azzal összefüggő, a közösségi médiában nagy teret nyelő konjektív politikai cselekvésben ragadhatóak meg. A politikailag heterogén és az összeomlott

kontextusok által jellemezhető Facebookon a politikáról kommunikálni akaró fiatalok számára önmaguk politikai megjelenítésére a negatív tartalmak a legalkalmasabbak.

Természetesen a kutatásnak számos korlátja is van. Az egyik legnagyobb korlát magából a közvetett bizonyítás módszeréből származik. Bár erős érvek szólnak amellett, hogy a két alhipotézis teljesülése az általános hipotézist igazolását jelenti, közvetlen bizonyítás hiányában ezt nem tudjuk minden kétséget kizárólag alátámasztani. A közvetett bizonyítás egy olyan feltételezésre is támaszkodik, melynek empirikus igazolására jelen kutatás keretei között nincs módunk. E feltételezés pedig az, hogy amennyiben a demokráciával való elégedettség szignifikánsan hat a politikai tartalmak megosztására vagy a posztolásra, az azt is jelenti, hogy ezek a megosztások és posztok általában negatív jellegűek. A korlátok közé tartozik néhány változónak a megfogalmazása is. A posztolás és megosztás kérdését a kérdőív a közösségi médiával kapcsolatban tette fel, míg a tájékozódásra vonatkozó kérdés speciálisan a Facebookra vonatkozik. Bár a szóhasználatban végig jeleztem a különbséget, a kutatásban ezeket mégis úgy kezeltem, mint ami ugyanarra vonatkozik. Ezt a döntést az igazolhatja, hogy a magyar fiatalok közösségi média használatában még mindig a Facebook dominál, minden más platform csak mérsékelten van jelen (Kitta 2012), ugyanakkor elképzelhető, hogy a válaszadó a közösségi médiában való posztolás vagy megosztás alatt nem Facebook-aktivitást értett. Szintén problémát jelenthet, hogy míg a legtöbb médium esetében magára a csatornára kérdezett rá a kérdőív, az online hírportálok esetében konkrét hírportálok lettek lekérdezve. Bár a második regressziómodell-párnál ez előnyt jelentett, az online hírportál változó esetében ennek korlátait figyelembe kell venni. Előfordulhat, hogy vannak olyan válaszadók, akik tévesen a soha vagy az alkalmanként kategóriába lettek besorolva, miközben a négy felsorolton kívüli hírportált aktívan követnek.

A kutatás eredményei számos irányba továbbfejleszthetőek. Elsősorban azt lenne érdemes tovább vizsgálni, hogy mit is jelent az, ha a Facebookon zajló állampolgári politikai kommunikáció gyakorol hatást a fiatalok politikai viselkedésére. Jelen kutatás ennek egy jellemzőjére, a politikai negativitásra építve mutatott ki hatásokat, azonban a Facebook állampolgári kommunikációjának más olyan jellemzője is lehet, amely befolyásolja a fiatalok politikai viselkedését. Reményeim szerint az eredmények igazolják, hogy szükség van a fiatalok kommunikációjának további tartalmi vizsgálatára. Továbbá fontos lenne megvizsgálni, hogy hogyan is használják a fiatalok a Facebookot politikai informálódásra. Feltételezhető, hogy politikai tartalmakkal általában nem szándékosan, hanem véletlenül találkoznak, még hozzá egy olyan környezetben, amelyet elsősorban a személyes tartalmak dominálnak. Hogyan fogyasztják ezeket az információkat a fiatalok? Lehetséges, hogy ezek éppen azért gyakorolnak hatást, hogy a felhasználók nem elmélyülten, alaposan dolgozzák fel az itt talált információkat, hanem sokkal inkább csak a rövid megjegyzések, vagy címek által közvetített benyomás marad meg bennük. A Facebookon megjelenő információk feldolgozásának vizsgálata ezért mindenképpen indokolt lehet. Ezenkívül érdemes lenne megvizsgálni, hogy ebben az állampolgári kommunikátorok által dominált közegben milyen szerepet is játszik

a professzionális média. Az állampolgári kommunikátorok mennyire támaszkodnak ezek anyagaira, mennyire egészítik ki azokat? Ezek a kérdések mindenképpen érdekesek az alapos vizsgálatra.

Irodalom

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2009): A kapcsolathálózati szemlélet a társadalom- és politikatudományban. *Politikatudományi Szemle* XVIII/2: 29–57.
- Bene Márton (2014): Véleményvezérek az Interneten: az állampolgárok közti online politikai kommunikáció és hatásai. In: A Gergely András (szerk.): *Struktúrafordulók: Üdvözlő kötet Róbert Péter 60. Születésnapjára*. Budapest: MTA TK Politikatudományi Intézet, 2014. pp. 28-75.
- Bene Márton (2016a): Go viral on the Facebook! Interactions between Candidates and Followers on Facebook during the Hungarian General Election Campaign of 2014. *Information, Communication and Society*. Online first.
- Bene Márton (2016b): *Sharing is Caring! Investigating the Most Unexpectedly Successful Posts on Politicians' Facebook Pages During 2014 General Election Campaign in Hungary*. Paper presented at IPSA World Congress of Political Science, Poznań
- Bennett, W. L. (2012): The personalization of politics: Political identity, social media, and changing patterns of participation. *The Annals*, 644, 20–38.
- Bennett, W. L., – Iyengar, S. (2008): A new era of minimal effects? The changing foundations of political communication. *Journal of Communication*, 58, 707–731.
- Bennett, W. L., – Manheim, J. B. (2006): The one-step flow of communication. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 608(1), 213–232.
- Bennett, W. L., – Segerberg, A. (2012): The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information Communication – Society*, 15(5): 739–768.
- Bode, L. (2016): Political News in the News Feed: Learning Politics From Social Media, *Mass Communication and Society*, 19(1): 24-48. pp.
- Bodroghkozy, A. (2001): *Groove Tube: Sixties Television and the Youth Rebellion*. Durham and London: Duke University Press.
- Bond, R. – Fariss, C., Jones – J., Kramer A – Marlow, C. – Settle, J. – Fowler, J. (2012): *A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization*. *Nature*, 489, 295–298.
- Boyd, d. (2014): *It's complicated: The social life of networked teens*. Yale University Press, New Haven.
- Buckingham, D. (1999): Young People, Politics and News Media: Beyond Political Socialisation. *Oxford Review of Education* 25, pp. 171-184.
- Canache, Damarys – Jeffrey Mondak – Mitchell Seligson (2002): Meaning and Measurement in Cross National Research on Satisfaction with Democracy. *Public Opinion Quarterly* 65:506–28.
- Cappella, J. – K.H. Jamieson (1996): News Frames, Political Cynicism, and Media Cynicism. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 546: 71–85.
- Conover, P. J. - Searing, D. D. – Crewe, I. M. (2002): The Deliberative Potential of Political Discussion. *British Journal of Political Science* 32: 21–62
- Csözik Rita (2012): Átalakult lázadás. Magyar egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának változása. In Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. I. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale, 45–65. oldal

- Diehl, T. – Weeks, B. E. – Gil de Zúñiga (2015): Political persuasion on social media: Tracing direct and indirect effects of news use and social interaction. *New Media – Society*. Published online before print.
- Eliasoph N (1998): *Avoiding Politics: How Americans Produce Apathy in Everyday Life*. Cambridge, Cambridge University Press
- Ewen, S. (1996): *PR! A social history of spin*. New York, Basic Books.
- Huckfeldt, R., – Sprague, J. (1995): *Citizens, politics, and social communication*. New York, NY, Cambridge University Press.
- Katz E (2006): Rediscovering Gabriel Tarde. *Political Communication* 23(3): 263–270
- Katz, E., – Lazarsfeld, P. (1955): *Personal influence: The part played by people in the flow of mass communication*. Glencoe, IL: Free Press.
- Kazee, T. A. (1981): Television exposure and attitude change: The impact of political interest. *Public Opinion Quarterly*, 45, 507–518.
- Kim, Y. – Chen, H. T. - Gil de Zuniga, H. (2013): Stumbling upon news on the internet: effects of incidental news exposure and relative entertainment use on political engagement. *Computers in Human Behavior* 29(6): 2607–2614.
- Kitra Gergely (2012): Médiahasználat a magyar ifjúság körében. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Budapest, Kutatópont.
- Kovács Tamás (2014): Mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára? In: Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale–MTA TK PTI, pp. 43-60.
- Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepsze mögött? In: Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale–MTA TK PTI, pp. 21-43.
- Lauf, E. (2001): Research note: The vanishing young reader: Sociodemographic determinants of newspaper use as a source of political information in Europe, 1980–98. *European Journal of Communication*, 16(2), 233–43.
- Linde, Jonas, – Ekman, Joakim. (2003): Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics. *European Journal of Political Research*, 42(3), 391-408
- Norris, P. (1999): *Critical citizens: Global support for Democratic government*. New York, Oxford University Press.
- Larsson, A. O. (2014): Pandering, protesting, engaging. Norwegian party leaders on Facebook during the 2013 'Short campaign'. *Information, Communication – Society* 18(4):459-473.
- Lasswell, H. D. (1930): *Psychopathology and politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lasswell, H. D. (1935): *World politics and personal insecurity*. New York, Free Press.
- Lazarsfeld, P., Berelson, B., – Gaudet, H. (1948): *The people's choice*. New York, Columbia University Press.
- MacKuen, M. (1984): Exposure to information, belief integration, and individual responsiveness to agenda change. *The American Political Science Review*, 78, 372–391.
- Marichal, M. J. (2013): Political Facebook groups: Micro-activism and the digital front stage. *First Monday* 18(12)
- Marwick, A. E. – boyd, d. (2011): I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media – Society* 13(1): 114–133.

- Messing, S., - Westwood, S. J. (2014): Selective exposure in the age of social media: Endorsements trump partisan source affiliation when selecting news online. *Communication Research*, 41, 1042–1063.
- Norris, P. – Curtice, J. (2007): Getting the Message Out: A Two-Step Model of the Role of the Internet in Campaign Communication Flows During the 2005 British General Election. *Journal of Information Technology and Politics* 4 (4): 3-13.
- Pew Research Center (2014): 8 *Key Takeaways about Social Media and News*.
- Pew Research Center (2015): *Millennials – Political News*
- Prior, M. (2005): News vs. entertainment: How increasing media choice widens gaps in political knowledge and turnout. *American Journal of Political Science*, 49, 577-592.
- Smith, A. E. (2015): The Diverse Impacts of Politically Diverse Networks: Party Systems, Political Disagreement, and the Timing of Vote Decisions. *International Journal of Public Opinion Research*. 27 (4): 481-496.
- Svensson, J. (2011): The Expressive Turn of Citizenship Digital Late Modernity. *JeDem - eJournal of eDemocracy* 3(1): 42–56.
- Szabó Andrea – Cross Dániel (2013): A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek*, 2-3 sz. 97–117.
- Tarde, G. (1898/1989): *L'opinion et la foule*. Paris, Presses Universitaires de France.
- Turcotte, J. – York, C. – Irving, J. – Scholl, R. M. – Pingree, R. J. (2015): News Recommendations from Social Media Opinion Leaders: *Effects on Media Trust and Information Seeking* *Journal of Computer-Mediated Communication* 20 (2015) 520–535
- Valeriani, A. – Vaccari, C. (2015): Accidental exposure to politics on social media as online participation equalizer in Germany, Italy, and the United Kingdom. *New Media – Society*. Published online before print. November 18, 2015, doi:10.1177/1461444815616223
- Vitak, J. – Zube, P. – Smock, A. – Carr, C. T. – Ellison, N. – Lampe, C. (2011): It's complicated: Facebook users' political participation in the 2008 election. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 14(3), 107–114.
- Vraga, E. K. – Anderson, A. A. – Kotcher, J. E. – Maibach, E. W. (2015a): Issue-Specific Engagement: How Facebook Contributes to Opinion Leadership and Efficacy on Energy and Climate Issues. *Journal of Information Technology – Politics*, 12(2):200–218.
- Vraga, E. K. – Thorson, K. – Kligler-Vilenchik, N. – Gee, E. (2015b): How individual sensitivities to disagreement shape youth political expression on Facebook. *Computers in Human Behavior*, 45, 281–289.
- Vromen, A. – Loader, B. D., - Xenos, M. A. – Bailo, F. (2016): Everyday making through Facebook engagement: Young citizens' political interactions in Australia, the United Kingdom and the United States. *Political Studies*, published online before print March 14, 2016.
- Weeks, B. E. – Ardèvol-Abreu, A. – Gil de Zúñiga, H. (2015): Online Influence? Social Media Use, Opinion Leadership, and Political Persuasion. *International Journal of Public Opinion Research*. Published online before print.
- Wyatt, R. O., Katz, E., – Kim, J. (2000): Bridging the spheres: Political and personal conversation in public and private spaces. *Journal of Communication*, 50, 71–92.
- Xenos, M. A. – Macafee, T. – Pole, A. (2015): Understanding variations in user response to social media campaigns: A study of Facebook posts in the 2010 US elections. *New Media and Society*, published online before print.

Melléklet

Változó	Értékek	Teljes minta	A második modellpárban alkalmazott minta
		N (%)	N (%)
Megosztás	0 = soha nem osztott meg tartalmat közügyekről vagy társadalmi problémákról	545 (68.3)	
	1 = osztott már meg tartalmat közügyekről vagy társadalmi problémákról	253 (31.7)	
Posztolás	0 = sohasem posztolt közügyekről vagy társadalmi problémákról	611 (76.7)	
	1 = posztolt márt közügyekről vagy társadalmi problémákról	186 (23.3)	
Demokráciával való elégedettség	0 = Elégedetlen a demokrácia működésével	539 (67.5)	325 (62.3)
	1 = Elégedett a demokrácia működésével	259 (32.5)	196 (37.6)
online hírportál	1 = sohasem tájékozódik politikáról online hírportálokból (index.hu, origo.hu, 444.hu, kuruc.info)	104 (13)	78 (15)
	2 = alkalmanként tájékozódik...	351 (44)	237 (45.6)
	3 = rendszeresen tájékozódik...	343 (43)	205 (39.4)
index.hu	1 = sohasem tájékozódik politikáról az index.hu oldalról	154 (19.3)	113 (21.6)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	367 (45.9)	240 (46)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	279 (34.9)	169 (32.4)
origo.hu	1 = sohasem tájékozódik politikáról az origo.hu oldalról	277 (34.7)	195 (37.4)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	372 (46.6)	237 (45.5)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	150 (18.8)	89 (17.1)
444.hu	1 = sohasem tájékozódik politikáról az 444.hu oldalról	413 (51.8)	294 (56.5)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	265 (33.2)	175 (33.7)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	120 (15)	51 (9.8)
kuruc.info	1 = sohasem tájékozódik politikáról az kuruc.info oldalról	646 (80.9)	433 (83.1)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	122 (15.3)	72 (13.8)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	31 (3.9)	16 (3.1)
TV	1 = sohasem tájékozódik politikáról televízióból (köszolgálati és kereskedelmi)	260 (32.5)	166 (31.9)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	327 (41)	219 (42.1)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	210 (26.3)	135 (26)

Radio	1 = sohasem tájékozódik politikáról televízióból (közszolgálati és kereskedelmi)	341 (42.7)	231 (44.3)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	310 (38.8)	205 (39.3)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	148 (18.5)	85 (16.3)
Daily newspaper	1 = sohasem tájékozódik politikáról napilapokból	518 (64.8)	375 (72)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	220 (27.5)	120 (23)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	61 (7.6)	26 (5)
Facebook	1 = sohasem tájékozódik politikáról a Facebookon keresztül	116 (14.5)	87 (16.7)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	271 (33.9)	192 (36.9)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	412 (51.6)	242 (46.4)
Tradicionalis médiafogyasztás	1 = sohasem tájékozódik politikáról a professzionális tömegmédián keresztül (hírportál, TV, rádió, napilap)	28 (3.5)	24 (4.6)
	2 = alkalmanként tájékozódik ...	276 (34.5)	199 (38.1)
	3 = rendszeresen tájékozódik ...	496 (62)	299 (57.3)
Meggyőzés	0 = sohasem buzdít senkit szavazáson való részvételre	691 (86.6)	
	1 = buzdított már szavazáson való részvételre	107 (13.4)	
Párthovatartozás	1 = Fidesz	98 (12.3)	67 (12.8)
	2 = baloldali pártok	65 (8.1)	42 (8)
	3 = Jobbik	159 (19.9)	105 (20.1)
	4 = LMP	116 (14.5)	56 (10.7)
	5 = egyéb	23 (2.9)	7 (1.3)
	6 = Nincs pártja/nem válaszol	339 (42.4)	245 (46.9)
	Átlag (szórás)		Átlag (szórás)
Bal-jobb identitás erőssége	0 = ambivalens	1.87 (0.94)	1.82 (0.93)
	4 = erős identitás		
Liberális-konzervatív identitás erőssége	0 = ambivalens	2.01 (0.99)	1.93 (0.97)
	4 = erős identitás		
Politikai érdeklődés	1 = egyáltalán nem érdeklő a politika	2.71 (1.22)	2.49 (1.15)
	5 = nagyon érdeklő a politika		
Személyes bizonytalanságérzet	1 = egyáltalán nem érzi magát biztonságban	3.47 (0.94)	3.46 (0.90)
	5 = nagyon biztonságban érzi magát		
Anyagi helyzet	1 = nélkülözések között él	4 (0.74)	4.03 (0.70)
	5 = gondok nélkül él		

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. saját számítás.

Kovács Tamás:

Támogatás, közöny és kritika: látkép a hallgatók demokráciához fűződő viszonyáról

Bevezető gondolatok

A tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy az empirikus kutatásaink segítségével megválaszoljuk, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások miképp viszonyulnak a demokratikus politikai rendszerhez. Milyen politikai értékeket és normákat vélnek a demokrácia fogalmához tartozónak, egyáltalán miképp értelmezik a demokrácia fogalmát? Az elemzésünkben arra is választ igyekszünk találni, hogy milyen tényezők befolyásolják a demokrácia ideája iránti elkötelezettségüket, illetve mi határozza meg a demokratikus politikai rendszer működésével való elégedettségüket?

A viszonyrendszerek vizsgálata éppen ezért három fő metszetben történik meg. Egyrészt elemzésre kerül a demokratikus politikai rendszerrel való identifikáció kérdésköre, illetve vizsgáljuk a hallgatók demokrácia tartalmához társított interpretációit. Másrészt bemutatjuk a demokratikus rezsim működésével való elégedettség eredményeit, illetve az azt befolyásoló tényezőket.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012-es és 2013-as eredményei szerint a magyar egyetemisták és főiskolások körében relatív többségben voltak azok a fiatalok, akik elsődlegesen a demokráciát preferálják, mint a legjobb politikai rendszert (39, illetve 42 százalékuk vallotta ezt). A relatív többség ugyanakkor azt jelenti, hogy a demokratikus politikai rendszer nem élvezzi a hallgatók egyértelmű támogatását. Ezt mutatja, hogy 2011-ben az egyetemisták és főiskolások 33 százaléka mondta azt, hogy a hozzá hasonló emberek számára teljesen mindegy milyen politikai rendszer van, illetve 28 százalékuk válaszolta, hogy bizonyos körülmények között akár a diktatúra is elfogadható lenne. A helyzet 2013-ra sem változott meg alapjaiban: a fiatalok közel harmada (29 százalék) még mindig közömbös, szkeptikus álláspontot vall a politikai rendszert illetően, míg 23 százalékuk számára a diktatúra továbbra is lehetséges alternatívát jelent. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös adatfelvételének eredményei, a kérdéskört illetően, valamelyest kedvező elmozdulást mutatnak. Az egyetemisták és főiskolások körében 47 százalékra növekedett a demokrácia-párti hallgatók aránya, és 21 százalékra csökkent a diktatúrát esetlegesen elfogadók száma. Ezzel szemben a politikai rendszerhez szkeptikusan viszonyuló fiatalok számáránya nem változott, továbbra is harmaduk (32 százalékuk) vallja azt, hogy számára lényegében mindegy, hogy milyen politikai rezsim regnál.¹⁷

17 A három adatfelvételi hullámban különbözőképpen alakult a válaszadók aránya. A 2011-es adatfelvételi hullámban a megkérdezettek 84 százaléka (N=1420) válaszolt érdemben a kérdésre, addig 2013-ban ez arány 85 százalék (N=1109) lett. A személyes kérdezésem alapuló 2015-ös adatfelvétel kedvezően befolyásolta a válaszadási rátát, a megkérdezettek 98,9 százaléka (N=794) adott értékelhető választ a kérdésre.

A 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve tehát mondhatjuk, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások körében valamelyest növekedett a demokráciát preferálók aránya (de ez még mindig nem éri el az abszolút többséget), illetve csökkent az autoriter politikai rezsimet elfogadók száma. Ezzel szemben állandósulni látszik egy válaszadói csoport, akik kifejezetten szkeptikusan, közömbösen vélekednek bármilyen politikai rendszert illetően. Ennek következtében még mindig érvényesnek tűnik az a megállapítás, mely szerint negyedszázaddal a demokratikus átmenet után a hallgatók még mindig tartózkodóan, szkepszissel viszonyulnak a demokrácia eszményéhez (Szabó A.–Laki 2014).

A demokrácia működésével való elégedettség esetében arról kell beszélnünk, hogy 2011 és 2015 között jelentősen csökkent azoknak a hallgatóknak a száma, akik egyáltalán nem elégedettek a demokratikus rezsim teljesítményével (2011:39%, 2013: 32%, 2015:26%), illetve ezzel párhuzamosan növekedett a többé-kevésbé elégedettek részaránya (2011-ben 19 százaléuk, 2015-ben 30 százaléuk vallotta ezt). Ezzel szemben a nem igazán elégedett, valamint a teljesen elégedett egyetemisták és főiskolások számaránya az eltelt időszakban lényegesen nem változott.

Az említett tendenciák indokoltá teszik, hogy alaposan utána járjunk a folyamatok mögött meghúzódó okoknak, hiszen olyan jelenségekről beszélhetünk, amelyek tartósan meghatározzák a hallgatók és a demokratikus rendszer kapcsolatát. A vizsgálat relevanciáját fokozza, hogy egy demokratikus rezsim konszolidációja, tartós fennmaradása kizárólag az állampolgárok támogatásával valósulhat meg (Honohan 2002. Jones 2002. Schedler 1998. Putnam 2000. Almond–Verba 1963; Linz–Stepan 1996; Diamond 1997; Plasser et al 1998). Ennek következtében a demokrácia eszményétől való többségi elfordulás, a demokrácia működésével való intenzív elégedetlenség tartóssága mind-mind olyan jelenségek, amelyek kedvezőtlenül érintik a magyar demokrácia jövőjét.

Elemzési keret és hipotézisek

A kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogy a demokratikus politikai rendszer támogatottsága, az azzal való azonosulás milyen a magyar egyetemisták és főiskolások körében. Éppen ezért, már a bevezetőben ismertetett eredményeket is elsősorban a demokrácia preferálásának, illetve elutasításának relációjában értelmezzük.

A fiatalok demokratikus politikai rendszerhez való viszonyát egy nemzetközi standardokon alapuló¹⁸ kérdés segítségével mértük, mely a következőképpen szólt: „A következő kijelentések közül melyik áll legközelebb a véleményedhez:

18 A kérdés eredeti angol változata: Which of the following statements comes closest to your own opinion? 1. Democracy is always preferable to any other kind of government 2. Under some circumstances, an authoritarian government can be preferable to democratic one. 3. For people like me, it does not matter whether we have a democratic or nondemocratic regime. (Forrás: Yun-han Chu, Larry Diamond, Andrew J. Nathan, Doh Chull Shin (2008): *How East Asians View Democracy*. Columbia University Press, 2008.).

1. A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb;
2. Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer;
3. A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik.”

Azoknak a hallgatóknak a csoportját, akik úgy vélekednek, hogy a demokrácia minden más politika rendszernél jobb, a saját tipológiánk (Szabó A. 2013) „*rendszer támogató*” válaszadóknak fogjuk nevezni. Ahogy korábban jeleztük, az állást foglaló egyetemisták és főiskolások körében, a 2011 és 2015 közötti időszakban, ők vannak relatív többségben. A tipológiánk szerint, a politikai rendszerhez való viszonyukat rendszer támogató attitűd jellemzi, amely kizárólag a demokratikus normákon és értékeken alapuló politikai rezsim kapcsán realizálódik, és jellegét tekintve mindenképpen konstruktív.

A tipológiánk második értelmezési csoportját azok a hallgatók alkotják, akiket feltételezhetően a politikai rendszerektől való elidegenedettség érzése, a hatalomtól való távolságtartás, a privát szférájuk teljes depolitizáltságának igénye jellemez („*a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik*). A vizsgálatunk során éppen ezért ezt a csoportot a „*rendszerközömbösek*” csoportjának nevezzük. A politikai magatartásuk azon a történelmi emlékezeten alapulhat, mely szerint a Magyarországon bekövetkezett politikai rendszerváltások az egyének, családok, csoportok életére közvetlenül ható, azt fenyegető eseményekként tűnnek fel (Erős 2001).

Az értelmezési keretünk harmadik csoportjához azoknak a hallgatóknak a válaszai tartoznak, akik szerint a demokrácia bizonyos körülmények között felülírható a diktatúrával. Mivel állásfoglalásuk a demokráciával szemben erős kritikai éllel rendelkezik, ezért elemzésünkben ez a csoportot a „*rendszerkritikus*” elnevezéssel ruházzuk fel.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy az egyes csoportok elnevezései a demokratikus politikai rendszerhez való viszonyuk kapcsán értelmezendők. Másrészt joggal vetődhet fel a kérdés, hogy mi teszi indokoltá az egyes csoportok elnevezését, tipizálását, illetve elemzési egységként való értelmezését. A hallgatók válaszaik alapján történő önbesorolását olyan markáns állásfoglalásnak tekintjük, amely alapvető hatással bírhat az egyén politikai viselkedésére, a politikai rendszer elemeihez való viszonyra. Ennek következtében árnyaltabb képet kaphatunk a magyar egyetemisták és főiskolások demokratikus rendszerhez való hozzáállásáról, illetve a viszonyrendszer mögött meghúzódó okokra. Szintén érdemes megemlíteni, hogy a fent leírt csoportkarakterisztikák elsősorban feltételezéseken alapulnak, így azon kívül, hogy elfogadjuk és felhasználjuk a hallgatók önbesorolását, jelen tanulmányban nem foglalkozunk a csoportok karakterisztikájának bizonyításával.

A demokrácia ideájával való azonosulás, annak egyértelmű preferálása kapcsán az elemzés fókuszát annak kiderítésére helyezzük, hogy mely tényezők milyen hatást gyakorolnak. Leegyszerűsítve, arra vagyunk kíváncsiak, hogy felfedezhetőek-e olyan elemek, amelyek elősegítik, esetleg gátolják, hogy a hallgató elkötelezett legyen a demokrácia eszméjének irányába.

A tanulmányban az alábbi kutatási kérdésekre keressük a válaszokat, valamint a következő hipotéziseket teszteljük:

- 1) Milyen ideológiai háttérrel rendelkeznek azok a hallgatók, akik különbözőképpen viszonyulnak a demokratikus politikai rendszerhez? Megfigyelhető lesz-e az egyes csoportok ideológiai beállítottsága között differencia? A tanulmány egyik fő hipotézise, hogy az egyes csoportokba való önbesorolás egyik oka éppen az ideológiai távolság, vagyis feltételezzük, hogy az egyes csoportok különböző ideológiai beállítódással fognak rendelkezni (H1);
- 2) Miképp ítélik meg a magyar demokrácia működését a hallgatók? Milyen mértékben elégedettek a demokrácia működésével? Másképp látják-e a hazai demokrácia működését az egyes csoportokba tartozó egyetemisták és főiskolások? A dolgozat állítása szerint, az önbesorolás alapját a magyar demokratikus rendszer működésének eltérő megítélése jelenti, tehát azt feltételezzük, hogy az egyes csoportba tartozó hallgatók különbözőképpen ítélik meg a magyar politikai rendszer működését (H2);
- 3) Tetten érhető-e valamiféle kapcsolat a pártpreferencia és a demokrácia relációját illetően? Befolyásolja-e a pártkötődés a demokrácia működésével való elégedettséget? A tanulmány erre vonatkozó vizsgálatai során azt feltételezzük, hogy a magyar politikai élet polarizált jellegéből következően (Angelusz–Tardos 2011; Palonen 2009; Körösi 2012, Kmetty–Zonda–Tóth 2014) a párt-preferencia erős befolyással lesz arra vonatkozóan, hogy a hallgató miképp ítéli meg a demokrácia működését (H3).

Mit jelent a demokrácia? A kvalitatív adatfelvétel eredményei

Mielőtt rátérnénk a demokráciával való identifikációt befolyásoló tényezők bemutatására, érdemes lehet annak megismerése, hogy a hallgatók miképp definiálják magát a demokráciát. A magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonyát nem kizárólag a kvantitatív adatfelvételünk eredményeiből, hanem egy kvalitatív kutatás tapasztalataiból is igyekszünk felvázolni.

A kvalitatív vizsgálat során összesen 55 interjú készítettünk egyetemista és főiskolás hallgatókkal¹⁹. Az interpretációik segítségével arra próbáltunk választ kapni, hogy milyen jelentés-tartalom érhető tetten a hallgatók politikai gondolkodásában, amikor a demokrácia fogalmára asszociálnak²⁰. Az interjúk tartalmi elemzése során a „kirajzolódó” egyes értelmezési csoportok tipizálását nem a demokrácia fogalmának normatív, teoretikus dimenziója szerint mutatjuk be. Ennek egyrészt oka, hogy a demokrácia normatív tartalma kapcsán napjainkban sincs konszenzus a politikatudományban. A kutató könnyen úgy érezheti, hogy a demokrácia normatív tartalmának vizsgálata során elveszik az egymással versengő interpretációk forgatagában (Guttman 1994). A normatív dimenzió, valamint a válaszadók megnyilvánulásainak tartalmát továbbá azért is nehézkes összehangolni, mert a demokrácia fogalma nem

¹⁹ Az interjúk készítése a kvantitatív adatfelvétel lezárását követő második hónapban (2015. július) történt meg. Az interjúk face to face keretek között, strukturált interjú formájában valósultak meg.

²⁰ A hallgatóknak feltett kérdés eredetileg így hangzott: „A saját szavaiddal hogy határoznád meg, hogy mi is az a demokrácia?”.

pusztán leíró, hanem előíró is (Sartori 1999). A teoretikus interpretációk szerinti tipizálást továbbá elvetettük azon okból is, mely szerint a válaszadók, a demokrácia tartalmáról alkotott fogalmi képének összetettsége, kidolgozottsága nem feleltethető meg az egyes elméleti megközelítésekkel. E két okból kifolyólag a kapott értelmezési csoportokat úgy kezeljük, mint az „életvilág”, a hétköznapi gondolkodás szintjére „leszivárgott” jelentéstartalmakat. Ennek értelmében a megkérdezettek, a demokrácia tartalmáról adott válaszait sokkal inkább jellegük, gondolkodási irányuk szerint rendeztük. Az eredményeink azt mutatják, hogy az egyes értelmezési csoportok az egyes normatív, teoretikus megközelítésekből mely elemeket ölelik fel, mint a demokrácia tartalmát.

A kvalitatív adatok elemzése során összesen öt, egymástól jól elkülönülő értelmezési csoportot azonosítottunk. Az egyes értelmezési csoportok a válaszadók között egyenlően oszlanak el, amely egyrészt azt jelenti, hogy az egyetemisták és főiskolások demokráciáról alkotott képe kifejezetten heterogén, másrészt azt is mutatja, hogy a felfogásukban nem figyelhető meg egyetlen olyan megközelítés sem, amely dominálna a demokrácia tartalmáról való gondolkodásukat.

Az elemzés során a következő értelmezési csoportok jöttek létre a hallgatók válaszai alapján:

- *Jogelvű értelmezési csoport (18%)*: Azokat az interpretációkat soroltuk ehhez az értelmezési közegehez, melyek a demokráciát a jogállami oldaláról közelítették meg. A csoporthoz tartozó hallgatók a demokrácia tartalmát tekintve elsősorban a jogegyenlőséget, a törvény előtti egyenlőség eszményét, valamint a szavazatok egyenlő súlyának fontosságát hangsúlyozták. Az említett elemek mellett egyes válaszadók számára kiemelten fontos volt az esélyegyenlőség elvének hangoztatása, mely a demokrácia jogi vonatkozásai mellett egyaránt tartalmazza annak társadalmi metszetét is.
- *Többségelvű értelmezési csoport (23%)*: Az értelmezési közege két fő motívuma a népakarat megvalósulása, illetve a többség akaratának érvényesülése. A két elem egymáshoz szorosan kötődik, mert a válaszadók értelmezésében a többségi akarat megfeleltethető a népakaratnak, tehát valójában egy és ugyanazt jelenti. A megközelítés fő gondolata, hogy a demokratikus politikai közösség irányítását, céljainak kijelölését a többségi elv alkalmazásával kell gyakorolni. A demokrácia tehát nem más, mint a többség uralma.
- *Vezetéselvű értelmezési csoport (20%)*: Az ehhez a megközelítéshez tartozó válaszadók a vezető-vezetett dichotómián keresztül, a képviselő elve felől definiálták a demokráciát. Az interpretációk közös vonása, hogy a demokráciában a népakarat megvalósítását választott képviselők, politikai vezetők közreműködésével képzelik el. Az értelmezés szerint a választópolgár feladata az, hogy szavazatával kiválassza a tisztségviselőket, akiknek a választók érdekeit kell figyelembe venniük a politikai rendszer irányítása során.
- *Véleményelvű értelmezési csoport (21%)*: A válaszadók megnyilatkozásai a demokrácia deliberatív jellegét emelik ki. Meghatározásuk szerint a politikai döntéshozatal folyamatában a beleszólás lehetősége, a vélemények egyenlő súllyal való

figyelembevétele jelenti magát a demokráciát. A kapott válaszok alapján egy demokratikus rendben minden állampolgárnak van beleszólása a közügyek alakulásába, minden állampolgár számára biztosított az esély, hogy szabadon kifejtse véleményét a közéleti vitákban.

- *Szabadságelvű értelmezési csoport (18%):* A felfogás a demokrácia tartalmát az individuum felől közelíti meg, az áll az értelmezési koncepciójának középpontjában. A csoporthoz tartozó vélemények szerint a demokrácia elsősorban az egyének személyes szabadságáról, az egyéni sorsok szabad alakításáról szól. A válaszadók az egyéni szabadság intézménye mellett ugyanakkor elismerik annak korlátait is, melyeket elsődlegesen az individuumokra háruló jogok és kötelezettségek betartása jelent.

1. táblázat.

Az értelmezési csoportokra jellemző hallgatói válaszok (Számokra mit jelent a demokrácia?)

Jogelvű	Többséglvű	Vezetéslvű	Véleményelvű	Szabadságelvű
„Olyan rendszer, ahol egyenlőség van, mégpedig jogi egyenlőség”	„A nép akarata érvényesül, szabadsága biztosítva van”	„A nép választja a politikusokat, akiknek a nép érdekeit kell szem előtt tartaniuk”	„Mindenkinek van véleménye és mindenkinek számít a véleménye”	„Az a rendszer, ahol minden embernek megvan a lehetősége, hogy kivívja a személyes szabadságát”
„Mindenkinek egyenlő jogai vannak”	„Egy közösség céljait az alapján határozzák meg, hogy a közösségnek nagyobbik része mit szeretne”	„Amikor az emberek saját vezetőket választhatnak, és azok által érvényesíthetik az akaratukat”	„Mindenkinek beleszólása van abba, hogy merrefelé tartson az ország és milyen szempontok érvényesüljenek”	„A demokrácia az, hogy én is tudom alakítani a sorsomat, és felelős vagyok érte”
„Egyenlőség és a törvényes rend fenntartása”	„Az emberek többségének akarata érvényesüljön”	„A nép kiválaszt egy személyt, aki közvetíti, és végre hajtja az akaratukat”	„Mindenkinek van beleszólása a végső döntésbe”	„Az, amikor valaki szabad akaratral rendelkezik, és tulajdonképpen azért bizonyos szabályok szerint, de saját szándékai szerint cselekszik”

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon.

A kvalitatív adatok vizsgálata során tehát öt olyan értelmezési közeget sikerült azonosítani, amelyek különböző aspektusból határozzák meg a demokrácia tartalmát. Fontos megemlíteni, hogy az egyes értelmezési csoportok arányának meghatározása kizárólag azoknak a hallgatóknak a körében történt, akik képesek voltak tartalmi szempontból definiálni a demokráciát. Az összes megkérdezett körében egy jelentős csoport, a hallgatók mintegy harmada (29 százalék, 16 fő) nem volt képest olyan választ adni, amelynek tartalma elemezhető lett volna, vagy egyszerűen elzárkózott a válaszadás elől („nem tudom”, „nem akarok válaszolni”). Ennek értelmében nem csak arról kell szót ejtenünk, hogy a válaszadók túlnyomó többsége képes volt saját szavaival megfogalmazni a demokráciát, hanem arról is, hogy a megkérdezettek egy jelentős része érdemben nem tudott, vagy éppen nem akart érdemben hozzászólni a kérdéshez.

Politikai értékvalasztás és a demokrácia támogatása

A fejezetben arra vagyunk kíváncsiak, hogy azok a hallgatók, akik válaszaik alapján eltérően viszonyulnak a demokratikus politikai rendszerhez, az ideológiai skálákon (bal-jobb; liberális-konzervatív; mérsékelt-radikális) hol helyezik el önmagukat, illetve milyen politikai értékfelfogást tartanak önmagukra nézve leginkább jellemzőnek.

A bal-jobb ideológiai skála olyan orientációs mechanizmus (Fuchs–Klingemann 1990, 204), amely hatékony segítséget nyújt az állampolgárok számára abban, hogy egyrészt képesek legyenek önmagukat és a pártokat pozicionálni a politikai palettán, másrészt „leegyszerűsíti” a politika világát, megkönnyítve így az egyének politikai ügyekről, kérdésekről való döntéshozatalát (Downs 1957; Knight 1985; Fuchs–Klingemann 1990; Popkin 1991). Egyes empirikus adatfelvételek arra az eredményre jutottak, hogy az állampolgárok ideológiai önelhelyezése egyszerre konzisztens és időben stabil. Ezek alapján következtetésként azt vonták le, hogy a bal-jobb ideológiai séma az egyén politikai identitásának szerves részét alkotja (Sears–Funk 1999; Zuckerman–Kotler–Berkowitz–Swaine 1998).

2. táblázat.

A csoportok ideológiai skálákon történő elhelyezkedése (átlagok)

	Rendszertámogató	Rendszerközömbös	Rendszerkritikus
Bal-jobb (1–7)			
2011	4,2	4,3	4,8
2013	4,2	4,3	4,8
2015	4,1	4,3	4,7
Liberális-konzervatív (1–7)			
2011	3,4	3,6	4,1
2013	3,4	3,6	4,3
2015	3,5	3,9	4,1
Mérsékelt-radikális (1–7)			
2011	3,2	3,7	4,2
2013	3,2	3,6	4
2015	3,2	3,7	4,2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (One-way ANOVA).

2011: P érték:,000 / 2013: P érték:,000 / 2015: P érték:,000.

Az eredmények közül így elsőként érdemes a bal–jobb ideológiai tengelyen való önelhelyezést vizsgálni. A táblázatból jól látszik, hogy a rendszertámogatók, a másik két csoporthoz viszonyítva inkább baloldaliak, míg a rendszerkritikusok önmagukat inkább jobboldalinak sorolják be. Ezek alapján állítható, hogy ha a válaszadó minél inkább a skála jobb tőrfelére helyezi el önmagát, annál valószínűbb, hogy a rendszerkritikusok csoportjába fog tartozni. A liberális-konzervatív skála szerint a rendszertámogató válaszadók a leginkább liberálisok, míg a rendszerkritikusok a leginkább konzervatívok. A rendszerközömbös válaszadók a bal-jobb felosztáshoz hasonlóan, ebben az esetben is a két csoport között helyezkednek el. A mérsékelt-radikális felosztás is követi az eddigi trendeket, hiszen a rendszertámogatók tekinthetők a leginkább mérsékeltnek, míg a rendszerkritikusok a leginkább radikálisnak.

Az eredmények külön érdekessége a hallgatók ideológiai beállítódásának stabilitása. Az adatokból jól látható, hogy a 2011 és 2015 közötti időszakban lényegében nem változtak az eredmények. Mindez azt jelenti, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások ideológiai önbesorolása szituatívnak semmiképpen sem tekinthető, sőt egy szilárd ideológiai képről beszélhetünk. Ennek alapján ráerősíthetünk azokra a fent említett empirikus kutatások eredményeire, akik szintén az ideológiai önelhelyezés stabilitására mutattak rá, és melynek okát a politikai identitás tartósságában jelölték meg.

A politika értékvalasztás kapcsán azt kértük a hallgatóktól, hogy az általunk felsorolt politikai eszmék közül válasszák ki azt az egyet, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásukhoz. A táblázat adatai azt mutatják, hogy az egyes politikai eszméket önmagukhoz leginkább közel érzők melyik csoportba tartoznak a demokratikus politikai rendszerhez való viszonyukat elemelve.

Az eredményekből jól látszik, hogy az önmagukat liberális, szabadgondolkodásúnak, illetve európeér-nek vallók körében a rendszertámogató viszony a domináns. 2013-ban a liberális, szabadgondolkodásúak 53 százaléka, míg az európeér, nyugatos felfogású hallgatók 60 százaléka támogatja a demokratikus politikai rendszer alapértékeit. Ez az arány 2015-re sem változik meg jelentősen, míg a liberális értékeket preferálók 56 százaléka rendszertámogató, addig az európeér gondolkodású hallgatók 62 százaléka igaz ugyanez. Szintén a rendszertámogatók csoportjához tartoznak leginkább azok az egyetemista és főiskolások is, akik önmagukat kereszténydemokratáknak, illetve vallásosnak tartják (2013:49 százalék, 2015: 67 százalék). Következtetesként megállapítható, hogy e három politikai eszme tipizálja leginkább a rendszerhűséges válaszadókat.

3. táblázat.

Az egyes politikai eszmék előfordulása (százalékos megoszlás)²¹

	Rendszertámogató		Rendszerközömbös		Rendszerkritikus	
	2013	2015	2013	2015	2013	2015
<i>liberális, szabadgondolkodású</i>	53	56	28	26	14	18
<i>európeér/nyugatos</i>	60	62	20	26	16	12
<i>kereszténydemokrata, vallásos ember</i>	49	67	20	24	24	9
<i>konzervatív, hagyománytisztelő</i>	37	36	22	35	34	29
<i>erős nemzeti érzésű</i>	25	26	27	38	39	36
<i>rend és stabilitás</i>	32	34	33	33	29	33
<i>zöld, környezetvédő</i>	36	40	38	47	22	13

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (Crosstabs).

2013: Pearson Chi Square:;000; Cramer's V:;236 / 2015: Pearson Chi Square:;000; Cramer's V:;175.

21 Az alacsony elemszám miatt a baloldali radikális (2013: N=2; 2015: N=7) és a szociáldemokrata (2013: N=23; 2015: N=20) nem kerültek be az elemzésbe.

Az erős nemzeti érzésű, valamint a zöld, környezetvédő eszmeiséggel azonosuló fiatalok között jelentős számban vannak azok, akik a rendszerközömbösök táborába tartoznak. 2015-ben az erős nemzeti érzésűek 38 százaléka, míg a zöld, környezetvédő felfogással önmagukat jellemző egyetemisták és főiskolások 47 százaléka a szkeptikusok közé tartozik. Ez az arány mind a két eszmeiséget vallók esetében jelentős elmozdulásnak mondható a két évvel korábbi adatokhoz képest. Az eredmény már csak azért is érdekes, mert, míg az erős nemzeti érzésű hallgatók viszonylag egyenletesen oszlanak el az egyes csoportok között (a rendszerhűségesek között a számarányuk a másik két csoporthoz képest alacsonyabb), addig a zöld, környezetvédő eszmeiséget valló hallgatók körében egy erős kettőség figyelhető meg. Ahogy jeleztük, 2015-ben relatív többségük (47 százalék) a rendszerszkeptikusok táborát erősíti, de ugyanebben az évben, jelentős hányaduk (40 százalékuk) a rendszertámogatók csoportjába vallja magát tartozónak. Ennek következtében arról kell beszélnünk, hogy a rendszertámogató, valamint a rendszerszkeptikus felfogás egyaránt a zöld, környezetvédő fiatalokra jellemző. Ez a kettőség, bár korántsem ilyen markánsan, de már 2013-ban is tetten érhető volt.

A rendszerkritikusok csoportjába leginkább azok a hallgatók kerültek be, akik önmagukat erős nemzeti érzületűnek (2013-ban 39 százalékuk, míg 2015-ben 36 százalékuk tartozik ebbe a csoportba) vallják. A kritikusok számára fontos továbbá a rend és stabilitás eszmeisége (2013-ban 29, 2015-ben 33 százalékuk vallja magát rendszerkritikusnak), ugyanakkor ez nem különbözteti meg őket a többi csoporttól, hiszen a kritikus hallgatóknál egyáltalán nem magasabb ennek az eszmei felfogásnak az aránya, sőt a rend és stabilitás eszméjének vallói között valamivel magasabb a rendszertámogató hallgatók száma.

Így arról semmiképpen sem beszélhetünk, hogy egy-egy politikai felfogás predestinálná a csoporthoz való tartozást (mint ahogy azt láttuk a rendszertámogatók, valamint a rendszerközömbösök esetében), tehát nincs olyan politikai eszme, amely kizárólag a rendszerkritikusokra lenne kiemelkedően jellemző. Az sokkal inkább szembevetendő, hogy mely politikai eszmék egyáltalán nem vonzóak a rendszerkritikusok számára. Az eredményekből kivehető, hogy a demokráciához kritikusan viszonyuló hallgatók nem tudnak, illetve akarnak azonosulni a liberális értékekkel, az európeér gondolkodással, illetve elvetik a zöld környezetvédő gondolkodásmódot is. Szintén érdekes, hogy a csoporton belül 2013 és 2015 között jelentősen csökkent az önmagukat kereszténydemokratának, vallásosnak tekintők aránya.

Az eredmények alapján az első hipotézisünket igazoltnak tekintjük, tehát az egyes csoportok (rendszertámogató, rendszerközömbös és rendszerkritikus) között ideológiai különbség érhető tetten, amely részben igazolja a csoportok kialakításának jogosságát. A kauzalitás irányáról ugyanakkor következtetést nem, kizárólag feltételezést tudunk megfogalmazni, mely szerint inkább beszélhetünk arról, hogy a hallgatók attitűdjei és az általuk vallott eszmék vezettek oda, hogy a demokrácia eszményét támogassák, mintsem fordítva.

A magyar demokrácia működésének értékelése

A magyar egyetemisták és főiskolások számára a 2015-ös adatfelvétel során összesen nyolc állítást fogalmaztunk meg, melynek kapcsán azt kellett értékelniük²², hogy az adott állítás tartalma milyen mértékben jellemző a magyar demokráciára. A vizsgálat során arra kerestük a választ, hogy az egyes válaszadói csoportokba (rendszer-támogató, rendszer-közömbös, rendszer-kritikus) tartozó fiatalok eltérően ítélik-e meg a „létező” magyar demokrácia működését. A hallgatók részére felkínált elemeket a saját tipológiánkban nem a magyar egyetemisták és főiskolások megnyilatkozásaiából tártuk fel, hanem mi magunk hoztuk létre. Az értelmezés során tehát fontos kiemelni, hogy ezek nem eredmények, hanem eszközök (Csákó 2007).

A táblázat eredményeinek értékelése során kizárólag két esetben beszélhetünk szignifikáns eltérésről („az országgyűlési választások szabadok és tisztességesek”; „a bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek”), így általános következtetésként azt tudjuk megállapítani, hogy a három csoport tagjai a magyar demokrácia működését közel azonosan ítélik meg.

4. táblázat.
A felkínált állítások csoportok általi értékelése (átlagok)

	Rendszer-támogató	Rendszer-közömbös	Rendszer-kritikus	Minta-átlag	P érték
az országgyűlési választások szabadok és tisztességesek*	5,3	4,6	4,8	5,0	,028
vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összpontosul	8,4	8,4	8,3	8,4	,617
a média szabadon bírálhatja a kormányt	5,1	4,7	5,1	5,0	,130
a bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek*	4,9	4,2	4,0	4,5	,000
az emberek félelem nélkül elmondhatják a véleményüket a kormányzatról	5,2	4,4	4,8	4,8	,002
több párt van, melyek közül van lehetőség választani	6,6	6,8	6,6	6,7	,758
a politikusok felelősséget viselnek az általuk meghozott döntésekért	3,7	3,4	3,4	3,5	,521
a vagyonos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások	8,2	8,0	8,3	8,1	,217

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (One-way ANOVA).

22 Az értékelés egy 0-10-ig terjedő (0=egyáltalán nem jellemző, 10=teljes mértékben jellemző) Likert-skála segítségével történt. A kérdés eredeti formája: „Kérlek, mondd meg, hogy milyen mértékben gondold, hogy a következő állítások jellemzőek Magyarországon!”

A két szignifikáns eltérés egyaránt azt mutatja, hogy a rendszertámogatók valamelyest kedvezőbben értékelik a magyar demokratikus rend működését, hiszen jellemzőbbnek gondolják társaiknál, hogy Magyarországon szabad és tisztességes országgyűlési választások zajlanak, illetve a törvény előtti egyenlőség mindenki számára biztosított. A két különbség ellenére ugyanakkor az a kép rajzolódik ki előttünk, hogy mind a rendszertámogatók, mind a rendszer-közömbösök, valamint a rendszer-kritikus hallgatók egyaránt negatívan ítélik meg a magyar demokrácia működését. A három válaszadói csoport átlagértékeiből megállapíthatóak azok a jellemző vélemények, mely szerint a magyar demokráciát a hatalomkoncentráció, a túlhatalom, a hatalmi egyenlőtlenség jelensége határozza meg, hiszen a válaszadók kifejezetten jellemzőnek vélték, hogy Magyarországon „vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összpontosul”, illetve a „vagyonos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások”. A magyar demokrácia működése szempontjából szintén kifejezetten negatívan értékelik az egyetemisták és főiskolások a törvény előtti egyenlőség, valamint a politikai felelősségviselés megvalósulását, illetve azok megvalósulásának hiányát.

Annak ellenére, hogy két állítás kapcsán szignifikáns eltérés figyelhető meg, ez semmiképpen sem tekinthető elegendő érveknek, hogy a második hipotézisünket verifikálni tudjuk. Ezzel szemben azt kell látnunk, hogy az egyes csoportokba tartozó egyetemisták és főiskolások nagyon hasonlóan vélekednek a magyar demokrácia működését illetően.

A demokráciával való elégedettség a magyar egyetemisták és főiskolások körében

A kutatásunk során nem csak azt szeretnénk meg tudni, hogy a hallgatók milyen mértékben azonosulnak a demokrácia ideájával, illetve miképp fogalmazzák meg jelentéstartalmát, hanem arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen mértékben elégedettek a magyar demokratikus rend működésével. Mielőtt rátérnénk az eredmények ismertetésére, érdemes egy rövid elméleti áttekintést tenni, hogy valójában az elégedettség mérését szolgáló, általunk is használt, kérdésfeltevés körül milyen teoretikus megközelítések, tudományos viták bontakoztak ki a nemzetközi politikatudományban. Az elméleti megközelítések rövid bemutatását már csak az is indokolja, hogy jelenleg a konszenzus hiánya figyelhető meg, hogy a demokráciával való elégedettség valójában mit is mér (Canache–Mondak–Seligson 2001). A következőkben öt alapvető elméleti megközelítést mutatunk be:

1. **A demokráciával elégedettség, mint a hivatalban lévő kormány támogatásának indikátora:** az elmélet kiindulópontja, hogy a kérdésfeltevés a hivatalban lévő kormányzat teljesítményével való elégedettséget mutatja (Dalton 1999), így az értékelésnek erős közpolitikai jellege van (Merkl 1988). Ennek értelmében a válaszadók a kormányzati output alapján ítélik meg, hogy mennyire elégedettek a demokrácia működésével. Az elmélet így a demokráciával való elégedettséget egy speciális támogatásként értelmezi.

- 2. A demokráciával való elégedettség, mint a politikai rendszer támogatásának indikátora:** a teoretikus megközelítés szerint a demokráciával való elégedettség kérdése a válaszadók általános (diffúz) támogatását méri, amely egyaránt vonatkozik a kormányzati teljesítményre, az alkotmányos berendezkedésre, valamint a politikai intézményekre is (Easton 1965). Az elmélet támogatói elvetik annak a lehetőségét, hogy a támogatás külön vonatkozik a politikai szereplőkre, intézményekre, hiszen a demokráciával való elégedettség kérdésfelvetése sem a pártokat, sem a politikai aktorokat, sem a közpolitikai célokat nem említi (Fuchs–Guidorossi–Svensson 1995).
- 3. A demokráciával való elégedettség, mint összegző indikátor:** az elméleti megközelítés vallói a saját kutatásaik során arra a következtetésre jutottak, hogy a demokráciával való elégedettség egyenlően korrelál a politikai közösség, a politikai rendszer és a hivatalban lévő kormány támogatása esetében, éppen ezért a demokráciával való elégedettség egy összegzett mérőszámnak tekinthető, amely a létező demokratikus politikai rendszerrel való elégedettség összképét mutatja (Clarke–Dutt–Kornberg 1993).
- 4. Az elfogadható kettőség elmélete:** a felfogás kiindulópontja, hogy a demokráciával való elégedettség kérdését nem szükséges konceptualizálni és operacionalizálni (Dogan 1997; Lagos 1997), mert valójában nincs értelme arról vitatkozni, hogy az elégedettség indikátora mit is mér. A megközelítés hívei azt vallják, hogy bármit is mér a demokráciával való elégedettség kérdésfelvetése, azt longitudinális perspektívában érdemes nyomon követni és elemezni, mert megfelelően írja le a demokratikus politikai rendszer és a válaszadók közötti viszonyrendszert.
- 5. Az elfogadhatatlan kettőség elmélete:** A megközelítés alapfelvetése, hogy mivel lehetetlen a kérdésfelvetést konceptualizálni és operacionalizálni, ezért a kérdés válaszadónként eltérő jelentést tartalommal rendelkezhet, így pedig az eredmények összegzése nem lehetséges (Rose–Mishler–Haerpfner 1998). Az elmélet vallói így azt az egyszerűnek tűnő álláspontot választják, hogy mivel nem tudjuk, hogy a demokráciával való elégedettség indikátora pontosan mit is mér, ezért ennek a kérdésfelvetésnek eredeti formájában történő használatát kerülni kell

A 2011 és 2015 közötti időszak eredményei azt mutatják, hogy az egyetemisták és főiskolások támogatása, legyen az speciális vagy diffúz (esetleg mindkettő) kifejezetten alacsonynak mondható. A következőkben azt szeretnénk megtudni, hogy az elégedettség, illetve az elégedetlenség mögött milyen tényezők húzódnak meg. A vizsgálat során egyrészt a már ismerttetett hármas csoportkategóriát, másrészt a párthűségesek-bizonytalanok dichotóm felosztását követjük.

Az eredmények kapcsán elsőként ki kell emelni, hogy az egyes csoportokba tartozó hallgatók jelentős többsége inkább elégedetlen a demokratikus rendszer működésével, de elégedetlenségük intenzitása szempontjából már megfigyelhetőek bizonyos különbségek, amelyek 2011 és 2015 között egyes csoportok esetében számottevően módosultak is.

A rendszertámogatók esetében 2011 és 2015 között valamelyest csökkent az egyáltalán nem elégedett hallgatók aránya (35 százalékról 28 százalékra), ugyanakkor a nem igazán

elégedettek száma érdemben nem változott. Az egyáltalán nem elégedettek arányának csökkenése az inkább elégedett hallgatók számát növelte, hiszen míg 2011-ben 22 százalékuk mondta azt, hogy többé-kevésbé elégedett a demokrácia működésével, addig 2015-ben már 28 százalékuk volt ezen az állásponton. Eközben a teljesen elégedett rendszertámogató hallgatók aránya nem változott, továbbra is az egyetemisták és főiskolások csekély hányada (3–4 százalék) rendelkezik ezzel a véleménnyel.

A rendszerközömbösök körében szintén érdemi változások mentek végbe. A szkeptikus hallgatókon belül drasztikusan csökken az egyáltalán nem elégedettek aránya (45 százalékról 21 százalékra), illetve jelentősen növekedett az inkább elégedett egyetemisták és főiskolások száma (13 százalékról 35 százalékra). Annak ellenére, hogy a nem igazán elégedett, illetve a teljes mértékben elégedett rendszerközömbösök aránya a négy év alatt lényegében stagnált, mégis arról kell beszélnünk, hogy a 2011-es kiindulóponthoz képest, a szkeptikus hallgatók elégedettebbek a demokrácia működésével.

Az egyetlen csoportot, amely kapcsán arról lehet említést tenni, hogy elégedettségük, vagy éppen elégedetlenségük intenzitása 2011 és 2015 között alapvetően nem változott, a rendszerkritikus hallgatók alkotják. Annak ellenére, hogy az említett időszakban valamelyest csökkent köreikben az egyáltalán nem elégedett egyetemisták és főiskolások aránya, a többi válaszkategóriát tekintve véleményük állandósulni látszik. Mindez azt vonja maga után, hogy a három csoport közül 2015-ben a rendszerkritikusok szemlélik a legelégedetlenebbül (71 százalékuk elégedetlen) a demokrácia működését.

5. táblázat.

Az egyes csoportok elégedettsége (százalékos megoszlás)

	Egyáltalán nem elégedett	Nem igazán elégedett	Többé-kevésbé elégedett	Teljesen elégedett
Rendszertámogató				
2011	35	39	22	4
2013	33	39	24	4
2015	28	41	28	3
Rendszerközömbös				
2011	45	41	13	1
2013	29	48	21	2
2015	21	42	35	2
Rendszerkritikus				
2011	39	36	22	3
2013	26	42	26	5
2015	30	41	24	5

Forrás: Aktív Fialatok Magyarországon, 2015. Saját számítás (Crosstabs).

2011: Pearson Chi Square:.,000; Cramer's V:.,094 / 2013: Pearson Chi Square:.,000; Cramer's V:.,099 / 2015: Pearson Chi Square:.,063; Cramer's V:.,087

Összegezve, a 2011 és 2015 közötti időszakban a hallgatók túlnyomó többsége, tartozzon bármelyik csoportba, alapvetően elégedetlen a demokrácia működésével. Ennek ellenére csekély elmozdulás figyelhető meg, elsősorban a rendszertámogató és közömbös hallgatók esetében, amelynek iránya azt mutatja, hogy a hallgatók demokrácia működésével való elégedettsége valamelyest növekedett az évek alatt. A trend alól kivételt képeznek a rendszerkritikus hallgatók, akiknek a hozzáállása ebben a tekintetben, érdemben nem változott. Az eredmények alapján megállapítható, hogy bizonyos különbségek megfigyelhetők a csoportok között. A legszembetűnőbb differencia, hogy míg a rendszerkritikusok tartósan elégedetlenek, így ez az egyik jellemzőjüknek is tekinthető, addig a szkeptikus hallgatók véleménye jelentős átalakuláson ment keresztül, sokkal kedvezőbben ítélik meg a demokrácia működését 2015-ben, mint tették azt pár évvel korábban. Az adatok ugyanakkor ebben az esetben is igazolni látszanak, hogy a korábbiakban, a második hipotézisünk elvetése indokolt volt.

Elégedettség a pártpreferenciával rendelkezők körében

A vizsgálat során abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a pártpreferencia releváns befolyással rendelkezik, így a demokráciával való elégedettség speciális támogatásként értelmezhető az egyetemisták és főiskolások politikai gondolkodásában. Kiindulópontunkat egyrészt azokból az empirikus kutatásoknak az eredményeiből merítettük, amelyek az egyes pártokhoz való kötődés szerint lényegi különbségeket találtak a demokrácia működésével való elégedettséget illetően (Anderson–Guillory 1997; Blais–Gélineau 2007; Craig et al. 2006; Curini et al. 2012; Iyengar et al. 2012, 428; Singh et al. 2012). Másrészt olyan hazai vonatkozású vizsgálatok következtetéseire is támaszkodtunk, melyek szerint a posztszocialista térség, köztük Magyarország választópolgáira, a nyugati demokráciák választóihoz képest, nagyobb hatással van a pártos elfogultság, a politikai ítéletalkotás folyamatában (Boda–Medve-Bálint 2015). Érdekes, hogy hazai viszonylatban egy adott párthoz való kötődés még az egyén boldogságérzetének szintjére is alapvető befolyással rendelkezik (Patkós–Vay-Farkas 2012).

Az eredményeink azt mutatják, hogy kiindulópontunk részben helytállóan tűnik. Mielőtt azonban a pártos-bizonytalanok között fennálló esetleges különbségeket bemutatnánk, célszerű a pártpreferenciával rendelkezők csoportját is részletesen elemezni. Az adatokból jól látható, hogy a magyar demokrácia működésével való elégedettség kapcsán, a 2010 óta kormánypárti Fidesz–KDNP szimpatizánsok a válaszadók elkülönült csoportját alkotják, amely a többi pártpreferenciával rendelkező megkérdezett álláspontjával teljes ellentétben áll. Azok az egyetemisták és főiskolások, akik a hivatalban lévő kormány mögött álló pártokkal szimpatizálnak, a 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve túlnyomórészt elégedettek a demokratikus rend működésével. Az adatok alapján a kormánypárti szavazók körében emelkedett azoknak az aránya, akik inkább elégedettek a demokrácia működésével (54 százalékról 64 százalékra), illetve állandósulni látszik köreikben egy hallgatói hányad, akik teljesen elégedetten tekintenek a demokrácia működésére. A kormánypártok támogatói körében tehát egy kifejezetten elégedett csoportról beszélhetünk, így a demokratikus rend támogatása esetükben kifejezetten magasnak mondható.

6. táblázat.
Az elégedettség párt-preferencia szerint (százalékos megoszlás)

	Egyáltalán nem elégedett	Nem igazán elégedett	Többé-kevésbé elégedett	Teljesen elégedett
Fidesz-KDNP				
2011	1	25	54	12
2013	5	24	52	19
2015		22	64	14
Jobbik				
2011	51	36	12	1
2013	34	46	19	1
2015	30	48	20	2
LMP				
2011	46	44	10	
2013	42	42	15	1
2015	36	42	22	
Baloldali pártok				
2011	53	41	6	
2013	51	42	7	
2015	48	34	18	
Bizonytalan*				
2011	42	43	15	
2013	30	50	20	
2015	25	45	28	2

* Az elemzésben együttesen bizonytalan válaszadóknak azokat a megkérdezetteket tekintettük, akik a „Melyik párt listájára szavaznál (ha mégis elmennél)?” kérdésre a „semmiképpen sem mennék el”, „ezek közül egyikre se”, „nem tudom” válaszokat adták. Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (Crosstabs).

2011: Pearson Chi Square:.,000; Cramer's V:.,296 / 2013: Pearson Chi Square:.,000; Cramer's V:.,311 / 2015: Pearson Chi Square:.,063; Cramer's V:.,274

A pártpreferenciával rendelkezők másik csoportját azok a hallgatók jelentik, akik olyan pártokkal szimpatizálnak, melyek jelenleg, Magyarországon, az ellenzéki oldalon politizálnak. A csoport alapvető jellegzetessége, hogy a magyar demokrácia működését teljesen ellentétesen ítéli meg, mint a kormánypártok szimpatizánsai. Mivel a párthűségnek ellenzéki csoportja sem tekinthető teljesen homogénnek az elégedettség szempontjából, ezért érdemes az egyes pártszimpátiák szerint is külön-külön tárgyalni az eredményeket.

Az ellenzéki pártok közül a Jobbik támogatóinak véleményében következett be az egyik legszembetűnőbb változás. A radikális párt szimpatizánsainak körében jelentősen csökkent

a demokrácia működésével egyáltalán nem elégedettek aránya (51 százalékról 30 százalékra), és ez a csökkenés részben a nem igazán elégedett hallgatók (36 százalékról 48 százalékra), részben az inkább elégedett egyetemisták és főiskolások számát gyarapította (12 százalékról 20 százalékra). Mindez azt is maga után vonja, hogy a radikális párt támogató körében 2011 és 2015 között 87 százalékról 78 százalékra redukálódott az elégedetlenek aránya.

Az LMP szavazóinak körében szintén csökkent az egyáltalán nem elégedett hallgatók aránya (46 százalékról 36 százalékra), illetve számottevően emelkedtek a demokrácia működésével inkább elégedett hallgatók (10 százalékról 22 százalékra). Mindeközben az inkább elégedett LMP támogatók aránya nem változott, és továbbra sem beszélhetünk teljesen elégedett hallgatókról a demokratikus rend működésének megítélését illetően.

A baloldali pártok (DK, MSZP, Együtt-PM) szimpatizánsainak véleményében már kevésbé érhetőek tetten ilyen jelentős elmozdulások. A 2011 és 2015 közötti időszakban az egyáltalán nem elégedett baloldali támogatók aránya érdemben nem változott, illetve az inkább nem elégedett hallgatók számában is csak egy enyhe csökkenés következett be. Ez a folyamat ugyanakkor elegendő volt ahhoz, hogy a 2011-es szinthez képest 2015-re az inkább elégedett baloldali szimpatizánsok száma triplázódjon (6 százalékról 18 százalékra). Annak ellenére, hogy 2011-hez képest, amikor a baloldali pártok támogatóinak 94 (!) százaléka volt elégedetlen a demokrácia működésével, addig 2015-ben már „csak” 82 százalékról mondható el ugyanez. Ennek következtében ez az a hallgatói csoport, akik 2015-ben is a legelégedetlenebbek a demokratikus rend működésével.

Az eredményeink ennek értelmében azt mutatják, hogy a pártpreferenciával rendelkezők relációjában egy éles törésvonalról kell beszélnünk a demokráciával való elégedettség értékelése kapcsán. Azok a hallgatók, akik a kormánypártokkal szimpatizálnak, kifejezetten elégedettek, míg az ellenzéki oldalon található pártok támogatói pedig kifejezetten elégedetlenek. Az ellenzéki pártok közül is a leginkább és legtartósabban azok a hallgatók tekintenek elégedetlenül a demokrácia működésére, akik valamelyik baloldali pártra szavaznának egy esetleges parlamenti választáson.

A pártos-bizonytalanok kettős felosztása is érdekes adatokat szolgáltat számunkra. Az eredményekből jól látszik, hogy a bizonytalan válaszadók véleménye sokkal inkább a pártpreferenciával rendelkezők ellenzéki csoportjának vélekedésével mutat összhangot.

A bizonytalan hallgatók körében 2011 és 2015 között jelentős mértékben csökkent az egyáltalán nem elégedettek aránya (42 százalékról 25 százalékra), ugyanakkor az inkább elégedetlenek aránya az évek során stagnált. Az elégedetlenség oldalán bekövetkezett csökkenés a többé-kevésbé elégedett bizonytalan hallgatók számát növelte, 2011 és 2015 között lényegében megduplázódott az arányuk. Ennek ellenére a bizonytalanok 70 százaléka még mindig elégedetlenségének ad hangot a demokrácia működését tekintve.

Összefoglalva tehát azt láthatjuk, hogy a kormánypárt szimpatizánsai a többi megkérdezettől elkülönült csoportot alkotnak, így a valódi cezúra nem a pártpreferenciával rendelkezők-bizonytalanok dichotómia kapcsán jön létre, hanem a kormánypárt támogatói-többi válaszadó relációja során érhetünk tetten releváns véleménybeli különbségeket. Mielőtt a végkövetkeztetésünket megfogalmaznánk, tekintsük át a magyar demokrácia működésére jellemző hallgatói vélekedéseket.

Az egyetemista és főiskolás hallgatóktól 2015-ben azt is megkérdeztük, hogy az általunk felsorolt állításokat mennyire tartják jellemzőnek a magyar demokrácia működésére vonatkozóan. Mivel a korábbiakban láthattuk, hogy nem a pártos-bizonytalan válaszadók között húzódik az éles véleményeltérés, hanem a kormánypárt szimpatizánsai, valamint a többi válaszadó megoszlásban, ezért az elemzésünk további részében ehhez a következtetéshez igazodunk.

7. táblázat.
Az egyes állítások értékelése a pártpreferencia szerint (átlagok)

Pártpreferencia	az országgyűlési választások szabadok és tisztességesek	vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összpontosul	a média szabadon bírálhatja a kormányt	a bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek	az emberek félelem nélkül elmondhatják a véleményüket a kormányzatról	több párt van, melyek közül van lehetőség választani	a politikusok felelősséget viselnek az általuk meghozott döntésekért	a vagyonos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások
DK	4,2 (-)	8,4 (-)	3,2 (-)	4,4 (-)	4,5 (-)	6,2 (-)	3,2 (-)	8,1 (-)
Együtt	4,7 (-)	9,4 (+)	4,9 (+)	4,0 (-)	3,8 (-)	6,2 (-)	1,7 (-)	8,8 (+)
Fidesz	6,8 (+)	7,5 (-)	6,4 (+)	5,4 (+)	6,4 (+)	7,8 (+)	5,0 (+)	7,6 (-)
Jobbik	4,6 (-)	8,7 (+)	4,8 (=)	4,1 (-)	4,5 (-)	6,8 (+)	3,2 (-)	8,5 (+)
LMP	5,4 (-)	8,7 (=)	4,5 (-)	4,7 (+)	4,7 (-)	6,3 (=)	3,4 (+)	8,3 (=)
MSZP	4,9 (-)	8,9 (+)	5,3 (+)	4,2 (-)	4,4 (-)	6,5 (+)	3,6 (+)	7,8 (-)
PM	4,8 (-)	9,2 (+)	4,5 (-)	5,2 (+)	5,5 (+)	4,5 (-)	3,2 (-)	9,0 (+)
Bizonytalanok	4,2 (-)	8,8 (+)	4,6 (-)	4,1 (-)	4,7 (-)	5,4 (-)	2,6 (-)	8,1 (-)
<i>Mintaátlag</i>	5,8	8,7	4,8	4,6	4,8	6,3	3,3	8,3
<i>P érték</i>	0	0	0	0,07	0	0	0	0,061

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. saját számítás (One-way ANOVA).

(+) jellel jelöltük a mintaátlagot meghaladó értékeket, míg (-) jellel a mintaátlagot elmaradó átlagokat. Abban az esetben, ha az átlag megegyezett a mintaátlag, a (=) jelzést használtuk

A táblázat adatai jól mutatják, hogy a kormánypárt szimpatizánsai ítélik meg a legkedvezőbben az egyes demokratikus értékeket, normákat megjelenítő állításokat. A Fidesz–KDNP támogatói vélekednek leginkább úgy, hogy Magyarországon szabad és tisztességes választások vannak, megvalósul a törvény előtti egyenlőség, biztosítva van a szabad véleménynyilvánítás és adott a politikai pluralitás is.

A pártpreferenciával bírók ellenzéki csoportja, illetve a bizonytalanok az egyes állítások kapcsán is ellentétesen ítélik meg a magyar demokrácia működését. A demokratikus értékek, normák megvalósulását kedvezőtlenül értékelik, kifejezetten kritikusak a demokrácia működésével szemben a baloldali pártok (MSZP, DK, Együtt, PM) szimpatizánsai. Külön érdekes, hogy a bizonytalan válaszadók több esetben majdnem a legkritikusabbak. A bizonytalanok kifejezetten kritikusán viszonyulnak az országgyűlési választások szabad és tisztességes voltához (4,2), a törvény előtti egyenlőség megvalósulásához (4,1), valamint a politikusok általi felelősségvállalás kérdésköréhez (2,6).

Az eredményekből következtetésként levonható, hogy a demokráciával való elégedettségre a pártpolitikai dimenzió kifejezetten erős befolyással bír. Az is egyértelműnek tűnik, hogy a bizonytalanok az elégedetlenek csoportjához állnak közelebb. A pártpolitikai kötődés azt eredményezte, hogy egymással ellentétes valóságértelmezések jöttek létre. A 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve a kormánypártokkal szimpatizáló hallgatók gyökeresen másképp élik meg, illetve ítélik meg a körülöttük zajló folyamatokat, mint ahogy azt a hallgatótársaik teszik. A pártpreferencia ilyen módon a hallgatók véleményének adott irányba való torzulásához nagymértékben hozzájárul, így a harmadik hipotézisünket igazoltnak tudjuk tekinteni.

Összefoglalás helyett

A tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy a 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve, részletes képet adjunk a magyar egyetemisták és a demokrácia kapcsolatát illetően. Többek között arra kerestük a választ, hogy a hallgatók milyen érték-és normatartalmat rendelnek a demokrácia fogalma alá, illetve az ideológiai beállítódás befolyásolja-e a demokratikus rendhez való kötődésüket vagy sem. Az elemzés során arra is kíváncsiak voltunk, hogy a demokrácia működésével való elégedettség miképp alakult az évek folyamán, illetve az erre vonatkozó vélemény mennyire különböző a hallgatók egyes csoportjaiban. Végül, azt is szeretnénk volna megtudni, hogy a pártkötődés valóban olyan mértékű hatással van-e az ítéletalkotásukra, mint ahogy az más kutatások választópolgárokra vonatkozó eredményeiben látható volt.

A demokrácia tartalmának fogalmi tisztázása során egy kvalitatív kutatás eredményeit használtuk fel. A válaszaik alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy a demokrácia fogalmának értelmezése kifejezetten diverz a hallgatók gondolkodásmódjában. Összességében azt kellett látnunk, hogy öt eltérő interpretációs halmazt vagyunk képesek elkülöníteni, amelyek egymáshoz képest azonos súllyal jelennek meg, tehát nem beszélhetünk olyan demokrácia-értelmezésről, amely domináns helyzetben lenne. Az eredmények közé soroltuk azt is, hogy a megkérdészetek csaknem harmada nem volt képes saját szavaival megfogalmazni, hogy mit

jelent számára a demokrácia. Az arányuk mindenképpen elgondolkodtató, hiszen a magyar egyetemisták és főiskolások kapcsán egy olyan társadalmi rétegről beszélhetünk, amely a jövőben a magyar értelmiségi réteg részét képezheti. A demokrácia eszményével kapcsolatban azt is vizsgáltuk, hogy a hallgatók ideológiai beállítottsága hogyan befolyásolja a demokráciával való identifikációt. Következtetésként fogalmaztuk meg, hogy a hallgatók ideológiai hátere döntő befolyással bír, hiszen azoknak a hallgatóknak van a legnagyobb esélyük rendszertámogatónak, demokratáknak lenniük, akik inkább mérsékelt, liberális és baloldali ideológiai preferenciákkal rendelkeznek, illetve legfőképp a szabadgondolkodású, liberális és européer gondolkodásmóddal tudnak azonosulni. Ezzel szemben a rendszerkritikus hallgatók közé jobbra azok tartoznak, akik inkább radikális, jobboldali és konzervatív beállítódással rendelkeznek, valamint egyértelműen elutasítják a demokratákra jellemző liberális, européer eszméket, ugyanakkor erős nemzeti érzület jellemző rájuk.

Az eredmények alapján az is megállapítható, hogy az ideológiai hovatartozással ellentétben a magyar demokrácia működésének értékelése nincs érdemi hatással arra, hogy a hallgató a rendszertámogató, rendszerközömbös, vagy éppen a rendszerkritikus csoportba tartozzon. Az elemzés során nyilvánvalóvá vált, hogy a hallgatók kifejezetten azonosan, mégpedig rendkívül elégedetlenül tekintenek a magyar demokrácia működésére. A közös véleményplatform alapvető jellegzetessége a magyar demokráciában a hatalmi túlterjeszkedés, illetve a hatalmi egyenlőtlenség érzékelése a hallgatók részéről.

A demokráciával való elégedettség kapcsán szintén elmondható, hogy a hallgatók egyöntetűen kedvezőtlenül élik meg a körülöttük zajló folyamatokat. Annak ellenére, hogy 2011 és 2015 között csökkent az elégedetlenség mértéke, a hallgatók túlnyomó többsége még mindig az elégedetlenek táborához tartozik. Az elégedetlenség intenzitását illetően megfigyelhettünk különbségeket az egyes csoportok között. Míg a rendszertámogatók, illetve különösen a rendszerközömbösök körében az évek alatt emelkedett az inkább elégedett hallgatók aránya, illetve csökkent az elégedetlen egyetemisták és főiskolások száma, addig a rendszerkritikus hallgatók esetében ilyen irányú és jellegű változásról nem számolhatunk be. Mindez azt jelenti, hogy a kritikus hallgatók azok, akik körében állandósulni látszik az elégedetlenség, illetve együttal ők a legelégedetlenebbek is a demokrácia működésével.

A legérdekesebb eredmények a pártpreferencia hatása kapcsán jelentek meg. Az elemzés során rámutattunk egy olyan éles cezúrára, amely a kormánypárti szavazók, illetve mindenki más között húzódik. Ebből következően úgy tűnik, hogy Magyarországon az egymástól radikálisan eltérő és egymással párhuzamosan létező valóságértelmezések a meghatározóak.

A tanulmány jelenlegi keretei nem tették lehetővé, így a jövőbeli kutatási irányok közé tarthat annak feltérképezése, hogy az egyes csoportok idealizált karakterisztikája megfelelhető-e a csoporthoz tartozó hallgatók közös szemiotikai értelmezésének. Szintén érdekes lehet annak vizsgálata, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt hely, az egyén anyagi kilátásai milyen befolyással rendelkeznek a demokrácia működésével való elégedettségre.

Összefoglalva elmondható, hogy a hallgatók és a demokrácia kapcsolata az elmúlt évek folyamán kedvező irányba mozdult el. Növekedett a demokráciát támogatók aránya, illetve emelkedett a demokrácia működésével elégedett egyetemisták és főiskolások száma is. Az adatokból ugyanakkor az is nyilvánvaló vált, hogy a folyamatok mögött álló tényezők kifejezetten sokrétűek, illetve a hallgatók demokráciához való viszonya leginkább a pártos elfogultság szeszélyeinek rendelődött alá.

Irodalom

- Almond, G. – Verba, S. (1963): *Civic culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Anderson, C. J., – Guillory, C. A. (1997). Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems. *The American Political Science Review*, 91(1), 66–81. <http://doi.org/10.2307/2952259>
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál. In Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.), *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: DKMKA.
- Blais, A. – Gélinau, F. (2007). Winning, losing and satisfaction with democracy. *Political Studies*, 55 (2), 425–441.
- Boda Zsolt – Medve-Bálint Gergő (2015): Procedural fairness and the legitimacy of laws in Hungary: an empirical analysis. *SOCIOLOGIJA* 57:(4) pp. 662-683. (2015)
- Canache, D.-Mondak – J.J.-Seligson, M. A. (2001): Meaning and Measurement in Cross-national Research on Satisfaction with Democracy. *Public Opinion Quarterly Volume* 65:506–528.
- Clarke, Harold D. – Allan Kornberg (1992): Support for the Canadian Federal Progressive Conservative Party since 1988: The Impact of Economic Evaluations and Economic Issues. *Canadian Journal of Political Science* 25:29–53
- Craig, S. C., Martinez – M. D. – Gainous, J. – Kane, J. G. (2006): Winners, losers, and election context: Voter responses to the 2000 presidential election. *Political Research Quarterly*, 59 (4), 579–592.
- Curini, L. – Jou, W. – Memoli, V. (2012): Satisfaction with democracy and the winner/loser debate: The role of policy preferences and past experience. *British Journal of Political Science*, 42 (2), 241–261.
- Csákó Mihály (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter–Surányi Bálint: *Látás-viszonyok* Budapest, Okker Kiadó, 2007.
- Dalton, Russel J. (1999): Political Support in Advanced Industrial Democracies.” In Norris, ed. Delli Carpini, Michael X., – Scott Keeter (1999): *What Americans Know about Politics and Why It Matters*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Diamond, L. (1997): Introduction: In Search of Consolidation. In: Diamond, Larry – Plattner, Marc F. – Chu, Yun-han – Tien, Hung-mao (eds) (1997): *Consolidating the Third Wave Democracies. Regional Challenges*. Baltimore – London: The John Hopkins University Press.
- Dogan, M. (1997): Erosion of Confidence in Advanced Democracies. *Studies in Comparative International Development* 32 (3):3–29.
- Downs, A. (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper.
- Easton, D. (1965): *A System Analysis of Political Life*. New York, Wiley.

- Erős Ferenc (2001): *Az identitás labirintusában*. Budapest, Janus/Osiris.
- Fuchs, D. – Klingemann, H. (1990): The Left-Right Schema. In: Jennings, M. K – van Deth, J. W. et al.: *Continuities in Political Action: A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies*. Berlin-New York, Walter de Gruyter.
- Fuchs, D. – Guidorossi, G. – Svensson, P. (1995): Support for Democratic System. In: Hans-Dieter Klingemann – Dieter Fuchs (1995): *Citizens and the State*. New York, Oxford University Press.
- Guttman, L. (1994): *Louis Guttman on theory and methodology: Selected writings*. Brookfield, VT: Dartmouth Publishing.
- Honohan, I. (2002): *Civic republicanism*. London: Routledge.
- Iyengar, S. – Sood, G. – Lelkes, Y. (2012). Affect, not ideology a social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76 (3), 405–431.
- Jones, R. R. (2002): *Expectations of regime continuity: Democratic consolidation in East Central Europe and the Baltic States*. UMI Dissertation Services.
- Kmetty Zoltán – Zonda Tamás – Tóth, Mónika Ditta (2014): Az országgyűlési választások hatása az öngyilkosságokra Magyarországon. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 15 (4), 317–326.
- Knight, K. (1985): Ideology in the 1980 Election: Ideological Sophistication Matters. *Journal of Politics* 47: 828-53.
- Körösenyi András (2012): A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltathatóságra. In: Boda Zsolt – Körösenyi András (szerk.) (2012): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, MTA TK PTI – ÚMK. pp. 284–309.
- Lagos, M. (1997): Latin America’s Smiling Mask. *Journal of Democracy* 8 (3):125–38
- Linz, J. J. – Stepan, A. (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. JHU Press, 1996
- Merkel, P. H. (1988): Comparing Legitimacy and Values among Advanced Democratic Countries.” In Mattei Dogan (ed): *Comparing Pluralist Democracies: Strains in Legitimacy*. Boulder, CO, Westview.
- Palonen, E. (2009): Political polarisation and populism in contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs*, 62 (2), 318–334.
- Patkós Veronika – Vay-Farkas Eszter (2012): Boldogíthat-e a politika? A kormánypártra szavazás hatása az egyéni boldogságra. *Politikatudományi Szemle*, (3), 145–164.
- Plasser, F. – Ulram, P. A. – Waldrauch, H. (1998): *Democratic Consolidation in East Central Europe*. Hampshire – London: MacMillan Press Ltd.
- Popkin, S. L. (1991): *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago and London: University of Chicago. Press, 1991. 291 pp.
- Putnam, R. (2000): Bowling alone: *The collapse and revival of American community*. New York, Simon and Schuster.
- Rose, R. – Mishler, W. – Haerpfer, C. (1998): *Democracy and Its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Sartori, G. (1999): *Demokrácia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Schedler, A. (1998): What is democratic consolidation? *Journal of Democracy*, no. 9.
- Sears, D. O. – Funk, C. L. (1999): Evidence of the Long-Term Persistence of Adults’ Political Predispositions. *Journal of Politics*, Vol. 61:1–28 pp.
- Singh, S. – Karakoç, E. – Blais, A. (2012): Differentiating winners: How elections affect satisfaction with democracy. *Electoral Studies*, 31(1), 201–211.

Szabó Andrea (2013): *A magyar egyetemisták és főiskolások Magyarországon. Gyorsjelentés*. Publikon Kiadó, 2013.

Szabó Andrea – Laki László (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepsze mögött? In: Szabó Andrea (szerk.) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II*. Szeged-Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI.

Yun-han Chu – Diamond, L. – Nathan, A. J. – Chull Shin, D. (2008): *How East Asians View Democracy*. Columbia University Press, 2008

Zuckerman, A. S. – Kotler-Berkowitz, L. A. – Swaine, L. A. (1998): Anchoring Political Preferences: The Structural Bases of Stable Electoral Decisions and Political Attitudes in Britain. *European Journal of Political Research* 33 (3): 285–321.

A hallgatók politikai aktivitása és részvétele

Oross Dániel – Szabó Andrea:

Trendek a magyar egyetemisták és főiskolások politikai részvételében, 2011–2015

Bevezető

A hallgatók magyar demokráciához és a politikai pártokhoz való viszonyát nagymértékben befolyásolja az, hogy hajlandók-e a demokrácia és a politikai rendszer működtetéséhez szükséges tevékenységekben való részvételre. Ennek érdekében, hogy komplex képet adjunk arról, miként válhat vonzóvá a közéletben való részvétel a korosztály tagjai számára, a hallgatók politikai részvételének vizsgálatakor nagy hangsúlyt fektetünk a politikai részvétel napjainkban változó formáinak, eszközeinek megértésére. Ha ugyanis az ifjúság politikai részvételi hajlandósága csökken, annak nem kizárólag az az oka, hogy a fiatalok kevésbé érdeklődnek a politika iránt. A fiatal korosztályok érdeklődésén túl fontos a részvételi lehetőségek, mobilizációs csatornák megváltozását is figyelembe venni. Tanulmányunkban ezért megkülönböztetünk hagyományos, direkt és online politikai részvételt (Szabó A.–Oross 2012, 69). Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport 2015. áprilisában harmadik alkalommal megismételt egyetemista, főiskolás vizsgálatában a kérdéspark felállításakor kiemelt figyelmet fordítottunk a fiatalok részvételével összefüggő kérdésekre, valamint a korábbi két kötetben megjelent eredmények (Szabó A.–Oross 2012, Oross–Szabó A., 2014) továbbgondolásának.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás két korábbi hullámának eredményei a magyar hallgatókra nézve is megerősítették azt a nemzetközi szakirodalom által alátámasztott állítást, miszerint a politikai részvétel hagyományos formáiban (választási részvétel, politikai szervezetekben való részvétel, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formái) való részvétel terén csökkenés tapasztalható. Ám míg az említett szakirodalomban különösen a választásokhoz köthető participációs formák bizonyultak kevésbé vonzóknak (Dalton 2008; Inglehart 1997; Norris 2002, 2007; Klingemann–Fuchs 1995; Pattie et al. 2004; Kriesi 2008; Dalton et al. 2004), addig a magyar hallgatók körében a választási részvételi hajlandóság a nemzetközi trendekkel összevetve nem veszélyesen alacsony és az általunk mért csökkenés mértéke sem kiugró (2011/2012 fordulóján az összes egyetemista és főiskolás 50 százaléka jelezte biztos részvételét egy most esedékes parlamenti választáson, 2013 tavaszán ez az arány 47 százalékra apadt). Első, 2011/2012-ben készített kutatási hullámunk fontos és új eredménye volt, hogy a hallgatói társadalom teljes passzivitásával kapcsolatos korábbi sztereotípiákat sikerült megkérdőjeleznünk (Szabó A.–Oross 2012), amit a kutatás második, 2013-as hulláma megerősített (Oross–Szabó A. 2014).

Korábbi kutatásink során abból indultunk ki, hogy a politikai részvétel kérdéskörét új megvilágításba helyezi az online politikai részvétel. Eredményeink azonban nem igazolták feltevésünket, kutatásunk mindkét korábbi hulláma azt találta, hogy a demokratizálódás szempontjából nem hozott lényegesen új lehetőséget a virtuális tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára biztosan nem. Ennek érdekében, hogy a kérdést jobban lássuk,

kutatásunk harmadik hullámában a korábbinál több, hat változó segítségével mértük az online aktivitást.

Korábbi kutatási eredményeink már két ízben megerősítették (Szabó A.–Oross 2012; Oross–Szabó A. 2014) azt a hipotézist, mely szerint a politikának rendkívül negatív a konnotációja Magyarországon, ezért a kérdésfeltevés során érdemesebb a közélet iránti érdeklődésre koncentrálni, a hallgatók ugyanis egyfajta stigmaként tekintenek a politikára (Csőzik 2014). Miután a fiatalok politikai részvételével kapcsolatban írt ifjúságügyi munkák (Hall–Williamson 1999; Wootsch 2009, Jancsák–Káta 2013) hangsúlyozzák a helyi politika fontosságát, ezért a politika és a közélet iránti érdeklődésen túl kutatásunk kérdőívében ezúttal a helyi politika megítélésére is rákérdeztünk.

Kutatási kérdések, hipotézisek

1. Azt feltételezzük, hogy a politika szóra továbbra is stigmaként tekintenek a fiatalok, míg a közélet kifejezés elfogadottsága magasabb. Miután a helyi politika eseményei a hallgatók életvilágához közelebb történnek, mint az országos politikai események, azt feltételezzük, hogy a helyi politika iránti érdeklődésük a politika iránti érdeklődésnél magasabbnak bizonyul.
2. Azt feltételezzük, hogy a direkt részvételi formákban való aktivitási hajlandóság magasnak bizonyul.
3. Az online részvétel terén mutatkozó növekvő aktivitással kapcsolatos legfontosabb kérdésünk, hogy az online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e, valóban más, a korábbiakban nem mobilizált csoportok jelennek-e meg a politikai részvétel ezen formája révén?

Eredmények

Közélet, politika, helyi politika

Az elmúlt másfél, két évtizedben Magyarországon készített politikai szocializációs és választói magatartást vizsgáló adatfelvételek a politikától való folyamatos elfordulást rögzítették. Ennek részeként arra hívták fel a figyelmet, hogy a politika kifejezés az 1980-as évek közepére jellemzően egy enyhe pozitív kontextusból negatív, majd erősen negatív konnotációt hordozó kifejezéssé vált (Szabó I.–Örkény 1998; Szabó I. 2000, Laki–Szabó A.–Bauer 2001; Zsolt 2005). Kutatásunk előző hulláma plasztikusan bizonyította, hogy a politika negatív konnotációja miatt a politika iránt érezhetően, statisztikailag releváns módon kisebb az érdeklődés, mint a társadalom által értelmezett közélet iránt. Ezért az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 vizsgálat során azt feltételeztük, hogy a rendszerváltozást követő politikai és társadalmi átalakulás következtében a fiatalok politikára vonatkozó saját értelmezésében a „politika” kifejezés diszkreditálódott, a „politika” szó elutasítása nagyban kihat a fiatalok fogalomhasználatára is. A korosztály tagjai másként értelmezik, maguk számára másként fogalmazzák meg a politika fogalmával összekapcsolt cselekvési formák mindennapjaikban történő megjelenését: azt gyakorta nem „politikai”, hanem „közéleti” tevékenységként értelmezik (Szabó A. 2013). A fiatalok politikai részvételével kapcsolatban írt hazai ifjúságügyi munkák (Káta 2006, 74;

Nagy 2008; Wootsch 2009; Jancsák–Kátai 2013) és nemzetközi tanulmányok (Hall–Williamson 1999) egyaránt hangsúlyozzák, hogy a fiatalok elsősorban a saját mikro környezetükben szólhatnak meg, ezért rendkívül fontos a helyi szintű közéleti folyamatokba való bevonásuk, valamint egyre égetőbbé válik az ifjúságpolitika regionális és lokális szintű kidolgozása (Gábor 2009, 14). A lokális közösségi struktúrák vizsgálata (UTASI 2012, 9–39; Oross 2015) igazolta, hogy az intenzívebb közösségi kötelekkel élő települések lakosságát intenzívebben érdekli a helyi politika, s nagyobb eséllyel aktív a helyi közéletben. A fentieket szem előtt tartva kutatásunk kérdőívében ezúttal a helyi politika jelentőségére is rákérdeztünk.

A kutatás kérdőívében külön-külön tettünk fel kérdéseket a politikai és a közéleti érdeklődéssel kapcsolatban. A hallgatóknak külön kellett – ráadásul a kérdőív különböző részein – a politika, a helyi politika és a közélet iránti érdeklődésüket egy 1-től 5-ig terjedő nonverbális skálán értékelniük.

1. táblázat.

A közélet és a politika megítélése az egyetemisták és főiskolások között, 2011/2012, 2013 és 2015 (átlagok)

	Aktív Fiatalok, 2011/2012	Aktív Fiatalok, 2013	Aktív Fiatalok, 2015
közélet	3,7	3,7	3,5
politika	3,1	3	2,7
helyi politika			2,5

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás első, 2011/2012-es és második, 2013-as hullámának adatai alapján a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődés érdemben magasabb (3,7 pont), mint a politikai érdeklődés (3,0 pont) – és egyébként hajszálra meg egyezik a két vizsgált esztendőben. A magyar egyetemisták és főiskolások döntő többsége, több mint 60 százaléka mindkét vizsgálat során úgy válaszolt, hogy érdeklődik a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránt, a nem érdeklődők aránya pedig 10 százalék körül mozgott. A politikai érdeklődés alacsonyabb, az érdeklődők aránya alig haladja meg az egyharmadot, míg a nem vagy egyáltalán nem érdeklődők mintegy 40 százalékot tesznek ki. A 2015-ös, kizárólag személyes metódussal készített felvétel az előző évek érdeklődéséhez képest csökkenést jelzett, a közélet esetében kéttized, a politika esetében háromtized százalékponttal. Ezt a csökkenést azonban nem szabad túlértékelni. Ha megvizsgáljuk a 2013-as adatfelvétel személyes mintájának hasonló eredményeit a politika esetében 2,6, a közélet vonatkozásában pedig 3,4 pontos átlagos érdeklődést kapunk, vagyis nincs érdemi különbség a 2015-ös és a 2013-as személyes adatok között. Mindez rávilágít a személyes és az online kérdezés közötti különbségekre is.

A politikai és a közéleti érdeklődés közötti kapcsolat (Cramer’V 0,364) közepesen erős. A közélet iránt kevésbé érdeklődők a politika iránt sem érdeklődnek, ugyanakkor a magasabb

szintű közéleti érdeklődés nem feltétlenül jár együtt kimagasló politikai érdeklődéssel. A 2013-as adatfelvételhez képest különösen nagy eltérés mutatkozik a „nagyon érdekel” kategória esetében (59 százalékról 45 százalékra csökkent a közélet és politika iránt egyaránt nagyon érdeklődő egyetemisták és főiskolások aránya).

Ha fordítva vizsgáljuk a kérdést már szimmetrikusabb kép bontakozik ki. A politika iránt érdeklődők jóval inkább érdeklődnek a közélet iránt, ugyanakkor az is igaz, hogy a politika elutasítása még nem jár automatikusan együtt a közélet elutasításával.

2. táblázat.

A közéleti és a politikai érdeklődés együtt járása, (százalékos megoszlás)

Mennyire érdekelnek Téged a közéleti problémák?	Mennyire érdekel Téged a politika?					Összesen
	1 egyáltalán nem	2	3	4	5 nagyon érdekel	
1 egyáltalán nem	95	5	0	0	0	100
2	42	42	9	5	1	100
3	24	37	30	9	1	100
4	11	20	37	27	6	100
5 nagyon érdekel	6	6	12	31	45*	100
Mennyire érdekel Téged a politika?	Mennyire érdekelnek Téged a közéleti problémák?					Összesen
	1 egyáltalán nem	2	3	4	5 nagyon érdekel	
1 egyáltalán nem	12	21	41	22	4	100
2	1	16	50	30	3	100
3	0	3	38	53	6	100
4	0	3	16	59	22	100
5 nagyon érdekel	0	1	3	27	69	100

*2013-ban 59%.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

2013-hoz hasonlóan 2015-ben is arra kértük a hallgatókat, hogy saját szavaikkal fogalmazzák meg, hogy mit jelent számukra a politika. A kapott eredmények plasztikusan jelzik a politika értékét ebben a korosztályban. Az alábbi két ábra jól mutatja, hogy két év alatt a politikával kapcsolatos asszociációk az egyébként is túlnyomóan negatív kontextusból a teljesen negatív kontextusba kerültek át. 2015-ben a magyar egyetemisták és főiskolások egyértelműen a korrupcióval azonosítják a politikát, míg 2013-ban a leggyakoribb említés a hazugság volt. Fel-felbukkantak a korrupció mellett olyan értéksemleges kifejezések, mint hatalom, parlament, közélet, pártok, társadalom vagy vita. 2015-ben a hazugság mellett Orbán Viktor neve, a család, a „belső”, a lopás, is feltűnik a parlament, a hatalom vagy a kormány kifejezések mellett.

1. ábra.

Mi az az első (egyetlen) szó, ami eszedbe jut erről a kifejezésről: politika?
szófelhő – említések gyakorisága alapján, 2013, 2015*

*szó szerinti asszociációk, helyesírási hibák kijavítása után.

Forrás: Szabó-Oross 2012 és Aktív Fialok Magyarországon, 2013 és 2015. Saját számítás.

A közéleti és a politikai érdeklődés kisebb mértékben különböző szociodemográfiai és szocio-kulturális tényezőkkel áll kapcsolatban, mint az apa iskolai végzettsége (a diplomás apák gyermekei a legérdeklődőbbek), az állandó lakhely település típusa (leginkább Budapest emelkedik ki az érdeklődők táborában), vagy a hallgató anyagi helyzete (a legfelső quartilisben a legmagasabb 2,97, míg a legalsóban a legkisebb 2,58), illetve annak szubjektív megítélése. Érdekes megállapítást tehetünk a társadalmi nemet vizsgálva, ugyanis a két nem között érdemi különbség fedezhető fel. A férfi hallgatók inkább a politika, a női egyetemisták és főiskolások pedig inkább a társadalmi problémák, közéleti kérdések iránt nyitottak (a politikai érdeklődés átlaga férfiak 2,85, nők 2,58; közéleti érdeklődés átlaga férfiak 3,44, nők 3,58).

A társadalmi, közéleti, valamint a politikai érdeklődés kapcsolatban áll a vallásossággal is. Jelentősen meghaladja a minta átlagát az érdeklődés ugyanis az egyházasan vallásos hallgatóknál, míg a legalacsonyabb a nem vallásos egyetemistáknál és főiskolásoknál (egyházasan vallásos hallgatók közéleti érdeklődése 3,88, politikai érdeklődése 3,08; „nem vagyok vallásos” kategóriát választók közéleti érdeklődése 3,34, politikai érdeklődése 2,51).

A közéleti és a politikai érdeklődés emelkedik a képzési szint emelkedésével. Legalacsonyabb tehát az alapképzésűek között, legmagasabb pedig a doktorandusz hallgatóknál. Az egyes képzési területek szerint vizsgálva a kérdést, megállapítható, hogy a társadalomtudományi szakos, illetve a jogtudományi szakos hallgatók körében az átlagot lényegesen meghaladó mind a társadalmi, mind a politikai kérdések iránti affinitás.

A fenti tényezőket egy bináris logisztikus regressziós modellbe téve azt találjuk, hogy a politikai érdeklődésre szignifikáns módon hat az egyházasan vallásosság, a társadalomtudományi szakos képzési jelleg, valamint a társadalmi nem. E három tényező külön-külön érdemben növeli meg az érdeklődést. A társadalomtudományi képzésre járók mintegy négyszer jobban érdeklődnek a politika iránt, mint akik nem oda járnak, a férfiak esetében 1,9-szeres, míg az egyházasan vallásosoknál 2,6-szeres a növekmény mértéke.

Az előző vizsgálatunk eredményeire alapozva megállapítottuk, hogy a politikai szocializációs folyamatoknak döntő jelentőségük van a közéleti és/vagy a politikai érdeklődés kialakulásában (Oross–Szabó A. 2014). A közéleti és a politikai érdeklődés egyaránt kapcsolatban állt a kiemelt fontosságú szocializációs ágensekkel, azaz a családdal és a barátokkal. Többváltozós logisztikus regressziós modellek elemzése alapján kitűnt, hogy a több otthoni, családon belüli beszélgetés magasabb közéleti nyitottságot, de egyben magasabb politikai érdeklődést is eredményez. A 2015-ös adatfelvétel csak megerősíteni tudja korábbi elemzéseink eredményét. A szociodemográfiai, szociokulturális tényezők mellett, de inkább azokat megelőzve a közéleti, politikai érdeklődésre leginkább a családi szocializációs tényezők hatnak – amelyek persze nem függetlenek a szülő iskolázottságától, az anyagi helyzettől, stb. Az egyetemisták és főiskolásokat vizsgáló kutatásaink alapján nagy biztonsággal kijelenthető, hogy a családnak kimagasló szerepe van a politikai kérdések, témák iránti affinitások kialakításában. Abban persze lehet, sőt érdemes tudományos vitát folytatni, hogy a család e funkciójának mennyire tesz eleget (Szabó A.–Kern 2011; Csőzik 2013; Bognár 2015; Csákó, 2009), de a családok, mint mikroközösségek érdemben tudják befolyásolni a felnövekvő nemzedékek politikai beállítódásait. Erre a tényezőre utal az is, hogy felvételeink szerint a magyar egyetemisták és főiskolások többsége kifejezetten konform, elfogadja a szülők által felkínált életmódot és értékrendszert.

A 2015-ös kutatása újdonsága az előző évekhez képest az volt, hogy a közélet, társadalmi problémák, valamint a politikai érdeklődés mellé, harmadik vizsgált tényezőként beemeltük a kérdőívbe a helyi politikai érdeklődést is. A helyi közélet megítélése kapcsán azt találtuk, hogy a magyar egyetemistákat és főiskolásokat nem szólítja meg a helyi politika, a hallgatók a helyi politikának csekély jelentőséget tulajdonítanak. Ez, a hipotézisünkkel ellentétes eredmény adódhat abból, hogy a hallgatók többsége az év nagy részében nem otthon, a szüleiével él, hanem kollégiumban, albérlésben más településen, ezért a helyi politika eseményei még kevésbé jutnak el hozzájuk, mint a társadalom többségéhez. Ráadásul a helyi politika a kistélepeleken élő fiatalokat érdekli a legkevésbé. Sőt, az a helyzet, hogy a (nagy)politika általában is jobban érdekli a községben élő fiatalokat, mint a helyi politika (érdeklődési átlag 2,6 illetve 2,4 pont), igaz ugyanakkor, hogy a fővároson kívül a nagyobb városokhoz képest a kistélepeleken állandó lakhellyel rendelkezők helyi politika iránti érdeklődése hajszálnyival magasabb. Összességében azt feltételezzük, hogy a helyi közélet, illetve politika más, kevésbé mobil ifjúsági csoportoknál egyébként erőteljesebb lehet, a helyi közösségek ereje abban az esetben jobban érvényesülhet.

A magyar egyetemisták politikai aktivitásának alakulása

A magyar egyetemisták és főiskolások részvételi mintázatainak elemzése több lépcsőben történik. Egyrészt részletesen jellemezzük a 2015-ös adatokat, másrészt bemutatjuk az időbeli változásokat. Külön is elemezzük a kutatássorozatunk egyik módszertani újdonságának, az online részvételnek az alakulását, végül a hagyományos, közvetlen és az online részvétel egymáshoz való viszonyát egy modellben mutatjuk be.

2015-ös tendenciák

2011-ben kezdett kutatássorozatunk újdonsága volt a korábbi társadalomtudományi alapkutatásokhoz képest, hogy kezdetektől fogva a politikai részvétel újszerű megközelítésére törekedtünk. A nemzetközi trendeknek megfelelően nemcsak a hagyományos, közvetlen részvételi repertoár típusokat, de az online formákat is vizsgáltuk, ráadásul az offline aktivitás esetében új formák tesztelésére is törekedtünk. A 2015-ös, harmadik hullám során már 14 offline és 6 online participációs formát vizsgáltunk meg a következő kérdés alapján: „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben, csináltad-e már valamelyiket?” A részvételi forma tehát a múltira vonatkozott, azaz retrospektív/megvalósult és nem aktuális részvételről beszélhetünk. Elemzésünk során egy 21. részvételi formát is tesztelünk, ez pedig az országgyűlési választásokra vonatkozik, ebben az esetben viszont prediktív, azaz jövőre vonatkozó kérdést tesztelünk: „Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának, mennyire biztos, hogy elmenne szavazni...?”

Az egyetemisták és főiskolások részvételi mintázata 2015 tavaszán sajátos képet mutat. Várakozásainkkal ellentétben nem az online, azaz a legkisebb energia-befektetéssel és személyes bevonódással járó repertoár típusok dominálják a részvételt, hanem az offline formák. Ezen belül is a „részt vettél önkormányzati választáson” kategória, amelyet a hallgatók 67 százaléka jelzett. Első ránézésre kissé magasnak tűnik ez az arány, ugyanakkor kétségtelen, hogy a 2014-es év egy „szuper választási év” volt Magyarországon, hiszen három országos jelentőségű szavazást tartottak fél év alatt (országgyűlési, EP és önkormányzati). Azt feltételezzük, hogy a magas önkormányzati választási részvétel a három megtartott választás együttes, kumulált hatását mutatja.

Az önkormányzati választásokon való részvételtől lényegesen marad el minden más aktivitási forma. Legkevésbé az interneten történő lájkolás (47%), valamint az egyetlen jövőre vonatkozó forma, az országgyűlési választásokon való biztos részvételi aktivitás (46%). Egyharmadot meghaladó aktivitás rögzíthető még a hallgatói választásokon való részvétel estében. Érdeemes felhívni a figyelmet, hogy négyből három valós választási szituációt jelent, még akkor is, ha az egyik jövőre vonatkozó. Ez tehát arra utal, hogy 2015-ben az egyetemisták politikai értékrendszerében a valódi politikai döntési helyzeteknek, az alternatíva közötti választásnak kiemelt jelentősége van. Ez a tény már csak azért is figyelemre méltó, mert korábbi kutatásaink ennire plasztikusan nem jelezték a szavazások jelentőségét.

Miután az ábra önmagáért beszél, nem kívánjuk minden egyes részvételi formát külön-külön is leírni. Ha a 21 formát 3–3 csoportba soroljuk, jól látható, hogy mindhárom harmadban található online és offline participáció egyaránt. Érdeemes rámutatni, hogy vannak együtt mozgó formulák, így az interneten posztolt és kommentelt, vagy az aláírásgyűjtés és petíciók aláírása.

Az egyetemisták és főiskolások körében a legkevésbé kedvelt részvételi formák többsége kifejezetten a pártpolitikához kötődik. Ide sorolható a politikai jelvények viselése, a párttevékenység, kampánytevékenység.

3. táblázat.
A politikai részvétel különböző formái, 2015 (%)

aktivitás	százalék
önkormányzati választáson szavazott	67
lájkolt	47
biztos résztvevő országgyűlési választáson	46
hallgatói vál. szavazott	34
megosztott	32
interneten szavazott	31
petíciót aláírt	29
pénzt adományozott	27
aláírásgyűjtésben részt vett	27
kommentelt	24
posztolt	23
tüntetett	20
bojkottált	20
kapcsolatba lépett politikussal	19
szavazásra biztatott	13
spontán tüntetett	8
kampánymunkát végzett	8
pártmunkát végzett	6
tisztségviselő volt	5
blogolt	4
politikai jelvényt viselt	3

Az egyes kategóriák pontos elnevezései

Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben, csináltad-e már valamelyiket?

- részt vettél aláírásgyűjtésben,
- aláírtál politikai nyilatkozatot, népszavazási kezdeményezést, tiltakozó petíciót,
- részt vettél törvényes demonstráción, tüntetésen,
- részt vettél spontán tüntetésen, utcai vonuláson,
- szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál árucikket, elkerültél üzletláncot,
- kampánytevékenységet folytattál (ajánlószerelvény gyűjtése, plakátragasztás, stb.),
- valakit szavazásra buzdítottál a kampányban,
- szándékosan viseltél politikai jelvényeket, jelképeket,
- kapcsolatba léptél politikussal vagy önkormányzati képviselővel,
- tevékenykedtél politikai pártban, részt vettél a rendezvényein,
- pénzt adományoztál civil szervezetnek vagy pártnak,
- részt vettél önkormányzati választáson,
- megválasztott tisztségviselő voltál egy szervezetben,
- részt vettél hallgatói képviselőválasztáson,
- megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményeket tükröző képeket, videókat, posztokat,
- kommenteltél, hozzászóltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban,
- lájkoltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket,
- blogoltál közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban,
- szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben,
- posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témában.

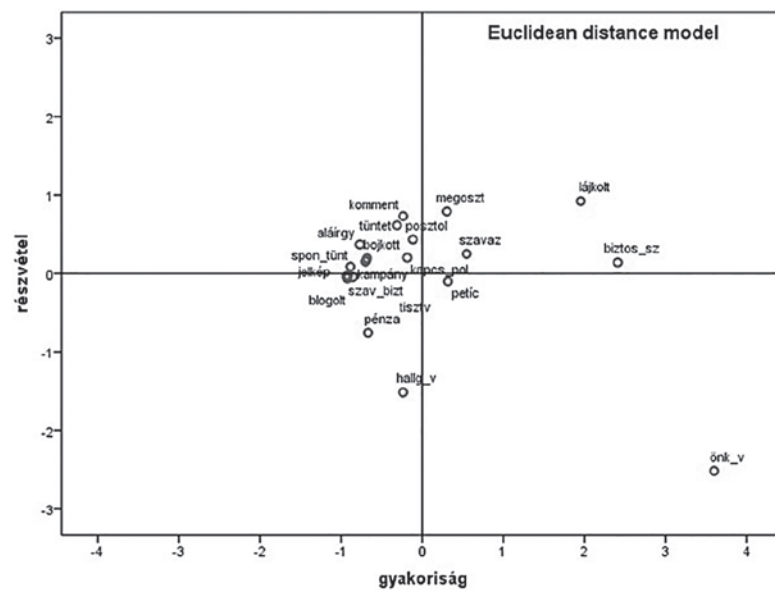
Valamint: Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni) biztosan elmennék szavazni” kategóriát választók.

Forrás: Aktív F fiatalok Magyarországon, 2015.

A fenti 21 tiltakozási formát többdimenziós skálázással próbáltuk egy kétdimenziós térben elhelyezni, megvizsgálva a különböző repertoár típusok viszonyát. Ahogy arra az alábbi ábra utal, a politikai participációk döntő többsége az origó körül helyezkedik el egy tömbben, azaz nem válik el érdemben egymástól. Négy olyan típus került az elemzésbe, amelyek eltérő módon viselkednek. Ezek a lájkolt közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket, hallgatói választáson, önkormányzati választáson vett részt, illetve biztosan részt venne egy most esedékes parlamenti választáson. Tehát a többdimenziós skálázás is azokat a formákat különítette el, amelyek választási típusúak, és egyébként a leggyakoribbak a hallgatók körében.

2. ábra.

A politikai részvétel egyes dimenziói (ALSCAL-modell), 2015

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

A részvétel mintázatok időbeli változásai

A 2013-as, előző adatfelvételünkben 14 offline és 5 féle online repertoárt elemeztünk, a 14 féle offline tevékenység azonban módszertani megfontolásokból, több ponton különbözik egymástól. Azokra az itemekre azonban, amelyek mind a két évben szerepelnek érdemes az összehasonlítást megtenni.

Az alábbi adatsorból kitűnik, hogy 2013 és 2015 között stagnált, sőt mintha még valamelyest csökkent is volna a magyar egyetemisták és főiskolások közéleti offline aktivitása. Különösen igaz ez a megállapítás a többszörös, három vagy annál is több közéleti részvételre. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy 2012 vége 2013 eleje kitüntetett időszak volt hallgatói mozgalomnak,

hiszen a felsőoktatási törvény átalakítása ellen nagyszabású, kifejezetten expresszív jellegű, új tiltakozási formákat (pl. spontán vonulás, egyetemfoglalás) bevezető megmozdulások zajlottak Budapesten és az ország néhány nagy egyetemi városában (Pécs, Szeged). A 2014-es és a 2015-ös év ilyen szempontból kevésbé volt erős, különösen annak fényében, hogy 2014-ben három nagy, országos választást tartottak Magyarországon, és ez – a magyar hagyományoknak megfelelően – erősen beszűkítette a tiltakozási potenciált. Igaz ugyanakkor, hogy 2014 őszi és 2015 legelején egy rövid élettartamú tiltakozási hullám zajlott Magyarországon. Az internetadó bevezetése ellen kezdődött megmozdulások később újabb és újabb tartalommal telítődtek, és rendszeres időközönként tartottak különböző szervezésben utcai tüntetéseket, vonulásokat Budapesten, illetve az ország több nagy városában, sőt az országhatárokon kívül is. Az adatok alapján ezeknek a demonstrációknak mégsem volt olyan, az egész felsőoktatást mobilizáló ereje, mint a 2–3 évvel korábbi kifejezetten témaorientált demonstrációknak.²³

4. táblázat.

Az offline részvétel alakulása a magyar egyetemisták és főiskolások között, 2013 és 2015

	2013	2015
nincs részvétele	26	29
egy féle részvétele van	22	25
kétféle részvétele van	17	20
3 vagy többféle részvétele van	35	26
	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 és 2015. Saját számítás.

Különösen sokat csökkent 2013-hoz képest ugyanis az utcai megmozdulásokon való részvételi arány (31-ről 20 százalékra), mint ahogy – egyébként megmagyarázhatatlan módon – jóval kisebb lett a bojkottban résztvevők aránya.

Egyetlen olyan aktivitási forma látható az alábbi táblázatban, amelynek nem csökkent, hanem nőtt a választottsága: a pénzadományozás valamely szervezetnek, pártnak. Magyarországon a 2010-es évek elején vált egyre népszerűbbé, hogy civil szervezetek, vagy akár oknyomozó internetes portálok arra kérik szimpatizánsaikat, hogy pénz adományozásával segítsék munkájukat. Az ilyen akciók közül talán a leghíresebb a Magyar Kétfarkú Kutya Párt²⁴ 2015 tavaszi akciója, amikor az Orbán-kormány menekültellenes plakátkampányait

²³ Méréseink szerint egyébként a hallgatók kilenc százaléka jelezte, hogy részt vett a 2014 őszi, téli utcai tüntetéseken, megmozdulásokon, további 16 százalékuk pedig bár tevékenyen nem vett részt ezeken, de támogatta azt, szeretett volna részt venni. Az országos, teljes lakosságot érintő adatokhoz képest még így is nagyságrendileg magasabb aktivitásról beszélhetünk (Szabó–Gerő 2015).

²⁴ A Kétfarkú Kutya Párt (röviden MKKP) egy 2014-ben bejegyzett magyar viccpárt. Célja, a magyar politikai elitet kiparodizálva rávilágítani a magyar belpolitika visszasságaira, a pártok korrump, pénzközpontú

ellensúlyozandó kértek pénzt a támogatóktól és szimpatizánsoktól. Az adományok mértéke jóval, nagyságrendekkel meghaladta a várt összeget. Talán az efféle akciók eredménye is, hogy míg két éve a kérdésre választ adó hallgatók 16 százaléka jelezte, hogy adományozott valamekkora összeget szervezetnek vagy pártnak, addig 2015-re több mint másfélszeresére nőtt ezen részvételi forma részesedési aránya (28%).

Vélelmezhetően, egyrészt az online és a face to face adatfelvételi metodológiai különbségből, másrészt egy kétségtelenül bekövetkező befelé fordulásból, és ezzel párhuzamosan a politikától való elfordulásból is fakadhat, hogy a három vizsgálati hullámot vizsgálva felvételtől felvételre csökkent a részvétel a hallgatók körében. Nemcsak a hagyományos formák, mint a kampánytevékenység, vagy a politikussal való kapcsolatba lépés, de a petíció aláírása vagy a tüntetés is. Azaz a hagyományos (tradicionális) és a közvetlen (direkt demokratikus) repertoár típusok esetében egyaránt detektálható a csökkenés.

5. táblázat.

Részt vett-e valaha az alábbi tevékenységben? A 2013-ban a 10 százalék feletti igen válaszok százalékos megoszlása

	2011/2012	2013	2015
alírást gyűjtött	44	30	27
tüntettet	39	31	20
petíciót aláírt	35	30	29
bojkottált	32	36	20
kapcsolatba lépett politikussal	23	21	19
kampánytevékenységet végzett	17	12	8
spontán tüntetett	10	16	8
pénzt adományozott		16	28
pártban tevékenykedett		11	6
politikai jelképet viselt		11	3
választott tisztségviselő volt		10	5

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013. és 2015. Saját számítás

Vizsgálataink szerint, vajmi kevés szociodemográfiai és szociokulturális tényező játszik szerepet a társadalmi értelmesség részvétel kialakulásában. Nincs érdemi kapcsolat sem a társadalmi nemmel, sem a lakóhellyel vagy a kibocsátó család háttérével. Fontosabbnak tűnik az általános nyitottság a társadalmi és specifikusan a politikai kérdések iránt. Hogy csak egy plasztikus példát emeljünk ki, a politikai iránt nagyon érdeklődők 87 százalékának volt legalább egy

féle részvétele. Hasonlóan fontos a mérsékelt–radikális tengelyen való elhelyezkedés, mert a radikális oldalon lévők (6-os, 7-est választók az 1–7-ig terjedő skálán) 85–87 százaléka involválódott valamilyen politikai részvételi formában. Ezzel összefüggésben egyébként a diktatúrát valamilyen körülmények között elfogadók körében is meghaladja a 80 százalékot a szélesen értelmezett részvételi formákban való bevonódottak aránya. A különböző érték és ideológiai címkéket vizsgálva azonban már nem találunk ilyen összefüggést, hiszen az európai/nyugatos, a kereszténydemokrata, vallásos, az erős nemzeti érzésű, valamint a zöld ideológiát vallók egyaránt 75–77 százalékának volt valamilyen aktivitása.

Virtuális részvétel

Az online részvétel mibenlétét illetően nincs szakirodalmi konszenzus. A társadalomtudósok egy része úgy véli, hogy az online participáció nem önálló részvételi ág, nem több mint a hagyományos és kollektív formák technikailag új megoldása (Bakker–De Vreese, 2011.). Ezzel szemben áll az a felfogás, amely szerint a virtuális részvétel minőségileg más, mert olyan részvételi kaput nyit meg – pont a fiatalok számára – amelyet semmilyen más forma nem tud pótolni (Polat 2005; Stanley–Weare 2004, 506, Baek–Wojcieszak–Delli–Carpini 2010). A virtuális részvétel ebben a megközelítésben olyan lehetőség, amely képes korábban nem mobilizált csoportok bevonására.

Magyarországon több kísérlet is zajlott az online participáció részletesebb vizsgálatára. A magyar fiatalok online politikai aktivitását vizsgáló korábbi kutatási eredmények alapján az internetben rejlő politikai potenciált azon csoportok tudják kihasználni, akik már eleve elkötelezettek és aktívak. A kutatás azt találta, hogy a magyar társadalom információs rétegződése határozottan fedi a hagyományos demográfiai rétegződés mintázatát, a hagyományosan privilegizáltak tekintett társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a háló elittel (Hári 2010, 104, Szabó A.–Oross 2012, Oross–Szabó A. 2014), ugyanakkor az Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös adatfelvétele lehetővé tette ezen forma minden korábbinál részletesebb elemzését.

A tanulmányunkban felvetett kérdések és problémafelvetések esszenciája röviden úgy foglалható össze, hogy az új vagy online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e, valóban más, a korábbiakban nem mobilizált csoportok jelennek-e meg a politikai részvétel ezen formájá révén?

A kérdőívben hat online részvételi formát soroltunk fel (egyel többet, mint két éve), erről kellett a kérdeztnek megmondania, hogy részt vett-e valamelyikben, csinálta-e már valamelyiket. Mind a hat forma kifejezetten úgy lett megfogalmazva, hogy ne csak általában posztolásról, lájkolásról szóljon, hanem specifikusan, társadalmi problémákra asszociáljon a kérdezt.

- blogot: „blogoltál közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban”;
- posztolt: „posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témákban”;

működésére. Az MKKP működése során intenzíven alkalmazza az utcai művészet (street art) eszközeit.

- hozzászólt, kommentelt: „kommenteltél, hozzászóltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban”;
- szavazott: „szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben”;
- megosztott: „megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményedet tükröző képeket, videókat, posztokat”;
- lájkolt: „lájkoltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket”.

A 2015-ös adatok alapján a legmagasabb részvételi arányt a már jelzett lájkolás érte el 47 százalékkal. Arra kérdésre, hogy „szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben” a válaszadók 32 százaléka válaszolt igennel. A válaszadók 24 százaléka kommentelt már közéleti témában, míg közéleti tartalmú szöveget 23 százalékuk posztolt. A közéleti témájú blogot vezető aránya bizonyult a választható kategóriák közül a legalacsonyabbnak (4%). 2015-ben 38 százalék volt az online részvételi arányban nem involválódottak aránya.

A 2011-hez és 2013-hoz való összehasonlítás módszertanilag nem teljesen indokolt. 2015-ben igen – nem típusú kérdést tettünk fel, korábban pedig gyakoriságot (rendszeresen, alkalmanként, soha) mértünk. Az alábbi táblázat alapján ugyanis, egyrészt az adatfelvétel módszertanának megváltozása, másrészt a kérdésfeltevés átalakulása érdemben mozdította el az online részvételi arányt. 2011 és 2013 között talán még értelmezhető a csökkenés, de jól látható, hogy a 2015 adatsor teljesen más mintázatot mutat. Nem egyszerűen alacsonyabb lett a részvétel, de belső – nehezen magyarázható – átrendeződések is kimutathatók (pl. a szavazás nagyságrendi csökkenése).

6. táblázat.

Az online részvétel alakulása 2011, 2013, 2015*
(2011 és 2013: az alkalmi és a rendszeres részvétel együttes százalékos megoszlása
2015: az igen válaszok százalékos megoszlása)

	2011	2013	2015
blogolt		12	4
posztolt			23
hozzászólt		32	24
megosztott	45	41	32
lájkolt (2011-ben hozzászólt)	55	49	47
szavazott	63	52	32

*az adatok – módszertani változtatások miatt – csak tájékoztató jellegűek.
 Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013. és 2015. Saját számítás

Az alfejezet két fő kérdése, hogy ténylegesen új csoportok bevonását teszi-e lehetővé az online részvétel, illetve az, hogy mivel hozható összefüggésbe a hallgatók virtuális részvételi szándéka?

Az első kérdés megválaszolásához kiválasztottunk három szociodemográfiai, három életkörülményekhez kötődő és két ideológiai, értékváltozót, és megnéztük, hogy ugyanazok a csoportok találhatók-e nagyobb arányban az offline résztvevők, mint az online résztvevők között. Az offline részvételt a kollektív részvételre szűkítettük. Ha érdemi változás mutatkozik, változik az online és az offline résztvevők köre, akkor mondhatjuk azt, hogy újabb csoportokat tudott az online részvétel bevonni.²⁵ Miután az online részvétel aránya magasabb 3 százalékponttal, mint a kollektív részvételé, akkor tekintettünk egy változást érdeminek, szignifikánsnak, ha az elérte, illetve meghaladta ennek a kétszeresét, a hat százalékpontot. Ezen túlmenően ugyanakkor azt is érdemes megvizsgálni, hogy az adott kérdés esetében van-e szignifikáns eltérés az egyes válaszkategóriák között.

25 A táblázatban az offline kollektív és az online részvétel is 5–5 részvételi forma alapján jött létre.

7. táblázat.

Az offline kollektív és az online részvételi aktivitás összehasonlítása, %

	kollektív, offline (5 részvételi forma alapján)	online (5 részvételi forma alapján)	eltérés az offlinehoz képest
legalább egy formában részt vesz	59	62	+3
társadalmi nem			
férfi	59	67 ^a	+8 ^{**}
nő	59	59	0
szülő iskolai végzettsége			
egyik szülő sem diplomás	63 ^a	61	-2
legalább az egyik szülő diplomás	56	64	+8 ^{**}
állandó lakhely település típusa			
Budapest	58	60	+2
megyei jogú város	58	61	+3
egyéb város	62	65	+3
község	58	64	+6 ^{**}
az intézmény fenntartója			
állami egyetem	62 ^a	62	0
állami főiskola	54	65	+9 ^{**}
alapítványi/magán intézmény	34	58	+24 [*]
egyházi intézmény	48	61	+13 [*]
képzési szint			
alapképzéses	57	62	+5
mesterképzéses	64	58	-6 [*]
osztatlan	65	67	+2
képzési terület			
agrár	59	81	+22 ^{***}
bölcsész	59	67	+8 ^{**}
gazdaságtudomány	59	58	-1
informatika	47	57	+10 [*]
jogtudomány	71	77	+6 ^{***}
műszaki tudományok	51	60	+9 [*]
orvostudomány	66	66	0
pedagógia	63	65	+2
Melyik kijelentéssel ért egyet?			
rendszerhű	57 ^a	62 ^a	+5
rendszerközömbös	54	56	+2
rendszerkritikus	69	73	+4
Politikai eszmék elfogadása			
liberális, szabadgondolkodású	58	61	+3
europeér/nyugatos	64	68	+4
kereszténydemokrata-vallásos	65	61	-4
konzervatív, hagyománytisztelő	43	64	+21 [*]
baloldali	50	81	+31 ^{***}
erős nemzeti érzésű	61	70	+9 ^{***}
rend és stabilitás híve	58	58	0
zöld környezetvédő	58	60	+2

Jelmagyarázat:

^a a Pearson-féle Chi-Square próba szignifikáns összefüggést jelez az adott változón belül.
dőlt jelzés: az átlagos részvételhez képest magasabb részvétel.

*: átlag alatti vagy átlagos online részvételi aktivitást eredményez a változás.

** : átlagot valamivel meghaladó online részvételi aktivitást eredményez a változás.

***: az átlagos szintet lényegesen meghaladó online részvételi aktivitást eredményez a változás.

Forrás: Aktív Fiatalkok Magyarországon, 2015. Saját számítás

A fenti táblázat egyes sorai, mintha arra utalnának, hogy vannak olyan főiskolai, egyetemi alcsoportok, amelyek, igaz erős megszorításokkal, de nagyobb hajlandóságot mutatnának az online térben való megszólalás iránt, mint involválódni a direkt demokratikus térben. Látható, hogy az online részvételi átlaghoz és az offline részvételhez képest is erősebbnek tűnik az online bevonódás

- a férfiak körében,
- a bölcsész,
- a jog- és
- az agrárképzésre járóknál, valamint
- a baloldali érzelműeknél és
- az erős nemzeti érzésűeknél.

A többi, látszólag jelentős eltérés ugyanakkor több feltételnek nem tesz eleget. Általában olyan csoportokról van szó, amelyek az offline vagy az online participáció átlagához képest eleve alacsonyabb szintet produkálnak, és a növekedés még így sem éri el az átlagot lényegesen meghaladó szintet. Hogy ezt jobban illusztráljuk: az informatikus hallgatóknak hiába 10 százalékponttal magasabb az online aktivitása, ha ez az átlagos online aktivitást meg sem közelíti, vagy ugyanígy: 24 ponttal növekszik az alapítványi és/vagy magánintézményekbe járók online részvétele, ugyanakkor ez a szint még az átlagos online részvétel alatt van.

Összességében tehát úgy tűnik, hogy néhány szűk csoport vonatkozásában mintha statisztikailag releváns változásokat rögzíthetnénk, ugyanakkor itt – éppen azért, mert szűk rétegek – felmerülhet az elemszám problematika, ezért a kapott eredményeket még ezekben az esetekben is óvatosan kell kezelnünk. Ráadásul például a bölcsészeknél, de különösen a jogászoknál egyébként is aktívabb hallgatói rétegekről beszélhetünk, akik számára az online tér kevésbé a demokratizmus növekedését, sokkal inkább a kollektív részvétel új terepre kiterjedését jelentheti.

Az online tiltakozásokkal kapcsolatos utolsó kérdést, vagyis, hogy mivel hozható összefüggésbe a hallgatók virtuális részvételi szándéka, egy bináris regressziós modellel vizsgáltuk. Függő változónk az online participáció, míg a független változók halmaza nagyon széles, a szocio-demográfiai, szociokulturális tényezőkön túl az ideológiai hovatartozást, valamint a közéleti részvételt is magába foglalja. A közéleti szerzettség emeli leginkább az online participáció esélyét, mint ahogy a politikai érdeklődés is hat az online részvételre. Szigorúan elfogadva a $P \leq 0,05$ -ös szignifikancia szintet még egy változó hatása érdemi, ha a hallgató a bizonytalanok táborába (nem tudja, hogy melyik pártra szavazzon egy most esedékes parlamenti választáson)

tartozik, de ez a tényezők negatív hatása.²⁶ Ugyanakkor érdemes megemlíteni három ideológiai tényezőt, amelyeknek a hatása ugyan nem szignifikáns, viszont jól láthatóan valamilyen irányban hatással van az online participációra. Ha valaki a demokratikus rendszer kritikusa, akkor több mint másfélszer nagyobb az esélye, hogy legyen virtuális részvétele, mintha nem lenne az. A rendpárti és a kereszténydemokrata/vallásos fiatalok esetében (akik között nagyon sok Fideszes szavazó van) viszont jelentősen csökken a részvétel esélye.

8. táblázat.
Az online tiltakozás bináris logisztikus modellje

	B	Sig.	Exp(B)
van közéleti szervezettsége (dummy)	,684	,001	1,981
érdekl-e a politika	,292	,002	1,339
Nem tudja	-1,512	,007	,220
Nem válaszol	-1,089	,064	,337
semmiképp se menne el szavazni	-1,122	,065	,325
rendszerkritikus	,502	,067	1,652
rendparti címkét elfogadja	-1,045	,075	,352
kereszténydemokrata_konzervatív_vallásos	-1,057	,087	,347

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás.

Összességében a kutatás fontos eredménye, hogy láthatóvá vált: egy általános, társadalomra és vagy politikára való nyitottság, valamint társadalmi integráltság nélkül nehezen alakul ki bármilyen részvétel a magyar egyetemisták és főiskolások körében. A magyar egyetemisták és főiskolások 2013-hoz képest visszaszoruló tiltakozó hangja ugyanakkor mintha határozottabb kormányellenes (ellenzéki) karakterjegyeket mutatna.

A politikai részvétel horizontális modellje

Kutatássorozatunk egyik, ha nem a legfontosabb újdonsága volt a politikai részvétel sokrétű, hullámról hullámra bővülő vizsgálata. Az elmúlt években e témában készített tanulmányaink (Szabó A.–Oross 2012; Oross–Szabó A. 2014; Szabó A.–Oross 2014) igyekeztünk egy olyan módszertant kidolgozni, amellyel komplex módon bemutatható a magyar főiskolások és egyetemisták részvételi mintázata. Arra törekedtünk, hogy a hagyományos, a közvetlen (direkt demokratikus) és az online (virtuális) participációt egyaránt beemeljük a horizontális modellünkbe.

Minden elemzésünk elkészítésekor jeleztük, hogy a kérdőív folyamatos adaptációja miatt nem lehet teljesen ugyanolyan eszköztárat használni az egyes elemek létrehozásakor, de az alapelv mindig azonos volt: megvizsgálni, hogy milyen a hallgatók közéleti, politikai részvétele. Azaz nem általában vizsgáltuk a részvételt, hanem azokat az itemeket választottuk ki, amelyek

valamilyen módon kötődnek a politikai alrendszerhez, vagy politikai véleményartikulációként értelmezhetők.²⁷

A hagyományos (tradicionális) participáció három tényező együttes alakulásából jön létre. Nem elég tehát, ha valaki kötődik valamilyen közéleti szervezethez, de az is szükséges, hogy legyen biztos részvételi szándéka az országgyűlési választásokon való részvételre, és a politikai alrendszerhez kapcsolódó részvételi formában is kivegye a részét. Azaz erősen, személyesen vonódik be a politikai aktivitásba.

A közvetlen, direkt demokratikus részvételi típusok közül nyolcat választottunk ki, és ezek közül kellett a hallgatónak legalább kettőben részt vennie. A szűkítés oka az volt, hogy azt kérdeztük a hallgatótól: élete során részt vette-e valaha a felsorolt részvételi típusokban, ezért akár a kora gyermekkorban, egy szülő nyakában végig nézett tüntetést is részvételnélként értelmezhetette a válaszadó. Másrészt a direkt demokratikus formák esetében a többi részvételi formához képest is magasabb a többszörös aktivitás, így indokolható, hogy miért szűkítettük le a vizsgáldást csak a kettős vagy többes részvételre.

Végül az online részvétel esetében 2013 folyamán a rendszeres aktivitást emeltük ki, 2015-ben pedig – a közvetlen részvételhez hasonlóan – a többes online participációt fogadtuk el, hiszen nem az online aktivitás gyakoriságát, hanem a meglétét vagy hiányát kérdeztük. Ezen belül is kétféle megfontolást alkalmazhattunk. Az egyik, ha kettő vagy annál magasabb többes részvételt vesszük figyelembe, a másik, ha a hármas vagy annál magasabbat. 2013 és 2015 adatait összehasonlítva ez utóbbi tűnt érvényesebb megoldásnak, mert az első jelentősen torzította az eredményeket.

A 2013-as és a 2015-ös vizsgálati hullám eredményeiből készített grafikonok lényegesen nem mutatnak eltérő mintázatot. Míg 2013-ban a hallgatók 48 százalékának nem volt (szűken értelmezett) politikai participációja, 2015-ben ez az arány 53 százalékra növekedett. A hallgatói társadalom kevesebb mint fele tekinthető tehát valamilyen mértékben politikailag aktívnek. Ugyanakkor, míg 2013-ban az aktívak, vagyis minden részvételi formában involválódtak aránya 4 százalék volt, 2015-re ez az arány 6 százalékra változott. A nappali tagozatos hallgatók 6 százaléka tehát a három részvételi forma mindegyikét valamilyen formában használja politikai értékeinek, véleményének, ideológiájának kifejtésére.

Abban az értelemben sem történt érdemi változás, hogy a részvétel vonzza a részvételt, tehát ha valamiben involválódik a hallgató, akkor más részvételben is aktívabbá válik. A hallgatók mintegy negyedének (26%) többféle aktivitása is mérhető.

A magyar főiskolások és egyetemisták politikai aktivitásában a direkt részvételi formák bizonyultak a legnépszerűbbnek, ez a politikai participáció kulcsa. Megjegyezzük

²⁶ Nagelkerke R Square: 0,181; -2 Log likelihood: 815,567; Cox & Snell R Square: 0,132.

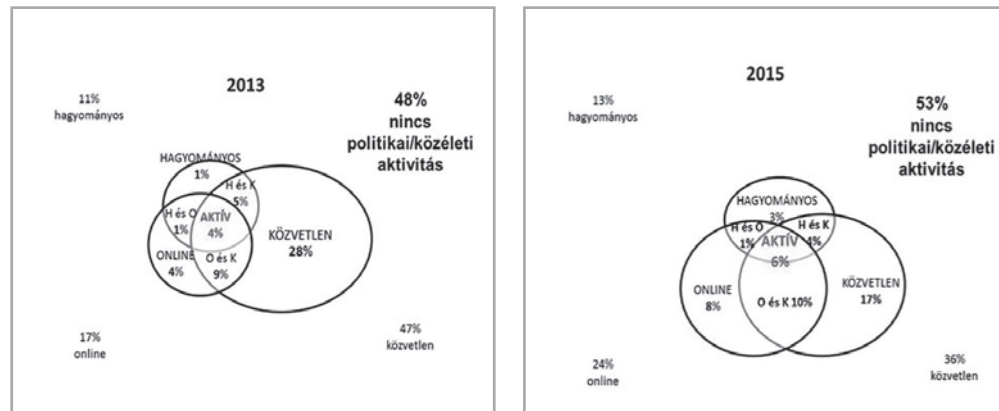
²⁷ 2014-ben megjelent tanulmányunkban elkészítettük a tág és a szűk részvételi modell összehasonlítását (Szabó A.–Oross 2014).

azonban, hogy az előző vizsgálati időszakhoz képest a közvetlen részvétel érdemben, 47 százalékról 36 százalékra csökkent, és ezzel párhuzamosan a modellünkben a kizárólag direkt participációval rendelkezők aránya is 28 százalékról 17 százalékra változott. Ennek ellenére igaz az a megállapítás, hogy akinek van – az egyén szintjén egyre magasabb szintű bevonódást, egyre jelentősebb költséget és ezzel párhuzamosan csökkenő kollektív jószágot eredményező – kollektív részvétele az nagyon nagy valószínűséggel hagyományos részt vevő is, és ezzel párhuzamosan az online térben is inkább kifejti saját véleményét, álláspontját.

Az elmúlt vizsgálati hullámhoz képest – vélelmezhetően, nem függetlenül a mérési módszertől – valamivel emelkedett az online részvétel mértéke és az önálló online részvétel is (8%), de ennek jelentőségét és szerepét csak akkor tudjuk érdemben megítélni, ha lesz egy következő vizsgálati hullám hasonló kérdezési technikával. Mindenesetre a grafikonból kitűnik, hogy a közvetlen és az online részvétel a hallgatók egytizedénél jelenik meg, amely közel azonos, mint két évvel korábban.

3. ábra.

A politikai részvétel az egyetemisták és főiskolások körében, 2013 és 2015

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013, 2015. Saját számítás.

A legaktívabb, „részvételt halmozó” egyetemisták és főiskolások jellemzéséhez egyrészt két-változós keresztábra elemzéseket készítettünk, másrészt egy bináris logisztikus modell segítségével megvizsgáltuk, hogy milyen dimenziók hatnak a kiemelkedő aktivitásra.

Mindkét esetben vizsgáltuk a kibocsátó család, valamint a hallgató saját szociodemográfiai, szociokulturális hátterét, egyes politikai szocializációs tényezőket és egyéni kompetenciákat, jellegzetességeket (hallgatói státusból eredő vonásokat és ideológiai kötődéseket). Az elemzések alapján jól körülhatárolható az aktív hallgatók karaktere. Egy, a politika iránt kimagasló mértékben érdeklődő, a családban és a barátok között a témáról gyakran beszélgető, a képzési struktúrában magasabb szinten tanuló fiatal képe bontakozik ki, aki rendelkezik valamilyen ideológiai kötődéssel, legyen az akár baloldali, akár jobboldali, illetve radikális jellegű. Ezen affinitását leginkább a családi szocializációból meríti, amelyhez jó alapot ad a szülő (apa) magas

iskolai végzettsége. A lényeg – ahogy erre korábbi elemzéseink során felhívtuk a figyelmet –, hogy a politikailag elkötelezett fiatalok a politikai aktivitásban is halmozottan involválódók. Mindez persze azt is jelenti, hogy van politikai preferenciájuk, ami a jelenlegi kormány–ellenzék dichotómiát figyelembe véve elsősorban az ellenzéki pártok támogatását jelenti.

A fenti leírásnak megfelelően egy bináris logisztikus modell segítségével vizsgáltuk az aktivitásra ható tényezőket. A függő egy kétértékű változó volt, ahol az egy azt jelentette, hogy minden részvételi formában aktív, a nulla pedig, hogy semmiben sem aktív. Az alábbi táblázat szerint a részvételhalmozásra a Jobbikra szavazás, a diktatúra pártiság, az egyházián vallásosság, az LMP-re szavazás, a demokrácia iránti elköteleződés hat erőteljesen és szignifikánsan. A községben található állandó lakhely, valamint a műszaki területen folytatott tanulmányok ugyanakkor csökkentik annak a valószínűségét, hogy halmozott részvétel alakuljon ki.

9. táblázat.

A halmozott részvétel bináris logisztikus modellje

	B	Sig.	Exp(B)
Jobbikos (0–1)	1,990	,000	7,312
diktatúraparti (0–1)	1,396	,018	4,038
egyháziasan vallásos (0–1)	1,378	,005	3,967
LMP-s (0–1)	1,368	,016	3,927
balos (0–1)	1,291	,056	3,637
demokrata (0–1)	1,022	,048	2,778
községben lakik (0–1)	-1,505	,021	,222
műszaki képzés (0–1)	-1,292	,065	,275
társadalomtudományi képzés (0–1)	,947	,163	2,578
természettudományi képzés (0–1)	,919	,166	2,507
jogtudományi képzés (0–1)	,846	,323	2,331
gazdaságtudományi képzés (1)	,764	,238	2,148
bölcsészképzés (0–1)	,751	,182	2,119
nem (1) (0–1) (1=ffi)	,583	,113	1,791
ateista (0–1)	,279	,644	1,322
Fideszes (0–1)	,231	,713	1,259
fővárosi állandó lakhely (0–1)	,180	,672	1,197
mesterképzés (0–1)	,158	,791	1,171
kor	,012	,603	1,013
osztatlan képzéses (1) (0–1)	,001	,998	1,001
apa diplomás (0–1)	-,039	,921	,962
Constant	-5,457	,000	,004

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013, 2015. Saját számítás.

Összefoglalás

Tanulmányunkban igyekeztünk komplex képet adni arról, miként alakul a hallgatók politikai részvétele. Megkülönböztetünk hagyományos, direkt és online politikai részvételt és azokhoz a részvétel változó formáinak, eszközeinek megértésére huszonegy változót rendeltünk.

Korábbi kutatási eredményeinkből kiindulva elsőként azt feltételeztük, hogy a politika szóra továbbra is stigmaként tekintenek a fiatalok, míg a közélet kifejezés és a helyi politika elfogadottsága magasabb. A hipotézis első felében található állítás igaznak bizonyult. Valóban a hallgatók közéleti érdeklődése magasabb, mint a politika iránti affinitása, és ez az állítás független az időtényezőtől. Azt a sztereotípiát, hogy a nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások elzárkóznának a társadalmi problémák, közéleti kérdésektől, kutatásunk plasztikusan cáfolta. Az azonban kétségtelen, hogy a politika megítélése rendkívül kritikus. A hallgatók többsége a korrupcióval, a hazugsággal azonosítja a szóasszociáció során a fogalmat. Az a várakozásunk, mely szerint a helyi politika iránti érdeklődés magasabb, mint az országos politikáké, nem bizonyítható. Sőt, a helyzet az, hogy nemcsak a nagyvárosi fiatalok, de a községben élők sem érdeklődnek kimagaslóan a helyi közügyek iránt. Azt feltételeztük, hogy ennek oka a hallgatók élethelyzetében, az ingázásban, illetve a lakóhelytől való tartós távollétben (kollégium, albérlet) rejlik.

Másodikként nemzetközi kutatások eredményeire tekintettel feltételezzük, hogy a hagyományos részvétel (a választási hajlandóság kivételével) alacsony és csökkenő trendet mutat a hallgatók körében. Azt találtuk, hogy 2013 és 2015 között stagnált, sőt valamelyest csökkent a magyar egyetemisták és főiskolások közéleti offline aktivitása. Különösen igaz ez a megállapítás a többszörös, három vagy annál is több közéleti részvételre. Azt azonban határozottan nem állíthatjuk, hogy a hagyományos részvétel terén egyértelmű csökkenés lenne. Adatfelvételtől adatfelvételre ugyan valamelyest csökkent az országgyűlési választásokon való részvételi szándék, de a horizontális modellünk alapján 2013-hoz képest 2015-ben nincs nagyságrendi elmozdulás. Sőt, úgy tűnik, a hallgatók számára a választási jellegű aktusok (önkormányzati, országgyűlési, helyi hallgatói) kifejezetten fontosak, ezt jelzi azok részvételi hierarchiában elfoglalt előkelő pozíciója.

Harmadszor azt feltételezzük, hogy a direkt részvételi formákban való aktivitási hajlandóság magasnak bizonyul. Az általunk készített horizontális részvételi modell alapján bizonyítható, hogy a közvetlen részvételi formákban való involválódásnak kitüntetett szerepe van a hallgatók részvételi mintázatában. Lényegében kulcselemről beszélhetünk. Akinek van – az egyén szintjén egyre magasabb szintű bevonódást, egyre jelentősebb költséget és ezzel párhuzamosan csökkenő kollektív jószágot eredményező – kollektív részvétele az nagyon nagy valószínűséggel hagyományos részt vevő is, és ezzel párhuzamosan az online térben is inkább kifejti saját véleményét, álláspontját. Vizsgálatunk azt találta, hogy a kollektív cselekvés egyes formáiban való involválódás független a társadalmi nemtől, valamint az állandó lakhely szerinti település típusától. A kibocsátó család szociokulturális és anyagi hátterének sincs különösebb jelentősége. A különböző fenntartójú intézményekbe járó hallgatók viszont eltérő mértékben

tiltakoznak. Az állami, nagy egyetemekre járók több mint kéttizede tiltakozó (62%), ezzel szemben a magán főiskolák és egyetemek hallgatóinak alig az egyharmada (34%). Az adatok azt jelzik, hogy azok a hallgatók tiltakoznak, akiknek van a társadalmi problémák, kérdések iránt valamiféle nyitottságuk, érdeklik őket az életvilágukon kívüli történések.

Végezetül arra voltunk kíváncsiak, hogy az online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e? A kutatás eredményei alapján a kérdésre igenlő választ adhatunk. Az online participáció lényegesen új csoportok bevonását teszi lehetővé, ugyanis vannak olyan főiskolai, egyetemi alcsoportok, amelyek, igaz erős megszorításokkal, de nagyobb hajlandóságot mutatnának az online térben való megszólalás iránt, mint a direkt demokratikus térben. Látható, hogy az online részvételi átlaghoz és az offline részvételhez képest is erősebbnek tűnik az online bevonódás a társadalmi nem szempontjából a férfiak körében; a képzési terület szerint a bölcsész, a jogi- és az agrárképzésre járóknál, valamint ideológiai szempontból a baloldali érzelműeknél és az erős nemzeti érzésűeknél. Kutatásunk azt találta, hogy az online és az offline kollektív participációt lényegében ugyanazok a tényezők befolyásolják: egy általános, társadalomra és vagy politikára való nyitottság, valamint társadalmi integráltság nélkül nehezen alakul ki bármilyen részvétel a magyar egyetemisták és főiskolások körében.

Kutatási eredményeink fényében indokoltnak tűnik a korábbiaknál szélesebb skálán mérni a fiatalok politikai részvételre vonatkozó attitűdjeit. A jövőbeli nagymintás ifjúságkutatások részvételre vonatkozó kérdésparkjának bővítése hozzájárulhat ahhoz, hogy az általunk vizsgált kérdéseket az ifjúsági társadalom egészét érintően is megvizsgálhassuk.

Irodalom

- Csákó Mihály (2009): Demokráciára nevelés az iskolában, in: Somlai Péter–Surányi Bálint–Tardos Róbert–Vásárhelyi Mária (szerk.): *Látás-viszonyok*. Budapest, Pallas, 155–188.
- Csózik Rita: Politika, minek nevezzetek? A magyar egyetemisták és főiskolások politikáról alkotott szociális reprezentációja. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók*. Szeged, Belvedere Meridionale. 58-71.
- Gábor Kálmán (2009): Ifjúságkutatás és ifjúságpolitika. In: Bíró István (szerk.): *Csatlakozás az európai ifjúsági térséghez, 3.0*: [CSEIT 3.0] / Szeged, EIKKA, 2009. p. 8–15.
- Hall, T. – Williamson, H. (1999): *Citizenship and Community*. Youth Work Press.
- Jancsák Csaba – Kátai Gábor (2013): Youth Services, Participation of Youth: Youth Policy in Hungary (2006–2012). *Belvedere Meridionale XXV. évfolyam 4. szám*, 88–100. DOI 10.14232/belv.2013.4.6
- Kátai Gábor (2006): *Gondolatok az ifjúságpolitikáról és eszközeiről*, Szeged, Belvedere Kiadó.
- Murányi István (2009): A tizenévesek előítéletessége és demokráciaértelmezése. In: Jancsák Csaba (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-medencében. Mozaikok az ifjúságról*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Nagy Ádám (szerk.) (2008): *Ifjúságügy*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Nagy Ádám – Székely Levente (2008.): Civil ifjúság – szervezetek. *Új Ifjúsági Szemle*, VI. évfolyam 2–3. szám, 183–193.
- Oross Dániel (2015): *Ifjúsági részvétel a pártpolitikán túl*, Doktori értekezés. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/859/>

Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*, Budapest 2013 Kutatópont. 283–313.

Oross Dániel – Szabó Andrea (2014): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan Lázadó Hallgatók II.*, Budapest–Szeged. MTA TK PTI–Belvedere Meridionale, 77-99.

Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz. (Martina Rothenbühler, Franziska Ehrler, Kathrin Kissau). Schweizer Kompetenzzentrum Sozialwissenschaften FORS, Bern, 2012. ISSN: 1424-3342

Szabó Andrea (1997): *Civil önszerveződések generációs metszetben*. Budapest, MTA PTI.

Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Szeged, Belvedere Meridionale.

Utasi Ágnes (2010): *Közösségi kapcsolatok. Műhelytanulmányok III.* Szeged, Belvedere

Williamson, H. (ed.) (2002): *Supporting Young People in Europe: Principles, Policy and Practice: the Council of Europe International Reviews of National Youth Policy 1997–2001 a Synthesis Report*. Council of Europe.

Wootsch Péter (2009): *Otthonosan itthon: települési ifjúsági munka*. Budapest, Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat.

Lovász Dorottya:

Mi vagyunk a dobozokban – Az egyetemisták és főiskolások szubkultúra és csoporttagság alapú vizsgálata a politikai aktivitás mentén²⁸

Bevezetés

A szubkultúrák állandó keltetője az uniformizáló, szabályokat előíró közösség, mire reflektálva a társadalom önmaga tagoltságát alakítja ki. A társadalmi pluralizmus ékes példája a szubkultúrák létezése, mely csak fokozódik a szubkultúrákon belüli megosztottsággal, amely újabb szubkultúrák létrejöttét segíti elő. A társadalmat átható megannyi heterogén csoportosulás, amely a szubkultúrákban csúcsozódik ki, a feltételezett *mainstream* ellen lázad és erre reagálva definiálja magát, alakítja ki a saját belső rendjét, amely újragenereszi a heterogén csoporttagság létrejöttét és fenntartja ezzel a regeneráció folyamatát.

Az alapvetésünk, tehát az, hogy a társadalom minden szektorában léteznek szubkultúrák és magukban a szubkultúrákban is léteznek/létezhetnek szubkultúrák. Léteznek így az ifjúság csoportjában, általános, középiskolában vagy a felsőoktatásban is. A felsőoktatás, utolsó lépcső a felnőtté válás kapujában, a munkarend szabályai általi függőség és az étellel járó egyéb materiális nehézségek valódi megélése előtt, különösen nagy figyelmet érdemel. Mindeközben a hallgatók már túlvannak az első választáson, van, aki már a másodikon is, és mi nem tudjuk, hogy milyen hatással volt a döntésükre az ifjúsági szubkultúra tagságon belüli egyéb szubkultúra tagságuk léte.

Adja magát a kérdés, hogy kik azok az egyetemista közösségen belüli szubkultúrát képviselő egyének, akik behozzák a csoporttagságukat és kik azok, akik az egyetemen kezdtek el egy csoporttá érni? A hallgató behozza a szubkultúrája külső jegyeit – már amennyiben vannak külsőségekben megnyilvánuló jelei – az egyetemi életbe térbe vagy kívül tartja onnan? Ezek olyan szubkultúrák, amelyekhez politikai mozgalom vagy politikai aktivitás kapcsolódik? Vagy azoktól teljesen független közegek és az apolitikusság jellemzi őket? Mi alapján fognak ezek a közösségek vagy egyének támogatni valakit? Milyen impulzusok miatt mennek el tüntetni, aláírást gyűjteni, bojkottálni?

Tanulmányom célja a feltett kérdések elméleti hátterét és kutathatóságát feltárni. Az ifjúsági szubkultúrákon belül az egyetemista és főiskolások közösség szubkulturális betagozódásának vizsgálati lehetőségeit körüljárni, megvilágítani, hogy miért érdemes szubkultúrákkal foglalkozni elsősorban a politikatudomány szemszögéből, a politikai participációhoz kapcsolva az ifjúsági szubkultúrák kérdéskörét. Két elemzési módszer keretében bemutatom az Aktív Fiatalok Magyarországon ifjúságkutatás keretein belül a hallgatók csoporttagsága és

²⁸ A tanulmány az egyetemi hallgatók számára meghirdetett publikációs felhívás nyertes írása.

a politikai participáció közötti összefüggéseket. Emellett feltárom a kutathatóságot nehezítő problémákat, és megoldási javaslatokkal könnyíteni az ilyen irányú kutatás jövőbeli lépéseit.

Miért van szükség szubkultúra kutatásra – kutatástörténet kezdetektől, napjainkig

A tradicionális szubkultúra kutatás létjogosultsága napjainkban egyre inkább kérdésessé válik. A mára már megszámlálhatatlan, e területen alkotott tanulmány léte mellett állandó kétség övezi a kutatások jövőbeli relevanciáját a homogenizáló internet világa és az ehhez kapcsolódó nem virtuális világgal szembeni inaktivitás miatt, melynek hozadéka, hogy sokan fogalmi újítások szükségességét hirdetik, vagy a szubkultúra, mint általános kategória minden egyéb csoporttagságot besszippantó jellegétől tartanak és túl tág használatától óva intenek (Kacsuk 2005, 91). A kétségeket növeli, hogy a média felerősíti a szubkultúrákat, tematizálja őket vagy a társadalom fősodraba csatornázza át szimbólumokat a szubkultúrák képviselőitől, így megfosztva eredeti jelentésektől azokat. Szintén félelem, hogy magukat a szubkultúrákat a kutató konstruálhatja meg a részletes leírás és megfigyelés révén. (Kacsuk 2005, 94)

A szubkultúra kutatás kezdete a chicagói iskola képviselőihez köthető, ami egyúttal az első szociológiai intézet is volt az Egyesült Államokban és a világon egyaránt. A kutatásokat kriminológiai motivációk hajtották, meg akarták érteni a leszakadó társadalom bűnözési hajlandóságát. Közös elem a kutatásokban, a deviancia fogalom új megközelítése, a bűnöző személyiség elvetése (Kacsuk 2005, 92). A nagyvárosi elidegenedés hozadékait kutatva, a deviáns szubkultúrákat vizsgálva különböző aspektusokból, az egyén deviáns magatartását a társadalmi tények merevsége és az ehhez kapcsolható státuszinkoherencia okozza, ahol az egyén menekülési útvonalát a szubkultúrákba csoportosulás jelenti. Az első jelentősebb munka Robert E. Park, *The City* című tanulmánya. Chicago városát vizsgálva modellezte a 20. századi nagyvárost, koncentrikus köröket rajzolt fel, és úgy találta, az adott körök eltérő kultúrával rendelkeznek, kulturálisan meghatározzák a benne élő közösségeket. (Mészáros 2011, 23)

A chicagói iskola szociális dezintegráció elméleti képviselőiként, Clifford R. Shaw és Henry D. McKay, a fiatalkorú férfi bűnözést vizsgálták Chicagóban és kimutatták, hogy ahol a szociális dezintegráció leginkább létrejön, az azok a területei a városnak, ahol a legszegényebbek élnek. Edwin H. Sutherland a differenciális asszociáció elméletével világított rá, hogy „*a kriminális viselkedés tanult folyamat, ami különböző emberekkel folytatott személyes interakció nyomán sajátítódik el, (...) Egy személy akkor lesz deviáns, ha olyan definíciókat meg, amelyek a törvényt sértésnek kedveznek, és ezek túlsúlyba jutnak azokkal a definíciókkal szemben, melyek nem kedveznek a törvény megsértésének.*” (Rácz 2001, 33) A *Fehérgalléros bűnözés* című tanulmányában rámutatott, hogy nem csak szegényebb rétegek tagjai azok, akik involválódnak bűncselekményekbe.

Albert Cohen, aki létrehozta és definiálta a fogalmat, Parkot követve a devianciaelmélet kapcsán, a bűnözés mentén vizsgálódott. Úgy találta a hasonló problémákkal küzdő cselekvő

egyének interakciója és az egymást és a közösséget megerősítő *normatükör*²⁹ hozza létre a szubkultúrákat, amelyek nem csak vegetálnak, hanem életképesen fennmaradhatnak. A bűnözés problémakörétől elszakadva, a jazz zenészeket tanulmányozó Howard S. Becker, a szimbolikus interakcionalizmus, mint az egyén személyközi interakcióival foglalkozó kutatási ág képviselőjeként megalkotta a *címkézés* elméletet. *Kívülálló. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből* című tanulmánykötetében bemutatja, hogy a deviáns egy társadalmi minősítés, nem valódi értéktelített fogalom, nem a cselekmények minősége határozza meg a deviancia létét, hanem az a szabályrendszer, amelyet az egyén viselkedésére illesztenek. (Mészáros 2011, 23)

A hatvanas és hetvenes években történt változások, például az, hogy a társadalom átvett bizonyos gyakorlatokat a szubkultúráktól, vagy az, hogy a fiatalság már nem a középosztály normáit kérdőjelezi meg feltétlen, hanem inkább identitását keresi, új irányokat adtak a szubkultúra kutatás lehetőségeinek. A kutatások új elméleti központja Anglia lett, a Birminghami Egyetem *Centre for Contemporary Cultural Studies* intézete. Marxista alapú új kutatási szemléletüket az ihlette, hogy az amerikai eredmények nem voltak alkalmazhatóak az angol társadalomra. (Mészáros 2011, 25) Jock Young, aki átmenetet képez a chicagói és a birminghami módszer között, a hippik életstílusának tanulmányozásának folyamánként alkotta meg a szubterrán értékek fogalmát, miszerint minden társadalomban léteznek munkaértékek, amelyek a fenntarthatóságot és a biztonságot segítik, és szubterrán értékek, amelyek a szórakozással, izgalmakkal kapcsolatosak. A „normális”, mikor ez az egyéneken belül egyensúlyban van, viszont vannak olyan társadalmi csoportok, amelyek kizárólag szubterrán értékek szerint élnek az életüket, így társadalmi megvetés lesz osztályrészük. (Rácz 2001, 94–102)

Phil Cohen *Szubkulturális konfliktusok és külvárosi lakóhelyi közösségek* című városecselezést idéző, munkásosztállyal foglalkozó munkájában bemutatja a modok, skinheadek, crombiek, csuklyások különböző kísérleteit arra, hogy a szüleik kultúrájában felismert és megsemmisült kohéziós elemeket visszaépítsék a társadalmukba. (Rácz 2001, 109.) Dick Hebdige „*a szubkultúrát (...) egyfajta társadalomban jelenlévő zajként írja le, kritikát is gyakorolva a többségi reakción, a morális pánikon. A zaj ugyan nem változtat semmit, de mégis megmozgat valamit: a szubkultúra zajt kelt a társadalomban.*” (Mészáros 2011, 25) A rasszok mentén értelmezi a szubkultúrák létét, időbeliségét és szimbólumait. Az angol skinheadek stílusát jamaicai rude boyoktól eredezteti. Utal a jelek többértelműségére az osztályon belül, és felhívja a figyelmet a *Sex Pistols* kapcsán, hogy a tömegtársadalom elszívhatja a szubkultúra szimbólumainak egyedi jelentését (pl. divattá tenni a Sex Pistols öltözködését) (Mészáros 2011, 25)

A harmadik hullám kezdetei, a kilencvenes években, a CCCS³⁰-szel szembeni kritikák megfogalmazására vezethetőek vissza. A legtöbb kritika arra irányult, hogy kizárólag a látványos férfi képviselőit vették figyelembe az adott szubkultúrának, figyelmen kívül hagyva a nőket.

29 Az egyén cselekvései visszatükröződnek a társadalmi cselekvés helyességének viszonylatában.

30 Birminghami Egyetem Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) intézete.

Az LMBTQ emberekre kifejtett hatásait nem vizsgálták a szubkulturális létnek, illetve a fekete közösséget migránsnak bélyegezték a kutatások során. De a kutatások metodológiáját is kritizálták, például, hogy állításaik nincsenek empirikusan alátámasztva, illetve, hogy az adott kultúra legharsányabb képviselőit vették gorcsó alá és belőlük vezették le az adott csoport osztályhelyzetét, kilátásait. Sarah Thornton a kritikák egyik megfogalmazója a szubkultúrák elitizmusáról értekezik és a klubkultúra fogalmát használja az *acid rave* stílus vizsgálatakor. A szubkulturális tőke fogalma, a Bourdieu-i ötlet nyomán, azoknak az ismereteknek a halmaza, amelyek a szubkultúrához köthetőek (pl. hajviselet). (Mészáros 2011, 26. Kacsuk 2005, 98–99).

A harmadik hullám második szakasza, ami a kilencvenes évek végére tehető, nem egységes csoportosulást jelöl. A Sarah Thornton által alkotott klubkultúrák fogalmát is elvetők „*nem egyszerűen a szubkultúra fogalmának átdefiniálás által történő meghaladására törekszenek, hanem magától a fogalomtól is megszabadulnának. Polhemus (1997) például a „stílus áruháza” (supermarket of style) elnevezést javasolja az egyre felszínesebbé váló és folyamatosan változó fogyasztói „elköteleződések” jelölésére, míg Bennett (1999) itt közölt trázában Maffesoli neotörzs (neo-tribe) koncepciójának használatát veti fel termékeny alternatívaként a már teljesen használhatatlan, mindent és semmit sem jelentő szubkultúra fogalommal szemben.*” (Kacsuk 2005, 103) A legújabb elméleti kutatások a szubkultúrákat a performativitással kapcsolják össze, ahol a tagok eljátszák a szubkulturális létet. Nagyobb hangsúly kerül a média hatásaira az egyén és szubkultúra tekintetében. A kutatások a globális trendek változásaihoz idomulnak. Van-e globális szubkultúra, vagy hibrid és egymást metsző kultúrák? Minek hatására nőtt meg a politikai témával foglalkozó szubkultúrák száma pl. az antiglobalistáké? Hogyan vizsgáljuk a fan és „női” szubkultúrákat? (Mészáros 2011, 27).

Szubkultúra fogalma

A posztmodern szubkultúra kutatás egyik fontos tanulsága, a korábban a bevezetésben is említett kétségek artikulálása, hogy a szubkultúra fogalom elavult, új elméletet kell alkotni. David Muggleton szerint „*voltak a régi szubkultúrák, amik erős csoportidentitással, egyértelmű politikai tartalommal, jól körülhatárolt stílussal rendelkeztek. Aztán megérkezett a punk, ami gátlástalanul fosztogatta az összes korábbi kultúrát stíluselemekért, és onnantól fogva már nem lehetett világos határokkal rendelkező szubkultúrákat leírni.*” (Kacsuk 2005, 106) Fontosnak tartom, hogy reflektáljak erre a jelenségre, mert meghatározza a későbbiekben ismertetett kutatás elméleti kereteit az, hogy mit értek szubkultúra alatt.

A szubkultúra fogalma R. L. Taylor tág értelmezésében alkalmas a történelmileg kontinuitást mutató csoportkultúrák leírására, mint amilyen pl. a punk, amelynek ma is vannak még „élő leszármazottai” vagy a gamer kultúra körülírására, amely az információs társadalom hatására alakult ki. „*Legelterjedtebb használatában a szubkultúra egy olyan csoport megkülönböztető normáira, értékeire, hiedelmeire és életstílusára utal, amely elhatárolódott más csoportoktól, s attól a nagyobb kulturális és normatív rendszertől, melynek része*” (Gál 2009, 6) A tág fogalomhasználat oka tehát az az igény, hogy a hasonló módon közösségi normarendszerrel szervező

csoport, amely más módon fejezi ki identitását helyet kapjon a szubkultúra fogalmán belül. A tagok „lebegése”, illetve a szubkultúrát, mint divatot elhagyó, kinövő fiatal felnőtteknek utat hagyjunk az új szubkultúrába csatornázódáshoz, új ideiglenes identitás felvételéhez.

A példa szerint a punkok a külsőségeknek (hajviselet, ruházat) nagyobb szerepet tulajdonítanak az identitásuk kifejezése szempontjából (amelyek vizsgálhatóak, a normcore³¹ stílus térhódításai ellenére is.) Az újonnan létrejött, az új kapcsolattartási formák kötelékében felnövekedett pl. gamer közösséget másként kell kezelnünk, mert közel sem olyan látványos, és nyilvános jegyekkel rendelkezik, mint egy olyan klasszikus szubkultúra, mint amilyen a rocker szubkultúra. Ez nem azt jelenti, hogy nincs köztes állapot, mint például a radikális, jobboldali ifjúsági közösség, ami bátran használja a web2-ben rejlő lehetőségeket és közben erősen kifejezi az identitását az öltözkéssel és akár tartalommegosztással. De figyelniük kell arra is, hogy míg korábban használható volt a következő séma: ha valaki punk az egyszerre általában nem skinhead is, addig az új közösségek esetében többes identitásokkal is találkozhatunk. Létezhet akár a rockerek esetében is mondjuk a harcművészetek és a zenei szubkultúrák összekapcsolása esetén. A többes identitás azonban lojalitási-kötődési nehézségeket okozhat az egyénben, mivel mindig lesz egy primer csoport, amelyhez az egyén erősebben kötődik.

Ifjúság, hazai ifjúságkutatás és szubkultúra kutatás

Az ifjúság, Nagy Terézia meghatározása szerint általában azok a „*18–19 és 29–30 év közötti fiatal felnőttek sorolhatóak ide, akik már több szempontból függetlenedtek a felnevelő/kibocsátó családjuktól, habár a családi transzfert szolgáltatásokkal még élnek. (...) Önálló döntéseket hoznak, s annak eredményeit vállalják.*” (Nagy 9–10.) Dolgozatom speciálisan az egyetemista közösséget vizsgálja, de mivel ez a csoport nagyrészt az ifjúság képviselőiből áll, ezért tartottam fontosnak a fogalom meghatározását.

Az ifjúságkutatáson belül³² a szubkultúra kutatás történelme Magyarországon XX. század elejére vezethető vissza, amikor a fiatalkori bűnözés esetén az ítéllehozatalkor, Vámbéry Rusztem javaslatára elkezdtek figyelembe venni az elkövető társadalmi helyzetét is. (Rác 1989, 38) Ez a kriminológiai, ifjúsági csoportosulásokat devianciával azonosító szemlélet a rendszerváltás után is áthatja a hazai kutatások irányát. (Havasréti 2013, 6) Egészen az 1970-es évekig, a szocializmus időszakában a deviáns csoportok létét a nyugat imperialista hatásával magyarázták, a kutatások pedig nem nyílt terepen, hanem börtönökben zajlottak. Ezért is volt újjító erejű a hetvenes években elindított TBZ³³ kutatás, amelyek a fiatalok beilleszkedési zavarait vizsgálta. Időszerű volt, mert jelentősen nőtt a fiatalkorú bűnelkövetők, ebből kifolyólag fiatalkori elítéltek száma és ezek mellett új deviáns jelenségek jelentek meg, mint például a drogfogyasztás. A kutatások kimutatták, hogy az egyént nem segítik a társadalom

31 A belső különlegességet külsőségekben nem hangsúlyozók szubkultúrája.

32 Az ifjúságkutatások történetéről részletesen lásd: Németh–Bauer–Szabó 2011.

33 Társadalmi beilleszkedési zavarok.

intézményrendszerei a szocializációban, emiatt, az egyén „zavarban van” kénytelen más, egyéni módokon szocializálódni.

A rendszerváltással kinyíltak a nyugat kapui, és az ifjúság rohamosan változni kezdett. Az ifjúság potenciális fogyasztóvá nőtte ki magát, megjelent a zenei fesztiválok, ifjúsági magazinok széles skálája. Kettős ifjúsági struktúra jött létre, a mainstreambe tagozódó és azt elutasító alternatív önkifejezési és szórakozási formát keresők. Emellett átalakul az iskolához való viszony, a fiatal iskolapadban töltött évei növekednek, és egyre később kerül ki a munkaerőpiacra és kezd el önállósodni. (Nagy 9) Az ifjúságkutatás ezzel egyetemben fejlődött, megjelent a szubkultúra kutatás, ami kétféle kutatói struktúra létrejöttét eredményezte: ifjúságszociológia, kvantitatív eszköztárral és a kritikai kultúrakutatás, ami kvalitatív eszközöket használ (Havasréti 2013, 5) A szubkultúra kutatás tekintetében itthon egyszerre érvényesülnek a korábban tárgyalt birminghami iskola nézőpontjai, viszont jelent vannak már a posztsubkulturalizmus képviselői is a fiatalabb kutatónemzedék képviselőiben. (Havasréti 2013, 9)

A konkrét, kizárólag egyetemistákat és főiskolásokat vizsgáló kutatásokból kevés van Magyarországon. Ilyen a debreceni *Campus-lét* kutatás, ami a debreceni egyetemistákat méri fel, viszont különös figyelmet fordít az egyetemisták szubkulturális csoportosulásaira, illetve az Aktív Fiatalok Magyarországon, amely a teljes főiskolás és egyetemista közösséget vizsgálta eddig három hullámban a hallgatók közéleti érdeklődésére fókuszálva.

Egyetemi szubkultúrák – nemzetközi irodalom és a magyar eredmények

A nemzetközi szakirodalomban a Burton Clark és Martin Trow féle 1966-os egyetemista csoportosítás volt az egyik első fontos mérföldkő az egyetemisták kultúrájának kutatásában. A szűk csoportosítás alapját az egyetemmel való azonosulás³⁴ és az ötletesség³⁵ alapján történik. (Lewis 1969, 32) Clark és Trow felosztása szerint a négy fő egyetemista csoportosulás, ami a Kaliforniai Berkeley egyetemen létezik: szakmai, tudományos, testületi és nonkonformista. Az ideáltípusok leírják az adott egyetemista közösség tagjainak összetartó erőit, jellemzőit, attitűdjeit, akár politikai mozgósíthatóságukat is, de valójában ezek laza kötődésű csoportok, egymásba alakulnak, tagjaik többes tagsággal rendelkeznek, így nem felelnek meg a korábban tárgyalt szubkultúra csoportok klasszikus fogalmának. (Warren 1968, 214) A kritikák ellenére az egyetemisták csoportkultúrájának vizsgálatában továbbra is a Clark-Trow féle egyetemi élethez való hozzáállás kutatása dominált (Horowitz 1987; Grigsby 2009). A klasszikus konkrét szubkultúra reprezentációt vizsgáló kutatások, jóval kisebb számban jelentek meg az USA-ban. A szubkultúra kutatás Clark-Trow féle vizsgálatának további motiváló ereje volt, hogy az egyetemen modellezhető szervezeti alkultúrák szabályrendszerei, átörökíthetők más organizációkra is, amely már ugyan nem az ifjúságkutatás, de a szervezetszociológia hasznára válhat. (Chandler-Heidrich 2014, 3)

34 A student identifies with the institution.

35 A student is involved with ideas.

A magyarországi kutatások esetében mind a szervezethez kötődő identitás, mind a konkrét csoportkultúra vizsgálatára találunk példákat. Mészáros József, Templom Katalin és Vajda Júlia 1982-es művében a Pesti bölcsészkar diákjait vizsgálta, ebből a példából nőtte ki magát a Nyüsti Szilvia és Ceglédi Tímea által készített hallgató típus vizsgálat a TERD kutatás eredményei alapján. Az egyetemi szubkultúrák egy-egy tradicionálisabb szubkultúrára kiterjedő átfogó elemzését a *Campus-lét* debreceni egyetemista kutatás keretében valósították meg legátfogóbban.

Szubkultúra kutatás az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás keretein belül

Az eddig ismertetett kutatások a szubkultúrák bemutatásán túl azonban nem tértek ki arra, hogy mi következik az egyén ilyen irányú csoporttagságából. Nem vizsgálták például, hogy az egyetem meghatározza jövőbeni állampolgársági aktivitást. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás alapján vizsgálódásom tárgya a hallgatói szubkultúrák és a részvétel kapcsolata. A feladat nem egyszerű, a közbeszédben ismert szubkultúrák, mint amilyen a punk vagy a rocker kultúra, elemei feloldódnak, átalakulnak az egyetemi élet közegében, más szubkulturális identitás válhat elsődlegessé, különösen az olyan egyetemeken, mint az ELTE Jogtudományi kara, ami kifejezetten uniformizálja a hallgatókat a jogászokkal szemben támasztott dress-code miatt, míg az ELTE Bölcsészkarán sokkal kisebb a presszió az uniformizált kinézetre, így ott nagyobb eséllyel őrzi meg az egyén az egyetem berkeibe hozott identitását és már létező szubkultúra tagságát.

Az *Aktív Fiatalok* kutatás első és második hullámát lezáró tanulmánykötetekben Keil András a zöld értékeket magáénak valló, *Critical Mass* nemzedéket, Róna Dániel, Sörös Anett és Reich Jenő pedig a nemzeti radikális identitású fiatalokat, a *Kuruc.info* nemzedéket vizsgálja. Mindkét csoport elnevezése Szabó Andrea és Kern Tamás tollából származik, akik az *Ifjúság2008* kutatás adatait vizsgálva jutottak arra a következtetésre, hogy vannak a hallgatói közösségen belül olyan elkülöníthető, közös identitással rendelkező csoportosulások, melyek számára a politika világa nem közömbös terület. (Szabó A.–Kern 2011, 43) Mindez nem csak azért lényeges, mert ez a két csoportosulás erősen kötődhet akár neohippikhez, alternatívokhoz vagy akár rocker, vagy hungarista közösségekhez is, kiknek politikai identitása és annak megjelenítése a tanulmány számára releváns kérdés, hanem azért is, mert a rendelkezésre álló adatok vizsgálatánál fontos kérdés, hogy mennyire illeszkedik vagy távolodik a kutatás előző hullámainak eredményeitől.

Keil András a 2011-es kutatás adatait vizsgálva azt találta, hogy valóban létezik a hallgatói közösségen belül egy demokratikus értékek felé elkötelezett, ám establishment ellenes csoportosulás, erős szubkulturális kötődéssel (*Critical Mass*) inkább baloldali, liberális önmeghatározással, akik főként az LMP szavazóinak számítanak. (Keil 2012, 179) A 2013-as adatok esetében Keil már azt is vizsgálta, hogy a hallgatók zöld identitása milyen hasonlóságokat

mutat a nyugat-európai zöld identitással. Rámutatott, hogy nem tipikusan nyugati zöldek mintáját követik, egyéni aktivitási formákat űznek, demokráciába vetett hitük gyenge és az LMP szakadása negatívan befolyásolta a pártpolitikáról kialakított képüket. (Keil 2014, 205)

Róna Dániel, Sörös Anett közösen írt elemzésében a Kuruc.info nemzedékről a 2011-es kutatás adatait elemezve szintén igazolta Szabó Andrea és Kern Tamás által felvetett nemzedéki csoportosulás létezését és szubkulturális létét. Megállapították továbbá, hogy a Jobbik sikere ebben a rétegben nem kizárólag a párt érdeme. A többi párt képtelen megszólítani a fiatalokat, illetve az is közrejátszik, hogy a szocializációs csatornák nem megfelelően működnek, akár családi, akár osztályadalmi szinten. (Róna–Sörös 2012, 149) A második hullám adatai megerősítették a Jobbik kimagasló sikerességét. Róna Dániel és Reich Jenő az első hullám adatait vizsgáló tanulmány kérdéseit új kontextusba helyezi. Míg korábban a szocializációs ágensek szerepe volt elsődleges húzóerő a Jobbikhoz közeledés tekintetében, ezúttal a magány szerepét emelik ki, melyet sikerrel meglovagol a Jobbik demokráciakritikus, radikális identitást kínáló politikája. (Róna–Reich 2014, 174)

Kísérlet az általános ifjúsági szubkultúrák nyomainak felfedezésére és politikai iránt tanúsított érdeklődésük vizsgálatára

Mivel az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás egyik hulláma sem konkrétan a szubkultúrák, diáktípusok és a politikai érdeklődés mentén kívánta értelmezni elsődlegesen a hallgatók politikai aktivitását, jövőképét, így a kérdőívben nem is találunk kifejezetten ezt a témát kibontó kérdéseket. A 2011-es kérdőívben megtalálható „*Melyik a kedvenc zenei irányzatod?*” kérdésen, és az ezután következő „*Voltál-e a következő rendezvényeken az elmúlt 1 évben?*” kérdésen kívül, minek felsorolásában kifejezetten szubkultúrákhoz kötött rendezvények vannak (pl. motoros találkozó, biciklis találkozó, elektronikus zenei fesztivál). Vagy egy másik példa a 2015-ös kérdőív két kérdése; „*Kötődsz-e alábbi (formális) szervezetekhez?*” vagy a „*Kötődsz-e valamilyen, lazább közösséghez, mozgalomhoz? (például zenekar, hobbi csoportok, filmklub, körök, stb.)*”, amik inkább az egyetem oldaláról, másodlagos identitásként közelítenek a szubkultúrák felé. Még ugyanebben a kérdőívben volt egy kérdés, melyet a kérdező töltött ki, és ez az illető öltözékére vonatkozott, és ez alapján próbálta meghatározni a csoporttagságát; „*Viselt-e olyan jelképet, szimbólumot, feliratot, ruhát, stb., amelynek politikai jelentősége van?*” mivel azonban ez teljesen a kérdezőre volt bízva, így számos jelkép, ami nem annyira feltűnő, mondjuk egy tetoválás, rejtve maradhatott. Ezt bizonyítja, hogy a 800 főből 9 emberen észleltek valamilyen politikai jelképet, minek nagytöbbsége Nagy-Magyarországhoz, a hungarizmushoz volt köthető. Az önbevallásos rendszerrel javíthatunk a statisztikákon.

Ennek fényében a korábbi népszerű nemzetközi kutatásokban bemutatott punkok, skinheadek, rockerek stb., tehát a zenét, mint csoportképző erőnek tekintő kutatások megismétlésére e tanulmány keretein belül vállalkozunk. Értékes lehet a továbbiakban erre vonatkozó kérdéseket bővebben feltenni, fejtegetni a zenei érdeklődés stílus kapcsán, hiszen ezeknek

a szubkultúráknak teljes körű világegyetemtelése van, így értelemszerűen a politika világára is reagálnak, ha nem is a participációt erősítik, de valamit mondanak róla. A másik ezzel kapcsolatos kérdés az egyetemeken uniformizáló szerepe, mennyire tud az egyén a szubkultúrájának megfelelni az egyetemen, nem nyomja-e el azt az új elsődleges identitás, ami a beilleszkedést segíti. Érdekes lenne vizsgálni ezt a különböző karokon, hogy vajon ugyanolyan-e a szubkultúra reprezentáció a természettudományos karokon, mint egy jogi egyetemen, vagy eltér-e attól, amiatt, hogy a jogászsággal együtt a jogász kultúra külsőségeiben megnyilvánuló kultúrája is az egyén jellemébe ivódik, míg egy természettudományi karon a külsőségeknek vajmi csekély szerepet tulajdonítanak.

Kutatásomban a 2015-ös hullám adataira támaszkodom. A 2015-ös kérdőívben feltett kérdés miszerint: „*Kötődsz-e alábbi (formális) szervezetekhez?*” vagy a „*Kötődsz-e valamilyen, lazább közösséghez, mozgalomhoz? (például zenekar, hobbi csoportok, filmklub, körök, stb.)*” kérdések elindíthatnak minket az átfogó világegyetemteléssel nem rendelkező csoportszerveződések politikai érdeklődésének vizsgálatának irányába. Az első kérdés válaszlehetőségeit, a kutathatóság jegyében, két csoportba kategorizáltam: a) politikával kapcsolatba hozható és b) apolitikus közösségek. Az első csoportba az *emberi jogi mozgalom vagy szervezet, politikai párt ifjúsági szervezete, politikai párt, közéleti kérdésekkel foglalkozó más szervezet, ami nem párt tartozik*. A másodikba pedig: *HÖK, más hallgatói szervezet, kulturális, hagyományörző, művészeti csoport, szervezet, sportklub vagy egyesület, egyházi szervezet, vallási közösség, környezetvédelmi, természetvédelmi szervezet, betegek, idősek segítségével foglalkozó szervezet, szakmai, tudományos szervezetek* kerültek.

A 800 főt számláló alapsokaságon egyszempontú varianciaanalízissel elemeztem a kérdéseket. A függő változó a „*Mennyire érdekel Téged a politika?*” a legkonkrétabb politikával kapcsolatos kérdés volt. Az ANOVA F próbája szerint, a politikával is foglalkozó szervezetek esetében a nullhipotézist el kell utasítani, tehát a politikával átitatott csoportosulások tagjai inkább érdeklődnek a politika iránt, mint sem. Ami első hallásra evidensnek tűnik ugyan, viszont az általánosan gyenge kapcsolat (eta-square) arra mutatott rá, hogy nincs komoly eltérés az inkább nemleges és az igen válaszok között. Az apolitikus csoportosulások esetében a nullhipotézis beigazolódt, nincs kapcsolat, tehát a kategóriaátlagok megegyeznek. A második kérdés esetében ugyanez mondható el. A kérdésre felelő laza csoportosulásokhoz, szubkultúrához kötődő hallgatóknak nincs erős politikai érdeklődése.

Ha viszont a kérdés nem ennyire direkt, és nem a negatívumokkal azonosított politikára kérdezzük rá, hanem közéleti kérdésekre: „*Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?*” akkor eltérő eredményeket kapunk, az *emberi jogi mozgalom vagy szervezet, más hallgatói szervezet, egyházi szervezet, vallási közösség, szakmai, tudományos szervezetek* kategóriákban mind alacsony szignifikanciát mutatott, viszont ezek mind nagyon gyenge kapcsolatok az előzőekhez hasonlóan. A laza szerveződésű csoportok esetében viszont nem volt szignifikáns a modell.

Az első kísérletről összességében elmondhatjuk, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján, a hallgató szubkultúrához való kötődése önmagában nem magyaráz magasabb politikai részvételt, akkor sem, ha az illető politikával közvetlenül foglalkozó csoport tagja. Azért is lenne érdemes ezzel bővebben foglalkozni, mert, ha csak a laza szerveződésű csoporttagságot nézzük, a válaszadók közel fele³⁶ valamilyen szervezethez, csoporthoz tartozónak vallotta magát, ami a politikai orientációk és jövőkép tekintetében hasznos információ lehet számunkra. Konkrétabb kérdésekkel az elsődleges és másodlagos csoporttagságokra, öltözködésre, az adott csoport értékeire, a rekrutációra, saját csoportorientációinak megnevezésére, rangsorolására kérdezhettünk rá, amivel közelebb kerülnénk a hallgatók életét átszövő és jövőjüket meghatározó csoporttagság bővebb ismeretéhez.

Hallgatótípusok létrehozása a politikai aktivitás mentén

A korábban idézett Nyüsti-Ceglédi tanulmányban szabadidő, tanulás, munka mentén hallgatótípusokat alkottak, amelyek, ha szubkultúrának kevésbé, de értéktelített csoportként viszont megállják a helyüket. A kategorizálás relevanciáját az adja, hogy megtudjuk, milyen értékeket vallanak ezek a csoportok, arra viszont valóban nem ad választ, hogy a tagok mennyire tudnak egymásról, mennyire közelednek egymáshoz, mennyire szervezik magukat, mert nincs orientáló és csoportképző esemény, intézmény, csak individuális cselekvőként léteznek.

A csoportosítás célja tehát olyan hallgatói csoportokat létrehozni, ahol a hallgatók előzetes csoporttagságát politikai aktivitásukkal összefüggésbe tudjuk hozni. Ehhez először faktoranalízist³⁷ végeztem, majd a létrehozott faktorokkal klaszterelemzést³⁸, amit megtoldottam még kereszttábla elemzéssel a pártválasztás, szavazási hajlandóság, liberális-konzervatív, bal-jobb, mérsékelt-radikális skálákkal, illetve a politikáról való társalgás gyakoriságának dimenziójával a szélesebb körű elemezhetőség érdekében. Az így kapott hallgatói attitűdöket a következőképpen csoportosítottam:

1. *Apolitikus hallgatók:* Nem érdekli őket a politika, nem indulnak semmilyen képviselő-ségért, nem bojkottálnak, nem tüntetnek, nem is gondolnak semmit határozottan a politikai vezetőkről. Nem érdeklik őket a társadalmi kérdések. Önbesorolás alapján is mindenben középre húznak, se nem bal- se nem jobb, se nem mérsékelt, se nem radikális, se nem liberális, se nem konzervatív. Ezzel összefüggően nincs online aktivitásuk politikai témákban. Laza szerveződésekhez kötődnek, apolitikus csoportok tagjai (sport, kultúra, tudomány).
2. *Jobboldali értékrendű, aktív hallgatók:* Szerintük a politikai, gazdasági vezetőknek túl sok hatalma van. Tekintélyelvű vonásokkal rendelkeznek és előítéletesek a roma kisebbséggel szemben. Aktívan blogolnak. A politikában tevékenykedő emberek,

36 N=389.

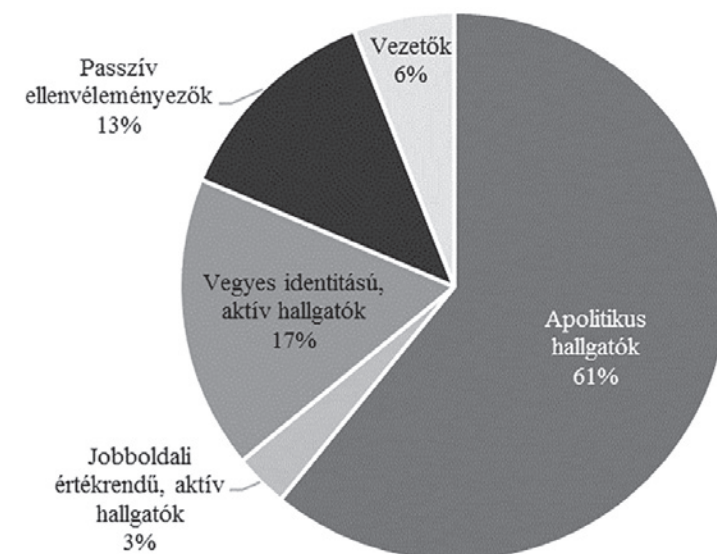
37 N=757, az alapsokaság 94,6%-át magyarázza.

38 Hierarchikus klaszterelemzés, (Ward eljárás euklideszi távolságmértékkel).

akiket érdekelnek a választások és a vezetés, de ők még nem viseltek tisztséget. Inkább jobboldali értékrendűek. Ebben az irányba is szavaznak. Rendszeresen beszélnek barátaikkal és családjukkal a politikáról. Sportszervezetek, pártok ifjúsági szervezetének, laza közösségek tagjai.

3. *Vegyes identitású, aktív hallgatók:* Magas online aktivitásuk van, blogolnak, kommentelnek, szavaznak, lájkolnak, megosztanak közéleti témában tartalmakat. Érdekli őket a politika és úgy értékelik, nincs baj a demokrácia állapotával Magyarországon. Szerintük nincs túl sok hatalma a gazdasági, politikai elitnek. Tekintélyelvű vonásokkal rendelkeznek. Nem járnak tüntetésre, nem bojkottálnak semmit. Inkább középre helyezik magukat a politikai identitást érintő skálákon. Többségében inkább kötődnek laza szervezetekhez, egyházi, sport és kulturális közösségekhez. A Jobbik-LMP-Fidesz hármasa mentén osztják el szavazataikat az e csoportba tartozó hallgatók.
4. *Passzív ellenvéleményezők:* Voltak már tüntetésen, ez a legnagyobb politikai aktivitásuk. Az e csoportba tartozó hallgatók biztosan elmennének szavazni és az LMP illetve a Kétfarkú Kutya Párt között osztanák el a szavazataikat. Szerintük lehet a pártok között válogatni és elszámoltatható a politikai vezetés. Mindenben középre húznak, ami az identitásukat illeti. Inkább sportközösségekhez kapcsolódó hallgatók.
5. *Vezetők:* Voltak már tisztségviselők egy csoportban, részt vettek a HÖK megválasztásában, választottak vagy választhatóak voltak. Nagyon dominánsan a HÖK-höz kötődik a csoporttagságuk. Érdekli őket a politika, aláírást gyűjtöttek, kampányoltak, szervezkedtek, politikai jelképeket viseltek. Szerintük is lehet a pártok között válogatni és elszámoltatható a politikai vezetés. Mérsékeltnek és liberálisnak tartják magukat. Az LMP-re szavaznának.

1. ábra.
Hallgatótípusok a politikai aktivitás mentén, %

Az eredmények értelmezése

Az adatok alapján, a csoporttagságnak nincs igazi magyarázóereje a politikai érdeklődés esetében. Nem számít, hogy emberjogi szervezetről vagy környezetvédelemről, közéleti szerveződésekéről beszélünk, az ilyen szervezetek politikai identitását illető hipotézisek elsorvadnak a diákság tekintetében. Ez persze nem azt jelenti, hogy konkrétabb kérdésekkel, amelyek kifejezetten ezt a kapcsolatot szeretnék vizsgálni, ne lehetne eredményesebb a kutatás, de a jelen esetben ezt a magyarázó erőt kevésbé elsődlegesnek minősíthetjük. A pártok ifjúsági szervezeteinek tagjait többségében érdekli a politika, az egyházi kötődésű hallgatót pedig foglalkoztatják társadalmi kérdések.

Vegyük sorra az általános megállapításokat is a hallgatók politikai érdeklődésével kapcsolatban. A legnagyobb klaszter az apolitikus hallgatók tábora, az állampolgári nevelés, a fiatalokat megszólító politikai kampányok hiánya mutatkozik meg ebben az óriási többségben. A továbbiakban a többségről elmondható, hogy politikai identitásnak a centrumot választják, ami a legbiztonságosabb, legkonformabb hozzáállás; aki radikális, az ijesztő, aki mérsékelt az unalmas alapon. Ehhez kapcsolódik az általánosan alacsony politikai érdeklődés, a legnagyobb értéket (0,37) a harmadik klaszter hozta. a vegyes identitású, aktív hallgatók tábora, de ez az érték sem kifejezetten magas. A legtöbb feltételezett szavazat a Jobbik-LMP-Fidesz hármasa mentén oszlik meg.

A korábban bemutatott *Critical Mass* és *Kuruc.info* nemzedék nyomai is felsejlenek a csoportosításban. Keil már a 2014-es elemzésében is jelezte, hogy az LMP szakadása, az Együtt-PM létrejötte, illetve az, hogy a Jobbik zöld ügyeket is felvállal és hasonlóan protest jellegű, összekeveri a két nemzedék tagjait, míg 2012-ben még élesebb határok választották el a két tömböt. (Keil 2014, 202) Az átjárás a másik irányban nem működik. A Jobbik a legnépszerűbb párt a fiatalok között (töretlenül), míg az LMP a második hullám adatfelvételekor, a második helyről, lecsúszott a negyedikre, viszont 2015-re viszont ismét második, Fidesz-KDNP, pedig a harmadik helyen végzett. (Szabó 2015,39) A hallgatói csoportok közül a harmadikban jelenik meg a Keil által bemutatott jelenség, illetve a Jobbik-LMP-Fidesz a gyorsjelentésben is jelzett hármasa. Ezen kívül a második a *Kuruc.info*, negyedik és ötödik klaszter mutatja a *Critical Mass* nemzedék attitűdjét, mint amilyen az, hogy megjelentek már tüntetésen, érdekli őket a politika, közrepre húznak vagy inkább liberális értékrendűek.

Egy esetleges, következő kutatásban szerepeltethetőek lennének kérdések az érdeklődés irányát és az identitás elsődlegességét, másodlagosságát érinthetnék, illetve a kapcsolatot a politika és a realitások világával kapcsolatban. Mert míg a punk létrejötte politikai reakció volt, addig vannak más szubkultúrák, amelyeket kifejezetten a realitás kívül tartása hívott életre és egy történelmi kor és stílus idealizálásában teljesebben ki, így a kérdés cseppet sem irreleváns.

Általános megállapításnak tűnhet, azonban nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a szubkultúrák globális színezetet kaptak, amelyben jelentős szerepe van az internetnek, továbbá a web2-nek, és ami ebből következik az a szubkultúrák elfolyósodása, a neopunk, neorocker,

neo skinhead, neomobok stb. létrejötte vagy új, nehezebben behatárolható, meghatározható szubkultúrák virágzása, mint amilyen a gamer vagy anime kultúra. Egy másik tényező a külső jegyek eltűnése lehet. Míg japánban, az uniformizált iskolának nagy hagyománya van, addig nálunk ez inkább az elitiskolákra, vagy azokra sem jellemző, így a másságot bemutatni a külsőségekkel nagyon sokféle módon lehet. Tény, hogy a tanulók uniformizálják magukat, és az osztályok, évfolyamok hasonló stílus értékrendet alakítanak ki. De máshogy hat a sokféle hasonló ruha között egy acélbetétes bakancs, mint teljesen ugyanolyan formaruhák között. Ehhez hozzátartozik az, hogy a divat közkincsé teszi bizonyos szubkultúrák öltözködési elemét (például oldalt felnyírt haj), így megnehezítve a szubkultúra tagok beazonosítását. Árnyalja a képet még a tolerancia növekedése Európában, a másság öltözékek szintjén megnyilvánuló kifejezésének az elfogadása. Ez a tolerancia hullám azonban nem számolta fel a rasszizmust és a nemi identitás mentén képződött kisebbségek kirekesztését³⁹, figyelmen kívül hagyását.

Az egyetemekre, főiskolákra vonatkoztatott kutatások relevanciáját az a tény adja, hogy az egyén életében az egyetem az utolsó olyan szakasz, ahol kortársakkal él egy közösségben, akik rangban nem felette, hanem ugyanazon a szinten állnak, és mindenki ugyanazért a célért küzd, ugyanaz a végcél, a diploma. Tehát különösen fontos, hogy milyen értékek kerülnek ebbe a térbe és milyen más értékekkel keverednek itt össze. Az uniformizáló oktatási rendszer lépcsőin haladva a gimnáziumban kialakított értékrend gyökeresen megváltozhat az egyetemi lét hatására, viszont az is lehet, hogy a korábbi szubkulturális tanok erősebb igazolást nyernek, vagy megerősödik ez az identitás, mert hasonló érdeklődésű hallgatókra talál az egyén.

A hallgatók szubkulturális tagozódása mentén értelmezett politikai aktivitásának vizsgálatára tett kísérlet tehát koránt sem halva született ötlet. Ha a jelenlegi eredményeink minimális kapcsolatot támasztanak is alá, a kísérlet megerősítette azt a feltevést, miszerint pontosabb, konkrétabb kérdésekre van szükség a további vizsgálathoz. A politikai aktivitás általánosan alacsony szintje Magyarországon és a régió többi országában is, általánosan megnehezíti a kutatást, mivel be kell vonni a szocializmus apolitikus hatását, amely a most tanuló egyetemisták és főiskolások világnézetébe az anyatejen át szivárgott, ráadásul ezt nem is lehet kiszűrni.

A korábbi adatfelvételek során meghatározott *Critical Mass* és *Kuruc.info* nemzedék nyomait a harmadik hullám adataiban is megtaláljuk. Mivel az elemzés célja nem a két nemzedék létének újraigazolása volt, így a klaszterek kevert csoportokat hoztak létre, ami rámutat ugyan a jelenlétükre, de nem tisztázza oly módon, ahogyan Keil András vagy Róna Dániel és szerzőtársai tették önálló elemzésük esetében.

A tanulmány keretében két kísérletet láttunk a hallgatók csoportosítására, csoporttagságuk és politikai érdeklődésük összevetésére. Mind az egyszempontú varianciaanalízis, mind a

³⁹ koedukált mosdók, öltözők kérdésköre a nyilvános helyeken és iskolákban a transznemű embereknek, vagy a Hollywoodi filmipar whitewashing politikája, amivel a történetek szerinti etnikai kisebbségek helyére fehér szereplőket tesznek pl. *Ghost in the Shell*, *Pán* című film

klaszterelemzés rámutatott, hogy a csoporttagságnak nincs erős magyarázóereje a jelen kutatás adatai szerint a politikai érdeklődésre. A kérdés feloldását már korábban tárgyaltam, több szubkultúra tagságra, csoporttagságra vonatkozott kérdéssel pontosíthatjuk az eredményeinket, feltárhatunk egy fontos hatást a hallgatók politikai participációjára, ami végtére is a munka világában tevékenykedő állampolgári létüket, politikai aktivitásukat határozza meg a jövőben.

Irodalom

- Chandler, Nick- Heidrich, Balázs (2014): Hajsza közben – Egy magyar felsőoktatási intézmény piacorientációjának kultúra alapú elemzési kísérlete, In: *Vezetéstudomány* XLV:(6) pp. 27-36.
- Gál Attila (2009): *Szubkultúra-felfogások, szubkultúrák vizsgálatának lehetséges irányai, módszerei*, kutatási szemináriumi dolgozat
- Havasréti József (2013): *Ifjúságkutatás Magyarországon különös tekintettel az ifjúsági kultúrák, a kulturális fogyasztás és a média jelentőségére*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs
- Kacsuk Zoltán (2005): Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek, A (látványos) ifjúsági (szub)kultúrák brit kutatásának legújabb hulláma, In: *Replika*, 53, pp.91–110
- Keil András (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012*, Belvedere Meridionale, Szeged
- Keil András (2014): *Zöldek a felsőoktatásban – Avagy: mit tudunk a magukat zöldnek valló egyetemistákról, főiskolásokról?* In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.*, 2014, Belvedere Meridionale, Szeged
- Lewis, Lionel S. (1969): The Value of College to Different Subcultures, In: *The School Review*, Vol. 77, No. 1, pp. 32-40
- Mészáros György (2011): Ifjúsági szubkultúrák és „szubkulturális pedagógia” egy iskolai etnográfia fényében, *Iskolakultúra* 2011/1
- Nagy Terézia (n.a.): Az ifjúsági szubkultúrák az ezredfordulón. A rendszerváltás utáni magyar szakirodalom áttekintése, In: *Kisebbségsszociológia 1990–2002*. Bibliográfia és tanulmánygyűjtemény.
- Németh Adél – Bauer Béla – Szabó Andrea (2011): Adalékok a magyar ifjúságkutatás történetéhez. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan? nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Budapest, Nemzeti Csalad- és Szociálpolitikai Intezet
- Nyüsti Szilvia – Ceglédi Tímea (2010): A három versengő dimenzió, Kísérlet a hallgatótípusok kialakítására a tanulás, szabadidő és a munka mentén. In: *Régió és oktatás VII., Régió és oktatás: A Partium esete, Center for Higher Education Research – Development*, Debrecen
- Rácz József (1989): *Ifjúsági szubkultúrák és fiatalok „devianciák”*, Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest
- Rácz József (szerk.) (2001): *Szabályköve(te)lők és bajkeverők. Devianciák, Bevezetés a devianciák szociológiájába*, Budapest, Új Mandátum könyvkiadó
- Róna Dániel – Sörös Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012*, Belvedere Meridionale, Szeged

- Róna Dániel – Reich Jenő (2014): „Nemzetiek”, rendpártiak, első generációs értelmiségiek és közösségre vágyóknak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.*, Budapest–Szeged MTA TK PTI–Belvedere Meridionale,
- Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015*, Belvedere Meridionale, Szeged
- Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012*, Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Andrea (szerk.) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II.*, Budapest–Szeged, MTA TK PTI–Belvedere Meridionale.
- Warren, Jonathan R. (1968): Student Perceptions of College Subcultures, In: *American Educational Research Journal*, Vol. 5, No. 2, pp. 213-232

Pártosság az egyetemisták és főiskolások körében

Róna Dániel:
**„Kuruc.info–nemzedék” helyett „Cukikampány–nemzedék”?
 A Jobbik fiatalok közötti kiemelkedő
 támogatottságának okai**

Bevezetés⁴⁰

A Jobbik fiatalok közötti népszerűsége már lassan megszokott tényné válik a politikai elemzők, szemlélők és tudósok körében (Enyedi–Fábián–Tardos 2015; Róna–Reich 2013; Róna–Sörös 2012). Ugyanakkor mozgó célpontokról van szó, például a Jobbik tábora 2015 nyarán közel kétszer akkora volt, mint két évvel korábban. Eddig még tudomásom szerint nem készült olyan tudományos igényességű mélyelemzés, mely a néppártosodási stratégia után vizsgálta volna a Jobbik bázisát generációs metszetben. Pedig a népszerűségnek – vagy éppen annak hullámzásának – mélyreható következményei vannak a Jobbik és fiatal tábora közötti kapcsolatban: egy retorikájában, stratégiájában, és vezetői összetételben alaposan megváltozott párttal más okok miatt is szimpatizálhatnak a fiatal választók, mint a 2011-es Jobbikkal.

Az írás első részében a korábbi kutatásokból ismert hipotézisek (gazdasági nehézségek, elitellenesség, eltérő médiafogyasztás, szubkulturális magyarázat, szervezeti aktivitás) tesztelése mellett lehetőség nyílik új magyarázatok megalkotására és a néppártosodás hatásának vizsgálatára is, elsősorban a kérdőívben szereplő számos nyitott kérdésnek köszönhetően. Az empirikus elemzésben bemutatom a Jobbik támogatói körének főbb szociológiai-demográfiai jellegzetességeit. A párt szavazóbázisának többváltozós statisztikai elemzése során az eredményeket – amilyen mértékben ez lehetséges – összehasonlítom az Aktív Fiatalok Magyarországon korábbi adatfelvételeivel, illetve az országos reprezentatív mintákkal. Az elemzés tanulságainak összefoglalása után a tanulmány zárásaként a „fiatalosság” titkának további magyarázatait és kutatási lehetőségeit tekintem át.

Elméleti keret: a fiatalok közötti népszerűség lehetséges magyarázatai

A korábbi kutatások tanulsága szerint a kapcsolat lineáris: minél fiatalabb valaki, annál valószínűbb, hogy a Jobbikra szavaz⁴¹. Azonban az elemzés szempontjából nem mindegy, hogy milyen szűkebb korcsoportokban vannak kiemelkedések a párt támogatottságában: a korábbi Aktív Fiatalok és teljes népességre reprezentatív kutatások azt mutatták, hogy a tizenévesek és huszonegy-két évesek körében igazán kiugró a párt eredménye.

⁴⁰ A tanulmány számos ponton rokonságot mutat a gyorsjelentés pártokra vonatkozó fejezetével. Több adatot, és a hozzájuk tartozó interpretációt is áttemeltem onnan, természetesen kiegészítve újakkal. A gyorsjelentés vonatkozó részének is ugyanaz a szerzője, mint ennek a tanulmánynak. Az gyorsjelentés itt található: http://www.aktivfiatalok.hu/public/files/documents/gyorsjelentés_v20150510.pdf

⁴¹ Tárki 2012-2013-as felmérése: http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kitekint/20131118_fidesz.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201607

1. táblázat.

A Jobbik támogatóinak aránya korcsoportok szerinti bontásban a pártot választani tudók körében (százalékos megoszlás)

korosztályok	Medián reprezentatív összevont omnibusz-felvételei			Aktív Fiatalok online és személyes lekérdezéssel kialakított egyetemistákra reprezentatív mintája		
	2011 ápr-2012 márc	2014 szept-2015 május	2015 szept – 2016 ápr	2011 dec-2012-febr	2013 április	2015 április-május
18–21	32	32	29	37	31	41
22–29	22	34	28	27	28	29
18–29	26	28	28	32	29	34
minden korosztály	18	22	20	-	-	-

Forrás: *Medián*: összevont omnibusz-adatfelvételek, 2011-2012-esben 11 hónap, 2014-2015-ben és 2015-2016-ban 6 hónapnyi összevont adat (egy hónapban 1200 főt kérdeznek le).

Aktív Fiatalok Magyarországon: az adatfelvétel részletes leírását lásd a kötet záró fejezetében (Róna–Szabó). A 2011-2012-es és 2013-as adatfelvétel online és személyes módon történt, összesen 1600 fővel, a 2015-ös kizárólag személyesen, 800 fővel.

Az alapvető tendencia nem változott, a Jobbik erősen felülreprezentált a fiatalok között, a legfiatalabb korosztályban a legnépszerűbb a párt. Az egyetemisták és főiskolások között 2011-hez képest teljesen változatlan a támogatottság szerkezete, ugyanakkor a teljes népességben kiegyenlítődsnek lehetünk tanúi: a 18–21, illetve a 22–29-es korosztály közötti különbség szinte teljesen eltűnt a Medián adatai szerint. Ez összhangban van a néppártosodás jelenségével: a Jobbik tábora az utóbbi években sokszínűbbé vált, valamelyest emelkedett az alulreprezentált csoportok részaránya (budapestiek, nők, nyugdíjasok).

A most következő részben tehát olyan hipotéziseket veszünk sorra, amelyek megmagyarázhatják a kezdeti kiugrást az első választók körében, és amelyek számot adhatnak az utóbbi években tapasztalható kiegyenlítődsről is.

A leginkább kézenfekvő megközelítés az *elitellenesség*. A nemzetközi irodalom által is dokumentált (pl. Norris 2005, 149–166; és Mudde 2007, 226–229) jelenség szerint a hagyományos pártokkal szembeni elégedetlenség az egész elitel, sőt akár az egész rendszerrel szemben bizalmat is erodálja. Olyan pártok felé tereli ez a választókat, akik még nem voltak kormányon, akikre még nem égett rá az elit bélyege. A Jobbik is ilyen, ugyanakkor a párt minél hosszabb időt tölt a parlamentben, minél több országgyűlési és önkormányzati pozíciót vállal, minél inkább mérséklődik, annál kevésbé tudja becsatornázni az elitellenes szavazatokat. A korábbi kutatások alapján azt is feltételezhetjük, hogy az egészen fiatalokra még nagyobb arányban jellemző az elitbe vetett bizalmatlanság (Róna–Sörös 2012). A nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják (Bakker és mások 2016), hogy a fiatal választókra jellemzőbb az elitellenesség, ez azonban nemcsak radikális jobboldali, hanem baloldali vagy populista pártok felé is orientálhatja őket (Podemos, Die Linke, Öt Csillag Mozgalom).

Az elitellenességgel szorosan összefügg az *internethasználat* hipotézise: eredetileg ez abból indul ki, hogy a hagyományos pártoknak nagyobb terük van a mainstream médiában, az internet viszont az új erők számára ideális terep. Ez tehát korábban a Jobbik és az LMP támogatását valószínűsíthette volna, azonban a kiemelkedő online aktivitás már inkább a Jobbikra és a baloldalra, mintsem az LMP-re jellemző (PC és Maven7 kutatás, 2014⁴²). Az Aktív Fiatalok kutatásban mi a pártok egyetemista híveinek médiafogyasztását, és így az internethasználatát vizsgáltuk.

Egy harmadik feltételezés az értékpreferenciákból kiindulva közelíti meg a fiatalok pártválasztását: eszerint azok voksolnak a Jobbikra, akikre jellemzőbb a nacionalista, tekintélyelvű, rendpárti konzervatív, cigányokkal és az EU-val szemben szkeptikusabb világnézet (Krekó et al 2011).

A negyedik hipotézis a *gazdasági nehézségekkel* magyarázná a Jobbik fiatalok közötti kiemelkedő népszerűségét: eszerint a szegényebb családból, környezetből származó, anyagi gondokkal küzdő egyetemisták és főiskolások az átlagnál nagyobb arányban támogatják a radikális pártot (Lubbers et al 2002).

Az ötödik hipotézis a *szubkultúra*. Ennek keresleti oldala szerint a fiatalok világmagyarázatra és közösségre vágyanak, a kínálati oldal szerint pedig pontosan ezt nyújtja nekik a Jobbik. A tizenévesek bevonását segíti a nemzeti rock zenevilág, az olyan erős szimbólumok, mint az Árpád-sáv vagy a turul (Bán 2010), a kulcstényező mégis a Jobbik láthatósága és elérhetősége. Ebben az olvasatban nem eszmei-ideológiai okai vannak a radikális szimpátiának, hanem egyszerűen arról van szó, hogy a Jobbik éri el elsőnek a fiatalokat: a párt ifjúsági tábort, fórumokat szervez, aktívan jelen van a fesztiválokon és olyan szervezeti hálózattal rendelkezik, amely az ország egyes részeiben szinte kizárólagos alternatívává emeli a Fidesszel szemben (lásd bővebben: Róna–Sörös 2012).

Végül, a hatodik hipotézis a *mérséklődés-néppártosodás*. Ez nem teljesen önálló magyarázat: azt feltételezi, hogy a Jobbik táborának jellegzetességei elhalványultak. Ennek teljesülése esetén azt kellene látnunk, hogy a párt népszerűbb azokban a csoportokban, amelyekben korábban nem volt az, kiegyenlítetté vált a szimpatizánsainak a médiafogyasztása, értékválasztási mintázata, és csökkent a párt elutasítottasága. Az teszi valószínűbbé ezt a feltételezést, ha a korábbi markáns tendenciák a 2015-ös adatfelvételre enyhébb, lazább összefüggésekké szelődülnek, vagy akár teljesen eltűnnek.

A most következő empirikus elemzésben a fenti elméleteket fogom tesztelni az Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös adatbázisán, az értelmezésnél szem előtt tartva, hogy a minta az egyetemistákra és főiskolásokra reprezentatív (a módszertani leírás külön fejezetben látható). Az egyes hipotézisek magyarázóerejét az növelné, ha számot adnának arról, hogy (1) miért népszerűbb a Jobbik a fiatalok között, (2) különösen a 22 év alattiak között, (3) miért 2009

42 http://onlinepolitikaelemzes.hu/static/upload/political_analysisFEBMARCH_MAVEN7.pdf

körül volt az áttörés, és (4) milyen hatása lehetett a mérséklődésnek a támogatottságra és a tábor összetételére. Az elemzés menete során először a kétváltozós eredményeket ismertetem, majd a többváltozós modell és a korábbi kutatási eredmények bevonása után fogom értékelni, hogy melyik hipotézis milyen mértékben illeszkedett a magyarázatba.

Társadalmi háttér

Az elemzés során az elemszámokat csak külön, indokolt esetben tüntetem fel, a közölt adatok nagy része százalékos megoszlást takar. Arra is figyeltem, hogy csak a jelentős elemszámú demográfiai, illetve értékrendbeli csoportokat tüntessem fel, így a hibahatár 6-7 % alatt maradt. Először a demográfiai változókat vettem szemügyre (2. táblázat), melyek korábbi vizsgálataink során is szignifikáns hatással voltak az egyetemisták és főiskolások pártválasztására. Mivel az első két adatfelvétel részben online volt, a harmadik pedig személyes, ezért némi módhatás jelentkezhet az adatok összehasonlítása során. Ahol ez különösen plauzibilis, ott jelezni fogom. Minden táblázatban vastagon szedve jeleztem a szignifikáns eltéréseket ($p > 0,05$).

2. táblázat.

A Jobbik támogatottsága a teljes mintában nemek, életkor, lakóhely, vallásosság, anyagi helyzet és apa iskolai végzettsége szerint. (százalékos megoszlás)

		Jobbik 2011	Jobbik 2013	Jobbik 2015
nem	férfi	20	20	23
	nő	14	13	17
életkor	21 év feletti	14	16	17
	18-21 évesek	21	17	25
lakóhely	Budapesten	10	10	9
	megyei jogú városban	16	19	19
	egyéb városban	20	17	25
	községben	24	21	28
vallásosság	vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	16	16	21
	vallásos vagyok a magam módján	21	18	21
	nem vagyok vallásos	16	16	18
anyagi helyzet	gondok nélkül élek	14	11	19
	a pénzem okos beosztásával jól kijövök	17	17	18
	éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	19	18	24
apa végzettsége	szakmunkás vagy alapkötő	21	20	26
	gimnáziumi érettségi	16	23	22
	diploma	13	11	13
Összesen a teljes mintában		17	16	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012, 2013 és 2015.

Megjegyzés: az anyagi helyzetről a “hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak” és a “nélkülözések között élek”, a vallásosságnál az „ateista vagyok”, az apa végzettségénél az alapkötő

végzettség válaszopciók elemszáma túl alacsony az elemzéshez. Minden esetben vastagon a szignifikáns eltérések ($p > 0,05$).

Ahogy a teljes népességben és a korábbi hallgatói mintákban (Félix-Gregor 2014), úgy most is a férfiak körében bizonyult felülreprezentálnak a Jobbik. Szintén található a korábbi eredményekkel a korcsoportok szerinti bontás: a Jobbik ismét a 21–22 év alattiak körében tett szert kiugró támogatottságra (ez alól kivétel a 2013-as adatfelvétel). Nincs újdonság a lakóhely szerinti bontásban sem: a teljes népességhez hasonlóan az egyetemisták között is a párt vidéken sokkal népszerűbb, mint a fővárosban. Vallásosság tekintetében nincs markáns tendencia – a párt keresztény-keresztény ön meghatározása és a fiatal átlagéletkorából következő „szekularizáltság” kioldhatja egymást. Anyagi helyzet tekintetében látszik, hogy a Jobbik inkább a nehéz helyzetűek, mintsem a gondtalanul élők pártja, ám az is nyilvánvaló, hogy sokféle a tábora, csak enyhe összefüggést tapasztaltunk (ismét, a teljes népességre vonatkozó adatokkal összhangban). Ugyanakkor mindhárom adatfelvételben szembeszökő differencia volt a szülő iskolai végzettsége szerint: a Jobbik az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok pártja.

Összességében a 21 év alattiak körében tapasztalt felülreprezentáltság miatt érdemes megfontolni a korábban igazolt szubkulturális hipotézist, miszerint a radikális párt a több szabadidővel és kevesebb kötöttséggel rendelkező tizenévesekre elsősorban a szélsőjobb oldali szubkulturán és erős szimbólumrendszerén keresztül tud vonzerőt gyakorolni (Róna-Sörös 2012). Ami a gazdasági válság hipotézisét illeti: a lecsúszottak helyett inkább a feltörekvők pártjának tűnik a Jobbik: a vidéki, elsőgenerációs fiataloké. A néppártosodásnak viszont nincs jele az adatokban, csak minimális, és nem tendenciózus változások voltak 2011 és 2015 között, az egyetemista tábor nem vált sokfélebbé (ellentétben a teljes népességben tetten érhető trenddel, lásd: Róna–Molnár 2016).

3. táblázat.

A pártok támogatottsága szakok szerint. (százalékos megoszlás)

	Szakok elemszáma a mintában (2015)	Jobbik 2011	Jobbik 2013	Jobbik 2015
agrár	37	24	15	19
bölcsészettudományi	78	14	17	22
egészségtudomány (nem orvosi)	36	n.a.	20	31
gazdaságtudományi	144	16	17	17
informatikai	50	21	14	26
jogtudomány	34	14	13	15
műszaki tudományok	157	27	25	26
művészet	26	n.a.	5	12
orvostudomány	65	15	12	22
pedagógusképzés	46	12	11	24
társadalomtudomány	41	14	11	7
természettudomány	57	18	19	11
Összesen		17	16	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Képzési szint (BA, MA, PhD), finanszírozási forma és az egyetem fenntartása (egyházi, állami, magán) alapján nem voltak erős összefüggések, szakok szerint viszont jelentős különbségek vannak a Jobbik népszerűségi mintázatában. A kisebb létszámú szakok esetében a számokat óvatosan kell kezelni, ám az mindenképp kijelenthető, hogy a Jobbik az informatikai és műszaki képzésre járók között örvend a saját átlagát jóval meghaladó támogatottságnak – feltehetően azért is, mert ezekben nagy többségben vannak a férfi hallgatók –, a társadalomtudományi és művészeti hallgatók viszont nem kedvelik a pártot. A többi szak esetében nem volt tetten érhető markáns tendencia mindhárom adatfelvételt figyelembe véve, leginkább a pedagógus- és orvosnövendékek között, illetve az egészségtudományban tanulók között nyert teret a Jobbik, ez akár a néppártosodás sikereként is értelmezhető. A bölcsészek közötti kiemelkedő támogatottság csak mítosz az adatok tanulsága szerint.

Társadalmi aktivitás és médiafogyasztás

Ebben a részben azt vizsgáljuk meg, hogy a Jobbik fiatal hívei milyen társadalmi-közéleti aktivitást mutatnak, milyen szinten beszélnek nyelveket és milyen médiacsatornákból tájékozódnak. Ezek a változók ritkábban szerepelnek a szociológiai elemzésekben.

4. táblázat.

Nyelvtudás, szervezeti kötődés és online, offline aktivitás az egyes pártok táborában. (átlagpontok)

	Jobbik 2011	Jobbik 2013	2015 Jobbik	Teljes minta 2011	Teljes minta 2013	Teljes minta 2015
Nyelvtudás	n.a.	n.a.	3,43	n.a.	n.a.	3,96
Szervezeti kötődés	1,25	1,19	1,18	1,27	1,19	1,27
Offline aktivitás	n.a.	2,4	3,22	n.a.	2,1	2,85
Online aktivitás	n.a.	1,51	1,77	n.a.	1,36	1,61

Megjegyzés: nyelv: Minden nyelv esetében a következő pontszámokat adtuk 0= nem beszél, 1=alapfok, 2=középfok, 4=felsőfok. Ezeket összegeztük a kérdezett 5 nyelv esetében.

Szervezeti kötődés: 12 típusú szervezethez való kötődést kérdeztünk. Maximális 12 pontot az a válaszadó kap, aki mind a 12-nek tagja. Átlagosa valamivel több, mint egy szervezetnek tagja a hallgatók. Konkrét típusuk leírása a kérdőívben.

Offline és online aktivitás: 14 offline típusú tevékenységet és 6 online típusút adtunk meg (2013-ban csak 5 online-t). Az átlagpontok azt mutatják, hogy átlagosan hányféleképpen vettek részt az egyes pártok szavazói. Konkrét típusuk leírása a kérdőívben. Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A beszélt nyelvek tekintetében egyetlen jelentős különbség van: a Jobbik szavazói – saját bevallásuk szerint – kevesebb nyelvet ismernek, vagy alacsonyabb szinten beszélnek azokat. Életszerűnek tűnik, hogy a Jobbik híveinek kevésbé privilegizált helyzete, családi háttere (és így a külön nyelvórák hiánya) húzódik meg a különbség mögött, azonban még valószínűbb, hogy a párt táborának alacsony átlagéletkorából következik a differencia: a többváltozós elemzésben már nem volt szignifikáns a nyelvi változó, miután kontrolláltunk a korra. A társadalmi szervezetek átlagos számában is némileg elmaradtak a radikális hallgatók 2015-ben, előtte viszont az átlag környékén voltak. Korábbi tanulmányunkban az izoláltabb társadalmi

pozíciót – mely szinten összefüggésben lehet a tizenévesek közötti felülreprezentáltsággal – a Jobbik felé fordulás egyik hajtóerejeként azonosítottuk (Róna–Sörös 2012). Ugyanakkor internetes (kommentelés, fb-megosztás, stb) és neten kívüli (tüntetés, petíciók, stb.) közélet-politikai aktivitásban a jobbikosok átlag feletti értékeket produkáltak, ez persze nem meglepő a párt virulens netes és grassroot háttérrel ismerve. Összességében tehát ismét a szubkulturális hipotézis mellett merült fel egy érv, illetve a gazdasági nehézségek hipotézise is újabb közvetett bizonyítékot nyert.

5. táblázat.

Médiafogyasztás gyakorisága az egyes pártok táborában. Átlagpontok, 3-as skála (1=rendszeresen fogyasztja; 2=alkalmanként; 3=soha)

	Jobbik 2013	Jobbik 2015	Teljes minta 2013	Teljes minta 2015
Index.hu	1,88	1,93	1,71	1,84
Origo.hu	2,01	2,16	1,92	2,16
444.hu	-	2,45	-	2,37
Kuruc.info	1,98	2,47	2,61	2,77
Facebook		1,64		1,63
Kereskedelmi TV		2,03		2,17
Közszolgálati TV		2,34		2,44
Napilapok		2,56		2,57

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 és 2015.

Az 5. táblázat egyik legfontosabb tanulsága az, hogy a Facebook mennyire erősen dominálja az egyetemisták és főiskolások tájékozódási szokásait: 52%-uk rendszeresen, 34%-uk alkalmanként gyűjti a közösségi oldalon a politikai információit, és csak 14% válaszolta azt, hogy soha. Így jött ki az 1,63-as átlagpont, ami azt mutatja, hogy minden más csatornánál befolyásosabb a Facebook, még a legolvasottabbnak számító Indexnél is. Egy 2013-as teljes ifjúságra kiterjedő Ipsos-kutatásban⁴³ még a TV és az internetes hírportálok is valamivel – a már akkor is népszerű – Facebook előtt voltak, mint politikai tájékozódási forrás. Azaz vagy az utóbbi két évben előzött be a közösségi oldal, vagy az egyetemisták és főiskolások között gyakoribb a használata. Vagy mindkettő. Ez a jelenség máris sokat megmagyaráz a pártok és ifjúsági szervezetek között is messze a legtöbb like-olóval rendelkező Jobbik magas támogatottságának okáiból. Szintén világosan tetten érhető az internetes források fölénye a televízióhoz, és különösen a rádióhoz és napilapokhoz képest.

A pártos médiafogyasztás elterjedtsége és korlátai is kirajzolódnak a gyorsjelentésünkből, amely ugyanezeket az adatokat a többi párt átlagpontjaival veti össze⁴⁴: a baloldaliak

⁴³ <http://ipsos.hu/hu/news/leginkabb-a-tevebol-tajekozodnak-a-fiatalok>

⁴⁴ http://www.aktivfiatalok.hu/hirek/megjelent_az_egyetemista_es_a_foiskolas_kutatasunk_3_hulla

gyakrabban olvasnak 444-et, a jobbikosok kuruc.infót, a fideszesek pedig a közszolgálati TV és rádió leggyakoribb fogyasztói. Ugyanakkor az is világossá vált, hogy egyik szavazótábor sem tájékozódik egyoldalúan: az Index és az Origo mind a három politikai oldalon népszerűbb forrásnak számít, mint az előbb említett “saját” média. A Jobbik táborának felhígulása húzódik meg valószínűleg a mögött, hogy a párttal kifejezetten ellenséges 444.hu és a baráti Kuruc.info szinte teljesen egyforma gyakoriságú tájékozódási forrásnak számít a körökben. A néppártosodás eredményét mutatja az is, hogy a Kuruc.info látogatása is jóval alacsonyabb átlagpontszámot kapott, mint két évvel korábban: vagy nagyjából ugyanazok a fiatal hívek maradtak a Jobbik mögött, de ők kevesebbszer használják – vagy kicserélődött a Jobbik hallgatói tábora, és az újakra kevésbé jellemző a szélsőséges portál iránti érdeklődés, mint a régiekre. Akármelyik is történt, ez a mérséklődési stratégia sikerességét mutatja.

Politikai értékválasztás

Ebben az alfejezetben a politikai értékválasztás és pártpreferencia közötti összefüggést vesszük szemügyre. Elsőként a bal-jobb, liberális-konzervatív és mérsékelt-radikális skálán való önelhelyezést vizsgálom.

6. táblázat.

A baloldal-jobb skála megoszlása az egyes pártok táborában. Százalékos megoszlás (oszlopszázalékok)

	Jobbik 2011	Jobbik 2013	Jobbik 2015	Teljes minta 2011	Teljes minta 2013	Teljes minta 2015
1- bal	1	0	1	2	3	2
2	0	2	1	6	6	6
3	1	2	5	12	12	11
4	26	23	24	41	41	45
5	17	16	30	16	16	20
6	27	29	26	14	13	12
7- jobb	28	29	13	9	9	4
	100	100	100	100	100	100

Megjegyzés: a pontos kérdés így hangzott: „Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével!”

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A teljes minta megoszlása mindhárom évben nagyon hasonló volt, a hallgatók a középértéket preferálják, ami sokuk esetében bizonytalanságra is utalhat. Ugyanakkor semmilyen meglepő tendenciát nem tapasztalhatunk a Jobbik ifjú hívei esetében: előbbieik elsőprő többségben jobbra, másodsorban középre sorolták be önmagukat, baloldali alig volt közöttük. Az ugyanakkor már figyelemre méltó, hogy a 7-es szélsőérték aránya 2015-re jelentősen visszaesett: az utolsó adatfelvételben már inkább az 5-ös és 6-os, valamivel mérsékeltébb értékek voltak divatosak a jobbikosok között, mintsem a „harcias” 7-es. Ez a néppártosodás jelenségét húzza alá.

7. táblázat.**A liberális-konzervatív skála megoszlása az egyes pártok táborában.
(százalékos megoszlás)**

	Jobbik 2011	Jobbik 2013	Jobbik 2015	Teljes minta 2011	Teljes minta 2013	Teljes minta 2015
1 - liberális	7	3	3	9	7	6
2	8	8	10	16	17	16
3	10	10	10	17	18	15
4	36	31	39	33	36	40
5	18	20	18	12	12	13
6	11	14	11	9	7	7
7- konzervatív	10	14	8	4	3	3
	100	100	100	100	100	100

Megjegyzés: a pontos kérdés így hangzott: „Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével!”
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A teljes minta megoszlása a liberális-konzervatív dimenzióban is hasonló mintázatot mutat: a többség középre sorolja be önmagát, kevés hallgató tud karakteresen azonosulni valamilyen fogalommal. Ez az adat éppúgy a fogalmaktól való idegenkedést, a témával kapcsolatos járatlanságot hangsúlyozza, mint a Jobbik ifjú híveinek megoszlása. A párt önképének, üzeneteinek ugyanis totálisan ellentmond az, hogy egyetemista közönségének csak 37%-a tartja magát konzervatívnak, 39% középen helyezte el önmagát, 23% pedig a liberális térfélen! Ez az inkonzisztenciára már a korábbi adatokon is látszódik: a fiatalok nézeti még kiforratlanok, sokuk nincs is tisztában a jelzők tartalmával, a Jobbikra szavazásnak nem ideológiai, hanem habituális, szervezeti, vagy egyszerű proteszt okai vannak (Róna–Sörös 2012). Ebben a dimenzióban tehát nem értelmezhető a néppártosodás, mert már korábban is sokféle volt a tábor.

8. táblázat.**A mérsékelt-radikális skála megoszlása az egyes pártok táborában.
(százalékos megoszlás)**

	Jobbik 2011	Jobbik 2013	Jobbik 2015	Teljes minta 2011	Teljes minta 2013	Teljes minta 2015
1 - mérsékelt	2	1	2	7	8	8
2	3	5	7	16	17	16
3	7	11	14	18	19	18
4	28	25	39	35	35	40
5	25	26	17	14	13	11
6	20	19	13	7	6	5
7- radikális	15	15	8	4	4	3
	100	100	100	100	100	100

Megjegyzés: a pontos kérdés így hangzott: „Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével!”
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A mérsékelt-radikális skála az, amelyben a jobbikos fiatalok a leginkább eltérnek az összes többi párt támogatóitól: mindenki más elsősorban középértéket, másodsorban mérsékelt opciót választott. Ugyanakkor a Jobbik ifjú közönségének a változása is szembeszökő: nemcsak a 7-es szélsőérték szorult vissza, hanem 2015-re közel szimmetrikussá változott a megoszlás: 23 százalék inkább mérsékeltnek, 38 százalék inkább radikálisnak tartja magát, miközben a többség középre húz. 2011-ben még a jelenlegi 38 helyett 60 százalék volt a radikális térfélen: ez definíció szerint a mérséklődési hipotézis eddigi legerősebb bizonyítéka. Az mindenesetre teljes mértékben tévhitnek bizonyult, hogy a fiatalság és a radikalizmus kéz a kézben járna: csak az összes válaszadó mindössze 19%-a tartotta magát radikálisnak.

A következő táblázatban egyetlen címkét kellett választaniuk a válaszadóknak a felkínált lehetőségek közül.

9. táblázat.**Pártok támogatottsága politikai címkék szerint.
(százalékos megoszlás, sorszázalék)**

	Jobbik 2013	Jobbik 2015	teljes minta 2013	teljes minta 2015
liberális, szabadgondolkodású	10	11	28	27
européer/nyugatos	4	7	14	15
konzervatív, hagyománytisztelő	11	10	9	7
erős nemzeti érzésű	37	22	10	9
rend és stabilitás	22	25	15	16
zöld, környezetvédő	9	16	11	13
vallásos, hívó ember	4	6	6	7

Megjegyzés: így szólt a kérdés: “Az alábbiakban olyan politikai eszméket olvashatsz, amelyek jellemzőek lehetnek egy ember gondolkodására. Kérlek, válaszd ki ezek közül azt, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásodhoz!”
A kereszténydemokrata, baloldali radikális és szociáldemokrata címkéket csak 1-3 százaléknyi válaszadó említette, így az alacsony elemszám miatt a megoszlásaikat nem tüntettem fel.
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 és 2015.

A 9. táblázat első tanulása az, hogy a fiatalok számára általában a liberális, nyugatos, rendpárti és zöld címkék a legnépszerűbbek, ebben nem volt változás az utóbbi két évben. A Jobbik egyetemista támogatói számára az átlaghoz képest értelemeszerűen szimpatikusabb azonosulási pont a „nemzet” és a „rend” fogalma, ugyanakkor ez már 2013-ban is „csak” tízből hat szavazójukra volt jellemző, azóta már kevesebb, mint ötre. Meglepő, hogy a párt által vallott vallásos és konzervatív címkékkel szemben a kifejezetten ellenségesen kezelt liberális és européer szavak egyenrangúnak számítottak a fiatal választóik körében. Ez utóbbi kettő, illetve különösen a zöld címke népszerűbbé válása is jelzi a néppártosodás sikerét: a már 2013-ban is diverz egyetemista tábor még sokfélebbé vált 2015-re a politikai azonosulását tekintve.

A következő szakaszban a demokráciához és a diktatúrához való viszonyuk kifejezésére kértük a válaszadókat. A demokrácia jelenlegi működésével értelemszerűen minden ellenzéki párt hívei elégedetlenek voltak, egyedül a kormánypártiak nyilatkoztak megértőbben. Ez mindenképpen erősíti azt, hogy bizonyos szempontból – a rendszerhez való viszonyulás szempontjából – a kormánypártiak hűségesnek, az ellenzékiek pedig tiltakozónak tekinthetők a hirschmanni kategóriák szerint. Ennél sokatmondóbbak a 10. táblázat adatai, melyek a demokrácia és a diktatúra, mint politikai rendszer közötti választást mutatják.

10. táblázat.

A demokratikus és a diktatórikus politikai rendszer megítélése az egyes pártok táborában. (százalékos megoszlás, oszlopszázalék)

	Jobbik 2011	Jobbik 2013	Jobbik 2015	Teljes minta 2011	Teljes minta 2013	Teljes minta 2015
A demokrácia minden más politikai rendszerénél jobb	19	22	33	39	42	47
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik	52	32	37	33	29	32
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer	29	37	30	28	23	21

Megjegyzés: 2013-ban azért nem 100 százalék az összeg, mert akkor volt egy negyedik válaszopció is: „A jelenlegi magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne”. Ezt viszont csak kevesen választották.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Hasonlóan a korábbi vizsgálatainkhoz idén is relatív, de nem abszolút többségben vannak a demokrácia feltétlen hívei (arányuk némileg növekedett is), ugyanakkor riasztó jel, hogy – legalábbis a kérdés alapján – több, mint minden második egyetemista nem számít a demokrácia elkötelezett hívének. A Jobbik hallgatói közönségében még alacsonyabb a „demokrácia-igénylők” aránya, ugyanakkor ez az arány számottevő növekedést mutatott 2011 és 2015 között, ami a Jobbik mérséklődésének sokadik jele. Ismét nem tudjuk eldönteni, hogy kicserélődött a tábor, vagy pedig nagyjából intakt maradt, csak „demokratábbak” lettek a hívek (vagy a kettő valamilyen kombinációja).

Ami az alapvető mintázatot illeti: nem tudunk új magyarázatot adni erre ahhoz képest, amit a korábbi hullámokban tettünk: a Jobbik maga is számos alkalommal kifejezte szkepszisét a demokráciával szemben, ezzel kondicionálhatta híveit a második és harmadik válaszlehetőség elfogadására. Azt ugyanakkor – szintén a korábbi kutatás tapasztalatai alapján – fontos kiemelni, hogy a válaszok mögött nem kikristályosodott preferenciák, hanem indulatok és csalódottság is állhatnak. Sokan így fejezhetik ki kiábrándultságukat a jelenlegi rendszerrel kapcsolatban, anélkül, hogy belegondolnának, mit is jelentene a diktatórikus alternatíva. Ez is a hirschmanni tiltakozás egy megnyilvánulási formája lehet.

Kérdőívünkben – az előző hullámokhoz hasonlóan – szerepeltek tekintélyelvűséget (az Adorno által kidolgozott F-skála nyomán), szociális érzékenységet, vezérkultuszt, rendpártiságot és cigányellenességet mérő állítások is.

11. táblázat.

Politikai állításokkal való egyetértés átlagpontjai az egyes pártok táborában. 5-ös skála (1=egyáltalán nem ért egyet; 5=teljes mértékben egyetért)

	Jobbik 2011	Jobbik 2013	Jobbik 2015	Teljes minta 2011	Teljes minta 2013	Teljes minta 2015
A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet.	4,03	3,95	3,72	3,41	3,44	3,42
Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért		3,25	3,4		3,43	3,46
Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre.	3,71	3,73	3,55	3,07	3,11	3,06
A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él.		2,4	2,57		2,35	2,39
Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében: a rend fontosabb, mint a bűnelkövetők jogai		4,33	3,92		3,59	3,59
A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia	2,49	2,64	2,3	2,17	2,13	2,1
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van	4,17	4,02	3,55	3,21	2,83	2,74

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A teljes mintát áttekintve egyetlen esetben, az utolsó itemnél tapasztalhatunk szignifikáns elmozdulást az utóbbi években: az egyébként nagyon erős távolságtartás a cigányokkal szemben némileg mérséklődött. Ez megtörtént a Jobbik táborában is, sőt a párt egyetemista közönsége az átlagpontok alapján valamivel kevésbé tekintélyelvű, rendpárti, és „macsó”, mint az utóbbi két adatfelvétel idején, ez akár a néppártosodás ismételt tüneteként is felfogható, jóllehet nagyon kicsi változásokról van szó. Alapvetően ezekben a kérdésekben karakteresebben megmutatkozott a tömeg szintjén is a Jobbik-elit rendpárti-tektélyelvű-konzervatív világnézete: erős vezetőre, engedelmisségre és szigorra van szükség. (Noha a nők szerepének korlátozásával való egyetértés még a Jobbik szimpatizánsai között is ritka). A szociális dominancia elméletét tükröző „szegények többsége saját maga felelős” állítás támogatottsága átlagnál csak hajszálnyival magasabb a Jobbikban, a paternalizmus ellentétét állító felelősségvállalásra vonatkozó kijelentés helyeslése pedig szinte teljesen megegyezik a teljes minta

értékével. Ezekben a kérdésekben azonban nem csoda a tábor „jellegtelensége”, hiszen a párt álláspontja is nehezebben azonosítható be.

Az utolsó pártokkal kapcsolatos kérdés az volt a kérdőívünkben, hogy mi jut eszébe a válaszadónak a pártokról. Válaszopciókat nem adtunk meg, szabadon asszociálhattak a hallgatók. Összehasonlítási alapként a többi parlamenti frakcióval rendelkező pártot is feltüntettük.

12. táblázat.
Pártok ismertsége és pártokról alkotott asszociációk.
(százalékos megoszlás)

	Jobbik 2015	Jobbik 2013	Fidesz 2015	MSZP 2015	LMP 2015
jellemző pozitív említések	15 („hazafi, nemzeti, rend”)	10 („hazafi, nemzeti, rend”)	6 („jót akarnak, vállalható, normális”)	4	14 („tisztesség, kiegyensúlyozott”)
jellemző negatív említések	23 („szélsőséges, rasszista”)	41 („szélsőséges, rasszista”)	48 („lopnak, diktatúra, lejáratódott”)	59 („lejáratódott, komcsik, elmúltnyócév”)	49 („komolytalan, esélytelen, hippik-meleg-füvesek”)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 és 2015.

A számok az összes említés százalékos gyakoriságát mutatják. A nyitott kérdésekre adott válaszokat kategóriákba rendeztük, és a pozitív és negatív kategóriák leggyakoribb említéseit tüntettük fel. Tehát például 2015-ben 15 százalékos válaszadó nyilatkozott pozitív asszociációval a Jobbikról, közülük a leginkább jellemző említések a „hazafiság”, „rend” és „nemzeti” voltak.

Az asszociációkból az is kiderül, hogy az LMP esetében a fő veszély nem az antipátia, hanem az, hogy jelentéktelennek, „esélytelennek” gondolják. Az MSZP számára pedig nem is az az igazi probléma, hogy a hallgatók zömének a szemében ők „lejár lemeznek”, hiteltelennek számítanak, hanem hogy még a saját szavazóik sem tűntek lelkesnek, csak egy részük tudott igazán pozitív asszociációt említeni velük kapcsolatban. Ez – ha nem is ilyen mértékben, de – a Fidesz esetében is létező jelenség. Náluk sem az előre borítékolható negatív hozzászólások jelentik az intő jelet, hanem az, hogy híveik jó része olyan pozitív említéseket tett, melyekből kiderül, hogy igazán ők sem elégedettek a kormánnyal, csak nem látnak jobb alternatívát („jót akarnak”, „vállalható”). Az LMP-nél is kételyeket támaszt a támogatói hosszú távú lojalitásában az, hogy a leggyakoribb pozitív említések nem a párt szakpolitikai profiljára rezonálnak, hanem a korrupció-mentességre, és arra, hogy a párt sem a baloldallal, sem a jobboldallal nem állt össze: a fő előnye a „tiszt lap”. Ez újabb bizonyíték a tiltakozás-jellegre (Hirschman).

A Jobbiknál viszont a negatív és pozitív említések is egyfajta sikerről tanúskodnak: a pozitív nagyfokú azonosulást és lelkesedést tükröznek a párt fő üzenetei mentén („rend” és „hazafiság”), ami pedig kifejezetten új fejlemény, az a negatív asszociációk visszaszorulása.

2013-as kutatásunkban még a válaszadók 41%-a fűzött „rasszista”, „náci”, „fasiszta”, „erőszakos”, „szélsőséges” stb. jelzőket a radikális párthoz, 2015-ben viszont már csak 23 százalék asszociált ilyenekre. Ezzel összhangban a párt teljes népességbeli elutasíthatósága is csökkent (Róna–Molnár 2016). Már eddig is számos közvetett bizonyítékunk volt a Jobbik néppárti stratégiájának („cukikampányának”) a sikerességére, az azonban minden eddiginél jobban mutatja azt. A tiltakozó motiváció mellett a politikai hűség – legalábbis az erre utaló lelkesedés – a Jobbiknál jelent meg a leginkább észrevehetően.

Többváltozós elemzés

Az elemzés záró részében úgynevezett logisztikus regressziós modelleket futattok le: ez egy többváltozós statisztikai elemzési módszer, mely megmutatja, hogy a számos magyarázó változónak önállóan – a többi változó kereszthatásától megtisztított módon – milyen mértékű hatása van az eredményváltozóra. Az eredményváltozó (függő változó) a modellben a Jobbikra voksolás volt, a fejezetben használt összes változó pedig magyarázó változóként szerepelt a modellben. A táblázatban csak a szignifikáns magyarázó változókat tüntettem fel. Ezek azok, amelyek önállóan, minden más tényező változatlansága mellett, a legnagyobb hatással vannak a pártpreferenciákra.

13. táblázat.
A Jobbik szavazótáborainak logisztikus regressziója

	Jobbik	
Nagelkerke R négyzet	0,424	
Szignifikáns változók és esélyhányadosok (Exp Béta)	Szülők végzettsége	0,828
	21 év alatti	1,662
	Baloldal-jobb	1,788
	Mérs-rad	1,264
	Dem. elégedett	0,55
	Kuruc.info	0,36
	Ker.Tv	0,64
Cigányok, bűnözés	1,472	

Függő változó Jobbikra szavazás.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015.

1-nél nagyobb esélyhányados növeli a valószínűségét annak, hogy a válaszadó az adott pártra szavazzon, 1-nél kisebb pedig csökkenti. A szülők végzettségénél a nagyobb érték magasabb végzettséget jelent, így a Jobbik 1 alatti értéke azt jelenti, hogy a párt az alacsonyabb végzettségű szülővel rendelkező hallgatók körében népszerűbb. A 21 év alatti változónál a nagyobb érték jelenti azt, hogy a válaszadó 21 év alatti, köztük magasabb a párt támogatottsága. A Baloldal-jobb, lib-konz, mérs-rad skálán a nagyobb érték az utóbbi pólusnál van: a 7-es skálán egy egységgel jobbra történő elmozdulás 1,788-szorosára növeli a Jobbikra szavazás valószínűségét. A demokráciával való elégedettségénél a nagyobb érték jelenti az elégedettséget,

így a jobbikosok elégedetlenebbek az átlagnál. A médiumok fogyasztásánál a nagyobb érték jelenti a rendszeresebb fogyasztást, így az 1 alatti esélyhányados jelzi, hogy az adott csatorna használata növeli a párt támogatásának esélyét – az 1 feletti pedig csökkenti. A jobbikosok gyakrabban használják a kuruc.info-t és a kereskedelmi tv-k híradóit. A „cigányok vérében van a bűnözés” állításnál a nagyobb érték jelzi az egyetértést, így az állítás igenlése növeli a Jobbikra szavazás esélyét. A címkéknél is az 1 feletti szám növeli az adott pártra voksolás valószínűségét, az 1 alatti pedig csökkenti.

Az első sor Nagelkerke értéke azt jelenti, hogy a teljes modell milyen mértékben magyarázza meg az adott pártra voksolás szórását. Az illeszkedés elég erősnek számít a politikai szociológiai gyakorlatban. A Jobbik támogatását mintegy 42 százalékban lehet előrejelezni ebben az elemzésben használt változók alapján. A pártnál megjelenő változók megerősítik azt a korábbi kutatásokból származó eredményt, miszerint a radikális párt fő vonzereje nem a szakpolitikai javaslataiban, ideológiájában rejlik, hanem a szubkultúrában (kuruc.info olvasása, népszerűség a 21 év alattiak körében), a proteszt-jellegben (demokrácia jelenlegi működésével való elégedetlenség), a párttal való habituális és közösség-alapú azonosulásban (radikalizmus, jobboldaliság), mely a rendpártiság mellett a cigányok elítélésén alapszik, és amely nem is annyira a szegény, hanem inkább az elsőgenerációs értelmiségi fiatalokra van nagy hatással. A néppártosodást az is jelzi, hogy a – pártnak annak méretéhez képest nagyon kis teret adó – kereskedelmi híradókat is gyakran nézik a hívei.

Összegzés

A hipotézisek közül tehát nagyon sok empirikus bizonyítékot nyert a mérséklődés: *noha a Jobbik támogatóinak társadalmi összetétele szinte semmit sem változott, nézeteik és különösen a pártról alkotott nézetek nagyon is sokat változtak*. Ugyanakkor ezek közül szinte valamennyi részben a *módhatásból* is származhat: az első két adatfelvétel jelentős részben online módon történt, a harmadik viszont kizárólag személyesen. Életszerű feltételezés, hogy a lelkes és aktív jobbikos fiatalok, különösen a „kemény mag”, előszeretettel töltötték ki kérdőívünket, így az online kutatásban jól elért intézményekben ők felülreprezentáltak. Márpedig, ha a legnagyobb affinitást mutató törzsközönség aránya felett szerepel a mintában, akkor ahhoz viszonyítva a személyes kérdezésnél természetes a felhígulás, ezzel a módszer ugyanis épp annyira lehet elérni a lelkes támogatót, mint a bizonytalant. Ebben az olvasatban tehát nem a párt táborának valós változásáról van szó, hanem csupán arról, hogy más arányban tudtuk elérni a tábor „centrumát” és „perifériáját”.

Ugyanakkor ennek eshetőségét sem szabad túldimenzionálni. Először is a korábbi kutatásokban is volt személyes lekérdezés (2013-ban a megkérdezettek 34 százalékát így kerestük fel), másodsor a kérdőívet olyan profilokon (jellemzően az intézmények saját facebook-oldalai) keresztül terjesztettük, amelyek megtekintésére nagyon széles tömegnek volt esélye az adott intézmény hallgatói közül (a kitöltési hajlandóság persze eltérhetett), harmadszor – és ez a legfontosabb – súlyoztuk is a mintát (ha egy intézményből 10-szer annyian töltötték ki, akkor az tized akkora súlyt kapott). Negyedszer, a kapott megoszlások a teljes minta esetében a

legtöbb táblázatban kísérteties hasonlóságot mutatnak a személyes és a vegyes adatfelvételek között is, tehát valószínű, hogy ugyanazt a csoportot reprezentálták a kitöltők (kivéve, ha megváltozott időben az egyetemista fiatalság politikai értékválasztása és társadalmi aktivitása, ez azonban igen valószínűtlen). Végül, ötödször, a néppártosodás sikerének legerősebb bizonyítéka nem a jobbikos hallgatók válaszából fakad, hanem a többiek Jobbikról alkotott véleményéből: majdnem feleannyian tartják szélsőségesnek a pártot, mint korábban, úgy, hogy a Jobbik részaránya a mintában szinte változatlan maradt.

Ami a több hipotézist illeti: a mérséklődés kiemelkedése már önmagában csökkenti a többi feltételezés magyarázóerejét, különösen igaz ez az értékválasztásra: ha sokfélebb attitűdöket, nézeteket vall a tábor, akkor aligha az ideológiai-eszmei egyezőségen alapul a szavazás. Ugyanakkor a logisztikus regressziós és a még mindig jelentős kétváltozós összefüggések ennek a létjogosultságát is alá támasztották, különösen a rendpártiság, tekintélyelvűség, nacionalizmus, cigányellenesség dimenziójában. Szintén hatványozottan csökkenti a mérséklődés az elitellenesség jelentőségét: értelemszerűen háttérbe szorulnak a harcias, rendszerkritikus üzenetek és szavazók, ha a párt mondanivalója – bevallottan – minél szélesebb rétegekhez szól („nyugati nyitás, hídépítés a baloldal felé, stb.). Nem meglepő, hogy a Jobbik ifjú közönségében megnőtt a demokrácia iránt elkötelezettség aránya, ha a párt üzeneteiben a Magyar Gárda újraalakításának helyére a népszavazási kezdeményezések léptek. Ha a szótárból törölték a „cigánybűnözés”-t és helyette „cigány-magyar együttélés”-ről beszélnek, akkor az átlagpontok mérséklődése is természetesnek tűnik.

A szakirodalom, hagyományosan a szegénység vagy a lecsúszás általi fenyegetettség miatti frusztrációval magyarázza a radikális jobboldali pártszimpátiát. Az adatok alapján inkább az tűnik valószínűnek, hogy a jellemző „jobbikos életérzés” szerint szorgalommal és tehetséggel is nehezen lehet érvényesülni, szemben a fővárosi, értelmiségi családból származó, jobb körülmények között élő liberális – vagy mostmár fideszes – elittel, amely megerősítés nélkül is jó álláshoz és pozícióhoz jut. Az elsőgenerációs értelmiség létből is fakadhat a tekintélyelvűség, ami az előítéletesség esélyét is növeli (Róna-Reich 2013). (Ily módon a „zsidó” a privilegizált, ügyeskedő alak szimbóluma is lehet sokuk szemében. Az antiszemita összeesküvés-elméletre való fogékonyság is következhet tehát ebből, bizonyítani azonban csak annyit tudunk, hogy a Jobbik teljes népességbeli szavazói között gyakoribb az antiszemita állításokkal egyetértők aránya⁴⁵).

Családi szocializáció mellett a kortárs és az iskolai szocializáció is közvetett módon hozzájárul a radikális pártszimpátiához: a történelmi ismeretek, világnézeti fogódzók és demokrácia iránti affinitás teljes hiánya, illetve a társadalmi kapcsolatok esetlegessége sok tizenévest teljesen nyitottá tesznek mindenfajta világmagyarázat és közösség számára, amely eléri őket. Márpedig – ahogy korábbi kutatásainkból kiderült – a Jobbik az, amely a legtöbb fiatal képes elérni: ebben segíti szervezeti kiépítettség, tiszta előélete és a virulens szubkultúrája.

45 A TEV által megrendelt Medián-kutatás 2015-ös adatai szerint: http://tev.hu/wp-content/uploads/2016/04/Medi%C3%A1n_kutat%C3%A1s_2016_HU.pdf

Innen is látszik, hogy a Jobbik fiatalok közötti népszerűsége egyszerűen szándék és döntés kérdése is: a Jobbik pénzt és energiát investál a fiatalok közötti jelenlétére (fiatal politikusok száma, ifjúsági fórumokon, fesztiválokon való fokozott jelenlét, táborok szervezése, közösségi média-jelenlét, stb.), míg más pártok jelentősen elmaradnak tőle ebben. A szubkultúrára és az internethasználatra építő magyarázatban semmilyen ideológiai komponens nincs: a jobbikos fiatalok nagy része akár liberális vagy zöld pártra is szavazhatna, ha ezek a pártok szólították volna meg őket. Jellemző a kiforratlan, eklektikus világnézetükre, hogy még így, feltehetően több évnyi Jobbikra szavazás után is számos olyan politikai jelzővel tudnak azonosulni, amelytől a pártjuk idegenkedik.

Hogy a Jobbik hosszútávon is egyben tudja-e tartani fiatal közönségét, azt nem tudhatjuk. Annyi mindenesetre biztos, hogy egyáltalán nem törvényszerű, hogy ez a párt nyeri el a legtöbb egyetemista támogatását: kiemelkedő helyzete csak addig garantált, ameddig a riválisok tétlenül és értetlenül szemlélik a helyzetet.

Irodalom

- Bakker, B. N., Rooduijn, M., – Schumacher, G. (2016). The psychological roots of populist voting: Evidence from the United States, the Netherlands and Germany. *European Journal of Political Research*, 1–19.
- Bán Zsófia (2010): A turul és a dinó. *Eurozine*, 2010. november. <http://www.eurozine.com/articles/2010-11-24-ban-hu.html>
- Bíró-Nagy Adnrás: Baloldali fiatalok 2013. A balközép olvasztótégely és a fogyatkozó established baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 208-221.o
- Enyedi Zsolt – Fábán Zoltán – Tardos Róber): Pártok és szavazók 2002-2014. In Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Ríport, 2014.* Budapest: Társki.
- Félix Anikó, Gregor Anikó (2014): Kell egy csapat? A Jobbik és fiatal támogatóinak vizsgálata a társadalmi nemek szerinti megközelítésében In: Nagy Á - Szekely L (szerk.): *Másodkézből –Magyar Ifjúság2012*, Iszt Alapítvány-Kutatópont
- Kálóczi Krisztián: Politikai apátia, passzivitás és bizonytalanság a hallgatók körében. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 228-241.
- Keil András: Zöldek a felsőoktatásban – Avagy: mit tudunk a magukat zöldnek valló egyetemistákról, főiskolásokról? In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 196-208.o
- Kmetty Zoltán: Fiatal, vallásos és fideszes. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 181-196
- Krekó Péter – Juhász Artilla – Molnár Csaba (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20 (2), 53–79.

Lubbers, M. – Mérove, G. – Scheepers, P. (2002): Extreme Right Wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41 (3), 345-78.

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe.* Cambridge: Cambridge.

Norris, Pippa. (2005). *Radical Right: Voters and Parties in Electoral Market.* Cambridge: Cambridge University Press.

Róna Dániel, Sörös Anett (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 113–157.

Róna Dániel, Reich Jenő (2014): „Nemzetiek”, cigányokkal szemben rendpártiak, demokráciából kiábrándultak, első generációs értelmiségiek, közösségre vágnak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében* pp 151–172. Szeged, Belvedere.

Róna Dániel, Molnár Csaba (2016): Radikális változás? A Jobbik néppártosodási stratégiája. In: Boda Zsolt–Szabó Andrea (szerk.): *Trendek a magyar politikában 2.* Budapest, Napvilág Kiadó.

Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2012.

Szabó Andrea (szerk.) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Budapest–Szeged, Belvedere–MTA TK PTI.

Kmetty Zoltán:

Elkötelezettek...

A Fidesz egyetemista szavazóbázisának struktúrája

Bevezetés

Egy néppárt esetében különösen fontos cél, hogy lehetőség szerint minden társadalmi csoportban hasonlóan erős bázissal rendelkezzen. Igaz ez, iskolai végzettség szerinti bontásban, anyagi lehetőségek mentén, társadalmi csoportok szerinti metszetekben, és természetesen korcsoportonként is. A fiatal szavazók több szempontból is kitüntetett jelentőséggel bírnak. Ezeknek a szavazóknak a legkevésbé mély a pártkötődésük, viszont, ha sikerül egy pártnak megszerezni a bizalmukat, hosszabb távon is számíthat a támogatásukra (Meredith 2007; Dinas 2010). Ez a habituális szavazás még erősebb lehet, ha az első szavazat egy olyan pártra érkezett, aki az adott választást meg tudta nyerni (Fowler 2006). A magyar pártok azonban az elmúlt két évtizedben általában nehezen mozgósították a fiatalokat, a 30 év alatti korosztály jellemzően jelentősen alulreprezentált volt az országgyűlési választásokon, ami társult egyfajta politikai érdektelenséggel, apátiával is (Angelusz–Tardos 2005, 2011; Bauer–Szabó A. 2009; Kmetty–Tóth 2011). A Fidesz a 90 évek legelején egyértelműen a fiatalok pártja volt (Szabó 2010), a 2010-es évekre viszont elvesztette abszolút dominanciáját a fiatal korosztályban, ahogy arról az Aktív Fiatalok kutatássorozat is többször számot adott már (Reiner–Oross–Keil 2012; Kmetty 2014a). Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy a fiatalok teljesen elfordultak ebben a korosztályban a politikától, hanem azzal is, hogy olyan új formációk jelentek meg a pártpaletán, akik alternatívát kínáltak a Fidesszel szemben. Ebben a legsikeresebbnek egyértelműen a Jobbik bizonyult (Róna–Reich 2014). A fiatal szavazók megnyerése azonban nemcsak „issue-k” mentén működik, nem egy légüres térbe érkeznek a pártok. Mire először eljutnak a fiatalok az urnához (vagy a szavazás lehetőségéhez), már túlvannak olyan szocializációs csatornák befolyásoló mintáin, mint a család, az iskola, vagy a kortárs csoportok. Az intézményi és kapcsolati szocializációs mechanizmusok szerepe eltérően tud azonban működni azoknál, akik a politikát értik, és érdeklődnek iránta, szemben azokkal, akik a politikával nem is foglalkoznak, csak szükséges rossznak tartják. Jelen tanulmányban ennek a két csoportnak a szavazói motívumrendszerét igyekszünk jobban körbejárni az Aktív Fiatalok Magyarország kutatás-sorozat 2011-es és 2015-ös adatfelvételére építve, azt vizsgálva, hogy a Fidesz esetében hogyan alakul ezen csoportok aránya az időben előrehaladva, valamint milyen különbségek azonosíthatók a magas és alacsony politika érdeklődésű Fidesz szavazók társadalmi hátterében.

Elméleti háttér

Fiatalok és pártválasztás⁴⁶

A pártválasztás esetében nagyon sok egymással versengő modell van a szakirodalomban. A szociológia tradícióhoz legközelebbi politikai viselkedés iskola a csoporthatásra, illetve a

pártválasztás társadalmi beágyazottságára koncentrálnak (Lazarsfeld–Berelson–Gaudet 1944), a párt-identifikációs modell (Campbell et al. 1960) a választók hosszú távú pártazonosulását állítja az elemzés középpontjába, míg a közelség iskola (Enelow–Hinich 1984) a pártok és szavazók politikai álláspontjának egyezőségét/távolságát vizsgálja. A fiatal szavazók párt-identifikációja kapcsán elsősorban a szociológia iskolának van széles irodalma, amik egyrészt a szocializációs aspektusokat hangsúlyozzák, másrészt az egyes szocializációs ágensek szerepét.

A család pártválasztásban játszott szerepe már a „Columbia iskola” korai munkáiban is kitüntetett szerepet kapott (Berelson–Lazarsfeld–McPhee 1954). A család nem feltétlen a párt-identifikációt biztosítja, sokkal inkább egyfajta ideológia alaporientációra hat (Froman 1961), és ezen keresztül áttételesen határozza meg a későbbi pártválasztást. Az természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy milyen közel van egymáshoz a családban a gyerek és szülő, és egyáltalán a politikai diskurzus megjelenik-e a szülő–gyermek relációban. Azokban a családokban, ahol érdeklődőbbek a politika iránt, és határozottabbak a politikai vélemények, erősebb a szülő és gyermek politikai attitűdje közötti összhang.

A család mellett az oktatás, a kortárs csoportok, valamint a tömeg-média is befolyásolja a fiatalok pártválasztását (Froman 1961), ezek együttesen alakítják a fiatalok politikai attitűdjeit.

A rendszerváltás előtt a család jelentette gyakorlatilag az egyetlen közeget, ahol a hivatalostól eltérő ideológia nevelést kaphatott a fiatal (Szabó–Csepeli, 1984). A rendszerváltás után az idősebb korosztályok politikától való elfordulása áttételesen a fiatalok politikai szocializációját is befolyásolta, csökkentette a politikai érdeklődésüket, és fogékonyabbá tette őket a radikálisabb szövegekre (Csákó et al. 2000). Az iskolai a politikai szocializációban tudatosan csak a „politikai/állampolgári tudás” átadására koncentrált, és nem próbálta meg a diákok politikai világlátását alakítani (Szabó–Örkény 1998; Szabó–Falus 2000; Szabó 2010). A család és az iskola által hagyott légüres térben egyrészt felértékelődött a kortárs kapcsolatok szerepe (Csákó 2004), másrészt a tömeg-média és az internet hatása (Szabó 2010). Utóbbi befogadása, internalizálása szintén a kortárs csoportokon keresztül történt felerősítve előbbi szerepét. A tudatosan politikamentes alap és középszintű oktatás feletti felsőoktatás azonban már egy jóval átpolitizáltabb közeg, az egyetemek, szakok már jóval homogénebbek pártválasztás szempontjából, különösen a bölcsész és társadalom-tudományi képzések esetében. Ebben a környezetben az iskola, a tanárok, valamint az új kortárs csoport szerepe felértékelődik.

A fiatalok szavazói mintáinál a szocializációs aspektus mellett egy másik lehetséges motívum az, hogy melyik párt van az adott időpillanatban hatalmon. A bizonytalan, gyenge pártkötődéssel és alacsony politikai tudással rendelkező csoportok esetében jellemző pártválasztási motívum lehet az inkumbens hatásmechanizmus, tehát arra a pártra szavazás, aki éppen hatalmon van (Calle–Martinez–Orriols 2010). Ebben az esetben tehát nem a szocializációs csatornák működnek, és nem is témák mentén szavaznak a választók, hanem ezen szociálpszichológia mechanizmus mentén. Az Aktív Fiatalok Magyarország 2013-as hullámának

⁴⁶ Ennek a fejezetnek a megírásában támaszkodtunk korábbi munkáinkra (Kmetty 2014a).

korábbi elemzése (Kmetty 2014a), azonban inkább azt indikálta, hogy a Fidesz kormánypárti pozíciójának nincs jelentős közvetlen hatása a támogatottsági struktúrájára, a Fidesz szavazók mindössze 7 százalék használt olyan jelzőket a párt kapcsán, ami a párt inkumbens jellegére utalt, amikor a pártot jellemezni kellett.

Politikai tudás és pártkötődés

A korai választásszociológia elméletek (elsősorban a párt-identifikációs modell), abból indult ki, hogy a választók politikai tudása erősen korlátozott (Campbell et al 1960; Converse 1964). A pártkötődés ebben a nehezen kiismerhető világban segített azáltal, hogy politika útmutatóként szolgált arról, hogy mit hogyan kell értelmezni a politikában, és mit kell gondolni egyes kérdésekről. A széles politikai tudással rendelkezők esetében pedig a pártkötődés egy mélyebb elköteleződést sejtetett, hiszen náluk nemcsak habituális momentumként működött a pártra szavazás. A gazdasági fellendülés és a felsőfokú oktatás egyre szélesebb körűvé válása változtatott ezen a helyzeten azáltal, hogy felerősítette a kognitív mobilizációt a választásokon (Dalton 2012). A kognitív mobilizációs erősödése számos hatással járt. A magasabb politikai tudásnak köszönhetően a politikával kapcsolatos információkat jobban fel tudják dolgozni a szavazók, kevésbé kiszolgáltatottak a politikának. Ebből következik, hogy csökken esetükben a párt-identifikáció és a szocializációs kötődés hatása, mert tudnak ügyek és témák mentén is értékelni pártokat. Dalton (2007, 2012) a politikai tudásra építve megkülönbözteti a rituális szavazókat és a kognitív szavazókat (illetve az apolitikusokat és a párt nélkülieket, velük azonban nem foglalkozunk ebben a tanulmányban). A rituális szavazók alacsony politikai tudással és érdeklődéssel rendelkeznek, az ő pártválasztások elsősorban habituális, illetve normatív. A politikát nem igazán értik, a párt-identifikációjukra támaszkodnak, amikor egy politikai kérdés eléjük kerül.

Velük szemben a kognitív szavazók magas politikai tudással rendelkeznek, érdeklik őket a közügyek és a politika, nem habituális szempontok mentén állnak egy párt mellé, hanem a teljes információs spektrumot kiértékelik és aszerint döntenek. A pártkötődésük nekik is magas, akárcsak a rituális szavazóknak, de a negatív ügyekre sokkal inkább fogékonyak. Dalton (2007 2012) a hivatkozott tanulmányaiban az iskolai végzettséggel és a politikai érdeklődéssel operacionalizálta a kognitív mobilizációt. Tanulmányunkba beemeljük a Daltoni tipológiát, és e mentén vizsgáljuk majd a Fidesz szavazótáborának alakulását. Ennek a tipológiának ágyaz meg az a kontextuális keret, ami a felsőoktatási klímát igyekszik bemutatni a vizsgált 2011 és 2015 közötti időszakban.

Negatív ügymenet

Természetesen a fiatalok pártválasztására is jelentős hatással lehetnek az adott időszak aktuális fontos napirendi kérdései, akárcsak a pártok egyes ügyek mentén kialakított értékpreferenciái. A közelség iskola általában megkülönbözteti a konszenzusos és pozíciós ügyeket, témákat (Tóka 2005). Az oktatás inkább a konszenzusos témák közé tartozik, minden párt igyekszik magát úgy pozícionálni, hogy az oktatást stratégia ágazatnak látassa, és bizonyítsa azt, hogy

az adott párt tudja a legjobb válaszokat adni az oktatás kérdéseire. Mivel az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás a felsőoktatásban részt vevő sokaságot vizsgálja, ezért releváns azt vizsgálni, hogy vajon a pártok, és elsősorban a Fidesz, milyen közegben mozgott ezen témán belül. Ezzel nem azt mondjuk, hogy az egyetemisták pártválasztási motívuma mögött a különböző témák közül az oktatás a leginkább jelentős, amikor pártokról gondolkodnak, azt viszont bátran kijelentjük, hogy a jelentősek közé tartozik.

A Fidesz a 2010-es hatalomra kerülése után nagy lendülettel vágott bele az oktatás átalakításába, a korábban elmaradt strukturális reformokat állítva a kommunikációjának középpontjába. Az átalakítások érintették a köz- és felsőoktatást is, más-más súllyal. Jelen tanulmányban vizsgált válaszolók egy része a Fidesz 2010-es kormányra kerülése után tanult a közoktatásban (főleg a 2015-ös válaszadók), tehát elméletileg releváns lehetne a közoktatási átalakítás agendájának a vizsgálata is, azonban a közoktatás 2016-ig csendesebben működött, bár bizonyos strukturális problémák már korábban itt is látszódtak. A felsőoktatás esetében jóval látványosabbak voltak a megmozdulások, ezért inkább erre a szegmensre koncentrálnunk.

A kormányzat oktatáspolitikájával szembeni tiltakozás 2012 elején indult meg, de látványos megmozdulások leginkább 2012. decembere és 2013. márciusa között zajlottak, tüntetésekkel, teremfoglalással, vonulások rendezvényekkel (Gerő–Susánszky 2014). A megmozdulások fő céljai, a korábbi keretszámok visszaállítására, a hallgatói szerződés eltörlésére, valamint az egyetemi autonómia visszaállítására vonatkoztak. A tüntetések 2013 márciusában elkezdenek kifulladásra és sporadikusá válni, részben amiatt mert egyes célokat sikerül elérni (keretszámok), részben amiatt mert a tüntetések korábbi szereplői (HaHa vs HÖÖK) eltérő célokat tűznek ki maguk elé. A 2014-es választási évre a Fidesznek sikerült konszolidálni a felsőoktatási tiltakozásokat, a kampányba nem is válik fontos témává az oktatás kérdése⁴⁷. A választások után a kormány újult erővel vágott neki a felsőoktatás további átalakításnak. 2015 márciusában láttak napvilágot azok a tervek, amik több népszerű szak megszüntetéséről szóltak, mint például a kommunikáció szak vagy a nemzetközi kapcsolatok szak. Ekkor újabb hallgatói tiltakozások és tüntetések indultak el a tervezett átalakítások ellen, ami a szakválasztás átstrukturálása mellett az egyetemi autonómiával kapcsolatos kérdésköröket érintette.

Az előző bekezdésekben röviden felvázolt témák és ügyek határozták meg a felsőoktatással kapcsolatos diskurzust 2011 és 2015 között. A Fidesz tehát bár végig kezdeményező volt a témában, többször is vissza kellett vonulnia, és több tüntetéssel is szembe kellett nézni a kormánypártnak, ami a felsőoktatásból indult ki. Ezek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy ebben a kérdéskörben a Fidesznek inkább negatív ügymenettel kellett szembenéznie a vizsgált periódus alatt. A két adatfelvételünket érdemes időben elhelyezni a fenti

⁴⁷ http://peripato.blog.hu/2014/05/07/orokzold_botranyok.

struktúrába. Az első adatfelvétel 2011 végén indult és 2012 februárjáig tartott. Ebben az időszakban már megindultak a kormányzat elleni felsőoktatási tiltakozások, de nem voltak még kifejezetten erősek. A második adatfelvétel 2015 áprilisában zajlott, tehát az aktuális tiltakozási hullám közepén. Ha ezt kiegészítjük a negatív ügymenet kumulálódásának hipotézisével (Beck–Bíró–Nagy–Róna 2010), akkor egyértelműen kijelenthetjük, hogy a második adatfelvétel a Fidesz számára sokkal inkább negatív ügymenet mellett zajlott felsőoktatási szempontból. Erre építve a későbbiekben több hipotézist is megfogalmazunk majd.

Korábbi kutatási eredmények

A Fidesz támogatottságát a fiatal szavazói csoportokban elsősorban az Ifjúságkutatások, és az Aktív Fiatalok kutatássorozat korábbi eredményei alapján lehet rekonstruálni. A 2000-es évek óta négy évente felvett Ifjúságkutatások a 15–29 éves korosztályban a Fidesz előnyét mutatták minden évben. A Fidesz támogatottsága a pártválasztók között 2000-ben 49 százalék volt, 2004-ben 59 százalék, 2008-ban pedig 66 százalék. A 2012-es kutatás ehhez képest csökkenést mutatott, de a 40 százalékos támogatottsággal továbbra is a Fidesz vezetett ebben a korcsoportban (Oross 2013; Szabó et al 2002; Bauer–Szabó A. 2005, 2009). Reiner, Oross és Keil (2012) tanulmánya az általunk is elemzett Aktív Fiatalok kutatás első, 2012-es felvétele alapján vizsgálta a Fidesz támogatottságát. A párt szimpatizánsainak aránya 15 százalék volt a teljes, 24 százalék a pártválasztók körében. A kutatás egyik tanulsága az volt, hogy a Fidesz szimpátiát leginkább a vallásosság határozza meg, a másik tanulság pedig az, hogy a fiatal Fidesz szavazók között az átlagnál nagyobb volt a szülőkkel való politikai egyetértés gyakorisága is (Reiner–Oross–Keil 2012). A kutatás második hullámát vizsgáló elemzés (Kmetty 2014a) azt mutatta, hogy a 2012/2013-as nagyobb hallgatói megmozdulások nem csökkentették érdemben a párt támogatottságát, és strukturálisan is hasonló volt a kormánypárt támogatottsága, bár a jobb anyagi helyzet szerepe felértékelődött a Fideszre való szavazásban, alapvetően a vallásosság volt a legerősebb tényező a párt támogatása esetében. Kmetty (2014a) elemzése arra is rámutatott, hogy a Fidesz sokkal inkább rétegpárt a fiatalok esetében semmint néppárt, karakteresebb demográfiailag mint a teljes népességben, a párt-identifikáció és az ideológia pozíciók hatása esetükben pedig gyengébb volt, mint a teljes Fidesz táborban.

Hipotézisek

A szakirodalmi felvezetés alapján a következő hipotéziseket vizsgáljuk meg a dolgozatban.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás-sorozat korábbi két hullámának eredményei alapján (Szabó A. 2012 2014), azt várható (H1), hogy a kutatás 2015-ös hullámában is, elsősorban a vallás, az egyházi egyetemi kötődés, és a szülővel való egyetértés növeli meg a Fideszre való szavazást valószínűségét. A 2011 és 2015 közötti időszak Fidesz számára negatív felsőoktatási diskurzus-klima eredménye azt lehet (H2), hogy a párt szavazóbázisában eltolódott egymáshoz képest a rituális és kognitív szavazók aránya, utóbbi csoport kárára. A H2 hipotézisre építve azt is feltételezhetjük (H3.1), hogy az időben előrehaladva csökkent az intézményi és

családi szocializációs mechanizmusok szerepe a Fidesz szavazás kapcsán és nőtt az ideológia kapcsolódás hatása, mint a párt-identifikáció indikátora (H3.2). Dolgozatunkban Dalton (2007, 2012) modelljének érvényességét is teszteljük, erre építve azt a hipotézist fogalmazzuk meg, hogy a rituális szavazók esetében elsősorban párt-identifikációs mozzanatok jelennek meg a pártválasztásban (H4.1), a kognitív szavazók között viszont a témaspecifikus kérdések (H4.2). A Fideszhez köthető képzet-társításokban az inkumbens szerep is megjelenik, elsősorban a rituális szavazók között (H4.3).

Adatok és módszerek

Az adatfelvétel

A tanulmányban az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat 2011-es és 2015-ös hullámára támaszkodunk (Szabó 2012 és Szabó 2017). A 2011-es kutatás 2011 decembere és 2012 februárja között került lekérdezésre döntően online módon, egy 250 fős személyes mintával kiegészítve. A teljes mintaméret 1700 fő volt. A 2015-ös kutatás 2015. áprilisában zajlott le, 800 fő kvótás mintán alapuló személyes megkérdezéssel. A kutatások időzítése, és az aktuális felsőoktatást érintő események párhuzamosságáról már az elméleti részben részletesen írtunk, a 2015-ös lekérdezés alapvetően egy olyan időszakban történt, amikor nagyon aktívak voltak a kormánnyal szembeni hallgatói mozgalmak, és a Fidesz számára kifejezetten negatív volt az ügymenet. Részben erre építettük a H2, H3.1 és H3.2 hipotéziseinket. A két kutatás lekérdezési módja (döntően online vs. személyes) befolyásolja néhány változó megoszlását, erre a későbbiek során részletesebben kitérünk. A két kutatást az általunk használt változók mentén harmonizáltuk, és egy közös adatfájlba rendeztük. Ez az összevont fájl jelenti az alapját a tanulmányunknak. Volt néhány olyan számunkra fontos változó, ami csak a 2015-ös hullámban került lekérdezésre, ezeket szintén külön jelezni fogjuk.

Pártpreferencia és kognitív mobilizáció

A tanulmány középpontjában a Fidesz szimpátia megértése áll. Ezért a többi párt szimpatizánsával külön nem foglalkozunk, és azokkal sem, akik nem rendelkeznek pártszimpátiával (vagy nem árulják el azt). A Fidesz szimpátia mérésére egy kétkategóriás változót képeztünk, szavazna-e egy most vasárnap tartott választáson a Fideszre (1), vagy sem (0).

A másik központi változónk a tanulmányban a kognitív mobilizációt mérő indikátor. Dalton (2007) ezt a dimenziót az iskolai végzettséggel és a közéleti/politikai érdeklődéssel operacionalizálta. Az iskolai végzettség alapvetően homogén a mintában, hiszen felsőoktatási intézménybe járókat vizsgál a kutatás, tehát a politikai érdeklődés marad, mint lehetséges mérőeszköz. A kutatásban két erre vonatkozó kérdés szerepelt, az egyik a „Mennyire érdekelnek téged a közéleti kérdések”, a másik pedig a „Mennyire érdekel téged a politika” volt, 1-5 skálán lekérdezve (magasabb érték, magasabb érdeklődés). A 2011-es kutatásban a közéleti érdeklődés átlaga 3.7 volt, a politikai érdeklődés átlaga 3.1. A 2015-ös mintában 3.5 és 2.7 volt ugyanez a két átlag, ami az érdeklődés csökkenésére utal. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy az online kutatási technika a politikailag érdeklődőket inkább megtalálja

(a demográfia különbségek kontroll alatt tartása mellett is), így ezt a különbséget okozhatja az adatfelvétel módhatása⁴⁸ is (Angelusz–Tardos 2009). A 2011-es kutatás személyes almintáján a közéleti érdeklődés átlaga 3.4 volt, a politikai érdeklődés átlaga pedig 2.7, ami nem tér el szignifikánsan a 2015-os értéktől⁴⁹. Annak érdekében, hogy kiküszöböljük a módhatást, a 2011-es felvétel online mintáján kiigazítottuk a közéleti és politikai érdeklődés átlagát, hogy a személyes mintával megegyezzen. Ezután átlagoltuk a két változót, és a létrejövő új változót két-kategóriába kódoltuk (az átlag mentén elvágyva). Mind a két időperiódusban 56 százalék volt az alacsony kognitív mobilizációs csoportban, és 44 százalék pedig a magasban. Azokra a Fidesz szavazókra, akik alacsony kognitív mobilizációval rendelkeznek rituális szavazóként fogunk hivatkozni, a magasabb kognitív mobilizációval rendelkezőkre pedig kognitív szavazóként.

Kontroll változók

A kontroll változók közül keményebb és puhább változók is szerepelnek. A szocio-demográfia változók közül szerepeltetjük a modelljeinkben a nemet (1: férfi, 2 nő), a korcsoportot (1: 18-19, 2:22-22, 3:22-24, 4:25+), az állandó lakhelyet (1: Budapest, 2: Megyeszékhely, 3: Egyéb város, 4: Község), a szülők iskolai végzettségét vizsgáló hat kategóriás változót (az apa és anyag végzettségéből a magasabb), és a vallásosságot (1: egyház tanítása szerint vallásos, 2: maga módján vallásos, 3: nem tudja, megmondani, hogy vallásos, 4: nem vallásos, 5: ateista). Az anyagi helyzet méréséhez egy 5 kategóriás szubjektív anyagi helyzet változót használtunk (1: nélkülözés között él 2: hónapról hónapra anyagi gondjai vannak, 3: éppen, hogy kijön a pénzből, 4: okos beosztással kijön, 5: gond nélkül él). A korábbi témára vonatkozó kutatási eredmények fontos mutatták az intézmény fenntartóját is. Ezt egy 3 kategóriás változóval vizsgáltuk (1: állami, 2: egyházi, 3: magán).

A 2011-es és 2015-ös kutatásban is vizsgálták külön kérdésekkel, hogy politikai kérdésekben mekkora az egyetértés a szülőkkel és a barátokkal. Ezekből a kérdésekből 3 kategóriás ordinális változókat alakítottunk ki (1: nem értenek egyet, 2: részben értenek egyet, vagy nem ismeri a szülei/barátai nézetét, 3: egyetértenek). A teljes véleményellentét ritka ebben a korosztályban, 7 százalékot nem haladta meg egyik időszakban sem, se a családban se a barátok között, sokkal inkább jellemzőbb, a véleményheterogenitás. Érdekes eredmény, hogy a politikai vélemény-homogenitás nőtt valamelyest a vizsgált időszakban, a családban 28-ról

48 A kérdést megvizsgáltuk egy másik mintán is. 2014 áprilisában az MTA–ELTE–Peripato kutatócsoport párhuzamosan készített egy online és egy személyes közéleti-politikai kutatást, amiben többek között a közéleti és politikai érdeklődést is vizsgálták az itt is bemutatott kérdésekkel. Az online mintán szignifikánsan magasabb volt az érdeklődés mind a két dimenzióban, és ez az összefüggés akkor is megmaradt, amikor leszűkítettük az elemzést a legalább érettségivel rendelkezőkre.

49 A tanulmányban nem szerepeltetjük külön a 2013-as kutatást, de ezt az összefüggést ott is megvizsgáltuk, és ott is azt tapasztaltuk, hogy az online kitöltőknek magasabb az átlaga, mint a személyes kitöltőknek, a személyes kitöltők közéleti érdeklődése 3.4 volt, a politikai érdeklődése pedig 2.6. Az arány amennyivel magasabb volt az online kitöltők átlaga személyeshez képest megegyezett 2011-ben és 2013-ban.

37 százalékra, a barátok között 10-ről 24 százalékra. Tehát az a politikai véleményklíma ami-ben élnek az egyetemisták, jóval homogénebb lett a vizsgálat alatt eltelt 4 évben. Az, hogy a családban gyakoribb a véleményegyezés, mint a barátok között, nem meglepő eredmény, ezt a szakirodalomban több korábbi munka is megerősíti (Kmetty 2014b).

Az ideológiai azonosulást 3 skálával vizsgálta a kutatás, a bal-jobb, a liberális-konzervatív, és a mérsékelt-radikális tengelyen való elhelyezkedés segítségével. Mind a három dimenziót 1-10 skálán mérték és a magasabb érték a jobboldali/konzervatív/radikális önazonosulást jelölték.

Az utolsó kontroll változó(k) a Fidesszel kapcsolatos gondolatársításra épülnek. Ez a kérdés, csak a 2015-ös felvételen szerepelt. A kérdés úgy szólt, hogy mi jut eszébe a válaszolónak egyes pártokról. A nyitott válaszkategóriákat kódoltuk be a Fidesz esetében 6 dimenzióba: affektív hozzárendelés, ideológia, pártvezetővel kapcsolatos gondolat-társítás, inkumbens szerep, téma/ügy-orientált vélemény, egyéb (semleges) vélemény. Külön változóba kódoltuk, hogy a vélemény a Fideszre nézve pozitív, semleges vagy negatív. Ezekből a bekódolt kategóriákból képeztünk kétértékű változókat. Pozitív, vagy semleges affektív vélemény a Fideszről a minta 6.3 százalékában volt, 3.3 százalék említett valamilyen ideológia jelzöt (pl: jobboldali, konzervatív), további 10.5 százalék pedig a pártvezetőt Orbán Viktort. Ez a három kategória jelenti együtt a párt-identifikációs dimenziót, ami a minta 20 százalékára volt jellemző. Az ügy és téma orientált vélemény nagyon ritka volt, mindössze a minta 1.4 százalékában voltak a Fidesszel kapcsolatos semleges vagy pozitív ügyek. Ez a tanulmány H4.2 hipotézisét rögtön meg is cáfolja, ami arra vonatkozott, hogy a kognitív szavazók között nagyobb az ügy-orientált pártazonosulás. Gyakorlatilag egyáltalán nem jellemző, hogy a Fidesz kapcsán az első gondolatársítás valamilyen ügyre vonatkozik a fenti eredmény alapján. Pozitív vagy semleges inkumbens szerepe valamivel jellemzőbb volt, a minta 7.8 százaléka említett ilyet. Ahogy a fenti bekezdésből látszik, a Fideszre vonatkozó negatív képzettársításokat kihagytuk ebből az elemzési sémából, mivel nem azt akartuk vizsgálni, hogy miért nem szavaznak a Fideszre a fiatalok, hanem azt, hogy miért szavaznak a kormánypártra.

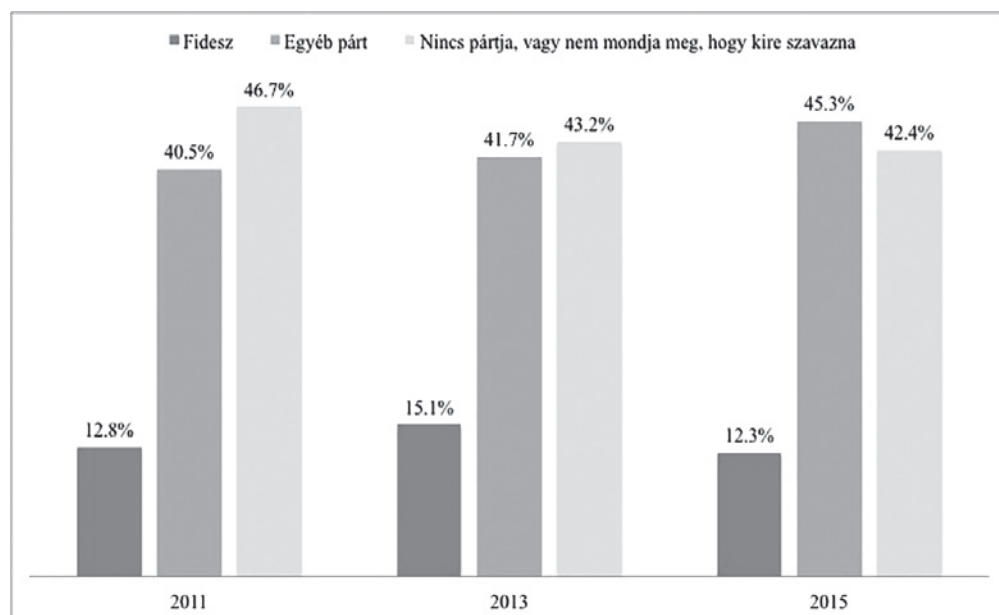
Módszerek

A vizsgált modellekben függő változóként egy binomiális eloszlású kérdést szerepeltetünk, ezért logisztikus regressziós modellekkel vizsgáljuk a hipotéziseinket. Annak érdekében, hogy szét tudjuk választani a hatásmechanizmusok működését a kognitív mobilizáció különböző szintjein, filterezett modelleket is bemutatunk. Az idő/adatfelvétel hatását interakciós tagként vonjuk be a modellekbe stepwise logikával, tehát csak azok az interakciós hatások kerülnek be a modellbe, amik szignifikánsan tudják javítani a modell illeszkedését.

Eredmények

A Fidesz szimpátia aránya gyakorlatilag állandó volt a három adatfelvételen.

1. ábra
A pártpreferencia alakulása a három adatfelvételen

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012, 2013 és 2015.

A 2011-es 12.8 százalékos érték 2013-ban 15.1 százalék volt, majd ez visszament 2015-re 12.3 százalékra. Ezzel párhuzamosan a többi párt összesített szimpátiája növekedett, míg a pártokkal nem szimpatizálók, vagy pártpreferenciájukat nem bevallók aránya csökkent. Ahogy a módszertani részben jeleztük, az egyéb pártra szavazókat, és az ismeretlen pártszimpátiával rendelkezőket összevontuk egy kategóriába az elemzés további részében.

Az első logisztikus regressziós modell (1. táblázat és 1. modell) az összevont adatsorra illesztett eredményeket mutatja. A szignifikáns változókat szürkével kiemeltük az egyszerűbb áttekinthetőség kedvéért. A modell kialakításakor azt a logikát követtük, hogy az ideológia változók kivételével az összes olyan kontroll változót szerepeltettük, ami rendelkezésünkre állt a két évből, valamint stepwise logikával bevontuk az összes változó interakciós tagját az adatfelvétel idejével. Utóbbiak közül azonban egy interakciós tag sem bizonyult szignifikánsnak (ezért nem is szerepelnek a lenti modellben). Ez az eredmény azt mutatja, hogy a két kutatás között eltelt négy évben strukturálisan nem változott a Fidesz szavazótábora, ugyanazok a hatásmechanizmusok működnek a pártszimpátia kapcsán. Ez az eredmény cáfolja is, a H3.1 hipotézisünket, ami arra vonatkozott, hogy a szocializációs momentumok szerepel nőni fog az időben előre haladva. Az első hipotézisünket (H1) viszont többségében megerősíti a 1. modell, ami arra vonatkozott, hogy a Fideszre szavazást elsősorban a vallásosság, a szülővel való politikai egyetértés és az egyházi egyetemi kötődés határozza meg. Utóbbi leszámítva a modellünk igazolta a hipotézisünket. A Wald statisztika alapján egyértelműen a vallásosság a legerősebb indikátora a Fideszre szavazásnak. Minél vallásosabb valaki, annál

valószínűbb, hogy a kormánypártra szavazna. A szülővel való politikai egyetértés szintén a fontosabb magyarázó mozzanatok között található, a hasonló politikai vélemény a szülői házban megerősíti a Fidesz szimpátiát. Ezek a dimenziók a szocializációs és kapcsolati momentumok fontosságát mutatja. A H1 hipotézishez tartozó egyházi intézménybe járás viszont nem bizonyult szignifikánsnak, bár nagyon közel volt a konvencionálisan használt 0.05-ös sávhoz a szignifikancia értéke. A szülői hatással szemben, a kortárs hatás nem függ össze a Fidesz szimpátiával, ami gyengíti azoknak a korábbi eredményeknek az érvényességét, amikor a kortárs csoportok növekvő hatását emelték ki (Csákó 2004).

1. táblázat
A Fidesz szimpátiára épített hierarchikus logisztikus regressziós modellek

*p=0.05	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
**p=0.01	B	S.E.	Wald	B	S.E.	Wald	B	S.E.	Wald
Konstans	-1.85**	0.65	8.14	-2.07**	0.80	6.74	-5.91**	1.10	29.05
Nem	-0.31*	0.14	5.30	-0.31*	0.14	5.02	-0.15	0.15	1.00
<i>Kor: 18-19'</i>	-0.52	0.29	3.22	-0.52	0.29	3.15	-0.57	0.32	3.21
<i>Kor: 20-21</i>	-0.01	0.21	0.00	-0.01	0.21	0.00	-0.05	0.23	0.04
<i>Kor: 22-24</i>	-0.14	0.21	0.43	-0.14	0.21	0.47	-0.14	0.23	0.41
<i>Teltp: Budapest</i>	0.30	0.21	2.06	0.28	0.21	1.85	0.40	0.23	3.07
<i>Teltp: Megyei jogú város</i>	0.02	0.20	0.01	0.02	0.20	0.01	0.20	0.22	0.85
<i>Teltp: Egyéb város</i>	0.23	0.20	1.37	0.2	0.20	1.40	0.27	0.21	1.67
Szülő iskolai végzettsége	0.04	0.05	0.56	0.04	0.05	0.49	0.03	0.06	0.31
Szubjektív anyagi helyzet	0.21*	0.09	5.76	0.22*	0.09	6.00	0.22*	0.10	5.09
Vallásosság	-0.48**	0.06	59.62	-0.47**	0.06	58.17	-0.30**	0.07	19.85
<i>Intézmény: Egyházi</i>	0.52	0.28	3.52	0.51	0.28	3.46	0.42	0.30	1.92
<i>Intézmény: Magán</i>	-0.21	0.30	0.48	-0.12	0.30	0.44	0.03	0.32	0.01
Politikai egyetértés szülővel	0.49**	0.12	15.58	0.47**	0.12	15.49	0.40**	0.13	9.14
Politikai egyetértés barátokkal	-0.14	0.16	0.72	-0.15	0.16	0.85	-0.22	0.17	1.70
Kutatás hulláma	-0.14	0.07	3.69	-0.05	0.22	0.06	0.51	0.38	1.79
Kognitív mobilizáció				0.15	0.28	0.29	-0.06	0.31	0.04
Kogmob * Kutatás				-0.06	0.14	0.17	-0.04	0.16	0.06
Bal-jobb skála							0.74**	0.07	114.4
Liberális-konzervatív skála							0.21**	0.06	13.06
Mérsékelt-radikális skála							-0.46**	0.06	70.95
-2 LL		1509.6			1507			1289.1	
Cox and Snell R Square		5.6%			5.6%			15%	

* Referencia: 25+

** Referencia: Község

*** Referencia: Állami

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012 és 2015.

A keményebb demográfia változók közül a településtípus, a korcsoport és a szülői iskolai végzettsége nem függött össze a Fideszre szavazással, a válaszoló szubjektív anyagi helyzete viszont igen. A jobb szubjektív anyagai helyzetűek nagyobb valószínűséggel mondták azt, hogy a kormánypártra szavaznának egy most vasárnapi választáson. Ennek a dimenzióknak azonban marginális volt csak a hatása, akárcsak a nemnek (férfiak inkább szimpatizálnak a Fidesszel). Az a változó, ami azt mutatta, hogy melyik kutatásból származnak az eredmények szintén nem volt szignifikáns, tehát nemcsak a struktúrája nem változott a Fidesz támogatottságának, hanem a nagysága sem (ezt mutatták már az alapmegoszlások is). A modell magyarázóereje mérsékelt volt, 5.6% a Cox–Snell pseudo R^2 mutató alapján.

A két kutatás között eltelt időt elemezve az elméleti részben részletesen bemutattuk, hogy jellemzően inkább negatív kommunikációs klíma volt jellemző a 2011 és 2015 között a felsőoktatásban a Fidesz szemszögéből, ráadásul a 2015-ös adatfelvétel ideje alatt több kormányellenes megmozdulás is volt a felsőoktatásban. Ezen momentumokra támaszkodva azt a hipotézist fogalmaztuk meg, hogy a kognitív szavazók aránya inkább csökkent a Fidesz táborán belül míg a rituális szavazók aránya inkább nőtt. A várakozásunk ellentétben a két csoport aránya állandó maradt, 49 százalék volt a kognitív szavazók aránya 2011-ben és 48 százalék 2015-ben. Többváltozós modellben is teszteltük ezt a dimenziót, hogy a többi változó kontroll alatt tartása mellett is lássuk, hogy változatlanok-e az arányok. A korábbi logisztikus regressziós modellhez hozzáadtuk a két kategóriás kognitív mobilizációs változót, és ennek a változónak az interakcióját az időfaktorral (1. táblázat modell 2.). Se a kognitív mobilizációs változó, se ennek az idővel vett interakciója nem tudott beépülni szignifikánsan a modellbe, tehát ez alapján a H2 hipotézisünket elvethetjük, a kognitív és rituális szavazók aránya nem változott az időben, ezt azzal is kiegészíthetjük, hogy a kognitív mobilizáció szintje nem függött össze azzal, hogy valaki a Fideszre szavaz, vagy sem. Ez az eredmény segít megmagyarázni azt, hogy a H3.1 hipotézisünk miért nem működött, miért volt állandó a szocializációs változók szerepe a modellben. Az eredmény azt is előrejelzi, hogy a H3.2 hipotézisünk is cáfolódik, az ideológia változók szerepe se fog változni az időben. Ennek a tesztelésére kiegészítettük a korábbi logisztikus regressziós modellünket a három ideológia változóval, és stepwise logika mentén megpróbáltuk beléptetni az ideológia változók időfaktorral vett interakcióját is (1. táblázat modell 3.). Mind a három ideológia változó szignifikánsan be tudott épülni a modellbe, még hozzá a várt irányban. A jobboldaliak, a konzervatívok és a mérsékeltberek inkább szavaznak a Fideszre. A modell magyarázóereje jelentősen megugrott, 15 százalék felé, ami jelzi ezen ideológia azonosulást jelző változók nagyon magas szerepét a pártválasztásban. A párt-identifikáció fontosságát (amennyiben elfogadjuk, hogy ezek az ideológia változók megfelelő indikátorai a párt-identifikációnak) jól mutatják ezek az eredmények. A három változó közül a bal-jobb hovatartozás magyarázza a legtöbbet a Fidesz szavazásból a Wald értékek alapján. Az ideológia változók modellbe illesztése csökkentette viszont a vallásosságnak és a szülői egyetértésnek a szerepét, ami jelzi, hogy ezen változók közötti viszonylag erős összefüggés mintázat van. Az idővel vett interakciója egyik változónak se épült be a modellbe, tehát az eddigi eredmények alapján várt módon a H3.2 hipotézisünket is cáfolták

az eredmények, a párt-identifikáció szerepe nem változott jelentősen 2011 és 2015 között a Fideszre való voksolás tekintetében.

A 2015-ös kutatási hullámban rendelkezésre állt az egyes pártokhoz kapcsolt fogalomtársításokat vizsgáló indikátor is. Ezen változó alapján három hipotézist is megfogalmaztunk. A hipotézisek arra vonatkoztak, hogy a rituális szavazók esetében a párt-identifikációs mozzanatok lesznek jellemzőek (H4.1), illetve az inkumbens szerepre vonatkozó vélemények (H4.3), míg a kognitív szavazóknál jobban megjelennek az ügy-orientált asszociációk a párt kapcsán (H4.2). Utóbbi hipotézist, már a vizsgált változó alapmegoszlása cáfolta, gyakorlatilag nem jelentek meg pozitív vagy semleges ügy-orientált mozzanatok a Fideszre vonatkozóan.

A másik két jellemző szerepét a kognitív mobilizációs változó mentén filterezve vizsgáltuk külön-külön logisztikus regressziós modellekben.

2. táblázat
A Fidesz szimpátiára épített filterezett logisztikus regressziós modellek

	Alacsony kognitív mobilizáció			Magas kognitív mobilizáció		
	B	S.E.	Wald	B	S.E.	Wald
Konstans	-6.94 **	1.97	12.48	-1.41	1.75	0.65
Nem	0.19	0.37	0.28	-0.40	0.36	1.22
<i>Kor: 18-29'</i>	-0.34	1.27	0.07			
<i>Kor: 20-21</i>	0.38	0.62	0.36	0.01	0.54	0.00
<i>Kor: 22-24</i>	0.38	0.62	0.40	-0.31	0.54	0.34
<i>Téltip: Budapest</i>	-0.82	0.56	2.13	0.22	0.52	0.17
<i>Téltip: Megyei jogú város</i>	-0.44	0.48	0.85	0.19	0.51	0.14
<i>Téltip: Egyéb város</i>	-0.19	0.46	0.18	-0.18	0.56	0.10
Szülő iskolai végzettsége	-0.05	0.15	0.13	0.15	0.15	1.00
Szubjektív anyagi helyzet	0.71 *	0.27	7.11	0.06	0.26	0.05
Vallásosság	-0.10	0.15	0.41	-0.96 **	0.22	18.50
Politikai egyetértés szülőkkel	0.74 *	0.33	5.10	0.34	0.32	1.14
Politikai egyetértés barátokkal	-0.18	0.37	0.24	0.03	0.32	0.01
<i>Párt-identifikációs jelző</i>	2.25 **	0.37	37.25	0.89 *	0.40	4.96
Inkumbens jelző	1.04	0.63	2.71	1.00	0.56	3.28
-2 LL	239.3			214.7		
Cox and Snell R Square	13.0%			13.8%		

* A magas kognitív mobilizációs modellben illeszkedési problémák miatt a 18–19 korcsoport változót ki kellett hagyni a modellből.

Forrás: Aktív Fialatok Magyarországon 2011/2012 és 2015.

A 2015-ös Fidesz szimpátiát vizsgáló logisztikus regressziós modellben, se a kor, se a településtípus nem bizonyult szignifikáns hatásúnak se alacsony, se magas kognitív mobilizáció mellett. A korábbihoz képest eltérő eredmény, hogy a nemnek se volt hatása ezekben a modellekben. A szubjektív anyagi helyzet, a vallásosság, és a szülőkkel való politikai egyetértés viszont megjelent a modellekben szignifikáns magyarázó változóként, azonban nem egységesen. A szubjektív anyagi helyzet és a politikai konszenzus a szülőkkel alacsony kognitív mobilizációs szinten fontos, tehát a rituális Fidesz szavazók esetében. A szubjektív anyagi helyzet alsóbb kognitív mobilizációs szint mellett megjelenése külön érdekes eredmény, akárcsak az, hogy a szülőknél itt van hatása. Tehát ebben az esetben kevésbé az átadott és beépült szocializációs mechanizmus működik (mint a vallásosság esetében), hanem egy közvetlenebb kapcsolathálózati momentum. Ezzel szemben magas kognitív mobilizációs szint mellett továbbra is a vallásosság a vezető szerepe, tehát itt hosszabban, és melyebben beépült mechanizmusok hatnak. A párt-identifikációt három jelző-csoport összevonásával operacionalizáltuk, a pozitív-semleges affektív véleményeket, az ideológia jelzőket, és a pártvezetővel kapcsolatos megjegyzéseket vontuk egybe. Ez a változó mind a két kognitív szinten hatott a Fidesz szimpátiára. Alacsony kognitív mobilizációs szinten a Wald értékek alapján ez a változó volt a legjelentősebb hatású a modellben, de magasabb kognitív mobilizációs szinten is szignifikánsan beépült a modellbe, igaz a vallásoságnál gyengébben. Az, hogy ez az indikátor elsősorban a politikai iránt kevésbé érdeklődőnél jelenik meg, megerősíti az erre vonatkozó H4.1 hipotézisünket. Az inkumbens hatást mérő indikátorunk viszont nem bizonyult szignifikánsnak se alacsony, se magas politikai affinitás mellett, ezért a H4.3 hipotézisünket is cáfolták az eredmények. Ez az utóbbi eredmény megegyezik a 2013-as Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásban kapott eredményekkel (Kmetty 2014a).

Összefoglalás

Az elmúlt évek felsőoktatási történéseit vizsgálva nem tűnik merésznek az a kijelentés, hogy a Fidesz számára egy kifejezetten nehezen megszerezhető célcsoportot jelentenek jelenleg az egyetemisták. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás első, 2011-es hulláma már mutatta (Szabó A. 2012), hogy a Jobbik komoly kihívója a kormánypártnak ebben a szegmensben, és a baloldali pártok is átlagnál jobban tudnak a fiatalok között szerepelni. Ahogy a korábbi kutatás eredmények mutatták (Reiner–Oross–Keil 2012; Kmetty 2014a), a Fideszre szavazás elsősorban a vallásossággal függött össze, kiegészülve a szülőkkel való politikai konszenzussal, tehát a közeli kapcsolathálózat szerepével. Tanulmányunk azt mutatja, hogy ebben nem történt változás 2015-re. A Fidesz se nem erősödött, se nem gyengült 4 év alatt az egyetemisták között, és gyakorlatilag a párttal való szimpátia mögött ugyanazok a mechanizmusok működnek. A vallásosság mellett, illetve ezt részben felül is írva a jobboldali kötődés az, amely továbbra is leginkább befolyásolja a kormánypárt támogatását. Ebből levonjuk azt a következtetést, hogy a klasszikus demográfia változók, tehát a tágan vett szocio-kulturális helyzet nem igazán játszik szerepet abban, hogy ki szavaz a kormánypártra, míg a szocializációs közeg (elsősorban olyan hosszú-távú és mély szocializációs mechanizmusok alapján, mint a vallásosság), és a párt-identifikáció jelentősen befolyásolja azt. Azt vártuk a 2015-ös

adatfelvétel előtti időszak történéseit vizsgálva, hogy csökkenni fog a Fidesz egyetemista táborán a kognitív szavazók aránya, akik ügyek mentén kötődnek a párthoz, és nőni fog a rituális szavazók aránya, akiknél inkább a párt-identifikáció a fontos. Ez a hipotézisünk egyáltalán nem igazolódott be. Ennek kapcsán két lehetséges magyarázatot is megfogalmazunk. Egyrészt a Daltoni tipológia operacionalizálásakor számos kompromisszumot kellett kötnünk. Mivel alapvetően magas végzettségűek (vagyis az egyetemi végzettségüket valószínűleg pár éven belül megszerzők) alkotják a mintát, ezért a kognitív mobilizációs csak a közéleti és politikai érdeklődéssel tudtuk mérni, ráadásul a kutatások eltérő adatfelvételi módja is okozhatott problémát a mérésünk érvényességében. A párthoz való kötődés esetében is egy kevésbé optimális megoldást kellett választanunk, a standard pártpreferencia változó használatával, a tipológiához jobban illeszkedő „melyik párt van Önhez a legközelebb” kérdés helyett. A párttal kapcsolatos asszociációk felhasználása is kérdőjeles, hiszen a felvétel nem arra kérdezett rá, hogy miért támogatja az adott pártot, hanem arra, hogy mit gondol róla. Hogy mi a jó kérdés ebben az esetben azonban távolról sem egyértelmű, ezzel a problémával más szerzők is szembesülnek általában (lásd ismét Dalton 2007). Ezek a tartalmi mozzanatok nyilvánvalóan befolyásolják az eredményeink érvényességét. Azonban például a párt-identifikációs jelzők alacsony kognitív mobilizációs szinten való megjelenése, abszolút várt eredmény volt, ami jelzi, hogy a változók kiválasztása nem volt sikertelen. A módszertani mellett természetesen elméletibb jellegű magyarázat is lehetséges. Magasabb politikai affinitás esetében nem ad hoc párt-identifikációs mozzanatok vannak jelen, hanem egy mélyebb ideológia azonosulás a választott párttal. Ezt a vallásosság változó erőteljes működése példázza magasabb kognitív mobilizáció mellett. Ilyen szemmel valószínűleg érdemes átgondolni és akár revízió alá is venni az eredeti szavazói ideál-típusokat, legalábbis a hazai kutatási terepen.

Irodalom

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2005): Választási részvétel és politikai aktivitás. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány: 323–384
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2009): Demoszkópiai reprezentativitás és demokratikus reprezentáció. Módszertani problémák és tartalmi dilemmák. In: Enyedi Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. Budapest: DKMKA – Századvég, 2009. pp. 269-292.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciáspírál In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, DKMKA, 347–382. old.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2005. *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2009. *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

Beck László – Bíró-Nagy András – Róna Dániel (2010): Szabadesésben. Az MSZP 2006-2010 közötti népszerűségvesztésének politikai napirendi magyarázatai. In: Enyedi Zsolt – Tardos Róbert – Szabó Andrea (szerk.): Új Képlet. Budapest, DKMKA, 193–216.

Berelson, B., Lazarsfeld, P., McPhee, W. (1954): *Voting*. University of Chicago Press, Chicago.

Calle de la L., Martinez A., Orriols L. (2010): Voting without ideology. Evidence from Spain (1979-2008). *Revista Espanola de Investigaciones Sociológicas* (Reis). N129. 107-129p.

<http://reis.metapress.com/content/7j0v43v8g61018l0/fulltext.pdf>

Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E., Stokes, D.E. (1960): *The American Voter*. Wiley, New York, NY.

Converse, P. (1964): The nature of belief systems in mass publics. In: Apter, D. (Ed.), *Ideology and Discontent*. Free Press, New York.

Csákó Mihály – Berényi Eszter – Bognár Éva – Tomay Kyra (2000): Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években, *Szociológia Szemle* 2000/1. 50-68p

Csákó M. (2004): Ifjúság és politika, *Educatio*, XIII. évf. 4. sz. (2004. tél), 535–550.

Dalton, R.J. (2007): Partisan mobilization, cognitive mobilization and the changing American electorate. *Electoral Studies* 26, 274–286.

Dalton, R.J. (2012): Apartisan and the changing German electorate. *Electoral Studies* 31, 35–45.

Dinas L. (2010): *The Impressionable Years: The formative role of family, vote and political events during early adulthood*. European University Institute. Florence. Phd Thesis

http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/14708/2010_Dinas.pdf?sequence=1

Enelow, J. M., Hinich, M. J. (1984). *The spatial theory of voting: An introduction*. New York, Cambridge University Press

Fowler J. A. (2006): Habitual Voting and Behavior Turnout. *Journal of Politics* 65: 335-344p.

Froman L. A. (1961): Personality and Political Socialization, *The Journal of Politics*, Vol. 23, No. 2 (May, 1961), pp. 341-352

Gerő Márton – Susánszky Pál (2014): Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika, *Educatio. Mérleg* 2010-214

Kmetty Zoltán (2014a): Fiatal, vallásos és Fideszes. In: Szabó A. (szerk.): *Racionálisan lázadó fiatalok II*. Budapest–Szeged, MTA-TK-PTI – Belvedere-Meridionale, 181-195

Kmetty Zoltán (2014b): *Diskurzusok, nexusok és politikai részvétel: A politikai hálózatok és a politikai diskurzus szerepe a részvételben és a tömbösödésben*. Doktori disszertáció, ELTE, Budapest.

Kmetty Zoltán – Tóth Gergely (2011): A politikai részvétel három szintje. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: DKMKA, 75–115.

Lazarsfeld, P.F., Berelson, B., Gaudet, H. (1944): *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. Columbia University Press, New York, NY.

Meredith M. (2007): *Persistence in Political participation*. Working Paper. <http://www.sas.upenn.edu/~marcmere/workingpapers/PersistenceParticipation.pdf>

Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet* (szerk: Székely Levente). Budapest 2013. Kutatópont

Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András (2012): Trendforduló: Új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választókorosztály kapcsolatában? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Szeged, Belvedere 183-202p

Róna Dániel – Reich Jenő (2014): “Nemzetiek”, rendpártiak első generációs értelmiségiek és közösségre vágyanak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II*. Budapest–Szeged, MTA-TK-PTI–Belvedere-Meridionale 155-180

Szabó Andrea (szerk) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Szeged, Belvedere

Szabó Andrea (szerk) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II*. Budapest–Szeged, MTA-TK-PTI–Belvedere-Meridionale

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.) (2002): *Ifjúság2000. Tanulmányok I*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Ildikó – Csepeli György (1984): Politikai érzelmek iskolája, *Jelkép*. 1984/2. 26-31p

Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Minoritás Könyvek., Budapest.

Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció Közép-Európai módra: A Magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia* 100. évf. 4. szám 383-400p

Szabó Ildikó (2010): Nemzeti Identitás és politikai szocializáció. Új Ifjúsági *Szemle*. 2010/tavasz 75-98

Tóka Gábor (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.). *Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17-64.

Böcskei Balázs:

Összerendeződéstől összerendeződésig – Critical Mass nemzedék 2012–2015. Az LMP-s egyetemisták-főiskolások értékvilága, aktivitása és társadalmi háttere

Bevezetés

Az alternatív, globalizációkritikai, zöld mozgalmakból és szubkultúrák intézményesedésével létrejött ökopolitikai párt, a Lehet Más a Politika (LMP) 2010 utáni története nem hagyta érintetlenül a pártnak az egyetemi-főiskolai hallgatókhoz való viszonyát sem. Az Aktív Fiatalok Magyarországon első adatfelvételét követően bizonyított volt annak állítása, hogy beszélhetünk az úgynevezett Critical Mass nemzedékről (Szabó A–Kern 2011). Ez a leginkább LMP-s preferenciával bíró szegmensnek 2008-ban még csak halványan látszottak jelei, a 2012-ben és 2014-ben publikált adatok tükrében azonban már empirikusan is bizonyított volt egy olyan ifjúsági csoport megléte (Keil 2012, 2014), amelyet az átlagnál jobban foglalkoztatnak társadalmi és közéleti kérdések, továbbá erős demokratikus elkötelezettséggel bír.

Az LMP sikerét nem csak egy új szavazói szegmens megjelenésével érdemes és lehet magyarázni, hanem azzal is, hogy a párt „olyan szervezeti erőforrásokat, normatív és kognitív struktúrákat és érzelmi kapcsolatokat hozott létre, amelyek függetlenek voltak az erőforrások, normák és valóságértelmezés mainstream elosztásától” (Soós 2012, 36). Az LMP 2010–2014 közötti legfőbb stratégiai kérdése éppen az volt, hogy miként tudja rezisztens jellegét fenntartani a pártrendszer további szereplőivel kapcsolatban. Ez megnyilvánult a párt politikai kommunikációjában megfogalmazott kormányváltás igénye és különösen az ellenzéki nyilvánosságból a pártra érkező összefogásban való részvételt illető nyomás összehangoltsági kihívásaiban. Soós Gábor 2012-ben a pártrendszer felől közelítette meg ezt az LMP-re vonatkozó stratégiai kérdést, amikor még csak, mint kérdés veti fel, hogy egy esetleges MSZP és LMP közeledéssel visszatér-e a kétblokkrendszer az együttműködési előnyökre és parlamenti logikára alapozva (Soós 2012, 38).

Négy évvel Soós írása után már megállapíthatjuk, hogy a 2010-es országgyűlési választással megbontott kétblokkrendszer nem állt vissza, mindez azonban nem jelenti azt, hogy az LMP visszaesések nélkül vészelt volna át első parlamenti ciklusát. A Republikon Intézet egy évvel a választások előtt arról írt, hogy miután az LMP-ből kiváltak a későbbi Párbeszéd Magyarországért politikusai és a tagság egy része, a párt a „megszűnés határára sodródott” (Republikon Intézet 2013, 17). Az intézet által publikált nagymintás, 3000 fő személyes megkeresésével készített közvélemény-kutatásában, 2013-ban az LMP-re a teljes népesség 2 százaléka szavazott volna, 2014-ben viszont a szavazatok 5,34 százalékát szerezve ismét

parlamenti párt lett. De 2013-ban az előbbi kutatás tükrében még tűnhetett úgy, hogy az LMP lesz az Együtt megjelenésének és az Együtt–PM szövetség létrejöttének igazi vesztese. A Republikon szerint akkor minden ötödik, 2010-ben az LMP-re szavazó 2013-ban az Együtt szavazója volt.

Nem függetlenül ettől, az LMP 2013-ra az egyetemisták és főiskolások körében is visszaesett. Míg az Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 adatai alapján az LMP a második legnépszerűbb (29%) az egyetemisták-főiskolások körében, addig 2013-ra 10 százalékkal esett vissza úgy, hogy közben az Együtt–PM a nappali tagozatos hallgatók 14 százalékát tudhatta maga mögött.

A Republikon kutatása szerint az LMP szavazói 2013-ra a fővárosban koncentráltak, 44 százaléka élt ott, vidéki községekben támogatóinak csak 13 százaléka. Az LMP-sek túlnyomó többsége 2014 után egy baloldali-ellenzéki pártokból létrejövő kormányt látott volna szívesen, köreikben erősödött a zöld, környezetvédő identitás és gyengült a liberális önképpel bírók száma (Republikon Intézet 2013, 18). Enyedi Zolt és szerző társai által 2014-ben publikált eredmények alapján az LMP szavazói közül a foglalkozási csoportokat tekintve a diplomás-, illetve egyéb szellemi munkát végzők voltak a legtöbben, emellett a települések méretének növekedésével egyre több LMP-s szavazót találhattunk (Enyedi–Fábián–Tardos 2014, 553–555).

Az LMP támogatottságának változása tehát nem független a párt integritásának alakulásától sem: amíg a leginkább Bajnai Gordon nevével fémjelzett Együtt–PM szövetség fennállt, addig az LMP visszaszorult a hallgatók körében, majd ahogyan az Együtt aktivitása visszaesett – nem utolsósorban a választási időszakok elmúlásával, Bajnai visszalépésével, a baloldali zöld-liberális pártszövetség felbomlásával – annak támogatottsága is jelentősen visszaesett, és az LMP pedig ismét a második legnépszerűbb párt lett az egyetemi és főiskolás hallgatók körében.

Az LMP 2012 év végén kiteljesedő belső értékrendbeli és stratégiai vitákat követően a politikai újságírás és az ökopártot elhagyók visszatérő állítása volt az LMP „jobbra tolódásának” hangoztatása. Kovarek Dániel tanulmánya (Kovarek 2015) ezt az állítást vagy feltételezést járta körül, mégpedig a 2010 és 2014-es egyéni választókerületi jelöltek vizsgálatának tükrében. Ehelyütt hangsúlyozni kell – amit természetesen a szerző sem mulaszt el –, hogy egy párt elitjének értékrendje, bal-jobb tengelyen elfoglalt pozíciója nem tükrözi teljes egészében a tagság értékrendszerét. A kutatás eleve csak az országgyűlési képviselők egy részhalmazára fókuszált, mégpedig az egyéni választókerületben indulókra. A kérdőíves válaszok statisztikai elemzése és a képviselőjelölti programok tartalomelemzésével Kovarek arra a megállapításra jutott, hogy az LMP-nek a nyilvánosságban gyakran visszatérően emlegetett „jobboldali fordulata” leginkább egy percepció jelenség, mintsem attitűdbéli változás. Bár az egyéni választókerületi jelöltek bemutatkozásainak és rövid programjainak

tartomelemzése alapján megállapítható, hogy 2014-re a korábinál kevésbé karakteresen jelennek meg baloldali értékek, továbbá arányában és számában több jobboldali értéket vonultatnak fel az egyéni jelöltek, de 2010-hez képest e különbség még nagyvonalúan sem értékelhető szubsztantíve szignifikánsnak. Míg a hagyományosan baloldalhoz társított értékek és orientációk előfordulási aránya 10 százalékkal kisebb lett, ugyanakkor a konzervatív értékrendet megjelenítő kampányanyagok relatív száma lényegében stagnált (Kovarek 2015, 203). Emellett az egyéni jelöltjeik anyagaiban az ökopolitikai, zöldpárti, posztmaterális jelleg is kevesebb mértékben volt hangsúlyozva 2014-ben, mint 2010-ben. Viszont a 2010-es és a 2014-es álláspontok nem különböznek szignifikánsan egymástól a két jelöltcsoport sem saját bal-jobb pozíciójuk, sem a libertárius-autoriter tengelyen elhelyezhető ügyek tekintetében (Kovarek 2015, 213).

Ennek kontextusában is érdemes lesz megvizsgálni az egyetemista-főiskolás LMP-seket: ha már a képviselőjelöltek esetében nincs „jobboldali” elmozdulás, akkor vajon a LMP-s hallgatók beszélhetünk-e arról, hogy 2015-ra értékeiket tekintve jobbra húzódtak volna, vagy az alább vizsgált esetben sem áll ez fenn.

Az előző mellett az alábbiakban az Aktív Fialok Magyarországon egyes hullámainak tükrében annak vizsgálatára helyezünk jelentősebb hangsúlyt, hogy az adatok tükrében mennyiben különbözik az Együtt–PM megjelenése előtti LMP-támogató, az előbbi pártszövetség visszaesése utáni LMP-s pártpreferenciával bírótól. Mivel a pártszövetség a 2013-as adatok tükrében is leginkább az Együtt–PM javára vesztett támogatókat, így az eltávozás előtti, közbeni, majd a „visszatérők” tükrében lehetőség nyílik egy így elvégzett összehasonlításra.

LMP-s hallgatók társadalmi-demográfiai háttére

Az LMP az első adatfelvétel során a Jobbik mögött a második azon pártok sorában, amelyet pártpreferenciaként jelöltek meg a hallgatók: 2011-ben 18 százaléka (17, 9%) támogatta, innen esett vissza 2013-ra (8,6%) leginkább az Együtt–PM megjelenésének következtében. Két évre rá az LMP viszont a legjelentősebb növekedést mutatta fel, az összes megkérdezett 14,5 százaléka jelölte meg az ökopártot, miközben a baloldali-liberális oldal pártjai érdemben nem mutattak növekedést – a már különálló Együtt jelentősen visszaesett a válaszadók körében (2,8%).

Okkal feltételezhetjük, hogy a korábbi kutatásban az Együtt–PM táborát erősítőket visszatárlták az LMP-hez. Érdemes megemlíteni, hogy bár kis számban, de Kétfarkú Kutypártot támogatókat is találunk a pártválasztók körében. Az adatokon időben túlmutatóan, távlatosan azzal a feltételezéssel lehet élni, hogy leginkább ez utóbbi párt jelenthet és tarthat igényt LMP-től felé vándorlóakra, nem utolsó sorban a kétfarkúak politikai osztály kritikus és protest-jellegének 2015-2016-ös – különösen a menekült-, migráns-, bevándorló kampányban mutatózó – láthatóságának és aktivitásának növekedésével.

1. táblázat.
Pártpreferencia a hallgatók körében, 2011–2015
(százalékos megoszlás)

	megoszlás		
	2011	2013	2015
DK	3	1	2
Fidesz	15	16	12
Jobbik	19	16	20
LMP	18	9	14,5
MSZP	4	3	2
Együtt–PM	0,0	15	0
Együtt	0,0	0,0	3
PM	0,0	0,0	1
Kétfarkú Kutypárt	0	1	1,5
Semmiképp se menne el szavazni	7	5	9
Érvénytelenül vagy egyikre se szavaznék	2	1	2
Nem tudja/nem válaszol	31	33	32
Egyéb párt	1	1	1
Összesen	100	100	100

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az LMP-sek átlagéletkora különösebb változáson nem esett át: 2011-ben 22% volt, addig 2015-ben lényegében ugyanennyi (23%). Míg 2011-ben többségében voltak a nők (59%), addig 2015-ra a nemenkénti megoszlásban a férfiak kerültek előbbre (56%) az LMP egyetemista-főiskolai támogatói körében – a zöld pártok általában a nők körében szoktak kiugróbb támogatottsággal bírni, az első hullám adatai igazolták ezt a tézist.

Az LMP városi jellege már a 2010-es országgyűlési választáson is egyértelmű volt, amikor is az ökopárt szavazatainak 31 százalékát Budapesten, további 11 százalékát pedig az agglomerációban szerezte meg (Szabó 2013, 103). Érdekesképpen jegyezzük meg, hogy az LMP legjobb és legrosszabb fővárosi eredményei 2010-ben egybe estek azokkal a körzetekkel, ahol az SZDSZ 2002-ben és 2006-ban legjobban, illetve legkevésbé eredményesen szerepelt. Az LMP is legrosszabb eredményt az alacsony státuszúak által lakott városrészben érte el (Szabó 2013, 105, 107.).

Egyetemisták és főiskolások lakóhelyüket tekintve 2015-re leginkább a megyei jogú városokban voltak legnagyobb számban (34%), s bár 2011-hez képest (33%) csökkent a budapestiek aránya, de a 2015-ös adat, szinte megegyezik a két évvel korábbival (28%). Egyetemisták és főiskolások körében is tartja magát a tézis, mely szerint minél kisebb a település, annál

kevesebb LMP-st találunk ott. Egyéb városokat illetően 2015-re az LMP-sek 16%-a, községekben 22 százaléka lakott. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a párt támogatói nem kizárólag a fővárosból kerülnek ki. Több éves távlatban a községekben beszélhetünk egy kisebb elmozdulásról, 2011-ben 16 százaléka lakott e településtípuson, ez a szám emelkedett 22 százalékra.

Az adatok tehát nem meglepőek, az LMP továbbra is alapvetően urbánus szervezettségű, Budapest-központú táborral rendelkezik, a falu-város különbség téren nincsen jelentősebb elmozdulás egyik felől a másik irányba. A vizsgált generációs szegmensben is fennáll a zöld pártok azon általános jellegzetessége, hogy a városiak felülreprezentáltak abban, sőt körükben az LMP a legnépszerűbb párt a fővárosban. Emellett a vizsgált hallgatók körében a nagyvárosokban is a Jobbikhoz hasonló támogatottsággal rendelkezik.

2. táblázat.
A hallgatók megoszlása lakóhely típusa szerint, 2011–2015
(százalékos megoszlás)

	2011					LMP	
	MSZP	DK	Fidesz	Jobbik	LMP	2013	2015
Budapesten	26	34	29	13	33	28	27
Megyei jogú városban	30	13	21	26	25	32	34
Egyéb városban	26	30	31	31	25	21	16
Községben	16	23	17	27	16	19	22
Külföldön	1	0	2	1	1	1	2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A szülői háttér hatással lehet a politikai tudásra, szocializációra, politikáról kialakított képre, az LMP-sek ebben a tekintetben politikailag képzetesebb családi háttérrel indulnak. Az LMP-ekre nem csak lakóhelyük tekintetében jellemző a magasabb státusz, hanem az édesapa legmagasabb végzettsége alapján is magas a felsőfokú végzettségű háttérrel bírók aránya. Míg 2011-ben még csak az LMP-s egyetemisták-főiskolások 42 százaléka tartozott közéjük, addigra számuk 2015-ra elérte az 50 százalékot – a 2013-as adatfelvétel során (47%) is csak az Együtt-PM-támogatóinak körében (55%) volt magasabb az arány. A három hullám adatait összehasonlítva a szakmunkás végzettségű környezettel bírók körében volt jelentősebb visszaesés (2011: 23%; 2013: 20%; 2015: 12%). Míg a szakközép háttérű családok aránya végeredményben változatlan volt (20–21%), addig 2015-ra 16 százalékra emelkedett. E téren sem változtak meg különösebben az LMP-s támogatói: mindhárom hullám egy markáns értelmiségi hátteret körvonalaz, s ezen az Együtt-PM fennállása, majd visszaesése sem módosított.

3. táblázat.
A hallgatók megoszlása az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 2011–2015
(százalékos megoszlás)

	év	DK	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	Együtt-PM	Együtt	PM
max. 8 osztály	2011	0	2	3	2	3			
	2013	8	3	3	3	2	2		
	2015	0	1	4	2	0		0	0
szakmunkásképző, szakiskola	2011	19	18	31	23	33			
	2013	13	17	30	20	29	14		
	2015	0	6	14	12	5		9	0
szakközépiskola, technikus	2011	19	25	27	21	17			
	2013	25	21	25	21	29	19		
	2015	18	14	21	20	11		18	0
gimnázium	2011	11	10	9	11	9			
	2013	13	11	13	9	2	10		
	2015	18	21	23	16	32		23	17
felsőfokú	2011	51	46	31	42	38			
	2013	42	48	29	47	38	55		
	2015	65	58	39	50	53		50	83

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A kutatás két hulláma alapján megállapítható, hogy emelkedett azon LMP-sek száma, akik anyagi értelemben a szüleiktől függetlenül élnek. Az LMP támogatói e tekintetben kevésbé különböznek a baloldali pártjaitól, 2013-ban 35 százalékuk nem élt külön kasszán szüleitől.

4. táblázat.
LMP-s hallgatók megoszlása anyagi függetlenség szempontjából, 2011–2013,
„Szüleiktől külön kasszán élsz-e - igen, nem, részben igen
(százalékos megoszlás)

	2011	2013
Igen	19	22
Nem	40	35
Részben igen, részben nem	41	43

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A 2015-ös kutatásban az anyagi függetlenségre vonatkozó kérdés nem szerepelt, ugyanakkor a szubjektív anyagi helyzetre vonatkozólag állnak adatok rendelkezésre. Az LMP-sek körében mindhárom hullámban a pénzüket beosztani képesek voltak legnagyobb számban, arányuk 51-55 százalék között mozgott. Egyedül a 2015-ös hullám esetében alkották már a gond nélkül élők az ökopárt támogatóinak egy jelentős részét. Az adatokból kitűnik, hogy az LMP-s egyetemisták és főiskolások nem a nélkülöző társadalmi csoportokból érkeznek, magas státuszú háttérből következő (viszonylagos) anyagi biztonság jellemzi őket.

Lényegi elmozdulást nincs azt illetően sem, hogy az LMP-sek mekkora részéről beszélhetünk úgy, mint aki dolgozott vagy tanult már külföldön. Míg, 2013-ban az LMP-sek 16 százaléka, addig 2015-ben 19 százaléka volt ez igaz, viszont utóbbi évre jelentősen visszaesett köreiben azok száma, akik a közeljövőben külföldi egyetemi vagy főiskolás tanulmányokat terveznek (2013: 51%, 2015: 19).

LMP-s hallgatók és a közélet

A Critical Mass nemzedék meghatározásakor nem csak az értelmiségi családi háttér megléte, hanem a köznyelvben csak 2006 utáni sajátos „politikai szocializációval” illetett folyamat miatt is élénk közéleti és politikai érdeklődéssel számoltunk. Bár az LMP mozgalmi háttérének, szubkulturális kötődéseinek erőteljes szellemi hátországa van, azok mégsem lennének elégséges magyarázatok a pártrendszerben való betörésére. Kevésbé a nyugati esetekből ismert „zöld” kérdés politikai elismerésének, a különböző környezetvédelemmel kapcsolatos ügyek vagy a radikális zöld közpolitikai gondolkodás megerősödésének tudható be a párt 2010-es sikere. Emellett a társadalom struktúrában sem következett be olyan radikális fordulat, mint amelyet a nyolcvanas évek posztmaterialista korszakának nyitányaként ismerünk, vagy amely a korabeli állam és gazdaság kapcsolatára adott reakcióként tárgyalt a pártirodalom (Bürklin, 1985: 464.). Sokkal inkább a 2006 utáni politikai események csoport és politikai identitásképző ereje bizonyult erősebbnek, bár a Critical Mass nemzedék esetében mindez inkább a hagyományos politikától való elfordulásaként és új értékek kereséseként vált meghatározóknak (Keil, 2012: 159).

5. táblázat.

Hallgatók közéleti érdeklődése, 2011–2015 „Mennyire érdekel téged a politika?” (1–5, 1= egyáltalán nem, 5= nagyon érdekel, százalékos megoszlás).

		DK	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	Együtt-PM	Együtt	PM
	2011	2	9	9	11	14			
egyáltalán nem érdeklő	2013	17	13	16	15	15	11		
	2015	12	15	19	16	10		9	17
2	2011	9	22	21	20	22			
	2013	13	14	16	20	34	12		
	2015	18	22	24	23	30		27	17
3	2011	20	19	24	21	17			
	2013	29	29	24	24	19	26		
	2015	41	29	23	31	30		23	0
4	2011	39	24	22	30	28			
	2013	17	21	20	18	13	28		
	2015	24	23	23	18	25		9	33
nagyon érdeklő	2011	26	24	22	17	16			
	2013	25	23	23	23	19	23		
	2015	6	10	10	12	5		32	33

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Ez az elfordulás általánosságban is jellemző volt az LMP-szimpatizánsok körében, ugyanakkor 2011-hez képest (17%) annyiban negatívabb a kép, hogy a politika iránt jelentőst érdeklődést mutatók száma bár nem a legalacsonyabb, de 2015-re elmarad (12%) a korábbi évek eredményeihez képest. Élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy az egyébként is gyengébb elkötelezettségű LMP-sek körében nem utolsó sorban az utóbbi évekre való reflexióként még inkább mérséklődött a politika és közélet iránti intenzív figyelem. Ezzel párhuzamosan pedig emelkedett azon LMP-sek aránya, akiket egyáltalán nem érdekel a politika, legalábbis kevésbé elkötelezettek azok aktualitásának követései iránt. Az LMP fiataljait sem kerüli el tehát az az általános trend, hogy a hallgatók elfordulnak a politikától, a kiábrándultság emelkedése nem függetlenül a részvételi lehetőségek szűkülésétől, politikai rendszer általános percepciójától.

A előbb utaltunk rá, hogy az LMP egyetemistákon és főiskolásokon túli szavazótáborára is jellemző a kisebb aktivitási hajlandóság egy „most vasárnap tartott szavazás” alkalmával, és míg a „valószínűleg” vagy „biztosan nem menne el” aránya nem változott (előbbi: 2011: 10%, 2015: 9%; utóbbi: 2011:5%, 2015: 3%), addig a részvételüket „biztosan” ígérők jelentősen esett vissza 2015-re (2011: 60%, 2015: 50%). Ezzel szemben a másik nemzedéki tábor, a Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói meglehetősen elkötelezettek, többségük „biztosan” vagy

„valószínűleg” elmenne az urnákhoz. Az összes hallgató tekintetében az LMP-sek részvételi hajlandósága felettük van, hiszen előbbieknél csak 46%-a válaszolta azt, hogy biztosan, míg 32%-a, hogy valószínűleg elmenne egy választásra. Jelentősebb visszaesés az LMP-sek esetében a három hullámot átívelően csak a biztosan résztvevők számát illetően volt, a régi-új LMP-támogatók a passzivitás tartományában jobban hasonlítanak egymásra.

6. táblázat.
LMP-s hallgatók választási részvételi hajlandósága, 2011–2015
(százalékos megoszlás)

		DK	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	Együtt-PM	Együtt	PM
biztosan elmenne	2011	83	71	69	60	68			
	2013	63	71	65	59	60	73		
	2015	59	53	64	50	45		82	50
valószínűleg elmenne	2011	17	22	23	26	14			
	2013	25	22	27	24	28	21		
	2015	29	34	29	37	50		14	50
valószínűleg nem menne el	2011	0	6	6	10	14			
	2013	13	6	5	13	8	5		
	2015	12	8	5	9	5		5	0
biztosan nem menne el	2011	0	2	3	5	3			
	2013	0	2	4	5	4	2		
	2015	0	5	2	3	0		0	0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Ugyanakkor a választási részvételen túlmutató aktivitások némelyikében egyre nagyobb számban vesznek részt az LMP-sek. Aláírásgyűjtést illetően 2011-ben még csak 8 százalékuk, 2013-ban már 30, végül 2015-ben 23 százalékuk aktivizálódott. Politikai nyilatkozatot és tiltakozó petíciót 2013-ra ugrásszerűen többük írt alá (44%), és még a 2015-ös adatfelvétel is a négy évvel korábbihoz (7%) képest magas százalékos arányról számol be (28%) e téren. Mindezen megnövekedett aktivitás nem elválasztható attól, hogy ezek az akciók, „meg is találhatták” az érintetteket, a laza, digitális hálózatokban való lét nyújtja ennek lehetőségét, akárcsak az, hogy a tárgyalt években nagy számban kezdeményeztek politikai és civil szervezetek is különböző aláírásgyűjtésbe torkolló tiltakozásokat. Az utcai tüntetések 2010 utáni gyakoriságával számolva nem lehet meglepő, hogy az egyetemista-főiskolás LMP-sek mind többjük nyilatkozott úgy, hogy részt vett törvényes demonstráción vagy tüntetésen (2011: 6%, 2013: 40%, 2015: 35%). E téren egyre aktívabbak lettek az LMP tárgyalt támogatói, és 2015-re az összes egyetemistát és főiskolást meghaladó mértékben aktívak. Mindez nem jelenti azt, hogy a párt(ok)hoz már szorosabban kötődő tevékenységekben hasonlóan aktívan

vennének részt: kampánytevékenységhez 2011-ben 3 százalékuk, 2015-ben 5 százalékuk kapcsolódott valamilyen módon, politikai jelvények viselése éppúgy nem különösebben jellemző rájuk (2015: 3%), mint ahogyan pártokban vagy azok rendezvényeinek való részvételt is kerülnek tulajdonképpen (2013: 9%, 2015: 3%). Ezek a százalékos arányok is csak megerősítik, olyan tevékenységek, mint például a pénzadományozás vagy egy termék bojkottja, amelyek alapvetően kevésbé jelentős politikai elkötelezettséget és integráltsági fokot feltételeznek népszerűbbek, mint amelyek közvetlen kapcsolatot létesítenek a politikai rendszerrel vagy annak valamely aktorával.

7. táblázat.
LMP-s hallgatók közéleti aktivitása, 2011–2015, „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?”
(az „igen” válaszok százalékos megoszlása).

	2011	2013	2015
aláírásgyűjtés	8	30	23
politikai nyilatkozatok, tiltakozó petíciók aláírása	7	44	28
törvényes demonstráció, tüntetés	6	40	35
spontán tüntetés, utcai vonulás	2	25	12
zavargás	0	1	-
szándékos termékbojkott	2	41	25
kampánytevékenység	3	13	5
szavazásra biztatás	-	-	-
politikai jelvények, jelképek viselése	-	13	3
politikussal vagy önkormányzati képviselővel történő kapcsolatba lépés	-	23	14
tevékenység egy politikai pártban, rendezvényein való részvétel	-	9	3
képviselőjelölt	-	2	-
tisztviselő	-	12	-
egyéb mozgalomban való részvétel	-	5	-
pénzadományozás	-	20	-

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az LMP-s hallgatók értékvilága

A politikai szocializáció egyik kiemelkedően fontos tere a család, az LMP-sekről pedig elmondható, hogy egyrészt ismerik szüleik politikai kérdésekre vonatkozó ismereteiket, másrészt azokkal leginkább csak részben értenek egyet, éppúgy vitatkoznak is. Azok aránya, akik nem ismerik, vagy nem értenek egyet, meglehetősen kicsi, ugyanakkor a szüleik politikai állásfoglalásának ismerete, illetve az azokra történő reflexió nem meglepő olyan családi háttérrel bírók esetében, mint amely az LMP-s felsőoktatásbeli támogatókat leginkább jellemzi (magasabban kvalifikált szülők).

8. táblázat.
LMP-s hallgatók egyetértése szüleikkel, 2011, 2015
(százalékos megoszlás)

	2011	2015						
	LMP	LMP	DK	Együtt	Fidesz	Jobbik	MSZP	PM
Igen	22	31	29	32	52	38	30	17
Nem	9	10	0	0	3	9	0	17
Részben igen, részben nem	63	50	59	59	35	46	65	67
Nem ismerem a szüleim nézeteit	6	10	12	9	10	6	5	0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012 és 2015.

A tanulmány egyik fő kérdése annak megválaszolása, hogy az Együtt–PM kiemelkedő támogatottsága előtt és után mennyiben változtak meg az LMP-szavazói. Kovarek Dániel fenti kutatása már kísérletet tett az LMP-s egyéni képviselő-jelöltek önképének összehasonlítására, mindezt jelen tanulmányban az egyetemista-főiskolása LMP-s baloldali-jobboldali, liberális-konzervatív, mérsékelt-liberális skála mentén tekintettük át. Azzal számolunk, hogy az új pártok megjelenése befolyásolhatta, hogy miként pozicionálták magukat a korábbi, majd későbbi ökopárt-támogatók. Az Együtt–PM megjelenésével okkal feltételezhetjük azt, hogy a leginkább baloldali, liberális és mérsékelt pólushoz hajlók hagyták el a miatta az LMP-t, majd pedig tértek vissza kisebb arányban.

9. táblázat.
LMP-s hallgatók önmeghatározása a bal-jobb, a liberális-konzervatív, mérsékelt-radikális skálán (1–7), 2011–2015
(átlagpontok, 1-es baloldali 7 –es jobboldali; 1-liberális 7 konzervatív, 1-mérsékelt, 7-es radikális).

		DK	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	Együtt–PM	Együtt	PM
bal-jobb	2011	3,0	5,5	5,4	3,7	2,7			
	2013	3,5	5,5	5,5	4,1	2,6	3,1		
	2015	3,5	5,0	6,3	5,1	3,1		2,6	3,3
liberális-konzervatív	2011	2,6	4,4	4,2	2,8	3,2			
	2013	2,9	4,5	4,5	3,4	2,8	2,6		
	2015	3,2	4,4	5,4	4,4	3,6		2,7	2,7
mérsékelt-radikális	2011	2,8	3,4	4,8	3,2	3,4			
	2013	2,6	3,5	4,9	3,6	3,0	3,1	2,7	
	2015	2,5	3,3	5,6	4,5	3,0		3,3	2,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A bal-jobb skála vonatkozásában az LMP produkálta a legjelentősebb elmozdulást (2011: 3,7, 2015: 5,1), önmeghatározásukat tekintve a 2015-ös támogatói körében változott a bal-jobb skálán elfoglalt pozíció, támogatói bázis jobbra tolódott, mely magyarázható azzal, hogy a korábbi baloldali önképpel bírók hagyták el inkább a párt támogatói körét, és fordultak az Együtt(-PM) irányába. Ennek megfelelően a liberális-konzervatív skála tekintetében is a korábbiakhoz képest jelentősebb elkötelezettségek tapasztaltunk (2011: 2,8; 2013: 3,4; 2015: 5,5). Előbbiek értelemszerűen magukkal hozták a mérsékelt-radikális skálán történő elmozdulást is, a 2015-ös eredmények egy, a korábbiakhoz képest radikálisabb pozíciót és önképet mutatnak.

10. táblázat.
LMP-s hallgatók demokráciával kapcsolatos attitűdje, 2013, 2015 „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?”
(százalékos megoszlás)

	2013	2015
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	63	65
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	21	21
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia	12	15
A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne	4	0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 és 2015.

A demokráciára vonatkozó attitűdöt illetően az LMP-támogatói egyöntetűen a támogató állásponton vannak, ebben a vonatkozásban egyrészt az összes hallgató átlaga felett vannak (utóbbi esetében 2015-ben 47%-os az egyöntetű támogatók aránya), és csak az Együtt támogatói elkötelezettebbek (68%). Az LMP-s egyetemisták és főiskolások egy teljes népességen felvett kutatás eredményeihez viszonyítva egyrészt még az országos átlaghoz képest is elkötelezettebbek a demokrácia iránt – utóbbi esetében 48 százalék van azon az állásponton, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb (Szabó–Gerő 2015, 52). Az LMP-s egyetemisták és főiskolások esetében – szemben az utóbbi említett kutatással – egyharmad alatti az úgynevezett rendszerszkeptikusok aránya is, azaz, akiknek lényegében mindegy milyen rendszerben él. A politikai rendszertől és aktoraitól való távolságtartás ellenére tehát az LMP támogatóit olyan mértékű demokrácia-kiábrándultság nem jellemzi, mint a teljes népességet. Általánosságban is igaz, hogy az LMP szavazói átlagot meghaladó mértékben gondolkodnak úgy, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb (Szabó–Gerő 2015, 53).

Másrészt az LMP egyetemista-főiskolás támogatói nagyobb részük kritikus a demokrácia jelenlegi működésével, és bár van egy jelentős arányemelkedés a többé-kevésbé elégedettek javára, de így is többségében vannak a jelenlegi állapottal és intézményrendszerrel elégedetlenek. Hozzá kell tenni, hogy a baloldali ellenzék támogatói még kritikusabban ítélik meg a jelenlegi viszonyokat, ugyanakkor ez pártjaik álláspontját ismerve nem meglepő. A baloldali-liberális politikai kommunikációnak egy meghatározó részét teszi a jelenlegi magyarországi

viszonyok democráciadeficitjeire való figyelemfelhívások, továbbá már-már a hazai viszonyok demokrácia fennállásának megkérdőjelezése is.

11. táblázat.

A hallgatók elégedettsége a demokrácia működésével kapcsolatban, 2011-2015, „Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével az országban?” (százalékos megoszlás)

	2011	2013	2015
Egyáltalán nem	47	44	35
Nem igazán	43	43	41
Többé kevésbé	10	13	23
Teljesen	0	1	0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 és 2015.

Korábbi hullámokból egyértelműen beazonosítható volt az így jellemzett Critical Mass nemzedékként jellemzett identitás. Ez utóbbi olyan ismérvekkel bírt, minthogy européer, zöld és demokratikus gondolkodású. A zöld hallgatók körében a bal-jobb, konzervatív-liberális, és konzervatív-mérsékelt skálán történő elmozdulások ellenére sem lehet arról beszélni, hogy alapvető elmozdulás lett volna a korábbi identitásjegyektől. Egyedül a zöld identitás esett vissza, de így stabilak az eredendő Critical Mass nemzedéki jegyek.

12. táblázat.

LMP-s hallgatók öndefiníciója, „Melyik politikai eszme áll legközelebb a gondolkodásodhoz?” kérdés alapján, 2013–2015 (százalékos megoszlás)

	2013	2015
liberális, szabadgondolkodású	43	44
européer/nyugatos	11	16
konzervatív, hagyománytisztelő	5	2
erős nemzeti érzésű	0	3
rend és stabilitás	8	11
szociáldemokrata	2	1
zöld, környezetvédő	22	17
vallásos, hívő ember	6	6
kereszténydemokrata	2	0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2013 és 2015.

Az LMP-sek attitűdjeit kulturális szempontból vizsgálva kisebb elmozdulásokról beszélhetünk az egyes hullámokat illetően. A kérdések egy részében konzervatív, tekintélyelvűség

irányba történő mozgásokat rögzíthetünk a gyermeknevelést és az erős vezetést illetően, de még így is jelentősen elmaradnak ezek az értékek a többi párt vagy az összes hallgató átlagától (utóbbi esetében a 2015-ös átlag 3,42, illetve 3,06). RENDPÁRTI VONÁSOK HULLÁMRÓL HULLÁMRA történő erősödése ugyanakkor jelzi, hogy a 2015-ös felsőoktatási tábor értékrendje nincs minden tekintetben fedésben a Critical Mass generáció nemzedék attitűdjével. Összhangban támogatói liberális öndefinícióval egyrészt messze a többi pártot és összes egyetemistát és főiskolást tekintve utasítják el a cigánytársadalom stigmatizálását – ahogyan bár nem olyan mértékben, mint a 2015-ös hullámban például az Együtt vagy a 2013-as az Együtt-PM, de elutasító a férficentrikus társadalomképpel kapcsolatban is. A párt támogatói nem csak a romákra vonatkozó előítéletek visszautasításában következetesek, hanem szociális érzékenységükben, a szegénység okainak feltárása során sem a szegényeket okolják helyzetükért.

13. táblázat.

LMP-s hallgatók attitűdjei néhány fontosabb politikai kérdésben, 2011–2015 (átlagpontok, 1–5 skálán).

	2011	2013	2015
A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet	2,92	2,75	3,06
Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erős kezű vezetőkre	2,53	2,65	2,82
A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegény	2,15	2,01	2,19
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van	1,86	1,74	1,78
Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében	2,66	2,99	3,37
A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia	2,55	2,10	2,07

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Összefoglalás

A fentiekben az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás egyes hullámainak tükrében arra kerestük a választ, hogy mennyiben különbözik az Együtt-PM megjelenése előtti LMP-támogató, az előbbi pártszövetség visszaesése utáni LMP-s pártpreferenciával bírótól. Tettük ezt annak okán, mivel a párt a 2013-as adatok tükrében is leginkább az Együtt-PM javára esett vissza, így az eltávozás előtti, közbeni, majd a „visszatérők” tükrében lehetőség nyílt egy így elvégzett összehasonlításra.

Ezt illetően megállapíthatjuk, hogy a tanulmányban címében megfogalmazott „összerendeződés” kifejezés megfelelően illusztrálja a 2011–2015 közötti időszakot. A 2011-ben Critical Mass nemzedékké összerendeződött LMP-s hallgatók értékeikben, közéletbe való viszonyukban, társadalmi és demográfiai háttérüket tekintve jóval több ponton hasonlítanak a 2015-ös LMP-s egyetemisták és főiskolások, mint amennyi különbséget beazonosítottunk.

A felsőoktatási hallgatók körében támogatottságát visszaszerezve bár a bal–jobb skála vonatkozásában az LMP-s tábor produkálta a legjelentősebb elmozdulást – vélhetően kevesebb baloldali–liberális érkezett vissza az Együtt(-PM) táborából –, de ennek ellenére sem beszélhetünk „jobboldali fordulatról” vagy a Critical Mass nemzedékre jellemző önkép – demokratikus elkötelezettség, liberális gondolkodás, elkötelezett zöld gondolkodás – háttérbe szorulásáról. 2015-ben még relevánsnak tartjuk, hogy a Critical Mass nemzedék tipológiájával írjuk le az LMP-s egyetemista-főiskolás fiatalokat, bár kétségkívül konzervatív és rendpárti irányban történő elmozdulást is mutatnak az adatok, de az Együtt–PM felbomlásával értékeit és háttérét tekintve másodszor is összerendeződött a 2011/2012-es tábor.

Összességében a demográfiai, közéleti-politikai aktivizmus, önkép és értékek terén bizonyított hasonlóságok miatt, és a zöld hallgatók körében a bal-jobb, konzervatív-liberális, és konzervatív-mérsékelt skálán történő elmozdulások ellenére sem lehet arról beszélni, hogy alapvető elmozdulás lett volna a korábbi identitásjegyeiktől, azaz 2015-ben még stabilan beazonosíthatóak a Critical Mass nemzedékére jellemző politikai és kulturális sajátosságok.

Irodalom

- Bürkelin, Wilhelm P. (1985): The German Greens: The Post-Industrial Non-Established and the Party System. *International Political Science Review*, Vol. 6, No. 4., 463-481.
- Enyedi Zsolt – Fábián Zoltán – Tardos Márton (2014): Pártok és szavazók, 2002–2014. In: Kolosi Tamás – Tóth István György: *Társadalmi Riport 2014*. Társadalmi és Szociológiai Kutatóintézet, 532-557.
- Keil András (2012): Adalék a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere – Budapesti Corvinus Egyetem, 157-183.
- Keil András (2014): Zöldek a felsőoktatásban – Avagy: mit tudunk a magukat zöldnek valló egyetemistákról, főiskolásokról? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia-radikalizmus-posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere, 196-220.
- Kovarek Dániel (2015): Lehetnek más jelöltjeik? Az LMP bal-jobb tengelyen elfoglalt pozíciója az egyéni választókerületi jelöltek vizsgálatának tükrében. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Pártok, jelöltek, képviselők*. Budapest, Szabad Kéz, 188-219.
- Republikon Intézet (2013): *Pártok egy évvel a választás előtt*.
- Elérhető: <http://republikon.hu/media/12152/20130419.pdf>. Letöltés ideje: 2016. 10. 06.
- Soós Gábor (2014): Kétblokkrendszer Magyarországon. Boda Zsolt – Körösi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, MTA TK PTI – Új Mandátum, 14-40.
- Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 37-80.
- Szabó Andrea – Gerő Márton (2015): *Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásáról, politikai integráltságáról és részvételéről*. Budapest, MTA TK.
- Szabó Balázs (2013): Az új parlamenti pártok szavazóbázisának jellemzői Budapest példáján. *Politikatudományi Szemle*, vol. 22., no. 3. 93-116.

Bíró-Nagy András:

Baloldali hallgatók 2011–2015: Az Együtt, az MSZP és a DK egyetemista-főiskolás támogatóinak társadalmi háttere, közéleti aktivitása és értékvilága

Bevezetés

A magyar pártrendszerben 2010 után a legnagyobb mozgás kétségkívül a baloldalon ment végbe. Az erőviszonyokat számos fontos esemény alakította az évek folyamán. Ilyennek számított Gyurcsány Ferenc kiválása az MSZP-ből és a Demokratikus Koalíció (DK) megalapítása, Bajnai Gordon visszatérése és az Együtt létrehozása, az LMP szakadása, mely a PM-esek távozásával és az Együtthöz való csatlakozásukkal járt, majd végül a 2014-es választási kudarc, melyet követően Bajnai visszavonult a politizálástól, illetve az Együtt és a PM útjai elváltak. Ez a tömör lista is illusztrálja, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat baloldali hallgatókkal foglalkozó korábbi fejezetei (Bíró-Nagy 2013; Bíró-Nagy 2014; Böcskei 2014) egy folyamatos változásban lévő politikai blokkról készítettek pillanatfelvételeket. Jelen tanulmány célja, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatások három hulláma alapján bemutassa, 2012 és 2015 között kik voltak, és milyen tulajdonságok jellemezték a baloldali egyetemistákat és főiskolásokat Magyarországon.

A vizsgált időszakban jelentős változásokon ment át a baloldali pártok támogatottsága. Az MSZP 2012-ben a pártválasztók 7 százalékára számíthatott, míg a DK 5 százalékon állt. Az egy évvel későbbi kutatásban üstökösként tűnt fel az Együtt–PM, amely „balközép olvasztótégelyként” (Bíró-Nagy 2014) tudott hidat építeni, és egyszerre elfogadhatóvá válni az established baloldal (MSZP, DK) és az újhullámos baloldal, a „Critical Mass nemzedék” (Keil 2012) számára. Az Együtt 22 százalékos eredménye a pártválasztók között 2013-ban messze kiemelkedett a riválisok eredményeihez képest: az MSZP 5, a DK 2 százalékon volt ebben a periódusban. A 2014-es súlyos választási kudarcot követően szétesett a baloldali ellenzék pártjaiból épült összefogás, az Együtt–PM pedig első számú emberének távozásával súlyos csapást szenvedett: a 2015-ös felmérésben már csak a pártválasztók 6 százaléka jelölte meg az Együttet kedvenc pártjaként. Az MSZP és a DK továbbra sem tudott magára találni, a 2014-ben megkezdett parlamenti ciklusban sem: ekkor a pártválasztók 4-4 százalékát tudhatták magukénak. Az Együttől különváló PM támogatottsága olyan alacsony szinten állt a kutatás harmadik hulláma idején, amely az alacsony elemszám (összesen 6 fő a 800 fős mintában) miatt nem tette lehetővé a párt bázisának részletes elemzését – e fejezetben ezért nem is szerepel a zöld-baloldali párt. A magát a baloldali ellenzék részének nem tekintő, és a 2013-as mélypont után 2015-re az egyetemisták és a főiskolások között visszaerősödő LMP-vel a kötetben külön tanulmány foglalkozik (lásd Böcskei jelen kötetben).

A következőkben a 2012-es és a 2013-as kutatás során a baloldali pártok elemzésénél már alkalmazott módszerekkel mutatom be a három felmérés legfontosabb eredményeit

(az egyes kutatási hullámokról lásd Róna-Szabó 2012, Szabó 2014, Szabó 2015). Az elemzés során vizsgálom, hogy milyen társadalmi-demográfiai háttérrel rendelkeznek, illetve milyen közéleti aktivitás és értékrend jellemzi azokat az egyetemistákat és főiskolásokat, akik az Együttet, az MSZP-t és a DK-t jelölték meg kedvenc pártjukként. Milyen háttérből érkeznek, mennyire érdeklődnek a politika iránt és milyen aktívak közéleti kérdésekben a különböző pártok támogatói egymáshoz képest? Hogyan helyezkednek el attitűd- és értékvilágbeli kérdésekben, hova helyezik magukat a bal-jobb és a liberális-konzervatív skálán? Milyen változások történtek 2012 és 2015 között az egyes pártok szavazótáborában? A tanulmány ezekre a kérdésekre ad választ.

A baloldali hallgatók társadalmi-demográfiai háttere

Az Aktív Fialok Magyarországon kutatásai három hullámban is alátámasztották, hogy a baloldali-liberális ellenzék számára Budapest maradt a legfontosabb mentstár 2010 után – a főiskolások és egyetemisták között is (1. táblázat). A településtípus szerinti bontásból kiderül, hogy a baloldal főváros-centrikussága stabilnak mondható. 2015-ben mindhárom párt körében legalább az országos átlagnak (25 százalék) megfelelő a fővárosi szavazók súlya, sőt az Együtt és a DK esetében a támogatók között kifejezetten hangsúlyosak a budapestiek. Ezek a jellegzetességek a korábbi adatokból is már ismerősek voltak: 2013-ban az Együtt–PM eleve a leginkább fővároscentrikus táborral jelent meg a hallgatók között, míg a DK szavazók az első, 2011-es adatfelvételtől a 2015-ös harmadik hullámgig egyre erősödő budapesti jelleget mutattak. 2015-re minden második DK-s egyetemista és főiskolás fővárosi volt, míg az Együtt ifjú támogatói között is tízből négy Budapestről került ki (utóbbi már 2013-ban is igaz volt a pártra). Az Együtt esetében egyben az is kijelenthető, hogy Budapest az egyetlen a településtípusok közül, ahol a párt az összes hallgató országos eloszlásához képest felülreprezentált.

A három baloldali-liberális ellenzéki erő közül az MSZP szerezte mindhárom adatfelvétel során a legkevesebb szavazóját Budapestről. Ez az arány 2012 és 2015 között stabilan 25 százalék körül mozgott. Országos átlag feletti számok (36 és 35 százalék) jellemezték ugyanakkor a párt beágyazottságát a megyei jogú városokban 2011-ben és 2015-ben is – a középső adatfelvételnél a kisvárosokból több szavazót hoztak be a szocialisták, de a harmadik hullámban visszaállt az eredeti erőviszony. Nem elhanyagolható továbbá az sem, hogy az MSZP-nek a községben élő hallgatók között is van némi támogatottsága, és az évek alatt arányuk nem is csökkent: 2011–2013-ban a szocialista támogatók 15, 2015-ben 30 százaléka került ki kistélepeleésekről. Ezzel szemben a DK 2015-re gyakorlatilag községben élő hallgató szavazó nélkül maradt. Gyurcsány Ferenc pártjának városi karaktere 2012 és 2015 között tovább erősödött: a DK-s fővárosi-egyetemista fiatalok több mint 90 százaléka városi háttérű. Az Együtt táborán belül – a 2013 és 2015 között elszenvedett hatalmas szavazatvesztés ellenére – az egyetlen érzékelhető átrendeződés a tábor szerkezetében a megyei jogú városok és az egyéb kisvárosok közötti arányokban volt érzékelhető, de ez sem jelentős. 2015-ben az Együtt szavazók 27, két évvel korábban 21 százaléka származott megyei jogú városból, míg az egyéb városi szavazói 26-ról 18 százalékra estek vissza a párt összes támogatói között. Összességében megállapítható, hogy az Együtt úgy esett vissza a teljes főiskolás-egyetemista népességben 14-ről 3 százalékra, hogy

a maradék táborának település szerinti megoszlása nagyjából változatlan maradt. Ez egyben azt is jelenti, hogy Bajnai Gordon visszavonulását és az azt követő vezetői krízist az Együtt az ország minden részén hasonló módon megszenvedte.

1. táblázat.

Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók megoszlása a lakóhely típusa szerint, 2011–2015 (százalékos megoszlás)

		Budapest	Megeyi jogú város	Egyéb város	Község
Együtt–PM	2013	40	21	26	13
Együtt	2015	41	27	18	14
MSZP	2011	26	36	23	15
	2013	24	24	37	15
	2015	25	35	10	30
DK	2011	34	14	27	25
	2013	39	23	23	15
	2015	53	0	41	6
Összes hallgató	2011	25	25	30	20
	2013	25	26	28	20
	2015	25	27	25	23

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A baloldali és liberális ellenzéki pártok egyetemista-főiskolás támogatói nemcsak a fővárosban felülreprezentáltak, hanem családi háttérüket tekintve az értelmiségi családi háttérből érkezők között is. Az Együtt 2013-ban úgy jelent meg a színen, mint az a párt, amely az összes közül a legképzettebb családi háttérrel bírt: szavazói több mint felének édesapja is egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkezett. 2015-re a megmaradt Együttesekek körében az értelmiségi háttér még jellemzőbb lett: 64 százalék jött ilyen környezetből (2. táblázat). Az Együttesekek szavazói profilja meglehetősen egyértelmű: nagyvárosi, és közöttük is jelentős részben fővárosi értelmiségi szülők gyermekeiről van szó. A DK tábor értelmiségi jellege is mindvégig karakteres volt, még ha az Együttnél némileg kevésbé is: 2011–2015 között mindhárom adatfelvételnél az országos átlagnál magasabb volt azon DK-sok aránya a táboron belül, akiknek édesapja felsőfokú végzettséggel rendelkezett. Szembetűnő volt az Aktív Fialok Magyarországon valamennyi kutatásánál, hogy a baloldalon az MSZP ifjú szavazói között vannak a legtöbben, akiknek édesapja szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát végzett. Arányuk nemcsak a baloldalon belül számított a többi pártéhoz képest magasabbnak, de mindhárom alkalommal az országos átlagnál is nagyobb arányban voltak a szocialista hallgatók között az ilyen családi képzettségi háttérrel érkezők.

2. táblázat.

Az Együtt-PM-s, az MSZP-s és DK-s hallgatók megoszlása az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 2011–2015 (százalékos megoszlás)

	legfeljebb 8 osztály	szakmunkásképző, szakközépiskola	gimnázium	felsőfokú végzettség	
Együtt-PM 2013	1	37	10	52	
Együtt 2015	4	14	18	64	
MSZP	2011	2	51	9	38
	2013	0	61	3	36
	2015	0	21	16	63
DK	2011	0	37	12	51
	2013	8	31	15	46
	2015	0	12	35	53
Összes hallgató	2011	2	48	10	40
	2013	3	47	10	40
	2015	2	19	35	44

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az anyagi helyzetre, függetlenségre vonatkozó kérdések is megerősítik: az Együtt egyetemista és főiskolás támogatói vannak a legprivilegizáltabb helyzetben a baloldalon (3. táblázat). Az Együtt megjelenése előtt, a 2011-es kutatás idején még a DK-sok voltak a legjobb helyzetben anyagi függetlenség szempontjából, azonban 2013-ra éppen a legjobb helyzetben lévő támogatóik hagyták el a pártot, és a DK mellett kitartó hallgatók az összes hallgató országos átlagának megfelelő háttérrel bírt csak. Az Együtt ifjú szimpatizánsainak kétharmada tudta megteremteni legalább részben a megélhetéshez szükséges forrásokat, és körükben volt a legalacsonyabb az összes párt közül a kizárólag a szülőkre támaszkodó egyetemisták aránya. Az anyagi függetlenséggel kapcsolatos adatok szerint az első két mintavétel idején a baloldalon belül csak a szocialista hallgatók érkeztek az országos átlagnál rosszabb anyagi helyzetből: mindössze tízből egy egyetemista vagy főiskolás MSZP-s volt képes önálló egzisztenciát teremteni magának felsőfokú tanulmányai idején.

3. táblázat.

Az Együtt-PM-s, az MSZP-s és DK-s hallgatók megoszlása anyagi függetlenség szempontjából, 2011-2013. „Szüleidtől külön kasszán élsz-e?” (százalékos megoszlás)

	Együtt-PM 2013	MSZP		DK		Összes hallgató	
		2011	2013	2011	2013	2011	2013
Igen	17	13	10	18	15	18	15
Nem	34	52	45	34	39	44	40
Részben igen, részben nem	49	35	45	48	46	38	45

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az anyagi függetlenségre vonatkozó kérdés a 2015-ös kutatásban nem szerepelt, azonban a szubjektív anyagi helyzetről állnak rendelkezésre adatok ebből a hullámból. A kirajzolódó kép megerősíti a 2011–2013-as megállapításokat. Az Együtt támogatóinak 41 százaléka saját bevallása alapján anyagi gondok nélkül él – ez a legmagasabb érték az összes párt közül. Ugyanez az érték a DK és az MSZP esetében 25 százalék körüli, ami egyben az országos átlagnak megfelelő. A 2013-as és 2015-ös kutatások szerint is igazolható tehát, hogy a DK legjobb társadalmi státuszú támogatói közül sokan 2011/12-t követően elhagyták a pártot, és nem is tértek vissza oda Bajnai Gordon 2014-es visszavonulása után sem. Az MSZP-s hallgatók között a kiemelkedően leggyakoribb válasznak (60 százalék, míg az Együttnél ugyanez 23 százalék) a „pénzem okos beosztásával kijövök” számít, ami jelzi, hogy ugyan a szocialista egyetemisták és főiskolások sem nélkülözések között élnek, de helyzetük messze nem mondható rózsásnak. Az összkép tehát a kutatás három hullámából az, hogy az Együtt egyetemista-főiskolás támogatói minden szempontból a legjobb helyzetű tábornak számítanak, a DK a korai társadalmi összetételéhez képest negatív irányba változott az elmúlt években, az MSZP-szek pedig tartósan az országos átlagnak megfelelő vagy az alatti háttérrel rendelkeznek.

A baloldali hallgatók és a közélet

A magyar főiskolás és egyetemista fiatalokra nem mondható el, hogy aktívan érdekelné őket a közélet, és az adatokból kiderül, hogy ez a megállapítás 2012 után egyre érvényesebbé vált. Míg 2011-ben még a válaszadók 49 százaléka adott 4-es vagy 5-s osztályzatot egy ötfokú skálán arra kérdésre, hogy „mennyire érdekel Téged a politika?”, addig egy évvel később már csak 35, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás harmadik hullámában, 2015-ben pedig már csak 28 százalék helyezte magát a pozitív tartományba (4. táblázat). A baloldali és liberális ellenzéki pártok közül az Együttnél található meg a legnagyobb mértékben a közéletileg aktív hallgatók. A 2013-as felmérésben az Együtt-PM-esek voltak azok, akik körében – az összes párt közül egyedül – abszolút többségben voltak azok, akiket érdekel a politika. A párt visszaesésével, 2015-re csökkent a maradék táborban az aktív aránya is, de még mindig az Együtt szimpatizánsok körében van a legtöbb közéletileg aktív egyetemista és főiskolás. Ekkor 41 százalék mondta azt, hogy inkább vagy nagyon érdekli a politika, 32 százalék pedig egyenesen a legerősebb érdeklődést jelentő szélsőértéket jelölt meg.

Az Együtt megjelenésével szembeutó volt az aktív szocialisták és DK-sok megfoghatósága: a korábban még a legaktívabb csapatnak számító DK tábora 2013-ban már jóval passzívabb hallgatókból állt, és a 2012-ről 2013-ra a szocialista egyetemisták-főiskolások körében is megnőtt azok aránya, akik nem mutattak különösebb érdeklődést a politika iránt. Bajnai Gordon visszatérése után a megmaradt DK-sok a teljes minta átlagának megfelelő érdeklődést mutattak, és a szimpatizánsok aktivitása 2015-ben sem állt vissza a 2011-es szintre. Az MSZP-s és DK-s trendek egyértelműen azt mutatták, hogy mindkét párt veszített támogatókat a közéletileg aktív hallgatók körében, amiből kezdetben az Együtt profitált, majd Bajnai Gordon 2014-es visszavonulása után a teljes baloldali-liberális blokk viszonylag passzívvá

vált. Az Együttesek körében 52-ről 41 százalékra esett vissza a politika iránt érdeklődők aránya, a DK-soknál 38-ról 29-re, az MSZP-seknél pedig maradt a 30 százalékos arány.

Az MSZP-s hallgatók voltak mindhárom kutatásban azok, akiket a legkevésbé érdekelt a politika: egyszer sem voltak az egyetemista-főiskolás szocialisták e téren az összes válaszadó átlaga felett. A kifejezetten lelkes, érdeklődő szocialisták pedig 2015-re gyakorlatilag elfogytak, mindössze egy válaszadó adott maximális pontszámot e kérdésre. Ugyanez igaz a DK-s szimpatizánsokra is, ami annak fényében, hogy három évvel korábban még a tábor harmada állt hozzá így a politikához, kifejezetten erős visszaesésnek számít. Különbség azonban a DK-s és MSZP-s egyetemisták és főiskolások közéleti érdeklődése között, hogy míg a DK-soknál a semleges válaszok sűrűsödtek meg, addig a szocialistáknál 2013-ban és két évvel később is többségben voltak a negatív válaszok a pozitív válaszokkal szemben. 2013-ban az MSZP-s hallgatók abszolút többségét (54 százalékát) inkább nem vagy egyáltalán nem érdekelte a politika, szemben a politika iránt nyitottak 30 százalékával. Ezt követően is relatív többségben maradt körükben a távolságtartó álláspont a közélet felé: 2015-ben 40 százalék helyezte magát a negatív térfélre és 30 százalék az érdeklődők közé.

4. táblázat.

Az Együtt-PM-s, az MSZP-s és DK-s hallgatók közéleti érdeklődése, 2012–2015.
„Mennyire érdekel Téged a politika?” (1–5, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel, százalékos megoszlás)

		Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyon érdekel
Együtt-PM	2013	10	12	27	29	23
Együtt	2015	9	27	23	9	32
MSZP	2011	17	22	15	29	17
	2013	16	38	16	14	16
	2015	10	30	30	25	5
DK	2011	2	10	19	36	33
	2013	23	8	31	15	23
	2015	12	18	41	23	6
Összes hallgató	2011	10	20	21	27	22
	2013	17	21	27	19	16
	2015	20	25	27	19	9

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A politika iránti általános érdeklődés természetesen a választási részvételi hajlandóságban is tükröződik (5. táblázat). A csökkenő nyitottság a közéleti ügyek iránt erősen meglátszik az MSZP-s és a DK-s főiskolások és egyetemisták között, míg az Együtt táborát a többi párttal összehasonlítva kiemelkedően aktív hallgatók alkotják. Azok, akik 2015-ben is az Együtt szimpatizánsainak mondták magukat, szinte teljes egészében biztosra ígértek részvételüket a választásokon. 82 százalékuk menne el biztosan választani, ami még az egyébként nagyon magasnak számító 2013-as adatnál (70 százalék) is jobb eredmény. Egyben igazolja is, hogy

bár számában jelentősen lecsökkent az Együtt szavazótábora 2013 és 2015 között, akik maradtak, azok közéletileg igen aktív és tudatos főiskolások és egyetemisták.

Az első adatfelvétel idején még a DK-sokra is igaz volt, hogy egy emberként járulnának az urnához. A későbbi kutatások viszont már egy kevésbé elszánt, kevésbé lelkes DK-t mutattak: a választási részvételüket biztosra ígérők a 2012-es 84 százalékról 2013-ban és 2015-ben is 60 százalék környékére esett vissza.

A három párt közül az MSZP-sek közéleti érdeklődése váltható a legnehezebben szavazatra. A 2012–2015 közötti adatok ráadásul csökkenő trendet mutatnak: az első felmérésben még 66, majd 58, az utolsó adatfelvételnél pedig mindössze 45 százalék mondta azt, hogy el is menne szavazni. Az MSZP esetében tehát azt látjuk, hogy kötődésük a pártjukhoz és általában véve a politikai részvételhez gyengébb, mint az Együtt és a DK esetében. Potenciális szavazóik fele még a választási részvételben sem biztos, ami jelzi: az MSZP politikusainak nemcsak az ad komoly feladatot, hogy új támogatókat szerezzen a korosztályban, hanem az is, hogy a már létezőket egyáltalán szavazásra bírja.

A baloldali és liberális blokkról általánosságban elmondható, hogy a nagy különbségek ellenére egyik párt tábora sem passzívabb a választási részvétel tekintetében, mint a teljes minta átlaga. Az MSZP-s és a DK-s hallgatóknál megfigyelt növekvő passzivitás jellemző az Összes hallgatóra is: míg 2012-ben még 66 százalék ígerte biztosra, hogy elmegy szavazni, addig három évvel később ez az arány már csak 46 százalék volt. A politikától való távolságtartás és a választási passzivitás tehát általános jelenség a főiskolások és az egyetemisták között, és e tekintetben az Együtt magas számai jelentik inkább a kivételt.

5. táblázat.

Az Együttes, az MSZP-s és a DK-s hallgatók választási részvételi hajlandósága, 2011–2015
(százalékos megoszlás)

		Biztosan elmenne	Valószínűleg elmenne	Valószínűleg nem menne el	Biztosan nem menne el
Együtt-PM	2013	70	23	5	3
	2015	82	14	4	0
MSZP	2011	66	15	16	3
	2013	58	32	5	5
	2015	45	50	5	0
DK	2011	84	16	0	0
	2013	58	25	17	0
	2015	59	29	12	0
Összes hallgató	2011	66	23	8	3
	2013	51	28	13	8
	2015	46	32	14	8

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A hallgatók közéleti aktivitásának természetesen számos, a választási részvételen túlmutató formája létezik. Ilyenek lehetnek az aláírásgyűjtések, az utcai megmozdulásokon való részvétel, politikai nyilatkozatok, petíciók aláírása, vagy akár termékek szándékos bojkottja, és a kampányban való tevékeny részvétel is. Ezeket áttekintve jól látható, hogy a baloldali és liberális egyetemisták és főiskolások nem rosszabbak az átlagnál, bár – az eddigi vizsgálati szempontokhoz hasonlóan – vannak különbségek a három párt támogatói között (6. táblázat). Az Együtt támogatói kifejezetten aktívak, ha tüntetéseken kell résztvenni vagy politikai nyilatkozatokat, petíciókat kell támogatni. Nagyjából minden harmadik Együtt szimpatizáns be tud számolni hasonló tapasztalatról, és ugyanez az arány rajzolódik ki a termékek tudatos bojkottolása terén is. 2013 és 2015 között a legnagyobb változás az aláírásgyűjtésben és kampányolásban aktív támogatók eltűnése. Mindkét dimenzióban az Együtt az átlagnál is kisebb támogatói tapasztalatot tud felmutatni, sőt, 2015-ben nem volt olyan Együtt egyetemista és főiskolás a mintában, aki korábban már dolgozott volna politikai kampányban. Ezzel szemben pontosan e két terület a DK erőssége: a Gyurcsány-párt minden második egyetemista-főiskolás támogatója vett már részt aláírásgyűjtésben, és minden negyedik kampánytapasztalatról is beszámolt. A 2013-as adatokkal összehasonlítva a DK-sok jóval több múltbeli közéleti tapasztalatról számoltak be az aláírásgyűjtések és a kampányok tekintetében, ami valószínűsíthetően azt jelenti, hogy 2015 DK-s hallgatói közül sokan igen aktívan részt vettek a 2014-es választási kampányokban is. A DK-sok továbbá átlag feletti mértékben járnak tüntetésekre, viszont átlag alatti mértékben jellemző rájuk termékek tudatos bojkottálása.

6. táblázat.

**Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók közéleti aktivitása, 2012-2015. „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?”
(az igen válaszok százalékos megoszlása)**

	Együtt-PM 2013	Együtt 2015	MSZP			DK			Összes hallgató		
			2011	2013	2015	2011	2013	2015	2011	2013	2015
Aláírásgyűjtés	29	9	35	40	15	27	25	47	46	30	26
Politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	43	36	30	35	42	56	42	15	41	30	29
Törvényes demonstráció, tüntetés	46	32	26	19	10	57	27	35	44	31	19
Utcai zavargás	2	12	2	0	10	2	0	27	3	3	8
Termék szándékos bojkottja	34	32	11	24	15	39	46	12	34	36	20
Kampánytevékenység	10	0	12	22	10	16	8	24	20	13	8

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Az a korábbi kutatásokból is világos volt, hogy az MSZP-s hallgatókat a legnehezebb rávenni az utcai politizálásra, és ez 2015-ben sem volt másként. Mindössze minden tizedik szocialista egyetemista és főiskolás volt már tüntetésen, ami nemcsak a többi ún. demokratikus ellenzéki párthoz, hanem az átlaghoz képest is alacsony arány. A kis számú szocialista szimpatizáns közéleti tapasztalata még csökkent is az évek folyamán: 2015-re a tábor a korábbinál is passzívabb hallgatók alkották: csak 15 százalék tudott beszámolni aláírásgyűjtésbeli tapasztalatról, míg ez korábban 35–40 százalék volt, és a kampányban járatos egyetemisták és főiskolások is némileg megfogyatkoztak: a 2013-as 22 százalék helyett két évvel később már csak 10 százalék vett részt korábban kampányban. Az átlag feletti mezőnyben az utcai munkát nem igénylő kezdeményezésekben, pl. a különböző politikai nyilatkozatok, petíciók támogatása terén találkozhatunk az MSZP-vel. Összességében azonban elmondható, hogy az MSZP-s hallgatók nemcsak kevesen vannak, de közéleti tapasztalatukra is nehéz lenne építeni a jövőbeli kampányokban.

A baloldali hallgatók értékvilága

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2011-es eredményei alapján még azt állapíthattuk meg, hogy egy világ választja el az MSZP és a DK szavazóit, majd egy évvel később azt, hogy az Együtt-PM egyfajta baloldali olvasztótégelyként jelent meg, amely már jóval közelebb helyezkedett el az MSZP-s szavazók értékeihez, mint korábban a legtöbb nem-jobboldali hallgatónak politikai otthont adó LMP. A 2015-ös kutatásban egy jócskán megcsappant létszámú Együtt esetében a bal-jobb skálán már egyenesen azt láthattuk, hogy megmaradt szavazóik önképe már a szocialistáknál is baloldalibb volt (7. táblázat). Az Együtt 2015-ös, 2,59-es értéke egy hétfokú skálán nemcsak abban az évben volt a legbaloldalibb érték, hanem az összes kutatást figyelembe véve sem volt olyan baloldali szavazótábor, amely ennél balra pozicionálta volna magát. Két évvel korábban, amikor az Együtt-PM még négyszer annyi egyetemista és főiskolás szavazót vonzott, az Együtt-PM pártszövetség az MSZP és a DK között helyezkedett el baloldali önkép terén, és sok jel mutatott arra, hogy a DK leghatározottabban kormányváltást akaró támogatói az Együtt-PM-ben látták meg a reményt. A magyar pártrendszerben a bal-jobb címke a legtöbbször nem ideológiai önmeghatározást, hanem a pártpolitikai küzdelmekben pártos címkét jelent (Tóka 2005). Ily módon az Együtt szavazóinak 2015-ös, határozottan baloldali önképe egyben egy egyértelműen kormányváltást akaró, a jobboldaltól minél távolabbi, markáns ellenzéki felfogásként is interpretálható. 2015-re azok maradtak meg az Együtt szimpatizánsainak, akik a legélesebben álltak szemben a fideszes kormányzással.

Míg az Együtt baloldali önképe erősödött az évek során, addig az MSZP-é és a DK-é némileg gyengült. Mindkét párt nagyjából fél pontot csúszott (a hétfokú skálán) jobbra, a 2012-es pozíciójához képest (az MSZP 2,68-ról 3,1-re, a DK 2,91-ről 3,53-ra). Ezzel együtt mindkét párt támogatói baloldaliként tekintenek magukra, de elkötelezettségük kevésbé markáns, mint az Együttésé. Az MSZP és a DK támogatói bázisának átalakulása tehát nemcsak azzal járt, hogy a politika iránt érdeklődő, aktívabb hallgatók közül hagyták ott sokan e pártokat, hanem azzal is, hogy a markánsan baloldali, elkötelezett kormányellenes

egyetemisták és főiskolások közül is veszítettek szavazókat. A bal–jobb önmeghatározásra vonatkozó adatok ugyanakkor a kisebb-nagyobb mozgások ellenére is azt mutatják, hogy ezen a téren a távolság a három párt támogatói között nem jelentős (egy ponton belüli), ami a szavazók szintjén, és legalábbis az önkép terén a jövőre vonatkozóan is alapot szolgáltathat egy választási együttműködéshez.

7. táblázat.

Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók önmeghatározása a bal–jobb, a liberális–konzervatív és a mérsékelt–radikális skálán, 2011–2015 (átlagpontok).

		Baloldali–jobbaldali (1–7, 1=baloldali, 7=jobbaldali)	Liberális–konzervatív (1–7, 1=liberális, 7=konzervatív)	Mérsékelt–radikális (1–7, 1=mérsékelt, 7=radikális)
Együtt–PM	2013	3,16	2,74	3,01
Együtt	2015	2,59	2,73	3,32
MSZP	2012	2,68	3,13	3,37
	2013	2,83	2,94	2,96
	2015	3,10	3,60	2,95
DK	2012	2,91	2,58	2,80
	2013	3,58	2,68	2,40
	2015	3,53	3,18	2,53
Összes hallgató átlaga	2012	4,59	3,70	3,79
	2013	4,36	3,72	3,58
	2015	4,29	3,72	3,55

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

A bal–jobb öndefinícióhoz hasonlóan a liberális–konzervatív skálán is felkavarta a viszonyokat az Együtt megjelenése. Bajnai Gordon visszatérése előtt a DK szavazói helyezték magukat a pártrendszer liberális szélére. Az első olyan felmérésnél, ahol már mindkét pártot lehetett mérni, szinte azonos volt a DK és az Együtt pozíciója a liberális póluson (2,68 és 2,74 egy hétfokú skálán). 2015-re viszont a DK-sok fél pontot csúsztak a konzervatív irányba, míg az Együtt szavazói továbbra is ugyanolyan markánsan liberális önképpel bírtak, mint két évvel korábban. Az Együtt van tehát jelenleg a magyar pártrendszer liberális szélén, amelytől fél ponttal a centrum felé található a DK, és még éppen a középérték liberális oldalán az MSZP (3,6). Az MSZP-ben régóta belső viták témája, hogy milyen viszonyt alakítson ki

saját „liberális múltjával”, illetve, hogy milyen mértékben tartja magát liberálisnak a párt. Az adatokból az látszik, hogy a baloldal fragmentálódásának megkezdődése óta, 2010 után mindig volt olyan párt, amely az MSZP-nél liberálisabb szavazókat tömörítette magában, és a 2011/12-es felméréshez képest 2015-re a párt egyetemista és főiskolás választói még kevésbé tartották magukat liberálisnak, mint korábban. Érdeemes megjegyezni, hogy az MSZP-s és a DK-s hallgatók távolodása a liberális szélsőértéktől úgy ment végbe, hogy közben az összes hallgató átlaga a három kutatás alatt végig azonos maradt (3,7). Az MSZP-s egyetemisták és főiskolások tehát a legutóbbi kutatásban gyakorlatilag már csak annyira mondták magukat liberálisnak, mint amennyire az országos átlag.

Az önkép tekintetében tehát – változó mértékben ugyan, de – az Együtt, az MSZP és a DK is a baloldalon és a liberális térfélen helyezi el magát. Mindhárom pártra jellemző továbbá, hogy szavazóik elutasítják a radikalizmust, és magukat inkább a mérsékelt politika híveinek látják. A három párt mindegyike az országos átlagnál mérsékeltbb pozíciót foglal el, és az MSZP és a DK hívei körében ez az érték még inkább a mérsékeltbb pólus felé mozdult el 2012 és 2015 között.

Összekötik a baloldali és liberális hallgatókat a demokrácia megítélésével kapcsolatos vélemények is (8. táblázat). Az Együtt és a DK esetében meggyőző a demokrácia melletti elkötelezettség mértéke: szavazóik stabilan kétharmada a demokráciát minden más politikai rendszernél jobbnak tartja, míg az összes hallgató átlaga 2011–2015 között 41 és 47 százalék között mozgott. Ahogy a teljes népességre vonatkozóan az MTA kutatása (Szabó A.–Gerő 2015) is bizonyította, a demokrácia megítélésével kapcsolatosan nem az a fő veszély Magyarországon, hogy sokan lennének a diktatórikus berendezkedés hívei, hanem az, hogy sokaknak egyik rendszer olyan, mint a másik: nem érzékelik, hogy a demokrácia mitől lenne jobb számukra, mint egy diktatúra. E vélekedés elterjedtsége az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásaiban is visszaköszön, sőt az erősödő trend is világos: a 2012-es 23 százalék helyett 2015-ben már 32 százalék látta úgy, hogy egyre megy, milyen politikai rendszerben élünk. A baloldali és liberális térfélen a pártok közül az MSZP ifjú támogatói körében hasonlóan gyakori ez a vélekedés: 2012–2015 között 27 és 30 százalék között mozgott azok aránya, akiknek indifferens volt, hogy demokráciában vagy diktatúrában élnek. Ezzel összhangban a három vizsgált párt közül az MSZP-szek körében a legalacsonyabb (50 százalék) azok aránya, akik szerint a demokrácia minden politikai rendszernél jobb. Ez a 2015-ös adat azonban előrelépésnek számít az első adatfelvételhez képest, amikor a szocialisták körében ez az arány csak 39 százalék volt. Az 50 százalékos eredmény az országos átlagnak megfelelő elkötelezettséget jelent a demokrácia mellett. A demokrácia ügye az Együtt és a DK támogatóinak kimondottan fontos, de az indifferens vélemények szélesebb körű elterjedtsége ellenére az MSZP-szekkel sincs ebben a kérdésben éles véleménykülönbség, hiszen utóbbiak fele is úgy véli, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb.

8. táblázat.
Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók demokráciával kapcsolatos attitűdje,
2012–2015.
„A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?”
(százalékos megoszlás)

	Együtt- PM 2013	Együtt 2015	MSZP			DK			Összes hallgató		
			2011	2013	2015	2011	2013	2015	2011	2013	2015
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	64	68	39	57	50	65	60	65	41	42	47
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia + A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne	18	9	34	14	20	19	10	24	36	29	21
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	18	22	27	29	30	16	30	12	23	29	32

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Három kutatás alapján kijelenthető, hogy nincs jelentős ellentét az Együtt, a DK és az MSZP egyetemista és főiskolás támogatói között az értékrend tekintetében (9. táblázat). A különböző közpolitikai témákban felvett attitűdök az utóbbi években konvergenciát mutattak, és míg 2012-ben az MSZP és a DK akkori támogatói profiljai alapján jogosan írhattunk arról, hogy külön világokról van szó, addig három évvel később ez már nem volt így – e két párt és az időközben a versengésbe bekapcsolódó Együtt esetében sem. 2015-re vonatkozóan már azt lehetett megállapítani, hogy bár árnyalatnyi különbségek természetesen vannak, de alapvetően mindhárom párt támogatói gazdasági kérdésekben balközép, kulturális kérdésekben mérsékelt liberális pozíciót foglalnak el.

Az állam szerepét illetően az Együtt, az MSZP és a DK támogatói is inkább azzal értenek egyet, hogy az államnak több felelősséget kellene vállalnia az emberekért. Ezen a téren a 2015-ös álláspontok a DK-sok körében mutatnak baloldali fordulatot, a 2012-es kiindulóponthoz képest. Korábban a DK-sokat inkább a liberális gazdaságpolitika híveiként lehetett beazonosítani, ez azonban 2015-ben már nem így volt: az ötfokú skálán majdnem egy egész pontot (2,49 helyett 3,35) csúszott balra a DK-s tábor. A DK szavazók 2015-ös gazdaságpolitikai pozíciója már lényegében azonos volt az MSZP (3,2) és az Együtt (3,41) támogatóiéval.

A balra mozdulás nemcsak a DK-ra volt ugyanakkor jellemző az utóbbi években, hanem az összes hallgató átlagára is. A 2011/12-es 2,93 helyett 3,46-on állt az összes hallgató átlaga 2015-ben, amivel az átlagvéleménnyé az állam szerepét illetően az egyetemisták és főiskolások között immáron egyértelműen a balközép megközelítés vált.

Kulturális kérdésekben is megszűntek a látványos különbségek az ún. demokratikus ellenzék alkotó pártok között. 2011/12-ben a karakteresen liberális DK (és LMP) mellett a centristább, és ezzel egyben a magyar nappali tagozatos hallgatók átlagához közelebb álló szocialisták alkották a sokszínű hallgatói baloldalt. Egy évvel később, majd pedig a 2015-ös kutatásban már az látszott, hogy a korábbi éles differenciák helyett árnyalatnyi különbségek jellemezték a pártok táborainak attitűdjeit. A rendpártiság és a cigányság megítélése jól illusztrálja e változásokat. Az MSZP-s hallgatók jóval kevésbé értenek egyet azzal, hogy „fokozott szigor szükséges a közrend védelmében”, mint néhány évvel korábban, és az utóbbi két kutatási hullámban már a középérték liberális oldalán helyezték el magukat (2015-ben 3,4 az ötfokú skálán). Az Együtt szimpatizánsai egy hajszállal közelebb vannak a középértékhez, míg a DK-sok a liberális irányban térnek el némileg az MSZP-sok pozíciójától. Mérséklődtek a különbségek a cigányság megítélésében is. Itt nem az Együtt vagy a DK liberálisabb, toleránsabb számai a meglepőek, hanem az, hogy a cigányellenesség az elmúlt években az MSZP-sok körében is mérséklődött: a második és a harmadik kutatási hullámban már inkább elutasították azt a kijelentést, hogy „a bűnözési hajlam a cigányok vérében van” (2013: 2,44, 2015: 2,7, ötfős skálán). Az összes hallgató átlaga is enyhülő cigányellenességet mutat a 2010-es évek elejének hangulatához képest, és az MSZP az országos átlagtól nincs is jobbra ebben a kérdésben. A rendpártiság és a cigányság megítélése tekintetében a DK-sok képviselik a legliberálisabb véleményt. Ez már 2012-ben is így volt, és ez a további két kutatás alatt sem változott. Azok tehát, akik kitaranak a DK mellett, kulturális kérdésekben kifejezetten liberálisnak számítanak a magyar társadalomban.

9. táblázat.

Az Együtt, az MSZP-s és DK-s hallgatók attitűdjei néhány fontosabb politikai kérdésben, 2012-2015 (átlagpontok, 1–5 skálán).

		Együtt-PM 2013	Együtt 2015 2011	MSZP			DK			Összes hallgató átlaga		
				2013	2015	2011	2013	2015	2011	2013	2015	2011
Tekintély elviselés	A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet	2,95	2,50	3,55	3,41	3,40	2,80	2,69	3,24	3,50	3,44	3,42
	Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erős kezű vezetőkre	2,43	2,50	3,01	2,97	2,65	2,42	2,35	2,65	3,09	3,11	3,06
Rend-pártiság	Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében	3,12	3,09	2,75*	3,27	3,40	3,13*	3,65	3,59	2,75*	3,70	3,59
Cigány-ság	A bűnözési hajlam a cigányok vérében van	2,38	2,86	3,45	2,44	2,7	2,65	2,01	2,53	3,27	2,99	2,74
Állam szerepe vs egyéni felelősség	Az embereknek több felelősséget kellene vállalniuk önmagukért	3,39	3,41	2,91*	3,31	3,20	2,49*	2,97	3,35	2,93*	3,41	3,46
Gender	A férfi dolga az, hogy pénzt keresen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia	1,79	1,73	1,98	1,97	2,05	1,69	2,19	1,65	2,22	2,18	2,10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011/2012, 2013 és 2015.

Megjegyzés: A *-gal jelölt adatok a 2012-es 1-10-es skáláról a 2013-as 1-5 skálára transzformálva

Nagy összhang jellemző a három párt között a női-férfi szerepekről alkotott vélemények terén is. Egyhangúan elítélik azt a világnézetet, mely szerint „a férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia”. A három kutatás során végig az ötös skálán kettes körüli értékek jellemezték az erre adott válaszokat, ami bizonyítja, hogy a macho gondolkodás elutasítása határozott és stabil – ebben a kérdésben nem nagyon lenne vita a három párt között. Míg a női egyenjogúság témája konszenzusos terület, addig a tekintélyelvűség kérdésében van különbség. Az Együtt szimpatizánsai nem értenek egyet azzal, hogy „a gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet”, míg az MSZP-sok három kutatásban is az egyetértők tételére kerültek. Az első két hullámban a DK-sok még inkább elutasítóak voltak ezzel a megállapítással, de 2015-ben

már közöttük is az enyhe elfogadás lett az átlagos vélemény (3,24 ötös skálán). Az MSZP és a DK ezen a téren ott található, ahol az országos átlag, míg az Együtt liberálisabbnak számít. Egyetértés van ugyanakkor a három párt támogatói között abban, hogy az országnak inkább programokra, és nem erőskezű vezetőkre van szüksége. Az erőskezű vezető iránti igény az évek folyamán az MSZP-sok között gyengült: míg az első két felmérés alkalmával még az országos átlagnak megfelelő, középérték körüli értéket foglaltak el, addig 2015-ben már azok közé tartoztak, akik nem értenek egyet az erős vezető fontosságával.

A vizsgált attitűdökből kialakítható egy közös platform, amelyben a három párt egyetemista és főiskolás szavazói hosszú távon egyetérthetnek. Ilyen álláspontok lehetnek a balközép gazdaságpolitika, a demokratikus intézményrendszer védelme és az esélyegyenlőség melletti elkötelezettség. A pártok elitje közötti gyakori villongások és nézeteltérések az egyetemista és főiskolás választók attitűdjeiben nem tükröződnek: az értékrendeket tekintve több köti össze őket, mint ami elválasztja.

Összefoglalás

A Fidesz baloldali ellenzékének 2010 óta mozgalmas időszaka volt, amely a hallgatók pártválasztásának volatilitásában is megmutatkozott. 2011/12-ben az MSZP és a DK különválása jól tükröződött a táborok értékrendjében: két külön világról, sokszínűbbé váló baloldaltól beszélhettünk. Ezt a helyzetet színezte tovább az Együtt-PM belépése a színtérre, amely igazi mágnesként hatott a kiemelten jó családi hátterű és anyagi helyzetű fiatalokra, és kiemelkedően nagy támogatottságra tudott szert tenni az egyetemisták és a főiskolások között. Bajnai Gordon pártszövetsége 2013-ban túlzás nélkül baloldali olvasztótégelyként volt jellemezhető, amely képes volt arra, hogy az LMP, az MSZP és a DK rovására is növekedjen. A volt miniszterelnök 2014-es visszavonulásával az Együtt támogatottsága összeomlott, de az MSZP, illetve a DK sem indult növekedésnek. Az Együtt maradék tábora azonban megőrizte jómódú, értelmiségi elitcsapat jellegét, sőt legfőbb jellemzői még markánsabbá váltak. A jelentős szavazatvesztés ellenére az Együtt tábor településtípus szerinti eloszlása változatlan maradt, ami jelzi, hogy Bajnai visszavonulását mindenhol megszenvedte a nagy reményekkel induló párt.

2011/12-ben még a DK volt a legprivilegizáltabb helyzetben lévő hallgatók pártja, az Együtt megjelenése után viszont a DK a legjobb társadalmi helyzetű, és egyben a legaktívabb egyetemista-főiskolás támogatóit veszítette el. A szocialista hallgatók egyetlen felmérésben sem voltak az országos átlagnál jobb társadalmi helyzetben, sőt az első két felmérésben az országos átlagnál rosszabbnak számított a párt fiatal támogatóinak családi háttere és anyagi helyzete. Az egész baloldal számára nagy probléma egyetemista és főiskolás támogatóinak erős főváros-centrikussága. Ezt valamennyi Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás kimutatta, és a helyzet nem javult: 2015-re minden második DK-s és tízből négy Együtt szimpatizáns budapesti volt. Az MSZP legfőbb erőssége a megyei jogú városok, továbbá szavazói negyedét a fővárosból szerzi, így összességében kijelenthető, hogy a baloldal általában véve is most már tartósan azzal a stratégiai kihívással küzd, hogy a nagyvárosokon kívül is hallgatói támogatókat találjon.

A közéleti aktivitás terén jelentős különbségek vannak a három párt tábora között. Az Együtt nemcsak a privilegizált helyzetű egyetemistákra és főiskolásokra számíthat, hanem egyben azokra is, akik a leginkább érdeklődnek a politika iránt, és ami legalább ennyire fontos, szimpátiájukat szinte biztosan szavazatra is váltják. Akik kitartanak az Együtt mellett, azok szinte biztosan (82 százalék) el is mennének szavazni, és ez akkor értékelődik fel különösen, ha a másik két párt támogatóival hasonlítjuk össze. A DK-sokat 2011-ben még a 2015-ös Együttesekhez hasonló elszántság jellemezte, később azonban jól érzékelhetően a legaktívabb fiatalok távoztak a DK környékéről, és ennek köszönhetően a választási részvételi hajlandóság is jelentősen visszaesett (60 százalék környékére). Az MSZP-sek passzivitása régóta ismert tény, és ez a negatív jellemzője még erősödött is a szocialistáknak. Az MSZP-s politikusok egyre inkább küzdenek azzal a problémával, hogy sok szocialista szimpatizánsnak (2015-ben már több mint felüknek) a közéleti érdeklődés egy távoli szimpátiát jelent, és egyáltalán nem biztosak benne, hogy el is mennének szavazni. Míg az Együttre és a DK-ra jellemző, hogy támogatóik között azért megtalálható a tudatos aktivizmus, amelyet aláírásgyűjtéseknél, kampányhelyzetben vagy tüntetéseken lehet kamatoztatni, addig a szocialistáknál az ilyen tevékenységekre való nyitottság soha nem volt erős, sőt az évek múlásával még csökkent is. Az MSZP-sek nemcsak kevesen vannak az egyetemisták és a főiskolások között, de gyakorlati, közéleti tapasztalatuk is gyengének mondható.

A baloldali ellenzék alkotó szavazótáborok értékrendjeit illetően az utóbbi évek legfőbb jellemzője a konvergencia. Az éles választóvonal, amely 2012-ben még elválasztotta az MSZP és a DK választóit, 2015-re feloldódott, és az Együtt szavazói is a kialakuló baloldali konszenzushoz illeszkedő értékekkel rendelkeznek. Az évek alatt konszenzusos állásponttá vált a balközép gazdaságpolitika támogatása – 2012-ben még csak a szocialisták voltak ezen a térfélen. Szintén közös alapot jelentenek immáron a kulturális kérdésekben a mérsékelt liberális válaszok és az esélyegyenlőség melletti elkötelezettség. Látványos eltérés egyedül a tekintélyelvűség kérdésében mutatkozik, az azt elfogadhatónak tartó MSZP-sek (és kisebb mértékben a DK-sok), illetve a liberálisabb Együtt szavazók között. Önkép tekintetében az első két adatfelvételi hullámban az MSZP-sek voltak a bal-jobb skála balszélén, ezt a pozíciót 2015-ben viszont már az Együtt hallgató támogatói foglalták el. Az Együtt támogatói nemcsak a leginkább baloldali öndefiníciót vállalják fel, de a konzervatív-liberális skálán a legliberálisabb pozíciót is, átvéve a DK korábbi helyét. A baloldal fragmentálódásának kezdete óta mindig van tehát olyan párt, amelynek szavazói liberálisabbnak tartják magukat az MSZP-seknél. A szocialistáknál ez a kategória nem különösebben népszerű, 2015-re már csak annyira tartották magukat liberálisnak, mint az országos átlag (éppen a középérték liberális oldalán).

Összességében a főbb különbségek a baloldali ellenzéki pártok szavazótáborai között elsősorban nem értékrendi, hanem társadalmi-demográfiai jellegűek. Az Együtt, az MSZP és a DK szavazótáborok egymáshoz közel álló öndefiníciója és az értékrendbeli különbségek utóbbi években látható csökkenése jelzi, hogy a pártok közötti politikai együttműködés társadalmi

alapjai megvannak. A fragmentált baloldalon belüli sokszor éles vitákat tartalmi értelemben a hallgatók attitűdjei nem igazolják vissza. Az egyetemistákra és a főiskolásokra vonatkozóan igaznak tűnik: a baloldal belső vitái jóval inkább szólnak a politikai elitek konfliktusairól, mint a szavazótáborok közötti éles különbségekről.

Irodalom

- Bíró-Nagy András (2012): Sokszínű fiatal baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale, Szeged. p. 203-221.
- Bíró-Nagy András (2014): Baloldali fiatalok 2013: A balközép olvasztótégely és a fogyatkozó established baloldal. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 199-211.
- Böcskei Balázs (2014): Létezik-e magyar fiatal progresszió? Első fecskék vagy egy progresszív fiatalság igazi esélye. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 213-220.
- Keil András (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale, Szeged. p. 157-182.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale, Szeged. p. 15-24.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged; Budapest: Belvedere Meridionale; MTA TK, p. 15-18.
- Szabó Andrea (2015): Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Szabó Andrea – Gerő Márton (2015): Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről. MTA TK: Budapest.
- Tóka Gábor (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA, p. 17-64.

Módszertani kérdések és problémák

Róna Dániel – Szabó Andrea: A 2015-ös adatfelvétel módszertana

Az Aktív Fialok Magyarországon kutatás 2015-ös, harmadik hullámának survey vizsgálata az eddigi két hullám tapasztalatait felhasználva, 800, Magyarországon tanuló nappali tagozatos egyetemista és főiskolás személyes lekérdezésével készült.⁵⁰ A kvóta mintát, amelynek alapját az EMMI által kiadott Felsőoktatás-statisztikai kiadvány 2013/2014 Excel táblái képezték, szigorított véletlen sétához hasonló utasítások révén „véletlenítettünk”.

A 800 hallgatót papír alapú kérdőívben, a magyarországi egyetemek és főiskolák kampuszain kérdeztük. A kérdést Róna Dániel vezetésével a Budapesti Corvinus Egyetem, valamint Kovács Tamás vezetésével az ELTE ÁJK alap- és mesterképzésben részt vevő politológus hallgatói folytatták. Össességében, közel 90 hallgató, illetve kutató vett részt a field munkában, úgy, hogy minden intézmény lekérdezése egy-egy kérdezői csapatra volt bízva, amelyet egy erre a feladatra kijelölt személy, „csapatkapitány” vezetett. Fontos megjegyezni, hogy a szegedi és a pécsi kérdezést helyi hallgatók végezték.

A kutatásban kérdezőként részt vevő minden hallgató, valamint a csapatkapitányok külön is, a terepmunka előtt, részletes kérdezői eligazításon, kiképzésen estek át. Munkájukat utólag több szempont szerint személyesen ellenőriztük. Külön stáb foglalkozott az elkészült kérdőívek, a helyszínek és a kérdezők ellenőrzésével.

A személyes kérdezésre 2015. április 1. és április 25. között, 160 mintavételi ponton (vagyis ennyi egyetemi, főiskolai karon vagy főiskolán) került sor. A személyes kérdezéseket minden esetben a kiválasztott főiskola vagy egyetem területén hajtották végre a kérdezők a következő szigorú előírások szerint:⁵¹

- az interjúalanyok első harmadát a bejáratnál kellett kiválasztani oly módon, hogy minden második kijövő vagy bemenő hallgatótól kellett interjút kérni. Ha a hallgató elutasította a kérdezőt, akkor újra kellett kezdeni a számlálást, és az elutasítótól számított második személyt kellett újra megszólítani;
- a következő harmadot az egyetemeken és főiskolákon belül a termék mellett ülő, várakozó hallgatók közül kellett kiválasztani. Közülük legalább egynek társaságból kellett jönnie, a többi magányosan ülő is lehetett;
- az utolsó harmadot társas helyszíneken, azaz a büfében, az udvaron, aulában kellett kiválasztani.

Szigorú megkötés volt azonban, hogy tanterembe nem mehetett be a kérdező. Minden csapatkapitány megkapta az egész intézményre vonatkozó kar, nem és képzési szint szerinti kvótát, amelynek betartásáért ő és a résztvevő hallgatók is írásban feleltek. A kérdezők – ha

⁵⁰ A 2011/2012-es kutatás módszertanáról lásd: Róna–Szabó 2012, a 2013. évi vizsgálatról pedig Szabó 2014.

⁵¹ A véletlen kiválasztás szabályait Róna Dániel dolgozta ki.

nem csapatkapitányok voltak – csak a lekérdezendő, saját (kari és nemek szerinti) kvótát kapták kézhez.

1. táblázat.
Intézményi kvóta és kari kvóta

	alapképzéses	mesterképzéses	osztatlan	PhD	Összesen
lány	2	0	0	0	2
fiú	1	0	0	0	1
Összesen	3	0	0	0	3

kar	alapképzéses		mesterképzéses		osztatlan		PhD		Összesen
	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	
<i>Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar</i>	6	2	0	1	1	0	0	1	11
<i>Hittudományi Kar</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Információs Technológiai és Bionikai Kar</i>	1	1	1	0	0	0	0	0	3
<i>Jog- és Államtudományi Kar</i>	2	0	0	0	4	2			8
Összesen	9	3	1	1	5	2	0	1	22
							15	7	22

Forrás: Aktív Fialok Magyarországon, 2015.

A fenti elvek alapján lefolytatott kérdezést követően létrejött 800 fős minta a következő szempontok szerint reprezentatív:

1. az intézmény fenntartója (állami egyetem, állami főiskola, egyházi egyetem, egyházi főiskola, magán egyetem, magán főiskola);
2. az intézmények súlya a felsőoktatáson belül;
3. az intézményeken belüli kari összetételre;
4. az intézményen és karon belül a nők és férfiak megoszlása;
5. az intézményen és karon belül a képzési szint megoszlása (alapképzés, mesterképzés, osztatlan képzés, PhD képzés).

Ezt az öt szempontot együttesen vettük figyelembe, ami azt jelenti, hogy például az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán pontosan annyi nappali tagozatos, osztatlan képzésre járó, lány jogász hallgató van a mintánkban, mint amennyi az EMMI statisztikái szerint a reprezentatív mintában szükséges (és így tovább az összes magyarországi intézmény összes karára vonatkozóan).

Mindemellett, a személyes lekérdezéssel párhuzamosan, lehetőség nyílt a kérdőív online kitöltésére. Az ország összes egyetemének és főiskolájának rektora (illetve a rektor által

kijelölt személy) névre szóló levelet kapott a kutatás vezetőjétől⁵², amelyben arra kértük, hogy engedélyezze, hogy a kérdőív – amely a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájával (HÖÖK) együttműködve készült – felkerüljön az intézmény hivatalos tanulmányi rendszerébe (ETR vagy NEPTUN). Választ – többségében nagyon korrekt, támogató jellegű választ – korlátos számú felsőoktatási intézménytől kaptunk, ugyanakkor több olyan eset is előfordult, hogy visszajelzés ugyan nem érkezett, de a kérdőív mégiscsak felkerült az egyetemi rendszerekbe. Az online adatfelvétel megszervezését, a felsőoktatási intézmények bekapcsolódását a felvételbe külön, 10 fős csapat koordinálta.

A HÖÖK, a rektoroknak küldött levél mellett, saját hálózatán keresztül is igyekezett megszólítani minden intézményi, kari HÖK-öt, hogy a maguk eszközeivel, ők is segítsék a kérdőívek minél szélesebb terjesztését.

Jelen kötet tanulmányainak döntő többsége a személyes, 800 fős survey vizsgálat eredményére épül, míg a következő írás, Pillók Péter és Stefkovics Ádám tanulmánya, kifejezetten a kiegészítésképpen felvett online surveyt elemzi.

Irodalom

Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 15–24.

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszeretana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Budapest–Szeged, Belvedere–MTA TK PTI.

52 Mélyen Tisztelt Rektor Asszony, Rektor Úr!

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport 2015 áprilisában kutatást kíván végezni a magyarországi egyetemisták és főiskolások körében. Ifjúságkutatásunknak ez lesz a *harmadik hulláma*, 2011-ben és 2013-ban már sikeres felmérést folytattunk a hallgatók társadalmi részvételéről, médiafogyasztásáról, jövőbe vetett kilátásairól. A korábbi kutatási eredményeink Magyarországon és külföldön is széles tudományos és sajtónyilvánosságot kaptak. (A kutatócsoportunkról bővebb információt a www.aktivfiatalok.hu oldalon talál, ahol letölthetőek az eddig megjelent angol és magyar nyelvű publikációink és köteteink.)

Idei kutatásunknak része egy online felmérés is: 10–15 perc alatt kitölthető kérdőív segítségével térképeznénk fel a hallgatók társadalmi problémákról alkotott véleményét, élethelyzetüket és jövőbeli terveiket.

2015-ös kutatásunk stratégiai partnere a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK). Kérdőívünkre az egyetemi/főiskolai, kari HÖK-szervezetek Neptun-üzenetével kívánjuk felhívni a hallgatók figyelmét, biztosítva ezzel, hogy minden beiratkozott hallgatónak egyenlő esélye legyen a mintába kerülésre.

Azzal a szíves kéréssel fordulunk Önhöz, hogy engedélyezze az főiskolai/egyetemi/kari HÖK-szervezeteknek a Neptun-üzenetek kiküldését az Ön által vezetett egyetem/főiskola hallgatói részére.

Természetesen, a kutatást a személyiségi jogok és az anonimitás elveinek szigorú betartásával végezzük, az adatokat csak összevont formában vonjuk statisztikai elemzés alá. A kutatással kapcsolatos bármely kérdése esetén, szívesen állunk a rendelkezésére.

Nagyon nagy tisztelettel köszönjük szíves közreműködését!

Budapest, 2015. február 20.

Pillók Péter – Stefkovics Ádám:

Inaktív hallgatók? – Adalékok a kvantitatív ifjúságkutatások módszertani problémáihoz

Bevezetés

Az elmúlt két évtized technológiai forradalma radikálisan változtatta meg a kommunikációs mintázatokat világszerte. A technológiai fejlődésre, a digitalizációra, az internet és a mobileszközök elterjedése kapcsán tapasztalható kommunikációs csatornák változására az empirikus társadalomkutatás is kénytelen reagálni. Az új kommunikációs formák megjelenése és más általános tendenciák (csökkenő válaszadási hajlandóság, nehezebb elérés) egy olyan módszertani transzformációt indukálnak az empirikus adatfelvételek esetében, ami jelenleg is a szemünk előtt zajlik. Az átalakuló módszerekhez kapcsolódóan a két legfontosabb párhuzamosan tendencia a klasszikus adatfelvételi módok (személyes, telefonos) fokozatos presztízsvesztése és az online vizsgálatok térnyerése.

Az említett változás jól dokumentált, tetten érhető például az ESOMAR⁵³ éves módszertani jelentésében is: a kvantitatív módszertanok között a tagországokban 2013-ban már legnagyobb arányban online kérdőíves megkérdezéseket végeztek (a kutatások 24 százalékában), ezzel jócskán megelőzve a telefonos (CATI: 12 százalék), illetve a személyes megkérdezéseket (9 százalék)⁵⁴.

Sok kutató egyetért abban, hogy a telefonos és személyes kutatások egyik legnagyobb és talán legnehezebben kezelhető problémája a magas és ugyanakkor folyamatosan növekvő visszautasítási arány. Az Aktív Fiatalok kutatás korcsoportjánál maradván, a 15–29 éveseket célzó, személyes, címlistás adatfelvétellel operáló Ifjúság2008-ban például a felkért fiatalok 33 százaléka visszautasította a részvételt (Pillók 2010), de hasonló arányokról számol be Székely (2013) is a Magyar Ifjúság 2012 kutatások esetében. Nem meglepő módon ilyen problémákkal szembesülnek a telefonos módszert alkalmazó kutatók. Az elmúlt két évtizedben jellemző direkt marketing és „sales-tevékenység” elterjedése rossz hatással volt a telefonos közvélemény-kutatások válaszadási arányára (Pintér–Kótay 2010). Ennél a módszernél is egyre problematikusabbá válik több társadalmi csoport esetében (Kmetty 2012; Deutschmann és Faulbaum 2001).⁵⁵

53 World Association For Market, Social and Opinion research – ESOMAR.

54 Global Market Research 2014 An ESOMAR Industry Report, Published by ESOMAR, Amsterdam, The Netherlands, 2014.

55 Deutschmann M, Faulbaum F. 2001. The recruitment of online samples by CATI-screening: problems of non-response. Paper presented at conference of the Association for Survey Computing (The Challenge of the Internet). May 2001, London, England.

A válaszadási hajlam erodálásának következményeképpen egyre több szó esik a hagyományos értelemben vett empirikus kvantitatív kutatások kulcs kérdéséről: a reprezentativitásról, a kutatási eredmények általánosíthatóságáról (többek között Angelusz–Tardos 2006; Tóth 2002).

Fontos operatív tényező még, hogy jelentősen emelkednek az adatfelvételek költségei, sok adatfelvétel esetében anyagi okokból fordulnak el a kutatók a személyes vagy a telefonos interjúktól.

Részben a klasszikus módszerek érvényességének megkérdőjelezhetősége, részben a költségek különbsége táplálja az online megkérdezésen alapuló adatfelvételek terjedését és fejlődését (Couper 2000). Azokban a digitálisan fejlett társadalmakban (pl. Hollandia, Belgium), ahol nagyon magas az online kutatások elérése (90 százalék közeli), ezek a felmérések mármint a hagyományos módszerek valós alternatívái jelennek meg akár a teljes népességet vizsgáló adatfelvételekben is. Magyarországon is sokan várták az online vizsgálatok gyors térhódítását, a valóságban azonban ezek a mérések továbbra is csak korlátozottan, részpopulációkon szolgálnak megbízható és érvényes eredményekkel, főként a mintavételi kerettel kapcsolatos módszertani problémák miatt.

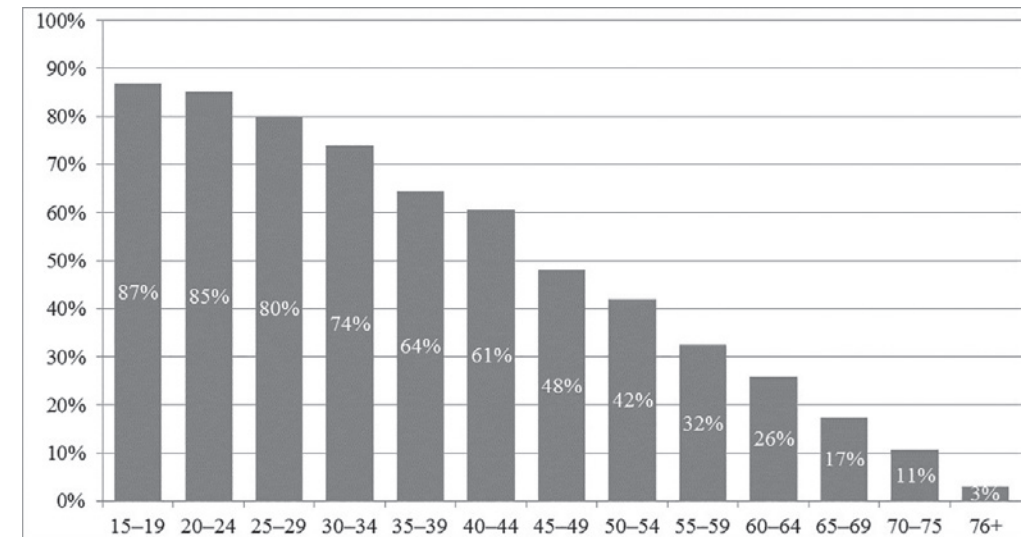
A kvantitatív kutatási módszerek jövőjét érintően jelenleg az a legfontosabb kérdés egyrészt, hogy milyen jövőt lehet vázolni a személyes, illetve telefonos kutatások számára, másrészt pedig, hogy ezen módszertanokat milyen mértékben és hogyan képesek kiváltani az online módon folytatott vizsgálatok.

Elemzésünkben amellett, hogy érintjük a fenti kérdéseket, áttekintjük a kapcsolódó hazai és idegen nyelvű szakirodalmat, megvizsgáljuk milyen empirikus válaszok találhatóak a témában. Áttekintésünk fő célja azonban ennél fókuszáltabb. Elsősorban arra kívánunk választ találni, hogy ezek az általános folyamatok hogyan érintik az egy bizonyos csoportot célzó, jelen esetben a „fiatalokat” célzó kutatások módszertanát, mennyiben mutat eltérő mintázatot például a fiatalok elérése/elérhetősége. Az empirikus tapasztalatok és trendek fényében módszertani javaslatot teszünk, illetve rövid összevetést végzünk az Aktív Fiatalok Magyarországon által 2015-ben lefolytatott személyes és online adatfelvételek eredményei között.

Változások az adatfelvételekben

1. ábra

Naponta internetezők aránya korcspontonkénti bontásban (2015 Q4, Teljes népesség)

Forrás: Nemzeti Olvasottság Kutatás.

A reprezentativitás és a mintavételi keret szempontja felől közelítve a telefonos, személyes és online kérdezéstechnikákat két csoportba oszthatjuk. A személyes megkérdezés képes mintavételi keretként kezelni az egész populációt⁵⁶, a telefonos és az online pedig csak a populáció egy részhalmazát, azaz az adott eszközzel – telefon vagy internet eléréssel – rendelkezőket tekintheti mintavételi keretüknek.

Ebből a szempontból tehát alapvető kérdés, hogy milyen összetételű és arányú a mintavételi keret és a vizsgálati populáció eltérése. Elmondhatjuk, hogy amíg az internet-ellátottság egyre általánosabbá válik, és csökken a klasszikus digitális egyenlőtlenséget kijelölő magyarázó változók (vagyon- anyagi helyzet, státusz és kulturális változók) magyarázó értéke, addig a vezetékes telefon, amely korábban széles körben elterjedt kommunikációs eszköz volt, egyre inkább jól meghatározható társadalmi csoportok sajátosságává válik. A jövőbeli kilátásokat még inkább rontja a vezetékes telefon segítségével végzett kutatások szempontjából az, hogy a fogyasztói és véleménykutatási célcsoportok esetében még gyorsabb az online kommunikációs formák térnyerése és a vezetékes telefonellátottság pozícióvesztése.

A telefonos kutatások fontos kérdése, hogy hogyan és milyen hatékonysággal tudják integrálni a csak mobiltelefonnal rendelkezőket a mintavételi és kiválasztási eljárásokba, és persze ennek milyen költségvonzata van a kutatás egésze szempontjából.

⁵⁶ Mindezeket a szempontokat, amelyeket a mintakerettel foglalkozó részben tárgyaltunk.

Kérdés a jövőre vonatkozóan, hogy milyen hangsúlyeltolódás lesz megfigyelhető a CAWI és a CATI adatfelvételek között akkor, amikor is majd az egyes eszközök segítségével elérhető aránya megfordul, azaz többen érhetőek el internet segítségével (is), mint vezetékes telefonvonalon. (Egyes célcsoportokban ez a helyzet már bekövetkezett, így ott az online eszközök alkalmazása mindinkább gyakorlattá válik.)

A másik látható trend az adatfelvételek együttes alkalmazása, így például az online mintavétel során tapasztalt torzítások csökkentésére jó módszer lehet, hogy az online területen alulreprezentált csoportokat személyes lekérdezéssel pótolják a kutatás mintájában, de az online adatfelvétel során tapasztalt torzító hatásokat több módszertani kísérletben is próbálták redukálni úgy, hogy többféle adatfelvételi technikával is megkeresték ugyanazokat a válaszolókat, e tekintetben az eredmények nem egységesek.

Alternatív utak – a hibrid kutatások

Amellett, hogy az online mérések használata rendkívül hatékony megoldás a kutatás költségeinek csökkentésére, sajnos a válaszadási hajlandóság problémáját nem orvosolja, ha virtuálisan kérdezzük. Erre jelenthetnek megoldást a fent már megemlített hibrid adatfelvételek.⁵⁷ A hibrid jelleg fogalmilag abban ragadható meg, hogy ezekben kutatásokban keverik az adatfelvételi módokat, más szóval a minta tagjait eltérő módokon keresik fel a kutatók, illetve eltérő módon válaszolnak a kérdésekre. A hibrid modellek felé fordulás lényegében annak felismerése és az arra való reflektálás, hogy a populáció különböző tagjai eltérő preferenciákkal és igényekkel rendelkeznek, ami az ilyen kérdőívekre való válaszolást illeti, vagyis különböző csoportokat különböző csatornákon érdemes megszólítani.⁵⁸ A hibrid mérések főként azért jelentenek vonzó megoldást, mert a kutatói tapasztalatok alapján az adatfelvételi módok ötvözésével hatékonyan növelhető a válaszadási arány, jobb lefedettség biztosítható, melyek által csökkenhet a teljes mintavételi hiba, ami magasabb fokú reprezentativitás biztosít és emellett jellemzően a kutatási költségek is alacsonyabbak (Pintér–Kótay 2010; De Leeuw 2005; Dillman 2009).

A hibrid kutatások fajtái

A „mixeknek” nagyon sokféle variációit alkalmazzák a közvélemény-kutatók. Érdemes De Leeuw vagy Dillman összegzéseit alapul venni (Dillman 2000, De Leeuw 2005). A legelterjedtebb típus a *multimodális* hibrid kutatás. Ebben az esetben a minta hibrid, egy válaszadó csak egyféle módon válaszol a kérdésekre, a minta jól elkülöníthető az adatfelvételi módok mentén. Ilyen lehet például, a minta online és offline részre osztása, ahol az offline mintából kizárjuk az internetezőket. A multimodális hibrid mérések egy másik fajtája, amikor a megkérdezettek

57 Angolul *mixed-mode* vagy *multi-mode* design. Magyarul a hibrid kutatás fogalma egyelőre abszolút képlekeny, aminek az az oka, hogy kevésbé elterjedtek egyelőre hazánkban. Időnként a kvantitatív és a kvalitatív módszerek ötvözésére használják, de például az online adatfelvételi eszközök egy kutatáson belüli ötvözése is jelentheti a hibrid jelleget.

58 Például a fiatalokra sokkal jellemzőbb, hogy szívesen válaszolnak egy online kérdőívre, míg az idősebb korosztályok között népszerűbb a telefonos kontaktus.

a kontaktus során felajánlják, hogy dönthet az általa preferált válaszadási módról, ami az empirikus tapasztalatok szerint szintén jótékonyan hat a válaszadási hajlandóságra.⁵⁹

Más a helyzet, amennyiben a kérdőív hibrid. Ebben az esetben például a *szakaszos* mérések-nél több fázisból áll a kutatás, és a válaszadók az egyes szakaszokban, a kutatás különböző időpontjaiban különböző módokon válaszolnak (Pintér–Kótay 2010).⁶⁰

Hasonlóképpen hibrid kérdőívről van szó, amikor a válaszadó dönthet úgy, hogy a kérdőív kitöltése közben vált válaszadási módot (*párhuzamos*).⁶¹ Léteznek a fentiek mellett olyan (szintén hibridnek tekinthető) kutatások, ahol – a válaszadási arány növelése érdekében – csak a mintavétel során használnak többféle kommunikációs csatornát, az adatfelvétel azonban egyféle módon történik. A multimodális, a szakaszos és a párhuzamos kutatásokkal szemben ez utóbbi modell esetében nem kell számolni a módok ötvözéséből fakadó módhatásokkal. Nagyon gyakori, hogy – elsősorban a költségek csökkentésének érdekében – a kutatók egy olcsóbb csatornát választanak, mint fő adatfelvételi mód, mielőtt a drágább módra váltanának. A fentiek a leggyakrabban alkalmazott hibrid típusok, de természetesen a felgyorsult módszertani átalakulás mentén és az új módszerek terjedésével újabb változatok jelennek meg.⁶²

Torzító hatások

Utaltunk már a hibrid kutatások potenciális előnyeire, de nem vettük sorra az esetleges hátrányokat. A leggyakrabban felmerülő hátrány a *módhatás*, vagyis az, hogy a kutatásban részt vevők eltérő válaszokat adhatnak pusztán abból kifolyólag, hogy különböző módon válaszoltak a kérdőívre. A hibrid mérések adatminőségével és a módhatások feltérképezésével jelentős mennyiségű idegen nyelvű szakirodalom foglalkozik, melyek jellemzően empirikus összehasonlításokra támaszkodnak (De Leeuw 1992; Tourangeau-Yan 2007; Holbrook 2003; Krauter–Presser–Tourangeau 2008). Általánosságban elmondható, hogy szignifikáns különbségek fedezhetőek fel a válaszok között, amennyiben a különböző csatornán készült adatfelvételeket hasonlítjuk össze. Ilyen általános tapasztalat például, hogy az online válaszolók hajlamosabbak skálák esetén „középre tendálni”, és egyes kutatások azt is bizonyítják, hogy kérdezőbiztos jelenlétében jellemzőbb a válaszok „kozmetikázása”, vagyis az online mérések pontosabbak szentitívebb kérdések esetében. A módhatásokból fakadó eltérésekkel minden hibrid kutatást tervezőnek számolnia kell, hiszen ezeknek köszönhetően jellemzően megnő a mérési hiba.⁶³ Bár a hibrid mérések során a legnagyobb kihívás az adatok integritásának

59 Egyes kutatások azonban arra mutatnak rá, hogy a választás lehetősége nem növeli érdemben a válaszadási arányt, sőt akár csökkentheti is (Dillman, Smyth and Christian 2009).

60 Gyakran alkalmazzák longitudinális vizsgálatoknál.

61 Hasznos lehet szentitív kérdések esetén.

62 Emellett egy végső e-mailes emlékeztető is kiment azoknak, akik elkezdték, de nem fejezték be a kérdőív kitöltését.

63 Amit azonban a fedési és nemválaszolási hiba lecsökkenése jó esetben kompenzál (Roberts–Joye–Stähli

megőrzése (De Leeuw 2011), az ilyen jellegű pontatlanságok alapos előkészülettel és pontos kérdőívtervezéssel részben kiküszöbölhetőek.⁶⁴ A fentiekből mindenesetre levonható a következtetés, hogy a módok kombinálása az egyes hibaforrások hangsúlyainak eltolódását, a hibák átrendeződését eredményezi (Couper 2011).

További hátránnyal járhat az a körülmény, hogy a kutatás során operatív szempontból tanácsos egységes kérdőívvel kell dolgozni. Több adatfelvételi mód használata esetén olyan gondosan előkészített kérdőívre van szükség, mely minden kommunikációs formában jól alkalmazható. A „legkisebb közös többszörös” elvének követése szükségszerűen azt vonja maga után, hogy nem használható ki az egyes adatfelvételi módok teljes potenciálja. Jó eséllyel nem alkalmazhatóak például az online kutatások kreatív vizuális tesztjei a hibrid mérések során, de a személyes interjúk alatt alkalmazott kártyás kérdéseket sem lehet maradéktalanul implementálni online kérdésesetre.⁶⁵

Fontos, az egész adatfelvétel minőségét befolyásoló körülmény a kérdezőbiztos jelenléte. A kérdezőbiztos nagyon jó esély arra, hogy a válaszadási hajlandóságot növeljük, ösztönzően hathat a részvételre, pontosító válaszaival pedig javíthatja az adatok minőségét (Hox–Edit de Leeuw 2002). Az online kutatások esetében ez a lehetőség nem áll fenn, történtek ugyan próbálkozások a kérdőív önkitöltő jellegének megtörésére, azonban ezek megközelítőleg sem helyettesítik a személyes kérdéses nyújtotta lehetőségeket.

A hibrid kutatások további hátrányai közé sorolható, hogy az ilyen vizsgálatoknál jelentősen megnő a munkamennyiség a munkaszervezés kapcsán, a kutatás előkészítési szakaszában (mintavétel, kérdőívkészítés, kérdőívtesztelés)⁶⁶, de például egy online-offline kutatás esetében a field munka is folyamatos monitoringozást követelhet, ahogy a különböző alminták adatainak feldolgozása, összefésülése is több ráfordítást igényelhet, mint egy „unimode” adatfelvételnél (Pintér–Kótay 2010). Ahogy fentebb is említettük, ezért különösen fontos a hibrid méréseknél a pontos tervezés, hiszen adott esetben az egyébként elvárt költségcsökkenés eltűnhet (Vehovar–Berzelak–Manfreda–Belak 2009; Ainsaar–Lilleoja–Lumiste–Roots 2013). Ezzel összefüggésben a hibrid mérések jellemzően hosszabb időt is vesznek igénybe, azaz kevésbé alkalmasak tehát rövid határidővel rendelkező villámkutatásokra.

Potenciál

A hibrid kutatások hosszú évek óta részét képezik a piackutató cégek módszertani palettáinak világszerte, igazán nagy figyelem azonban az online mérések elterjedését követően irányult rájuk (Couper 2011). Kifejezetten népszerűek az összehasonlító nemzetközi kutatásokban (például a nagy presztízsű *European Social Survey* (ESS), hiszen különböző országok különböző jellemzőkkel bírnak módszertani szempontból (World Values Survey 2009; Martin 2011).⁶⁷ Szinte azonban minden területen felmerülhet az adatfelvételi módok ötvözése. Az online offline-al való keverése kifejezetten indokolt lehet olyan országokban, ahol kellően magas az internetpenetráció (jól mérhető az internetező társadalom), de a társadalom egy része csak offline elérhető (pl. Magyarország), hiszen ott érdemben javítható a reprezentativitás.⁶⁸ Úgy látjuk, a hibrid kutatásoknak egyértelműen van létjogosultsága a nagymintás, politikai-közéleti témájú survey-k körében is. Bár Couper (2011) odáig megy, hogy az adatfelvételi módok kombinálása ma a trend, Magyarországon meglehetősen ismeretlen ez a módszertan.⁶⁹ Nagyon kevés tanulmány foglalkozik a hibrid mérésekkel, empirikus összehasonlítások a módszer alkalmazhatóságáról nem készültek hazánkban, így nem könnyű megválaszolni azt sem, hogy mennyire és mikor adekvát választás a magyar véleményklíma esetében.

Hogy közelebb hozzuk a hibrid kutatásokat, röviden vázoljuk az *European Social Survey* 2012-es hullámának észtországi vizsgálatát (Ainsaar–Lilleoja–Lumiste–Roots 2013). Az észti kutatók egy CAWI–CAPI szakaszos hibrid módszertant alkalmaztak. A kutatás az online adatfelvétellel kezdődött. A vizsgálat készítői véletlen mintát vettek az észti postai adatbázisból, majd postai úton küldték ki a felkérőket (azaz lényegében három csatornán is folyt kutatás). A sztenderd ESS felkérőkben szerepelt az online kérdőív elérhetősége és egy jelképes ajándék ösztönzőként, illetve arról is tájékoztatták a minta tagjait, hogy amennyiben nem kívánja online kitölteni a kérdőívet, az ESS egy kérdezőbiztosa meglátogatja és kitölthetik személyesen a kérdőívet. Két hét után a minta tagjai megkapták az első emlékeztetőjüket, újabb két héttel később pedig a második emlékeztetőt. Mindkét emlékeztetőnek számottevő hatása volt a válaszadásra. A kutatás ezen pontjáig az összes kérdőív mintegy 30 százaléka készült el. Az online opció továbbra is nyitva maradt, azonban ennél a pontnál elkezdődött a CAPI-szakasz, ahol az online kérdőívre nem válaszoló lakosokat személyesen keresték fel a kérdezőbiztosok.⁷⁰ Az adatfelvétel lezárásakor 60 százalék válaszolt a kérdőívre online, ami a kutatók számára is biztató, pozitív eredmény volt, tegyük hozzá, hogy a felmérés több mint három hónapig tartott.⁷¹ A kutatás végül 66 százalékos válaszadási aránnyal zárult, ami szignifikánsan nem kedvezőbb az egyébként megszokott ESS arányoknál, vagyis az adatfelvételi

67 Az ESS egyébként munkacsoportot is szervezett a hibrid mérések alkalmazhatóságának vizsgálatára xxx-ben, melyen keretében több országban (Magyarországon is) empirikus kutatásokat folytattak le.

68 Természetesen szűkebb célcsoportokra, a társadalom egyes részcsoportjaira is alkalmazható a módszertan, amennyiben a fentiek igazak rá.

69 Tudomásunk szerint mindössze pár intézet használ hibrid méréseket.

70 A címek pótlására nem tér ki a tanulmány.

71 Igaz az utolsó két hónapban főként a válaszadási arány javítása folyt, a minta nagy része már fel volt véve.

2016; Groves 1989). A teljes mintavételi hiba mintavételi, mérési, fedési és nemválaszolási hibából áll, ezek eredője.

64 A tervezési szakasznak jóval nagyobb a jelentősége hibrid kutatások esetében.

65 De Leeuw (2011) remek „kézikönyvet” nyújt egy ilyen egységes kérdőív tervezéséhez, és azzal érvel, hogy az egységesítés nem feltétlenül jár jelentős potenciálvesztéssel. További alapvető munkó hibrid kutatás tervezéséhez Dillman (2006) tanulmánya.

66 A 2012-es ESS hullám észtországi vizsgálatát egy CAWI–CAPI hibrid mérés adta. A kérdőív tesztelése során az első teszteléseket követően a kérdőív 85 százaléka szorult korrekcióra (Ainsaar–Lilleoja–Lumiste–Roots 2013).

módok ötvözése összességben nem javított a total válaszadási arányon. Mindazonáltal úgy látjuk, izgalmas és ígéretes modellt állítottak össze az észt kutatók, érdekes lenne tesztelni Magyarországon is.

Hibrid ifjúságkutatások

Az ifjúságkutatások Magyarországon

Hogyan érinti a közvélemény-kutatások átalakuló módszertana a hazai ifjúságkutatásokat? Hogy mérjük az ifjúságot? Magyarországon komoly hagyománya van az ifjúságkutatásoknak. Már a szocializmus évei alatt kifejezetten fontos szociológiai témának számított az ifjúság kérdése, a hatvanas években találkozhatunk empirikus vizsgálatokkal is (Petrikás 1969; Katona 1965). Ilyen további fontos mérföldkövek az 1971-es életmódkutatás (Gazsó–Pataki–Várhegyi 1971), Balogh István és Gál Róbert munkásfiatal-kutatásai (Balogh–Gál 1968), a KISZ-kutatások, Józsa Péter kutatásai (Józsa 1972, 1973, 1979.) és Gazsó Ferenc munkacsoportjának kutatásai (Gazsó 1987). A rendszerváltást követő időszak és a rendszerváltás hatását vizsgáló legfontosabb ifjúságkutatások szintén Gazsó Ferenc, illetve Stumpf István (Gazsó–Stumpf, 1992), valamint Farkas András (Farkas 2000), Szabó Ildikó és Örkény Antal (Szabó I.–Örkény 1998) nevéhez fűződnek. A kétezres években is kiemelt figyelem irányult a fiatalok szociológiai átvilágítására. Fontos kiemelni Gazsó Ferenc és Laki László munkáját (Gazsó–Laki 1999, 2004), a Sziget-kutatásokat (Gábor–Szemerszki, 2006), illetve a 2000-tól immár négy alkalommal lefolytatott *Ifjúság* kutatássorozatot, mely kétségkívül a legfontosabb epizódja a hazai ifjúságkutatásoknak. Az *Ifjúság* kutatássorozat és a *MOZAIK 2001* és *2011* vizsgálatok kapcsán értékes kutatómunkákat végzett Laki László, Szabó Andrea és Bauer Béla, a legfrissebb kutatások közül pedig érdemes megemlíteni Szabó Ildikó csapatának debreceni tevékenységét (Campus-Lét) és az Aktív Fiatalok Magyarországon csoport empirikus kutatásait.⁷²

A magyarországi ifjúságkutatások módszertani mintázata meglehetősen színes és változatos. Az alkalmazott módszerek között a kvantitatív és kvalitatív megközelítések széles tárházával találkozunk, több izgalmas, kísérleti kezdeményezés mellett.⁷³ Bauer Béla–Németh Adél–Szabó Andrea–Csányi Krisztina gyűjtése alapján „*az elmúlt másfél évtized – általunk áttekintett – empirikus kutatásainak nagy részét valamilyen kérdőíves módszerrel végezték (80%), melyek harmadát (37%) tette ki a kérdezőbiztos által felvett személyes lekérdezés. A másik leggyakoribb survey technika az önkítöltős kérdőíveké (20%)*” (Bauer–Németh–Szabó–Csányi 2014, 20). A hazai fiatalokat célzó kérdőíves mérések körében tehát egyértelműen a személyes adatfelvétel az elsőszámú preferens. Az *Ifjúságkutatások* is mind face-to-face interjúk alapján készültek,

72 Az összesítés Bauer Béla–Németh Adél–Szabó Andrea–Csányi Krisztina (2014) összesítésén alapszik.

73 Az ifjúság megközelítésére leginkább alkalmas kvalitatív módszerekről remek összegzést készített Horváth Kata és Oblath Márton (2013), jelen tanulmányunkban azonban elsősorban a kvantitatív vizsgálatokat vesszük górcső alá.

a módszertan 2000 óta csak minimálisan módosult⁷⁴, ami főként az összehasonlíthatóság miatt volt fontos.

Telefonos kutatás alig készült, a kutatói tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatal korosztályok elérése – főként vezetékes – telefonon a legproblémásabb.⁷⁵ A telefonos kutatások esetében a harminc év alatti korosztály kifejezetten egyike azon rétegeknek, melyek nehéz elérésük miatt a kvótázás során folyamatos kihívások elé állítják a kutatókat. Bár a Lisszaboni Egyetem kutatói vizsgálatukban kimutatták, hogy a mobiltelefonos kutatások során hatékonyabban elérhetőek a fiatalok, a mobiltelefonok használata survey-k esetében azonban főként módszertani okokból továbbra is erősen problémás⁷⁶, de jóval költségebb is (Vicente–Reis–Santos 2008).

Ami az online módszertant illeti, kezdenek megjelenni hazánkban is online ifjúságkutatások főként az egyetemi szférában az egyetemi adatbázisok és infrastruktúra előnyeit kihasználva (*Campus-Lét*, DPR kutatások), de a személyes megkeresés hegemoniája egyelőre meghatározó. Értékes munkát végzett Szabó Ildikó kutatóműhelye a Debreceni Egyetemen, ahol 2010-ben (kvalitatív módszerek mellett) két több mint négyezer fős online mintát vettek fel a Neptun-rendszeren keresztül kiküldött emailek segítségével.⁷⁷ A kutatási adatokból azóta számos tanulmány készült. Fontos mérföldkö emellett az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat, melynek keretében kísérleti hibrid jellegű egyetemista-kutatások valósultak meg. A kutatócsoport 2011/12-ben azt a módszertani kérdést vetette fel a mintavétel tervezése során, hogy „*lehet-e Magyarországon, a XXI. században online metodológiával – előzetes emailcímlista nélkül – reprezentatív vizsgálatot készíteni?*” (Róna–Szabó 2012). A kérdésre a rövid válaszuk a *nem* volt, az online hálóba módszer alkalmazásának kudarcát és a minta torzulásait további face-to-face interjúk felvételével kompenzálták. A kutatás azonos módszertannal megismételték 2013-ban, a legfrissebb, harmadik hullám azonban már kizárólag face-to-face interjúkon alapszik (Szabó 2014, 2015).

Annak ellenére tér le kevés kutatás a megszokott csapásról, hogy a célcsoport kifejezetten alkalmas lehet a web-alapú vizsgálatra. Ahogy kifejtettük az online közvélemény-kutatások fő korlátait a magas fedési hiba és a magas nemválaszolás jelentik. Az Eurostat legfrissebb adatai alapján Magyarországon a 14–29 éves korosztály 92 százaléka legalább hetente internetezik.⁷⁸ Ebből az következik, hogy egy online mérés komoly lefedettséget biztosíthat, ami

74 A 2012-es hullám során a papír alapú kérdezést (PAPI) számítógéppel támogatottra cserélték (CAPI).

75 Ennek ellenére például az Eurobarometer 2013-as ifjúságkutatását, melyben Magyarország is szerepelt telefonon vették fel (Eurobarometer 2013), de más európai ifjúságkutatások is a telefonos megkeresést preferálják (pl. Youth attitudes on drugs 2011).

76 Itt elsősorban arra utalunk, hogy mobiltelefonok esetében a mintavételi keret kialakítása – legalábbis Magyarországon – komoly nehézségekbe ütközik.

77 http://campuslet.unideb.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=81 Letöltés dátuma: 2016. május 20.

78 http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Internet_and_cloud_services_-_statistics_on_the_use_by_individuals#Internet_use_by_individuals Letöltés dátuma: 2016. május 20.

versenyképessé teheti például a személyes kutatásokkal szemben.⁷⁹ Hozzáteesszük, hogy a fedési hiba alacsonyan tartása önmagában nyilván nem jelent feltétlen előnyt. Nincs információnk például arról, hogy ez a 92 százalék milyen aktív az interneten, ahogy arról sem, hogy mennyire szívesen válaszolnak online kérdőívekre. Emellett a magas lefedettség egy szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy az online beelőzze a hagyományos módszereket.

A közvélemény- és piackutatási szféra általános trendjei is azt erősítik, hogy olyan szűkebb célcsoportokon belül, ahol kielégítő lefedettséget tudnak biztosítani, az online kutatások lassan kiszoríthatják a hagyományos módszereket, ami alól vélhetőleg az ifjúságkutatások sem lesznek kivételek. Arról sem feledkezzünk meg, hogy a személyes mérések jövője meglehetősen bizonytalan a csökkenő válaszadási hajlam és a növekvő költségek miatt. A személyes és a telefonos megkérdezésen alapuló ifjúságkutatások ellen szól, hogy a fiatalokat a legnehezebb otthon találni más korcsoportokkal összehasonlítva, ami az amúgy is magas válaszmegtagadást vélhetőleg tovább növeli. A 2012-es *Ifjúságkutatás* módszertani fejezete ugyan arról számol be, hogy „az interjúk 41 százalékát készítettük el a főcímen, 38 százalékát a pótcímeiken és 21 százalék esetében alkalmaztunk kvótákat, ami valamivel jobb eredmény, mint a négy évvel korábbi 28 százalékos arány” (Ifjúságkutatás 2012), azonban ez a siker jó eséllyel inkább a kivétel, mint a szabály.

Amellett, hogy a fiatalok megszólításához indokoltnak tűnik a web-alapú módszertan választása, érdemes lehet a hibrid modell összeállítása. Fontos lehet bevonni más adatfelvételi módokat egyrészt annak érdekében, hogy azt a 8 százalékot is be tudjuk vonni a mintavételi keretbe, aki soha vagy ritkán internetezik⁸⁰. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásorozat tapasztalatai és több külföldi tanuló körében végzett hibrid kutatás arra mutatnak rá, hogy a fiatal korcsoportok esetében magasabb a válaszmegtagadás a web-alapú mintákon, mint a papír alapú kérdések során, vagyis a válaszadási hajlandóság növelése egy további érv a hibrid módszertan mellett (Shih–Fan 2008; Sax, Gilmartin–Bryant–Carini–Hayek–Kuh–Kennedy–Ouimet 2003).⁸¹

Hibrid ifjúságkutatások

A más országokban készült ifjúságkutatásokat áttekintve találunk jó gyakorlatokat. Annyi biztosan elmondható, hogy a hibrid ifjúságkutatások alkalmazása egyelőre nagyobb internet penetrációval rendelkező országokban is gyerekcipőben járnak. Nagyobb lélegzetvételű, a társadalom teljes ifjúságát célzó, tudományos jellegű kérdéseket a középpontba állító kutatások elvértve találkoztunk. Főként az egyetemi, hallgatók körében végzett vizsgálatok a népszerűek, nyilván elsősorban praktikus okai vannak. Fontos leszögezni, hogy az egyetemi hallgatók, mint célcsoport módszertani szempontból ideális terep, hiszen a mintavételi

79 Amellett, hogy a magas nemválaszolási problémája ezen célcsoporton belül is fennáll.

80 A 8 százalék mellett a 92 százalék egy része jó eséllyel szintén kevésbé aktív, nehezen érhető el.

81 Ezt az is erősíti, hogy ugyanezek a kutatások minimális módhatásokat fedeztek fel az offline és az online mérések között.

keret jól lehatárolható, a populáció tagjai egyedileg azonosíthatóak és rendelkezésre állnak az elérhetőségek (pl. email címek). Ezek ismeretében pedig adotta lehetőség a valószínűségi mintavételre (Jans–Roman 2007).

A kevés hibrid ifjúságkutatás között van a kanadai Malatest Alapítvány vizsgálata, mely 18–34 évesek kanadai fiatalok körében készült. A vizsgálat gerincét egy valószínűségi és egy nem-valószínűségi mintavétel alkotta. A valószínűségi mintavétel egy 1372 fős telefonos megkérdezés volt, melynek az volt a fő célja, hogy érvényes megállapításokat tudjanak megfogalmazni a teljes kanadai ifjúságról. Ezt egészített ki egy nem-valószínűségi mintavétel, annak érdekében, hogy olyan speciális csoportokat is el tudjanak érni, akik a fő mintavételi keretbe alacsonyabb arányban, vagy egyáltalán nem szerepeltek (pl. vidékiek, öslakosok, fogyatékkal élők stb.). A kiegészítő mérés során telefonos, személyes és online módszereket is alkalmaztak a kutatók. A nem-valószínűségi mintavétel esetében a vizsgálat készítői is felhívják a figyelmet a reprezentativitást érintő kételyekre.⁸²

Meg kell említeni az egyik legnagyobb egyetemista-kutatást, az NSSE-t (National Survey of Student Engagement), melyet 2000 óta évente folytatnak le észak-amerikai egyetemeken.⁸³ Egy online–offline hibrid módszertant alkalmaznak a kutatók, bár az egyetemek önként jelentkeznek (így a kontinensre kevésbé reprezentatív a minta), az intézményeken belül már az NSSE vesz valószínűségi mintát. Az adatfelvételi módok kombinálása nem kifejezetten szofisztikált, az egyetemek maguk dönthetnek, hogy online vagy személyesen töltetik ki a kérdőíveket, avagy esetleg opciót ajánlanak fel.⁸⁴ Az intézmények csak egy részében használtak ösztönzőket, az átlagos válaszadási arány összességben így nem is volt túl magas (29 százalék). Az NSSE kutatások mindenestre kiváló alapanyagok, például a válaszadási hajlandóság empirikus vizsgálatára, ennek egy fontos példája Carini, Hayek, Kuh, Kennedy és Ouimet 2003-as tanulmánya. Vizsgálatainkban a kutatók minimális módhatásokat fedeztek fel az online és a face-to-face interjúk válaszai között (Carini, Hayek, Kuh, Kennedy–Ouimet 2003).

Millar és Dillman hibrid modelljei jóval összetettebbek. A kutatás 2009-ben a Washingtoni Egyetemen készült, fő célja annak feltérképezése volt, hogy mivel növelhető leginkább a válaszadási hajlandóság, esetünkben főként a mintaképzés az érdekes (Millar–Dillman 2011).⁸⁵ Az első modellben egy 2800 fős véletlen mintát vettek a hallgatókból, majd a minta tagjait véletlenszerűen négy csoportba sorolták, majd a felkéréseket mindenkinek postai úton küldték ki.⁸⁶ Az első csoport tagjai választhattak, hogy postai úton vagy egy online

82 <http://www.elections.ca/res/rec/part/nysr/nysr-e.pdf> Letöltés dátuma: 2016. május 27.

83 A 2015-ös hullám során 315.815 hallgató válaszolt a kérdőívre.

84 http://nsse.indiana.edu/2015_institutional_report/pdf/NSSE%202015%20Overview.pdf

85 Lásd még pl.: Sax–Gilmartin–Bryant, 2003.

86 A postai megkeresések ma is népszerűek az Egyesült Államokban.

kérdőíven szeretnének válaszolni a kérdésekre (1), a második csoportban csak postai úton válaszolhattak (2), a harmadik és negyedik csoportban pedig csak online (3, 4, a két online csoport annyiban különbözött, hogy az egyik csoportban e-mailben is kaptak felkérést a minta tagjai). A kutatás résztvevők jelképes ösztönzöt is kaptak (2 dollárt), a felkérők után az egyes csoportok eltérő gyakorisággal és tartalommal kaptak emlékeztetőket, lévén a kutatás fő célja a válaszadási hajlandóság mintázatainak összehasonlítása volt. A másik modell struktúrája nagyon hasonló volt, így ennek részleteire nem térünk ki. A kutatás egyébként többek között arra talált bizonyítékot, hogy a válaszadási hajlandóság kulcsa nem elsősorban abban rejlik, hogy többféle adatfelvételi módot kínálunk fel, hanem a hatékony stratégia megválasztásában, beleértve az ösztönzőket, a remindereket, az opciók felajánlásának időzítését és más fontos elemeket.

Amennyiben kutatásunk célcsoportja a teljes magyar ifjúság, nehezebb a helyzet. Az online vizsgálatok limitáltsága ma Magyarországon egyelőre azt jelenti, hogy nem vagyunk képesek önmagában egy online kutatás eredményeiből a teljes magyar ifjúságra vonatkoztatható releváns információkat nyerni. Bevonni azonban online módszereket például a személyes módszer mellé egy hibrid modellbe, mindenképp indokoltnak tűnik. Ennek egy lehetséges módja egy alapvetően személyes modell kiegészítése online opcióval. Amennyiben az online megkérdezést szeretnénk előtérbe helyezni, hosszú távon érdemes lehet kiépíteni egy online panelt a célcsoportra, hiszen ilyen panelekből jó hatékonysággal alakítható ki reprezentatív minta.⁸⁷

Ahogy korábban utaltunk rá, hazánkban az egyetlen ilyen hibrid megoldásokat alkalmazó ifjúságkutatás az úttörő Aktív Fialok Magyarországon kutatássorozat. Bár a 2015-ös, harmadik hullám már nem hibrid, hiszen csak személyes adatfelvételi módot alkalmaztak a kutatók, a fő kutatás mellett készült egy nem valószínűségi mintavételen alapuló online mérés idén is. A következő fejezetben egy rövid empirikus összehasonlítást végzünk az offline és az online minta eredményein, melynek fókuszában különböző, az adatminőséget befolyásoló tényezők összevetése áll. Összehasonlításunk célja felderíteni, hogy mennyiben térnek el a két mérés eredményei, illetve a különbözőségek mennyiben tulajdoníthatóak pusztán az eltérő adatfelvételi mód hatásának (módhatás).

A 2016-os Aktív Fialok Magyarországon kutatás offline és online részének összehasonlítása

A teljesség igénye nélkül az aktuális Aktív Fialok Magyarországon kutatások összehasonlítását az alábbi tényezők mentén végezzük.⁸⁸

⁸⁷ Igaz magasabb költségen.

⁸⁸ Az adatminőség egyik legfontosabb ismérve a válaszadási arány, ennek összehasonlítása azonban jelen két kutatás esetében nem állt módunkban.

- Mennyire tér el a két minta demográfiája?
- Milyen különbségek figyelhetők meg a politikai aktivitás mentén?
- Van-e különbség attitűd kérdések esetében a szélső értékek választása mentén?
- Milyen különbségek figyelhetők meg a válaszadási mintázatokban?
- Van-e különbség a nyitott kérdésekre adott válaszok hosszában?
- Mennyire jellemző az online válaszadásra az, hogy 0–24 órában töltődnek ki kérdőívek?
- Melyek a kérdőív legkritikusabb pontjai, vagyis azok a pontok a kérdőíven, ahol a legtöbb válaszadó végleg elhagyja a kérdőívet?

A személyes kutatás magyarországi egyetemisták körében készült 800 fő megkérdezésével, az online minta célcsoportja szintén a magyarországi egyetemisták voltak, a mintaelemszám ez esetben 5515 fő. A legtöbb kérdés megválaszolásához többváltozós, stepwise módszerrel készített lineáris regressziós modelleket vizsgáltunk.⁸⁹ A modellekbe az alábbi független változók kerültek bevonásra: *nem, kor, településtípus, jövedelem, szubjektív anyagi helyzet, képzési terület, pártpreferencia, adatfelvételi mód.*⁹⁰

Demográfia

Ahogy az 1. táblázatban láthatjuk, a két adatfelvétel demográfiai háttere jelentősen eltér.⁹¹ Kiderült, hogy az online mintán erősen felülreprezentáltak a hölgyek, a különbség a személyes méréshez képest plusz 13,8 százalék. Életkor mentén nincs ekkora differencia, de a személyes minta valamivel fiatalabb (átlag közel két évvel). Érdekes, hogy a településtípus szerinti megoszlások is hasonlítanak, igaz online valamivel több budapesti választott, a megyeszékhelyi egyetemisták viszont például a személyes mérés esetében felülreprezentáltak. Ami az átlagos havi összjövedelmet illeti, enyhén kedvezőbb a helyzet az online válaszolók körében. A nemek eloszlása mellett a tudományterület szerinti bontás mutat további komoly eltéréseket. Az eredmények alapján jóval nagyobb a valószínűsége például annak, hogy bölcsészeti vagy természettudományokat hallgató egyetemistát találunk egy online mérés során, mint személyes megkereséssel. Alulreprezentáltak viszont például a műszaki vagy gazdasági területet választók.

⁸⁹ A többváltozós elemzés előnye, hogy a független változók hatásait együttesen vizsgálva válik láthatóvá, hogy a módhatások – ha vannak ilyenek egyáltalán – más független változók kontroll alatt tartása esetén is fennállnak-e.

⁹⁰ Bár kétségtelenül felmerülhetnek még a fentiek felül releváns változók is, a független változók körét elsősorban a két adatfile integrálásával kapcsolatos korlátok határozták meg. A pártpreferencia és a tudományterület esetében dummy változókat használtunk.

⁹¹ Jelen összehasonlítás során egyik adatfile-t sem súlyoztuk, fontosnak tartjuk azonban megemlíteni, hogy a különböző súlyozási technikák jelentősen javíthatják a mérések pontosságát. Egy másik tanulmányban érdemes lenne megvizsgálni, hogy a magyar egyetemisták között milyen súlyozási módszerek jöhetnek szóba.

1. táblázat
Demográfiai eloszlások

		személyes (n=800)	online (n=5515)
nem	Férfi	47,9	34,1
	Nő	52,1	65,9
életkor	Átlag	22,4	24,1
településtípus	Budapest	24,5	26,6
	Megyei jogú város	26,9	23,1
	Egyéb város	24,9	26,8
	Község	22,9	21,5
	Külföld	0,9	2,1
havi jövedelem	Medián	50 ezer forint	60 ezer forint
tudományterület	Bölcsészet-, társadalomtudományi	24,9	38,0
	Műszaki	25,6	11,4
	Gazdasági	22,6	16,2
	Jogi	4,3	5,6
	Orvosi, egészségügyi, sport	13,6	13,4
	Közigazgatási, katonai, rendvédelmi	1,9	3,2
	Természettudományi	7,1	12,2

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 személyes, reprezentatív és online minta.

Politikai aktivitás

A válaszadók politikai aktivitásának vizsgálatára az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat egy már többször alkalmazott kérdéssort vettük alapul. A kérdések a politikai részvétel különböző dimenzióit érintik, kitérnek arra, hogy a megkérdezettek vettek-e részt például aláírásgyűjtésben, demonstráción, viseltek-e politikai jelvényt stb. A tíz kérdésből egy indexet képeztünk, melynek alacsony értékei alacsony politikai aktivitást, magas értékei pedig magas fokú aktivitást jelölnek (1-től 10-ig tartó skála). A politikai aktivitás-index képezte a lineáris regressziós modell függő változóját. Az eredmények tanúsága szerint a modellbe bevont változók közül a nemnek (Beta=0,158) és az életkornak (Beta=0,066) van a legnagyobb szerepe a magyar egyetemisták esetében abban, hogy mennyire aktívak politikailag, de több más változó is befolyásol (a pártpreferencia, a tudományterület, a jövedelem, a településtípus, a képzési terület és az adatfelvételi mód is). Jellemzően aktívabbak a férfiak, az idősebbek, a nagyobb városokban élők, a tehetősebbek, a valamilyen párthoz kötődő egyetemisták, és a jogot hallgatók, szemben például az orvosira vagy műszakira, illetve gazdasági egyetemre járókkal. Fontos eredmény emellett, hogy a válaszadási mintázatokban jelentős szerepe van annak is, hogy milyen csatornán történt az adatfelvétel. Más szóval a legkülönbözőbb

demográfiai összetételű csoportokban is megállja a helyét az az állítás, hogy az online válaszolók aktívabbak politikailag (Beta=0,028), bár kétségtelenül gyenge az összefüggés (szignifikancia: 0,028). A modell magyarázó ereje sem kifejezetten magas ($R^2=0,096$), melynek úgy véljük, fő oka, hogy több fontos demográfiai változót nem tudtunk szerepeltetni.

2. táblázat
A politikai aktivitás lineáris regressziós modellje

Model	R	R Square	Adjusted R Square	F-próba	Sig.
17	,314	,098	,096	37,464	,000

Model	B	Beta	Sig.
(Constant)	2,229		0
nemed	-0,485	-0,158	0
kor	0,02	0,066	0
NT_dummy	-0,71	-0,188	0
NV_dummy	-0,647	-0,157	0
nemenne_dummy	-0,726	-0,131	0
muszaki_dummy	-0,333	-0,077	0
gazd_dummy	-0,301	-0,077	0
jovedelem	0,001	0,068	0
orvos_dummy	-0,188	-0,043	0,001
ketf_dummy	1,238	0,038	0,003
lmp_dummy	-0,29	-0,073	0
fidesz_dummy	-0,249	-0,055	0,001
teltipford	0,044	0,033	0,012
anyagiford	-0,048	-0,03	0,022
jog_dummy	0,214	0,033	0,01
jobbik_dummy	-0,159	-0,04	0,021
mod	0,127	0,028	0,028

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 személyes, reprezentatív és online minta.

Szélső értékek

Ahogy fentebb már megemlítettük egyes kutatások alapján az attitűd kérdések esetében az online válaszolók tipikusan kisebb arányban választják a szélső értékeket, mint a – kérdezőbiztos jelenlétében válaszoló – személyes kutatásokban résztvevők. Egy szenzitív attitűdkérdés-sorra adott válaszok összehasonlítását használtuk annak megválaszolására, hogy vajon

az aktuális Aktív Fiatalok Magyarországon mérések esetében is fennáll-e ez a helyzet (lásd: 1. számú melléklet). A függő változó szerepének betöltésére egy olyan indexet képeztünk, melynek alacsony értékei kevés szélső érték, magas értékei pedig sok szélső érték választását jelentik.⁹² A lineáris regresszió alapján a fenti állítás ellenkezője látható. Valóban szignifikáns a módhatás, ám az online válaszolók között nagyon arányban találunk „szélsőséges” hallgatót, vagyis olyan válaszadót, aki hajlamos a skálák szélső értékeit felé „húzni” (Beta=0,03).⁹³ Emellett a modelltől az következik, hogy a kérdésben igazán a pártválasztásnak van nagy szerepe. A Fidesz szavazókra és a bizonytalanokra inkább jellemző a „középre tendálás”, ami a választást illeti, míg az Együtt, a PM és az LMP bázisa esetében pozitív Beta-kat találunk. Emellett az életkor (az idősebbek hajlanak a szélső értékek irányába) és – érdekes módon – a jövedelem befolyásol, hiszen a magasabb összegből gazdálkodók válaszaik jobban közelítenek a szélső értékek felé a felsorolt attitűdkérdések esetében.⁹⁴

3. táblázat
A szélső értékek lineáris regressziós modellje

Model	R	R Square	Adjusted R Square	F-próba	Sig.
14	,254	,064	,062	30,856	,000

Model	B	Beta	Sig.
(Constant)	1,827		0
fidesz_dummy	-0,501	-0,101	0
pm_dummy	1,404	0,1	0
egyutt_dummy	0,863	0,101	0
lmp_dummy	0,363	0,084	0
egyeb_dummy	0,519	0,063	0
kor	0,015	0,043	0,002
muszaki_dummy	-0,265	-0,056	0
NV_dummy	-0,239	-0,053	0
DK_dummy	0,494	0,046	0
orvos_dummy	-0,186	-0,039	0,002
anyagiford	-0,066	-0,038	0,004
jovedelem	0,001	0,036	0,011
mod	0,146	0,03	0,021

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 személyes, reprezentatív és online minta.

92 Szélső értéknek az ötös skálák 1-es és 5-ös válaszlehetőségeit értettük.

93 Hozzáteesszük, hogy utolsóként került be a modellbe a módhatás, éppen csak szignifikáns az összefüggés.

94 A modell magyarázó ereje ezúttal még alacsonyabb. $R^2=0,064$.

Válaszadási mintázatok

Az adatminőség egy másik fontos mérőszáma lehet az angolban *careless respondent*-nek nevezett jelenség, vagyis az a problematika, hogy a kutatási tapasztalatok alapján a válaszadók egy része hajlamos hanyag, figyelmetlen válaszokat adni, adott esetben véletlenszerű – vagy éppen szisztematikus mintázatban válaszolni (Beach 1989; D. T. R. Berry et al. 1992; Curran–Kotrba–Denison 2010; Meade– Craig 2011). Számos olyan feltételezéssel lehet találkozni (bár ezt egyelőre kevés kutatási eredmény igazolja), hogy ez az adatminőséget rontó tényező nagyobb eséllyel fordul elő olyan kevésbé ellenőrzött körülmények között zajló adatfelvételek esetében, mint az (önkitöltős) online vagy a postai kérdőívek. Ennek fő oka a személyes kapcsolat hiánya lehet, illetve az, hogy nincs igazán lehetőség érdemben motiválni a válaszadót. Az ilyen típusú nemtörődöm válaszadás detektálásának különböző módszerei vannak. Az inkonzisztens válaszadás egyik indikátora lehet, ha nagyon hasonló tartalmú kérdéseket ellentétes irányú vizsgálunk, ezeken a kérdéseken viszonylag jól megmutatkoznak a véletlenszerű reakciók. Egy másik indikátor az ún. *Longstring* technika (Johnson 2005), mely a válaszadási mintázatot vizsgálja. Ennek lényege, hogy indexeket képzünk aszerint, hogy a mintában szereplők hányszor választották az adott válaszlehetőséget egy változószettben. Ennek segítségével a kutató jó eséllyel be tudja azonosítani azokat a válaszadókat, akik hanyagul, például végigikszelték a kérdéssort egy válaszlehetőség mentén. Nehéz kérdés, hogy milyen értéktől tekintünk valamit hanyag választásnak a Longstring változók esetében, mindenesetre az átlagtól jelentősen eltérő eredmények gyanút kelthetnek. A fenti két technika esetében érdemes hosszabb attitűd-kérdéssorokon vizsgálni a válaszokat. Gyakran használnak emellett instrukciót tartalmazó kérdéseket a kutatók, melyeken szintén tesztelhető, hogy figyelmesen elolvassa/tölti-e ki a válaszadó a kérdőívet. Ehhez hasonlóak a „hamis” itemek; ezekre a kérdésekre jellemzően minden válaszadónak ugyanazokat az evidens válaszokat kellene adnia (DeSimone et. al. 2015).

Látható, hogy az ellenőrzések egy részét már eleve érdemes a kérdőívbe építeni. Esetünkben ez nem merülhet fel, így Longstring változókat hoztunk létre a fent használt attitűd-kérdéssor alkalmazásával a nemtörődöm válaszadók detektálására, illetve annak megválaszolására, hogy vajon több ilyen mintataggal találkozunk-e az online mintában, mint a személyes kutatás esetében. A kérdésre szintén lineáris regressziós modellek adták meg a választ, az egyes válaszlehetőségek esetében külön regressziókat futtattunk. Az eredmények alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy e tekintetben nincs érdemi különbség a személyes és az online minta között; nem igaz tehát az a hipotézis, hogy online nagyobb a valószínűsége egy ilyen hanyag választási mintázat felbukkanásának. Az öt válaszlehetőségből mindössze egy esetében volt szignifikáns hatása az adatfelvételi módnak, az 1-es értékek választása esetében kiderült, hogy az online válaszolók esetében gyakoribb ezen értékek választása (Beta 0,037). Tegyük hozzá, önmagában az a tény, hogy szignifikáns az eltérés, még nem jelenti azt, hogy egyik vagy másik mintában hanyag választással lenne dolgunk. Az 1-es értékek eloszlásának vizsgálata azonban megvilágítja, hogy az online minta 2,6 százaléka 6-7 alkalommal is az 1-es értéket jelölte.⁹⁵

95 A személyes mintán ez az arány kevesebb mint 1 százalék.

Nyilván fennáll a lehetősége annak, hogy valós válaszokkal van dolgunk – ami a válaszadók egy részére feltehetőleg igaz is, különösen ilyen viszonylag rövid, nem untató attitűdsor esetében – a kutatói tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy az ilyen mintázatok mögött jó eséllyel valamilyen irreleváns válaszadói megnyilvánulás rejlik. Ennek eldöntésére más, fentebb említett technika alkalmazása szükséges. Jelen két kutatás esetében ennél tovább nem áll módunkban kutakodni, felvetésünkkel pusztán egy az adatminőséget érintő másik érdekes aspektusra szeretnénk volna rámutatni.

Nyitott kérdések⁹⁶

A nyitott kérdések hosszának vizsgálata egy további fontos eleme lehet adatbázisunk minőségi elemzésének, ezzel szintén több tanulmány foglalkozik (Pillók 2012; Kwak and Radler 2002). Nyitott kérdésként a *Mi jut eszébe a politika szóról?* változót volt lehetőségünk szerepeltetni. Érdekes módon a regressziós modell eredményei az Aktív Fiatalok Magyarországon mérések esetében nem igazolják azt a tapasztalatot, hogy az online válaszolók általában bőbeszédűbbek a nyitott kérdések esetében. Az adatfelvételi módnak nincs hatása, a személyesen válaszolók átlagosan 8,7, az online résztvevők 8,9 karakterben válaszoltak, ami nem szignifikáns különbség. Egyedül az állapítható meg, hogy az idősebbek, a gazdasági szakon hallgatók, a bizonytalanok, a Kétfarkú Kutypárt választói és a kisebb településen élők több karakterben válaszoltak (más változók kontroll alatt tartása esetén is), ám a modell magyarázó ereje nagyon alacsony ($R^2=0,013$).

A válaszadás időpontja

Bár az összehasonlításra nem volt lehetőségünk, az online minta esetében megvizsgáltuk azt a gyakori feltételezést, hogy az online minták esetében a válaszadás folyamatos, vagyis a kitöltés valóban a hét minden napján, 0–24 órában zajlik.⁹⁷ Elemzésünk alapján a kérdőívek beérkezésének időpontja jelentős diverzitást mutat az online mintán. A hét minden napján, a nap minden órájában érkeztek be kérdőívek. A válaszadás napok közötti megoszlása nehezen interpretálható, az mindenesetre látszik, hogy egyrészt a hét első két napjához kifejezetten alacsony aktivitás párosul, a kérdőívek mindössze 11,9 százaléka érkezett be hétfőn vagy kedden. A legnépszerűbb kitöltési nap a szerda (33,5 százalék) és a csütörtök (23,9 százalék) voltak. Látható, hogy a hétvége abszolút domináns az online kitöltések esetében, a kérdőívek közel negyede szombat-vasárnap érkezett be. Ami az órát illeti, elsőként talán az a legszembevetőbb, hogy a válaszadók 2,8 százaléka éjjél és reggel 6 óra között kezdte el a kitöltést, de 14,3 százalék este 9 óra után. Ezek az adatok is azt igazolják, hogy online minták esetében valóban gyakorlatilag 0–24 órában zajlik a kitöltés. Tegyük hozzá, hogy alacsony százaléka

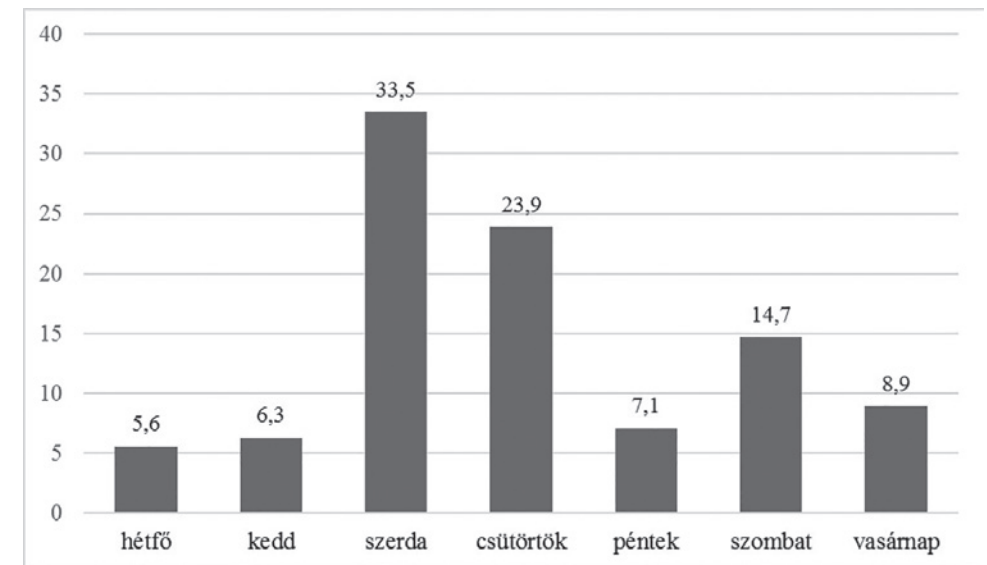
⁹⁶ A nyitott kérdésekre adott válaszok hossza mellett ez esetben is érdekes lehet a válaszadási kedv. Ezzel kapcsolatban arra jutottunk, hogy a fenti kérdés abból a szempontból „jó” kérdésnek bizonyult, hogy mindkét mérés esetében nagyon magas volt a válaszadási arány, e tekintetben nincs is különbség az online és offline válaszolás között.

⁹⁷ A személyes adatfile esetében csak részinformációk álltak rendelkezésükre a kitöltés idejével kapcsolatban, az ilyen adatfelvételek esetében azonban a kutatói és szervezési tapasztalatok alapján körülbelül ismerhető általánosságban a személyes kérdőívek felvételeinek időpontjai.

érkezik be a kérdőíveknek ezekben az inaktív órákban, a legnépszerűbb időszak – más adatfelvételi módokhoz hasonlóan – a 15 és 20 óra közötti periódus (a válaszadók közel fele ebben az időszakban kezdte el a kitöltést).

2. ábra

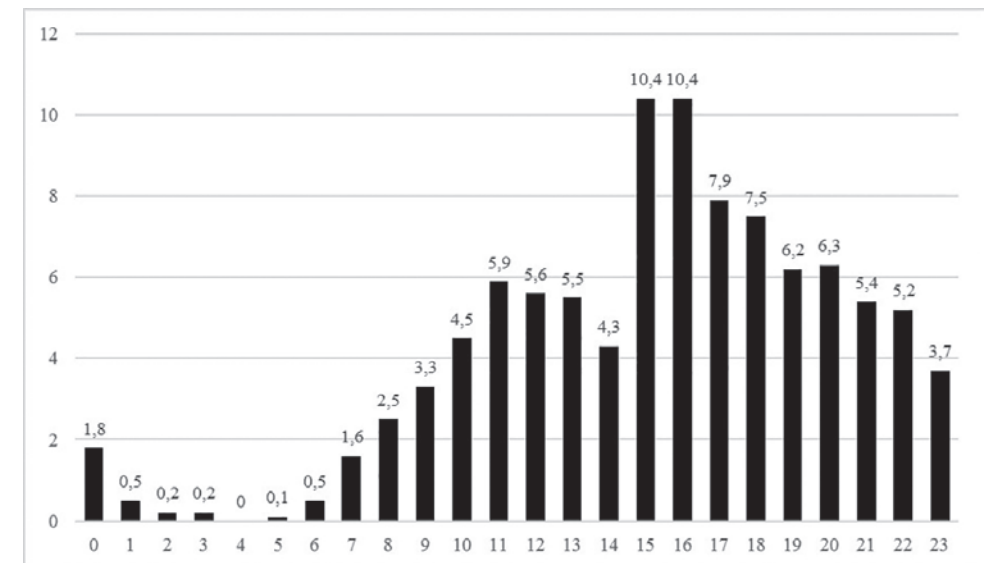
A kérdőív kitöltésének kezdési időpontjainak megoszlása az online mintán (nap)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 online minta.

3. ábra

A kérdőív kitöltésének kezdési időpontjainak megoszlása az online mintán (óra)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 online minta.

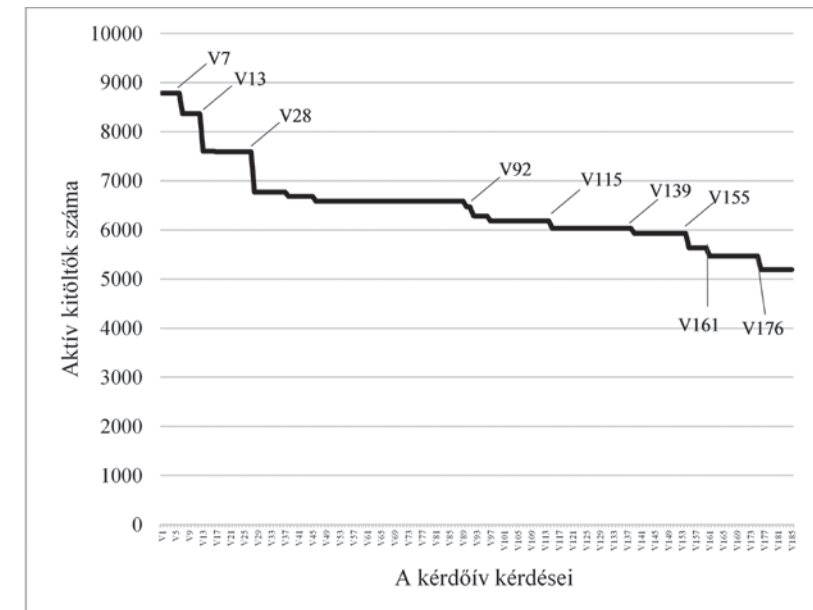
Kérdőív elhagyási pontok az online mintán

A nyers online adatbázis alapján utána jártunk, hogy melyek azok a pontok a kérdőívben, ahol a legtöbb válaszadó félbehagyja a válaszadást, melyik kérdésen „vesztett” legtöbbet a kutatás. Az online mérések és az önkitöltős kérdőívek esetében komoly nehézség a figyelem és a motiváció fenntartása, amit a jelen adatok is igazoltak. Az online kérdőív kitöltését összesen 8789 fő kezdte meg és csak 5192 fő jutott el az utolsó kérdésig, vagyis a válaszadók 41 százalékát „vesztettük el” a kérdezés során a kérdőív különböző pontjain. A kilépések dinamikájának elemzése rávilágít, hogy a kérdőívet abbahagyók nagy része a kérdőív elején veszíti el a kedvét: a kilépők több mint fele csak a 27. adatfelvételi pontig jutott a 185-ből. Tegyük hozzá, a kérdőív legvégén is estek ki válaszadók, voltak, akik az utolsó kérdések előtt hagyták abba a válaszolást. Az igazán izgalmas kérdés azonban az, hogy mely kérdések riasztják el a legtöbb válaszadót a további válaszadástól? A következő ábrán látható, hogy a kérdezés elején több komolyabb „beesést” detektáltunk, a demográfiai adatok (elsőként az életkor) megadásakor 424 fő, majd a szülők iskolai végzettségének firtatásakor további 761 válaszadó hagyta el a kérdőívet. Kérdéses azonban, hogy mennyiben a kérdések tartalmának, illetve érzékenységének volt köszönhető ez a magas kilépési arány a kérdőív elején, s nem elsősorban inkább valamilyen egyéb okból gondolták meg magukat a válaszadók (pl. mert elkezdtek, de rájöttek, hogy erre most még sincs idejük stb.). Jóval egyértelműbb a helyzet a következő kritikus pont esetében: 825-en hagyták el a kérdőívet olyan, az anyagi helyzetet érintő kérdéseknél, mint a kiadási szerkezet. Ezzel ez a legnagyobb „beesés” a kérdőívben. Az azonban érdekes, hogy a kiadásokat megelőzően a jövedelmeket érintő kérdések alatt viszont alig léptek ki válaszadók. Ha továbblépünk, kiderül, hogy a pénzügyi kérdések mellett leginkább a politikai, közéleti témák érzékenyek. Komoly kilépés figyelhető meg a politikai érdeklődés (186 fő), a politikai értékek alakulásának háttere (95 fő), a politikai tüntetéseken, demonstrációkon való részvétel (104 fő), a politikai önbesorolás (292 fő) és a választási részvétel (277 fő) vizsgálatánál. A pártpreferenciára vonatkozó kérdéssel már nem vesztett sok válaszadót a kutatás, hiszen a kérdőív végén szerepelt, addigra már jó eséllyel kiestek azok, akiket ez érzékenyen érinthetett. Érdekes továbbá, hogy 151 fő hagyta abba a válaszadást annál a kérdésnél, ami a szűk, családi-baráti beszélgetések témáira vonatkozott⁹⁸, vagyis a válaszadók egy része esetében az ilyen jellegű kérdések is oly mértékben sértik meg a bizalmasság kritériumait, hogy a teljes kérdőív elhagyásával reagálnak. Az is kiderült, hogy a hét elemű attitűd-kérdéscsoport 167 főt riasztott el, ez esetben vélhetőleg a kérdőív, illetve a kérdések hossza lehetett a kiváltó ok.

⁹⁸ Milyen gyakran szoktál családdal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélni?

4. ábra

Az aktív kitöltők számának változása a kérdőív kérdései mentén, főbb kiesési pontok

V7 – Születési év;

V13 – Mi (volt) az édesapád/nevelőapád legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

V28 – A rendelkezésedre álló összegből hozzávetőleg mennyit költöttél az alábbi tételekre az elmúlt hónapban? lakhatás (ezer Ft);

V92 – Mennyire érdekel Téged a politika?

V115 – Milyen gyakran szoktál családdal közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról beszélni?

V139 – Részt vettél-e olyan megmozduláson, tüntetésen, demonstráción, amelyről az interneten keresztül értesültél, amelyet az interneten keresztül szerveztek?

V155 – Kérlek, jellemezd Önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével! bal–jobb;

V161 – Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.

V176 – Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni): biztosan elmennél szavazni stb.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015 személyes, reprezentatív és online minta.

Összegzés

Tanulmányunkban azt az alapvető célt tűztük ki, hogy az empirikus szociológia legfontosabb aktuális trendjeinek és kihívásainak egy rövid keresztmetszetét tárjuk az olvasó elé, egyúttal reflektálva az ifjúságkutatások módszertanát érintő aspektusokra.

A kutatói tapasztalatok szerint a technológiai és kommunikációs változások az empirikus kutatások módszertanára is hatást gyakorolnak. Általános trend, hogy csökken a válaszadási

hajlandóság a hagyományos adatfelvételi móddal készülő (személyes, telefonos) mérések esetében, ám az egyre terjedő online alapú közvélemény-kutatások előtt egyelőre olyan módszertani korlátokat implicálnak, melyek megakadályozzák, hogy valódi versenytársai legyenek a hagyományos megközelítéseknek.

Bemutattuk a hibrid, azaz több adatfelvételi módot alkalmazó kutatásokkal kapcsolatos legfontosabb kérdéseket: tárgyaltunk a módhatásról, a kérdezési eszközök és a kérdezés menetének változásáról, a kérdezőbiztos jelenlétének jelentőségéről, a munkamennyiségek változásáról. Az említett adatfelvételi előnyök és hátrányok mellett a hibrid kutatásokban külön figyelemmel kell lennie a mintavételek és a kérdezőtechnika összehangolására, a kérdőívek egységesítésére. Fontos, hogy az adatfelvételek terepmunkája időben közel legyen egymáshoz.

Hibrid kutatások főként Magyarországon alig készülnek, annak ellenére, hogy a szakirodalomban számos sikeres kísérletről lehet olvasni. A folyamatosan erodáló válaszadás és a kommunikációs formák átalakulásának következtében úgy látjuk, érdemes lehet nyitni olyan hibrid megoldások irányába, melyek ötvözik a klasszikus és a modern (online) megközelítéseket. Különösen igaz ez olyan populációk, illetve társadalmi csoportok esetében, ahol magas az internetpenetráció (pl. ifjúság). Jelenleg azonban releváns kutatási anyag a magyar társadalomra vonatkozóan nem áll rendelkezésre az ilyen típusú adatfelvételek alkalmazhatóságáról, illetve potenciáljáról.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat egyértelműen úttörő a hazai ifjúságkutatások között, főként a kutatássorozat vezetői által kidolgozott vegyes-, kísérleti módszertan. A legutolsó Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás esetében – mely személyes megkereséssel készült – lehetőségünk volt egy módszertani központú összehasonlítást végezni, hiszen a fő kutatással párhuzamosan, azonos kérdőívben készült egy online kutatás is. Az összehasonlítás figyelemre méltó eredményekkel zárult. Kiderült, hogy a személyes és az online minta demográfiai összetétele eltéréseket mutat, jelentős különbségeket azonban csak bizonyos változók mentén tapasztaltunk (nem, képzési terület). Az eredmények alapján az online válaszolók valamivel aktívabbak politikailag, továbbá az eredmények cáfolják azt a több kutatás által is megfigyelt jelenséget, hogy attitűdkérdések skálái esetében személyesen inkább hajlanak a válaszadók a szélső értékek választására. Nem találtunk szignifikáns eltérést a személyesen és az online megkérdezettek válaszadási mintázataiban, ahogy a nyitott kérdések hossza – mint az adatminőség egy másik indikátora – sem mutatott nagy különbséget. Elemzésünk igazolta azt az általános kutatói tapasztalatot, hogy az online válaszolók a hét minden napján, 0–24 órában töltöttek ki kérdőíveket, továbbá bemutattuk, a kérdőív mely pontjain hagyta el a legtöbb hallgató a kitöltést (jövedelmi és politikai kérdések). Az adatminőséget érintő különböző dimenziók mentén végzett összevetésünk több különbségre világított rá, összességében azonban az volt a benyomásunk, hogy az adatfelvételi mód csak minimálisan függ össze – ha egyáltalán összefügg – az adatminőséggel. Ez a tény úgy véljük, egyrészt erősítheti az online kutatásokba vetett bizalmat, növelheti azok érvényességét, másrészt az adatfelvételi módok ötvözésére sarkallhatja a kutatókat.

Az elvi lehetőségek megvizsgálása után tehát érdemesnek gondoljuk egy-egy induló kvantitatív jellegű ifjúságkutatás esetében megfontolni a hibrid módon végzett terepmunkát. Ahogy talán jelen tanulmányból is kitűnik, a terepmunkával kapcsolatos döntések során egyidejűleg kell figyelembe venni a kutatás célját, a lehetséges torzító hatásokat, illetve az erőforrás igényeket. Ezen szempontok szerint a legkritikább esetekben lehet egyértelműen jó döntést hozni, sok esetben valamilyen kompromisszumot kell kötni a három szempontrendszer között. A megfelelő döntések meghozatalában lehet a kutatók nagy segítségére a hibrid kutatások módszere.

Irodalom

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2006): Az elérhetőség és a válaszadói készség gyenge közegei – mintalemorzsolódás, és trendszerű erózió panelfelvételek példáján. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Mérésről mérésre, a válasz kutatás módszertani kérdései*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet.
- Balogh István – Gál Róbert (1968): *A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről* (1. változat / Belső anyag). Budapest, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (2005): *Ifjúság2004*. Gyorsjelentés. Budapest, Mobilitás
- Bauer Béla – Szabó Andrea (2009): *Ifjúság2008*. Gyorsjelentés. Budapest, Szociális és Munkaügyi Intézet.
- Bauer Béla – Németh Adél – Szabó Andrea – Csányi Krisztina (2014): *A magyar ifjúságszociológia elmúlt 50 évének meghatározó szereplői és pillanatai*, Kézirat
- Beach, D. A. (1989). Identifying the random responder. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 123(1), 101-103.
- Berry, D. T. R. – Wetter, M. W., Baer, R. A., Larsen, L., Clark, C., – Monroe, K. (1992): MMPI-2 random responding indices: Validation using a self-report methodology. *Psychological Assessment*, 4(3), 340-345. doi:10.1037/1040-3590.4.3.340
- Carini, Robert M.; Hayek, John C.; Kuh, George D.; Kennedy, John M.; Ouimet, Judith A. (2003): College Student Responses to Web and Paper Surveys: Does Mode Matter? *Research in Higher Education*, v44 n1 p1-19 Feb 2003 <http://www.nsse.indiana.edu/pdf/mode.pdf>
- Couper, Mick P. (2011): The Future of Modes of Data Collection. 2011, *Public Opinion Quarterly*, 75(5): 889-908. <http://poq.oxfordjournals.org/content/75/5/889.full.pdf+html>
- Curran, P. G., Kotrba, L., – Denison, D. (2010). *Careless responding in surveys: Applying traditional techniques to organizational settings*. Paper Presented at the 25th Annual Conference of the Society for Industrial/Organizational Psychology. Atlanta, GA.
- De Leeuw, E. D. (2005): To Mix or Not to Mix Data Collection Modes in Surveys. *Journal of Official Statistics*. 21. évf. 2. sz. 233–255 old. <http://sites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1327921.files/DeLeeuw2005.pdf> (Letöltés dátuma: 2016. április 28.)
- De Leeuw, E. D. (1992). Data quality in mail, telephone, and face-to-face surveys. 1992., *TT-Publikaties*, Amsterdam.

De Leeuw, E.D. – de Heer W. (2002): Trends in Household Survey Nonresponse: A Longitudinal and International Comparison, Chapter 3, in: Survey Nonresponse, szerk.: Robert M. Groves, Don A. Dillman, John L. Eltinge, Roderick J.A. Little, John Wiley – Sons, Inc, New York, 2002.

De Leeuw, E.D. – Joop Hox (2002): The Influence of Interviewers Attitude and Behavior on Household Survey Nonresponse: An international Comparison. In: Robert M. Groves, Don A. Dillman, John L. Eltinge, Roderick J.A. Little (ed): *Survey Nonresponse*, New York, John Wiley – Sons, Inc.

De Leeuw, E.D. – Joop Hox (2011): Internet surveys as part of a mixed mode design. In: M. Das, P. Ester and L. Kaczmirek (eds) *Social and behavioral research and the internet: Advances in applied methods and research strategies*. New York, Taylor – Francis Group. pp. 45–76.

De Leeuw, E.D. – Joop Hox – Annette Scherpenzeel (2011): *Mode Effect or Question Wording? Measurement Error in Mixed Mode Surveys. Proceedings of the Survey Research Methods Section*, American Statistical Association, 5959-5967.

Deutschmann M – Faulbaum F. (2001): *The recruitment of online samples by CATI-screening: problems of non-response*. Paper presented at conference of the Association for Survey Computing (The Challenge of the Internet). May 2001, London, England.

Don A. Dillman – Jolene D. Smyth – Leah Melani Christian (2009): *Internet, Mail, and Mixed-Mode Surveys: The Tailored Design Method*. New York, Wiley

Farkas András (2000): Politikai kultúra, társadalmi részvétel. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere Meridionale, 188–194.

Gábor Kálmán – Szemerszki Marianna (2006): *Sziget Fesztivál 2005. Az új fiatal középosztály és az élettervezés*. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet, 54.

Gazsó Ferenc – Laki László (1999): *Esélyek és orientációk*. Budapest, OKKER Kiadó.

Gazsó Ferenc – Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó,

Gazsó Ferenc – Pataki Ferenc – Várhegyi György (1971): *Diákéletmód Budapesten*. Budapest, Gondolat.

Gazsó Ferenc (1987): *Társadalmi folyamatok az ifjúság körében*. Budapest, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, 90 p.

Gazsó Ferenc (1992): Rendszerváltás és ifjúság. In: Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltás és ifjúság*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 13–22. p.

Global Market Research (2014): *An ESOMAR Industry Report*, Published by ESOMAR, Amsterdam, The Netherlands, 2014

Holbrook, Allyson L. – Melanie C. Green – Jon A. Krosnick. (2003). Telephone versus face-to-face interviewing of national probability samples with long questionnaires: comparisons of respondent satisficing and social desirability bias. *Public Opinion Quarterly* 67:79-125.

Horváth Kata – Oblath Márton (2015) (szerk.): *A részvételi ifjúságkutatás módszerei*. 2015, OKT-Full Tanácsadó Kft., TÁMOP-5.2.8-12/1-2013-0001 számú kiemelt projekt „Kisközösségi ifjúság nevelés támogatása”

Johnson, J. A. (2005). Ascertain the validity of individual protocols from web-based personality inventories. *Journal of Research in Personality*, 39(1), 103-129. doi: 10.1016/j.jrp.2004.09.009

Józsa Péter (1972): *Kulturális blokkok Budapesten. A kutatás kiindulópontja, hipotézisei, tervezete, vázlatos ismertetése és néhány részeredménye*. Budapest, Népművelési Intézet, Kutatási Osztály.

Józsa Péter (1973): *Kulturális blokkok Budapesten. Részeredmények III*. Budapest, Népművelési Intézet.

Józsa Péter (1979): *A magyar városi ifjúság szociodemográfiai összetétele, érték- és mentalitás-struktúrája. AKISZ KB Ifjúságkutató Csoportjánál 1973/74-ben lezajlott felvétel anyagai. I. kötet, Dokumentáció – Előzetes jelentés*. Budapest, Népművelési Intézet.

Justin A. DeSimone – P. D. Harms – Alice J. DeSimone (2015): Best practice recommendations for data screening, Published in *Journal of Organizational Behavior* 36:2 (February 2015), pp. 171-181; doi: 10.1002/job.1962 <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1130&context=managementfacpub>

Katona Katalin (1965): A lázadó fiatalok problémájához. *Pedagógiai Szemle*, 15. évf. 1. sz. 49–60.

Kmetty Zoltán (2012): A telefonos kutatások speciális problémái. *Statisztikai Szemle*, 90. évf. 1. sz. 41-63. o.

Krauter, Frauke – Presser, Stanley – Tourangeau, Roger (2008). Social desirability bias in CATI, IVR, and Web Surveys. The effect of Mode and Question Sensitivity. *Public Opinion Quarterly*, 72, 5, 847-865. <http://poq.oxfordjournals.org/content/72/5/847.full.pdf+html>

Kwak, Nojin – Radler, Barry (2002): A Comparison Between Mail and Web Surveys: Response Pattern, Respondent Profile, and Data Quality, *Journal of Official Statistics*, Vol.18, No.2, 2002. pp. 257–273 <http://www.barold.com/www/JOS%20article.pdf>

Linda J. Sax – Shannon K. Gilmartin – Alyssa N. Bryant (2009): Assessing Response Rates and Nonresponse Bias in Web and Paper Surveys. *Research in Higher Education* Vol. 44, No. 4 (Aug., 2003), pp. 409-432

Mare Ainsaar – Laur Lilleoja – Kaur Lumiste – *Ave Roots (2013): ESS Mixed Mode Experiment Results in Estonia (CAWI and CAPI Mode Sequential Design)*. Institute of Sociology and Social Policy, University of Tartu, Report. http://www.yti.ut.ee/sites/default/files/ssi/ess_dace_mixed_mode_ee_report.pdf

Martin, P. (2011): *What makes a good mix? Chances and challenges of mixed mode data collection in the ESS. 2011, Centre for Comparative Social Surveys*, City University London. Working Paper No. 02. https://www.city.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0015/125133/CCSS-Working-Paper-No-02.pdf

Meade, A. W., – Craig, S. B. (2011, April). *Identifying careless responses in survey data*. Paper presented at the 26th Annual Meeting of the Society for Industrial and Organizational Psychology, Chicago, IL. [http://www4.ncsu.edu/~awmeade/Links/Papers/Data_Screening\(SIOP11\).pdf](http://www4.ncsu.edu/~awmeade/Links/Papers/Data_Screening(SIOP11).pdf)

Millar, Morgan M. – Don A. Dillman. (2011): Improving Response To Web and Mixed-Mode Surveys. *Public Opinion Quarterly* 75 (2): 249-269 <http://poq.oxfordjournals.org/content/early/2011/05/17/poq.nfr003.full.pdf+html>

Petrikás Árpád (1969): Ifjúságkutatás a felnövő nemzedék nevelésének szolgálatában. In: Illés Lajosné (szerk.): *Ifjúságkutatás*. Budapest, Tankönyvkiadó. 5–22.

Pillók Péter (2010): *Az elhanyagolt tényező, avagy nem mintavételi hibák a kérdőíves adatfelvételekben, Doktori disszertáció*, ELTE Szociológiai Doktori Iskola, 2010

Pintér Róbert – Kátay Bálint (2010): A hibrid adatfelvétel módszertani kihívásai. *Statisztikai Szemle*, 2010., 8. évf. 7-8. sz. 723-738. o.

Robert M. Groves (1989): *Survey errors and survey costs*, New York, John Wiley and Sons.

Shih, T.H. – X. Fan. (2008): Comparing response rates from web and mail surveys: a meta-analysis. *Field Methods* 20(3): 249–271.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2002) (szerk.): *MOZAIK 2001, Gyorsjelentés*. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (2002) (szerk.): *Ifjúság2000. Tanulmányok I*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Szeged, Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea (2014) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II*. Budapest–Szeged, MTA TK PTI–Belvedere Meridionale.

Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája. Minoritás Könyvek*, Budapest, Minoritás Alapítvány.

Székely Levente (2012) (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – Tanulmánykötet*, Budapest, Kutatópont.

Tóth István János (2003): Előrejelzési kudarcok és kollektív tévedések: becsülhettek volna pontosan a közvélemény kutatók? In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László, (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2002-ről*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

Tourangeau, R.–Yan, T. (2007): Sensitive Questions in Surveys. *Psychological Bulletin.*, 133.évf. 5. sz. 859–883. old. http://www.learnlab.org/research/wiki/images/a/a8/Tourangeau_SensitiveQuestions.pdf

Vehovar, V. – Berzelak, N. – Lozar Manfreda, K. – Belak, E. (2009): *Optimising survey costs in mixed mode environment*. NTTS, 10 str.

Vicente, P., Reis, E., Santos, R. (2009): Using mobile phones for survey research. A comparative analysis between data collected via mobile phones and fixed phones. 2009, *International Journal of Market Research*, 51, 5, pp. 613-633 <http://www.ijmr.com/Samples/Sample2.pdf>

Mellékletek

sz. melléklet: A szélső értékek vizsgálatánál használt attitűdkérdések

- Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.
- Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért
- Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre.
- Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él.
- Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében: a rend fontosabb, mint a bűnelkövetők jogai
- Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia
- Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A bűnözési hajlam a cigányok vérében van

Andrea Szabó – Adrienn Bognár:

Factors influencing political socialization and the model of Hungarian political socialization

Based on the literature the article aims to sum up political socialization processes of the 2.5 decades since the transformation of the system, with special focus on the the last 10 years. In the first part, authors examine models of political socialization in general and then they show the most important features of the agents that play a role in political socialization. When evaluating the performance of these models, authors come up with the following conclusions: 1. the justification for democracy is disputed among university students (although the proportion of those committed to democracy is increasing); 2. most of them are dissatisfied with the “performance” of Hungarian democracy, their confidence in socio-political institutions is weak; 3. their attitude toward politics is clearly negative, their interest in politics has decreased in recent years; 4. their subjective civic competence is low.

Levente Székely:

Digital participatory culture - an active and silent new generation

In the last quarter of this century three, interrelated system-level changes took place in Hungary. The political transition, the globalization and the emergence of the information society affected the entire economic-, social- and cultural subsystems. Although all these processes raised the expectation for growing level of political interest and activity, the experiences of the last decades are mixed. There are segments where the political interest increased, but overall the political passivity is rather characteristic, especially among youth. In our study, we analyze the political behavior of young people along these system-level changes and we search for the components of active and passive “youth image”. The aim of the paper is to create a more integrated accepted picture that can serve as a basis for future professional debate.

Márton Bene:

Tuned in to one another. The impact of Facebook becoming an information source on the political behavior of university students

The study examines the role and impact of Facebook as a central political information source within today high-choice information environment among university students. It hypothesizes that the growing role of Facebook as a political information source means the return of the two-step flow of information model: political views and experiences of the less interested majority are largely shaped by the communication of the fewer politically interested peers. The study justifies that Facebook is the primary political information source within the modern information environment for university students and the most successful medium in reaching

the politically less interested students. The results indicate that only a politically interested minority of university students post or share political contents on Facebook. However, posting is shaped by the dissatisfaction with the functioning of democracy, and accordingly, being regularly informed about politics from Facebook leads more negative perceptions about the way democracy works. Based on these findings it can be assumed that the negative evaluation of democracy by students informed about politics by Facebook results from the fact that on this platform information and opinions are mostly provided by their discontented peers.

Tamás Kovács:

Support, indifference and criticism: student's relationship to democracy

The article aims to answer the question what kind of relationship exists between the democracy and Hungarian university and college students. We also would like to examine what students think about the concept of democracy and what kind of factors are influenced their views about functioning of democratic order. In our study, we use quantitative and qualitative tools also. Understanding of this relationship, we create a theoretical framework which distinguishes three types of respondents: system support students, indifferent students and system critical students. The first finding suggests that the interpretation of democracy is very fragmented among students. The second result of study argues that students with liberal/free thinking and European/Western-thinking identify with the democratic idea mostly. Finally, our results show that the party preference has the biggest influence to satisfaction with the way of democracy works.

Daniel Oross – Andrea Szabó:

Political Participation of Hungarian University and College students

The paper provides a complex overview about political participation of Hungarian university and college students and aims to present the latest trends by using three datasets of the Active Youth in Hungary Research Group. Our results justified the need for measuring political participation of young people on a wider scale than earlier research did. We found that involvement in direct forms of participation plays a crucial role in students' political activity. We did not detect a general trend of declining participation in traditional political activities since we found that electoral participation (participation at parliamentary, municipal and local student union elections) is a distinguished form of participation for Hungarian students. Online participation allows for new groups of young people to join in politics: voters of the left, students with strong nationalist attitudes, men, students of informatics, law, humanities and agriculture are more likely to take part in online forms of participation than in any other forms. Contrary to our assumption there were no significant differences concerning political participation among the voters of different political parties.

Dorottya Lovász:

We are in the boxes – Analysis of college students and college students based on sub-culture and group membership along political activity

In college rockers are sitting front of me, beside me there is a punk, the back pew filled with gamers. My best friend is a real hippie, and at dorm, people always watch animes. An average student might say the above sentences, in the spirit of tolerance, who also has a variety of group memberships. The youth subcultures have not evaporated from the start of university life, but also constitute a determining principle system, that has a strong influence on political activity, values, social relations with people and other stages on the life of the individual. The subculture studies, group membership researches are not outdated research topics, especially when our attention is turned toward the formation of new online subcultures, or malleable student organizations. In this study, I attempt to demonstrate two methods, built from the data from *Aktív Fiatalok Magyarországon* third wave research, which are able to examine the political activity of the university group compositions, and after I evaluate the results of the research, I show the potential further steps of following subculture research.

Dániel Róna:

'The generation of the Sugar Campaign' instead of 'Kuruc.info generation': reasons for the high level of support for Jobbik among young people

This article aims to contribute to the literature about right-wing sympathies among young voters by providing an in-depth analysis of the Hungarian case. It will shed light on the peculiarities of the relationship between Jobbik and Hungarian youth using survey data from

university and college students and the general population alike. Quantitative results will be complemented by qualitative tools (interviews and focus groups).

First, the paper conceptualizes the units of analysis. After that, in the theoretical chapter – based on the international and Hungarian literature – the main hypotheses shall be formulated which might account for the over-representation of Jobbik voters among Hungarian youth. In the second part of the paper, the methodology will be discussed followed by an empirical analysis exploring the possible reasons for Jobbik's appeal.

The main finding suggest that, instead of ideological correspondance between the radical voters and their party, Jobbik's salient popularity can be primarily explained by its availability: its diverse and widespread organization and subculture, especially compared to its political rivals.

Zoltán Kmetty:

They are committed... – The structure of Fidesz's student voters

The importance of young voters is unquestionable. Their partisanship level is much lower than the average, but if a party could get their trust it might count their votes for a long term. If we focus on the last years in the higher education sector it is not a too bold statement that the young voters seemed to be a hard to reach segment to the ruling party the Fidesz. The

former waves of *Aktív Fiatalok Magyarországon* researches have clearly presented that Jobbik has been strongly challenged the position of the Fidesz in this segment, and the leftist parties have been also attract more people in this age-group than in the older population.

The anti-government protests in the higher education had cast a shadow over the Fidesz politics toward the young voters. This have resulted a continuous negative discourse milieu that have forced to several withdrawals of the ruling party. But to get the young voters support is not relating only on issues. The family, the school and the friends are also play an important role in the born of strong partisanship. The institutional and network socialization aspects could affect differently those who have high political interest, opposite to those who doesn't concern politic at all.

In the present paper, we analyse the voting motives of this two groups based on two waves (2011, 2015) of the *Aktív Fiatalok Magyarországon* research. The change in the size of this two groups is one of our main research question, and the identifiable differences between low and high political interest Fidesz voters regard their social background is the other.

Balázs Böcskei:

From Arrangement to Arrangement – Critical Mass Generation 2011–2015.

The green party Politics Can Be Different (LMP) originated from alternative, globalization critic green movements and became a party following the institutionalization of a subculture, the so called 'Critical Mass' generation (Szabó A.– Kern 2011). In the light of the data published in 2012 and 2014 (Keil 2012; 2014) a new type of value structure is present among students of Hungarian universities and colleges: the existence of a youth group that has strong democratic commitment has been empirically proven. Following a split in the party in 2013 voters of the 'Critical Mass' generation have oscillated between LMP and Dialogue for Hungary (PM), an ex-branch of LMP. In the light of the three datasets of the Active Youth in Hungary Research Group the article focuses on examining how attitudes of LMP voters have changed between 2011 and 2015.

András Bíró-Nagy:

The left-wing students in Hungary, 2012-2015. Socio-demographic background, political activity and values of the Együtt, MSZP and DK voters

This study investigates the socio-demographic background, the values and the public activities of Hungarian university and college students who support left-wing and liberal parties. The goal of the paper is to present the major trends among the supporters of MSZP, DK and Együtt during the three waves of the „Active Youth” research project, between 2011 and 2015. The results show that in terms of values, convergence has been the most characteristic trend on the left side of the political spectrum. The clear cleavage between MSZP and DK supporters that existed in 2012, practically disappeared by 2015, and the values and self-definitions of Együtt voters are also contributing to an emerging left-wing consensus. The core of this consensus is the support for left-wing economic policy – in 2012, only MSZP was on this side. The voters of all three parties also agree on moderate liberal answers to cultural issues and on the strong commitment to equal opportunities. The main differences between the supporters of MSZP, DK and Együtt can be found mainly in socio-demographic factors and the openness towards political activism. The harsh debates between the political elites of the three parties are not reflected in the values of their young supporters.

Ádám Stefkovics – Péter Pillók:

Inactive young people? – Additions to the methodological problems of quantitative youth research

The study discusses the main challenges that empirical sociology is facing today on the basis of research experiences and literature. The authors review the main tendencies that may define the future of the quantitative researches' methodology in Hungary and in the rest of the world, such as the continuously decreasing response rates and the transforming communication (going online). They also give an overview about the so-called *mixed mode* survey designs, about their types, their utility and potential. The authors also reflect on how the mentioned changes and challenges might affect the methodology of the youth researches, and recommend feasible designs.

Szerzők

- Bene Márton: szociológus – politológus, az MTA TK PTI tudományos segédmunkatársa, a BCE Politikatudományi Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója.
- Bíró-Nagy András, PhD: politológus-nemzetközi kapcsolatok szakértő, a politikatudomány doktora, az MTA TK PTI kutatója, a Policy Solutions kutatási igazgatója.
- Bognár Adrienn, PhD: szociológus, a Pécsi Tudományegyetem Társadalom- és Média-tudományi Intézet Szociológia Tanszék adjunktusa.
- Böcskei Balázs: politológus, az MTA TK PTI tudományos segédmunkatársa
- Kmetty Zoltán, PhD: szociológus, a szociológiatudomány doktora, az ELTE-TÁTK szociológia intézetének adjunktusa, az MTA-ELTE-Peripato kutatócsoport tudományos munkatársa
- Kovács Tamás: politológus, a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola Politikatudományi Programjának doktorjelöltje.
- Lovász Dorottya: politológus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának mesterszakos hallgatója.
- Oross Dániel, PhD: politológus, szabad bölcsész az MTA TK PTI tudományos segédmunkatársa.
- Pillók Péter, PhD: szociológus, mb. tanszékvezető, PPKE BTK Szociológiai Intézet, Társadalomkutatás Tanszék, szakterületei: kutatómódszertan, ifjúságszociológia
- Stefkovichs Ádám: szociológus, doktorandusz, ELTE Szociológia Doktori Iskola.
- Róna Dániel, PhD: politológus, a Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet egyetemi tanársegédje
- Szabó Andrea, PhD: szociológus, politológus, a politikatudományok doktora. A Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet főmunkatársa, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet adjunktusa.
- Székely Levente, PhD: szociológus, a Kutatópont kutatási igazgatója, a Budapesti Corvinus Egyetem Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézet tudományos munkatársa.

